

Tóth Andrea

Tradicionalitás és innováció

– a vallástudomány és a neveléstudomány határán –

a zsidó nevelésben

PhD disszertáció

Témavezetők:

Dr. habil. Trencsényi László

Dr. Fényes Balázs

OR-ZSE

Zsidó Vallástudományi Doktori Iskola

Budapest

2015

Tartalomjegyzék

Előszó	5
1. Bevezető	8
1.1. A kutatás célja és meghatározása	13
1.2. A témára vonatkozó szakirodalom	14
1.3. A kutatás hipotézisei	14
1.4. A kutatási módszerek	15
2. Nevelési célok a zsidó hagyományban a Tóra, a Talmud és a Misna textusai alapján	17
2.1. A család jelentősége a zsidó hagyományban	18
2.2. A zsidó családi nevelés jellemzői a Tóra törvényeinek a szellemében	22
2.2.1. A szülők tisztelete	22
2.2.2. A házastársak egymás iránti tisztelete	23
2.2.3. Az idősek tisztelete	24
2.2.4. A tanítók tisztelete	24
2.2.5. Az idegenek iránti szeretet megtanítása	25
2.2.6. Az állatok szeretetének megtanítása	25
2.2.7. A rágalmazás elítélésének a kinyilvánítása	26
2.2.8. A mások segítségének fontossága	26
2.2.9. A zsidó közösség tagjai felelősséggel tartoznak egymásért	27
2.2.10. A család szerepe a zsidó vallásra való nevelésben	27
2.2.11. A zsidó etika szellemiségének megjelenése a zsidó családi életben	31
3. A zsidó vallási nevelés folyamata	37
3.1. A nevelésről alkotott elképzelések	37
3.2. A nevelésről alkotott elképzelések a zsidó forrásokban	38
3.3. A nevelés feladatai	40
3.4. A zsidó vallásos életre nevelés a gyermek különböző életszakaszaiban	42
3.4.1. A születés körüli eseményektől – hároméves korig	42
3.4.2. Hároméves kortól – tizenegyéves korig	43
3.4.3. Tizenkétéves kortól – felnőttkorig	44
3.5. Gyermekvédelem a zsidó hagyományban	45
3.6. Az imák és az ünnepek szerepe a gyermeknevelésben	47
3.7. A tanulás fontossága a zsidó hagyományban	52
3.7.1. A tanulás fontossága	52
3.7.2. A tanház szentsége	52
3.7.3. Az apa, mint tanító	53
3.7.4. A tanító személye	54

3.7.5. A tanulás módszere	55
3.7.6. A tanulók személye	57
3.7.7. A tanulói képességek	57
3.7.8. A tanház felszereltsége és a taneszközök	58
A TaNaCh, a Talmud és Misna textusai alapján összeállított értéklista	60
4. Híd a Berésisz és a modern nevelés között a régmúltról máig ívelően	62
4.1. Kiindulópont	64
4.2. Ezra történelmi szerepe	66
4.3. A „halacha” – Maimonides	67
4.4. A jesivák világa – hosszmetzeti kép	68
4.5. A zsidó iskolák a középkorban és a humanista oktatás	71
4.6. A török hódoltság kora és a három részre szakadt Magyarország	74
4.7. A XVIII. század – a felvilágosodás kora	75
4.8. A viharos XIX. század	81
4.9. Az emancipáció korszakának nevelésügyi vonatkozásai	85
4.10. Századvégi átalakulás – Léderer Ábrahám	90
4.11. A zsidó gimnázium, mint a zsidóság új, formális keretek között zajló nevelési és oktatási helyszíne	96
4.12. A tömegoktatás kiterjedése	97
4.13. Lów Lipót munkássága	103
4.14. Felsőoktatási expanzió	104
4.15. Kármán Mór és kollégái	106
4.15.1. Waldapfel János	108
4.16. Pszichológia, pszichoanalízis, nemzetközi minták és a Budapesti Iskola	109
4.16.1. Sigmund Freud	109
4.16.2. Anna Freud	110
4.16.3. Hanna Arendt	110
4.16.4. Bruno Bettelheim	111
4.16.5. Ferenczy Sándor és a Budapesti Iskola	111
4.17. Gyermekvédelem	112
4.18. Gábor Ignác a mozgalomalapító, internátusvezető, pedagógiai reformer, polihisztor	112
4.19. A zsidó cserkészlet, mint a zsidó vallásos informális nevelés helyszíne	115
4.20. A cionista ifjúsági mozgalmak	119
4.21. Korczak, Janusz	120
4.22. Út a Vészkorszakhoz	124
4.23. Ellenállás és gyermekmentés	129
4.24. A felszabadulás embere – Mérei Ferenc	134
4.25. A zsidó oktatásügy az 1945 utáni években	136
4.26. Az Anna Frank Gimnázium	137

Összefoglaló	137
A második fejezet alapján összeállított értéklista	138
5. Kutatás a Budapesti Zsidó Hitközség Scheiber Sándor Gimnázium és Általános Iskola elemi tagozatának a pedagógiai kultúrájáról	140
5.1. Cseréptörödékek a Scheiber Sándor Gimnázium és Általános Iskola történetéről	141
5.2. BZSH Scheiber Sándor Gimnázium és Általános Iskola rendszerváltás utáni vezetői és visszaemlékezéseik az iskoláról	142
5.3. BZSH Scheiber Sándor Gimnázium és Általános Iskola rendszerváltás utáni vezetői	143
5.3.1. Scheiber Sándor Iskola (és elődjének) igazgatói	143
5.3.2. Iskolaigazgatók visszaemlékezései az iskoláról	144
5.3.3. Személyes tapasztalataim az iskolai zsidó nevelésről és oktatásról	146
5.4. Empirikus kutatás a Scheiber Sándor Iskola elemi tagozatának a pedagógiai kultúrájáról - az értékek tükrében	148
5.4.1. Az elemi tagozaton tanító pedagógusokkal készített interjúk elemzése	149
5.4.2. Az elemi tagozaton tanuló diákok vizsgálata	184
5.4.3. Az osztályfőnökök és az intézményvezetés reflexiói a kérdőívekre, interjúkra	256
5.4.4. Kutatói reflexiók az empirikus kutatás adataira – az értékskála értékelése, az iskolai dokumentumok (SZMSZ, Házirend, Pedagógiai program) figyelembevételével	261
6. Befejezés	271
Mellékletek	275
Táblázatjegyzék	305
Ábrajegyzék	318
Felhasznált irodalom	324
Abstract	339

Előszó

Judaisztika és pedagógia szakos pedagógusként is a zsidó nép kultúrájának a megismerése, a zsidó nevelés sajátosságainak a kutatása az érdeklődési körömhöz közel áll. Doktori iskolai tanulmányaim során nagy figyelemmel hallgattam *Shmuel Glick* vendégprofesszor azon előadásait, amelyek a zsidó nevelésről szóltak.¹

Schöner Alfréd rektor úr írásaiban a *rabbi*, mint *pedagógus*, *tanító személy* is mindig jelen van.²

Ezúton szeretném felidézni azon gondolatait, amelyek, „*A zsidó család a XXI. század elején, Magyarországon*” című előadásában 2003-ban elhangzottak a Haifai Egyetemen a „*Nevelés a családban*” című nemzetközi konferencián:

„Globalizáló világunkban hol lesz a hagyományörző, de nem gettóban élő, az elvilágosodott, érzelmi kérdésekben válsággal küszködő, ön-azonosság-tudatukat eltérően értelmező ifjúságunk s az általuk majd megalapított zsidó család helye az új évezred még körvonalalaiban sem látszódoó kihívásainak árnyékán?”³

Napjainkban e kérdés még aktuálisabb, mert pedagógusként és édesanyaként is féltem a felnövekvő nemzedéket ebben a sokszor szélsőséges nézetekkel teli és *hamis* értékeket csábítóan kínáló világban. Úgy gondolom, hogy küzdelmünk a *valódi, igaz értékekért* a helyes értékrendet közvetítő nevelés és oktatás által érhető el.

1999-től a Scheiber Sándor Gimnázium és Általános Iskola vezető judaisztika tanáraként tevékenykedem. Az elemi tagozat vallástan tantervét saját tapasztalataim alapján készítettem el, és részt vehettem annak a teamnak a munkájában is, amelynek az eredményes tevékenysége következtében a judaisztika tantárgy is az érettségi vizsgán választható tantárgy lett.

Íróként és lektorként is bábáskodtam az iskola judaisztikai tartalmú kiadványainak a létrejötténél. Számomra a pedagógusi munka *hivatás* és a tanítványaim zsidóságra

¹ Shmuel GLICK: Corporal Punishment in Judicial Rulings. In.: A Reassessment of Educational Policy in the State of Israel. Jewish Theological Seminary. New-York. 2005. 606-645. p. Text and Context: Essays in Modern Jewish History and Historiography. In.: Honor of Ismar Schorsch. 606-645. p.

² SCHÖNER Alfréd: Az irgalom kapuja: Négy évtized a szószéken. 1970-2010. Budapest. Gabbiano Print Kft. 2011.

³ SCHÖNER, 2004, 197-201. p.

nevelését is ennek szellemében végzem. Már az 1990-es évek elején a szarvasi tábor *madrichjaként* is ez a cél vezérelt, hogy az *informális oktatási keretek* között, minél több zsidó tárgyú ismeretet, *értéket* adjak át a rám bízott gyermekeknek.

1999-től az Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetemen is tanítok, fontos céloknak tekintem, hogy a pedagógiai tantárgy keretein belül a zsidó nevelés témakörével is megismertessem a hallgatóimat. Büszkeséggel tölt el, hogy a volt tanítványaim közül többen ma már a Kollégáim, és van olyan volt növendékem is, aki a rabbi hivatást választotta.

Munkámban sokat segítettek és segítenek azok a gyakorlati tapasztalatok és ismeretek, amelyeket Magyarországon és Kanadában a zsidó oktatás területén, valamint hazai és izraeli továbbképzéseken és konferenciákon szerezhettem.

Kutatómunkámat 2003-ban kezdtem el, amelynek a célja az volt, hogy a hagyományos zsidó oktatás és nevelés értékeit vizsgáljam a mai zsidó oktatás és nevelés területén az Eötvös Loránd Tudományegyetem pedagógia szakán szerzett neveléstudományi ismereteimet ötvözzem az OR-ZSE Doktori Iskolájában tanultakkal.

2012 januárjában a jeruzsálemi *Zalman Aran* iskolában a gyerekek ünnepekkel kapcsolatos attitűdjeit vizsgáltam. A kutatásom eredményei gyakorló pedagógusi munkámat segítik.⁴

Egy a kutatómunkámat segítő beszélgetés során *Schőner Alfréd* rektor úr felhívta a figyelmemet egy *különleges* gyűjteményre, amely közvetlenül ugyan nem kapcsolódik a dolgozatom témájához, de ajánlotta, hogy Izraelben járva kutassam fel ezen *kincsestárat* és ha sikerrel járok, akkor a dolgozatomban utaljak ezen gyűjteményre is. *Arieh Levy* professzor, a Rabbiképző egykori hallgatója, Izrael-díjas világhírű tudós felkérésére *Schőner* rektor úr a Tel-Aviv-i Egyetem Dokumentációs Központjában három évig vezette azt a projektet, amelynek az eredményeképpen létrejöhett e gyűjtemény.

2013-ban megjelent könyvében is olvashatunk e gyűjteményről:

⁴ Nomi Spitzer, jeruzsálemi tanárnő közreműködésével egy egyéves program keretében, olyan pedagógiai anyagokat küldtünk egymásnak, amelyekből látható volt, hogy az aktuális ünnepekről mit tudnak és tanulnak a gyerekek. ÉVKÖNYV, 2012, 30.p.

„ Munkatársaimmal több ezer levéltári egységet gyűjtöttem össze, amelyek a Magyarországról Izraelbe alijázott tudósokkal folytattam, magnetofonkazettán rögzítettem beszélgetéseket, amelyek - a szerzők engedélyével - nyomtatásban is megjelentek.”⁵

Nava Eyzen segítségével megtaláltam a dokumentum egy részét, amelyeknek a katalógusát a munkám mellékletében⁶ közlöm, ezzel is segítve a jövőbeli hazai pedagógiai kutatásokat.

A magyarországi kutatásaim során nagy segítségemre voltak az OR-ZSE könyvtárának a zsidó neveléssel és oktatással foglalkozó gyűjteményéhez tartozó kiadványok.

Ezúton szeretném kiemelni a hazai zsidó oktatásügy történetével foglalkozó kutatók közül *Aron Moskovits*, *Balogh László*, *Cvi Moskovits*, *Felkai László* és *Karády Viktor* átfogó és összefoglaló munkáit.⁷

Fontosnak tartom még megemlíteni *Mandl Bernát*, *Barna Jónás* és *Csukási Fülöp* zsidó oktatás történeti munkáinak a jelentőségét.⁸

A kortárs szerzők közül figyelemreméltó *Bányai Viktória* munkája, amely a hazai alapfokú zsidó oktatást nagy szakértelemmel és gondossággal mutatja be,⁹ valamint *Bábosik Zoltán* habilitációs értekezése, amely Bernstein Béla pedagógiai munkásságáról is szól.¹⁰

A szerző *Bernstein Béla*, *Frisch Ármin*, *Kármán Mór* és *Waldapfel János* jeles személyiségek pedagógiai munkásságán keresztül az általános nevelési értékek és a zsidó hagyományos értékek összekapcsolódását is vizsgálta.

⁵ SCHÖNER, 2013, 82. p.

⁶ Lásd 6. sz. Melléklet

⁷ ARON MOSKOVITS: *Jewish Education in Hungary (1848-1948)*. Bloch. New-York.1964.

BALOGH László (Szerk.): *A zsidó iskolaügy története Magyarországon*. Budapest. OPKM. 1994.

CVI MOSKOVITS: *Jesivák Magyarországon*. Budapest. MTA Judaisztikai Kutatócsoport. 1999.

FELKAI László: *Zsidó iskolázás Magyarországon (1780-1990)*. Budapest. OPKM. 1998.

KARÁDY Viktor: *Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867-1945)*. Budapest. Replika kör. 2000.

⁸ BARNA Jónás és CSUKÁSI Fülöp (Szerk.): *A magyar-zsidó felekezet elemi és polgári iskoláinak monográfiája. I-II*. Budapest. Corvina. 1896.

MANDL Bernát: *A magyarországi zsidó iskolák állapota a XIX. században és fontos feladatai században*. IMIT Évkönyv. 1907. 280-298. p.

⁹ BÁNYAI Viktória: *Zsidó oktatásügy Magyarországon 1780-1850*. Budapest. Gondolat Kiadó. 2005.

¹⁰ BÁBOSIK Zoltán: *Irányzatok és elméletek a magyar nevelésfilozófiában különös tekintettel Bernstein Béla munkásságára*. OR-ZSE. 2010.

1. Bevezető

A zsidó vallási nevelés sokáig családi körben történt, az *intézményes nevelés* csupán kiegészítette az „*otthon hallottakat*”. A zsidó nevelés alapja a Tóra törvényeinek a betartása, az imák és az ünnepek megtanítása nemzedékről-nemzedékre. Az asszimiláció során a zsidó gyermekek nevelése hasonlított a nem-zsidókéra.

A dolgozatom címében feltüntetett *innováció* szót ezúton szeretném megmagyarázni. Változó világunkban az értékek változásának a tanúi is lehetünk. Vannak olyan értékek, amelyek „eltűnnek” a modern, technikai vívmányokkal teli világunkban és vannak olyan értékek, amelyek *igazgyöngyként* fennmaradtak, „túlélnek” évezredek és nem „sodródni el” a történelem viharában. Az *értékek tengerében* alámerültem és szerettem volna ezeket az *igazgyöngyöket* a felszínre hozni.

Az értékek zűrzavara a valóságos életben, az emberek és intézmények mindennapi gazdasági, politikai, morális magatartásában, az ideológiai viszonyokban, valamint a társas kapcsolatokban jelentkezik elsősorban, de zavar, homály, ellentmondás tükröződik az értékekről kialakult közgondolkodásban és az elméleti tudatban, az értékviszonylatok társadalomtudományi feldolgozásában is.¹¹

Szász Antónia gondolataival egyetértek, amelyek arról szólnak, hogy a *hagyományos* (orthodox vagy konzervatív), illetve a *progresszív* felfogás érték - és normarendszerben sok tekintetben különbözik egymástól, ezáltal különbözőek az értékpreferenciák is. Ez lehet az oka, hogy bizonyos tetteket és normákat (törvényeket, előírásokat, kötelezettségeket) a két „*tábor*” eltérőképpen ítélni meg és ítélni is meg. Ez a megítélés szubjektív értékítéletük. A különféle irányzatokat nem minősít

¹¹ VÁRINÉ SZILÁGYI, 1987, 9. p.

Sajnálatos, hogy a méltatói szerint is példamutató közép-európai tájékozódású Kovátsné Németh Mária fontos könyvéből a zsidó kultúra értékeinek a bemutatása kimaradt. *Kováts-Németh Mária: Kultúrákövetítés és pedagógiai értékrendszerek. Monographiae Comaromienses 13. Selye János Egyetem Tanárképző Kara. Komárom. 2013.* In.: Barátka Agnieszka PhD hallgató, Varsói Tudományegyetem (Magyar Tanszék): Az európai kultúra(i)nk kérdéséről a pedagógiai koncepciók tükrében. Könyvismertető.

In.: <http://www.fokusz.info/index.php?cid=1862959364&aid=1408529904>

objektíven, nem ítéldhetjük meg objektíven és általánosságban a normarendszereiket, értékrendjüket, életformájukat és cselekedeteiket. Nem mondhatjuk, hogy az egyik jobb vagy rosszabb, mert a „jó” és „értékes” mindig valamilyen megfelelést jelent valamely normarendszer elvárásainak. Minden esetben az adott társadalmi és normatív kontextus határozza meg, hogy milyen minősítést kap egy cselekedet.¹²

Számomra az *érték* fogalmának a meghatározásai közül *Prof. Bábosik István* meghatározása a legkifejezőbb:

„Az érték általában olyan produktum, amely kettős funkciót tölt be. Egyrészt hozzájárul a szűkebb és a tágabb emberi közösségek fejlődéséhez, tehát egy határozott közösségfejlesztő funkcióval; másrészt elősegíti az egyén fejlődését; azaz individuális fejlesztő funkciót is betölt.”¹³

A dolgozatomban a zsidó hagyomány és vallás szerinti nevelési alapelveket, értékeket szerettem volna bemutatni és ezeknek a jelenlétét megvizsgálni egy mai zsidó iskolában.

A munkám megírásának az általános célja az volt, hogy a kutatómunkámmal kiegészítsem a magyarországi neveléstudományi és vallástudományi kutatásokat.

Igyekeztem új forráscsoportokat megismerni és feltárni, valamint az eddig megszokott következtetéseket újra átgondolni és értelmezni.

A dolgozatom két nagyobb és egy kisebb, a két nagyobb részt összekötő egységből épül fel, ezek a részek külön, önállóan is értelmezhetőek. A kisebb rész a „*híd*” szerepét hivatott betölteni. Az könnyen belátható, hogy a zsidóság története két szálon futott. Az európai, magyarországi zsidóság nehéz feltételek mellett örökös erkölcsi, nevelési értékei fellett, másfelől törekedett ezen értékek közvetítésének legitim lehetőségeire intézményes, iskolai, iskolarendszerben elhelyezett keretek közt.

¹² SZÁSZ, 2008, 103-104. p. In.: *Értékek és normák interdiszciplináris megközelítésben* (Szerk.: S. Nagy-Orbán), Budapest. Gondolat Kiadó. 2008.

¹³ BÁBOSIK, 1999, 11-12. p.

A „*hagyományörzés*” és a sajátos „*szabadság küzdelem*” váltakozhattak, de folyamatosan kimutathatók.

A munkám első és második részében nem volt szándékom a forráselemzés és a szövegkritika. A kutatói szándékom az volt, hogy megfelelő háttérrel biztosítsak a munkám harmadik részének.

A zsidó vallási hagyomány pedagógiai tartalmú szövegrészeit, mintegy „illusztrációkat” mutatom be, a *TaNaCh*, a *Misna* és a *Talmud* textusainak a segítségével.

Különböző „*tudatformák*” szerint a családfunkciókat vettem sorra, a vallás, a jog és az etika szemszögéből. Ezen szempontok szerint tanulmányoztam a Szentírást és a hozzákapcsolódó könyveket, magyarázatokat.

Elsődleges kutatási céloknak tekintetem a zsidó pedagógiai egyediségeket kiemelő szövegrészek bemutatását. Ezen szövegrészek segítségével hiteles képet kaphatunk a korabeli zsidó nevelés és gondolkodásmód sajátosságairól. A pedagógiai szempontok alapján kiválasztott idézeteket, mintegy „láncra fűzve” ismertetem.

A *TaNaCh*, *Misna* és a *Talmud* gondolatait már sokféle szempont alapján kutatták és értelmezték. Szerettem volna e szövegeket egy új aspektusból, a nevelés szempontjából megvizsgálni. A József Károly által, a 16. században szerkesztett *Sulchán Áruach* és *Maimonides* gondolatainak a segítségével a tanító és tanuló személyiségével kapcsolatos elvárásokat, a tanulás módszereinek a sajátosságait és a tanházzal szemben támasztott követelményeket ismertettem. A zsidó imák és az ünnepek világát is pedagógiai aspektusból szemléltem.

Verő Tamás rabbi Maimonides nevelésfilozófiáját legújabbán, magyar nyelven megjelenő disszertációjában már feltárta.¹⁴

Az 1989-es rendszerváltás után Magyarországon is *plurális értékrend* alakult ki. Másféle értékrendet képviselnek pl.: egymáshoz képest is az *egyházi iskolák*, 10 szerveződnek a szelekcióra épülő *elitiskolák* és az esélyegyenlőséget előtérbe helyező, ún. *komprehenzív típusú intézmények*.¹⁵

¹⁴ VERŐ Tamás: Maimonides nevelésfilozófiája. Budapest. OR-ZSE. 2014.

¹⁵ HUNYADI – NÁDASI, 2000, 10. p.

A Budapesti Zsidó Hitközség iskolájának elemi tagozatán zajló nevelő és oktató munka értékteremtő és értékközvetítő hatását vizsgáltam az értekezésem harmadik egységében.

A kutatómunkám ezen része a jelenkor zsidó oktatásügyével foglalkozik, igyekeztem hiteles képet adni a *Scheiber Tanintézet* elemi tagozatán zajló zsidó nevelés és oktatás helyzetéről interjúk, kérdőívek és iskolai dokumentumok segítségével. Ezen fejezetben a források *elsődleges feltárására* törekedtem és kutatóként a rendelkezésemre álló dokumentumokat objektíven szerettem volna bemutatni.

Az iskolai esettanulmány nem minősítő jellegű, hanem elemző. A személyiséghez fűződő jogok figyelembevételével, a pedagógus Kollégáimmal interjúk szövegét teljességében nem idézem, minden dokumentumot, a kérdőíveket is saját kutatói archívumomban őrzöm.

Természetesen az egyes adatfelvételeknél a kérdésfeltevésben az egybevetetőségre törekedtem, ezeket az egybevetéseket az elemzésben jelzem is.

Dolgozatomban az ún. askenáz kiejtés szerint írtam át a héber szavakat.

A *TaNaCh* egyes könyveinek a rabbinikus héberben használt nevei szerepelnek. A munkámban felidézett talmudi idézetek a *Babilóniai Talmudból* valók. A bibliai idézetek forrása minden esetben az *Izraelita Magyar Irodalmi Társulat* által kiadott *Biblia*¹⁶ volt. A fordítások, ahol nem tüntettem fel fordítót a saját munkáim, amelyeknek a véglegesítésénél irányadónak tekintettem a judaisztikai konzulensem szakértői javaslatát. A Scheiber Iskolában készített felmérésem elemzésekor a zsidó valláshoz kapcsolódó dolgokat modern héber nyelven mutatom be (ahogyan a kérdőíveken és az interjúk során is szerepelnek), mert a pedagógusok és a diákok is az iskolában tanított ezen kiejtés szerint ismerik azokat.

Úgy gondolom, hogy a munkám a különböző tudományok szemszögéből más és más kérdéseket/gondolatokat vethet fel. A kutatásom a szakmaiságomnak és az érdeklődésemnek megfelelően alapvetően neveléstudományi. A vallástudományt – mint Doktori Iskolánk alaptudományát – annyiban tekintem e dolgozatban megjelenő tudományos diszciplínának, hogy a neveléstudományi nézőpontot (a kutatás alapvető

¹⁶ Makkabi Kft., 1994.

tárgya, az iskolakutatás) a vallástudomány prizmáján át tekintem, ill. kíséreltem meg tükröztetni. Nevezzük így: „alkalmazott vallástudomány”. Ennek megfelelően a dolgozat hosszú első része alapvetően összefoglaló, eredeti vallástudományi és történeti kutatások áttekintése – abból a szempontból, hogy az iskolakutatás fókuszába helyezett értékelemzés biztos teoretikus, vallástudományi szempontból is releváns talapzaton álljon. Mondhatnám: elengedhetetlen háttér tanulmány az empirikus kutatást bemutató harmadik fejezethez.

Köszönettel tartozom az OR-ZSE rektorának, *Dr. Prof. Schőner Alfréd főrabbi úrnak* és a Doktori Iskola tanárainak, hogy érdekes és gondolatébresztő előadásaikkal hozzájárultak a vallástudományi ismereteim bővítéséhez és lehetőséget adtak a kutató tevékenységem elkezdéséhez.

Köszönöm a dolgozatom műhelyvitáján résztvevő *Professzoroknak*, hogy szakértői tanácsaikkal segítették a munkámat.

Köszönöm *Dr. habil. Trencsényi László pedagógiai konzulensemnek*, hogy közel két évtizede figyelemmel kíséri, segíti a hallgatói és a kutatói munkámat. Szakmai példaképemnek tekintem, mert a tudománnyal szembeni alázatra és a neveléstudomány szeretetére is ő tanított meg.

Köszönöm *Dr. Fényes Balázs judaisztikai konzulensemnek*, hogy szigorúan, de szeretettel kalauzolt végig a vallástudomány világában és következetesen kérte rajtam számon a tanultakat.

Köszönöm *Ungárné Dr. Prof. Komoly Juditnak*, hogy a szakértői bírálatában a dolgozatom értékeit kiemelte.

Köszönöm a *Scheiber Sándor Gimnázium és Általános Iskola egykori és mai Vezetőinek, valamint volt és jelenlegi Kollégáimnak, és szeretett Tanítványaimnak*, hogy segítették a kutatómunkámat.

12

Külön köszönet illeti a *Szüleimet és a Férjemet*, az ő állandó segítségük nélkül nem lettem volna képes drága kisgyermekünk, Benjámint gondozására és a kutatómunkámmal kapcsolatos tennivalók elvégzésére.

1.1. A kutatás célja és meghatározása

Gyakorló pedagógusként neveléstudományi és a vallástudományi ismeretek „*metszéspontját*” szerettem volna megtalálni annak a *nemes célnak* az érdekében, hogy egy új szemszögből vizsgáljam a *hagyományos ún. bibliai nevelési értékek* jelenlétét egy hazai zsidó iskolában.

E munkámmal szeretnék a *holokauszt 70. évfordulójának* a méltó módon való megemlékezéséhez hozzájárulni, mert szerintem sok az olyan jelenség, amely káros és a társadalom tagjai, valamint a felnövekvő nemzedék számára *torz* képet adnak a zsidóságról.

A hazai zsidó oktatási intézményben tudomásom szerint eddig még nem készült ilyen jellegű kutatási munka. Szeretnék a kutatási eredményeimmel hozzájárulni a magyarországi általános neveléstudomány ismeretanyagának a bővítéséhez, és munkámmal hozzájárulhatok a formális keretek között zajló zsidó nevelés és oktatás jobb megismeréséhez. A kutatásom *gyakorlati eredménye* az iskolai zsidó nevelés és oktatás hatékonyságának a *lehetséges* növelése lehetne.

A kutatás *struktúrája* két nagyobb egységből áll:

1. *Elméleti kutatások*: szakirodalom és eredeti dokumentumok vizsgálata
2. *Empirikus kutatások*: tanári interjúk és tanulói kérdőívek vizsgálata

1.2. A témára vonatkozó szakirodalom

A két tudományterület megismeréséhez különböző *szakirodalmi háttérrel* használtam, dolgozatomban igyekeztem szem előtt tartani a vallástudomány és neveléstudomány sajátos, az adott tudomány jellegéből adódó *speciális* szakirodalmi

forrásokat. A megfelelő szakirodalom kiválasztásánál a Konzulenseim szakértői javaslatait is irányadónak tekintettem.

1.3. A kutatás hipotézisei

1. A *TaNaCh*, a *Misna* és a *babiloniai Talmud textusainak* az értelmezésének egyik lehetősége egy sajátos nézőpont, amely a vallástudomány és neveléstudomány *összekapcsolódásából* jön létre.
2. A két tudományterület találkozási pontjainál megtalált zsidó nevelésre és oktatásra vonatkozó gondolatok alapján felállítható egy *értéklista*, amely a rabbinikus forrásokból származó *értékeket* tartalmazza és ezen értékek a *civilizált világ* általános elfogadott *értékrendjébe* is beépíthetők.
3. A kutatás vizsgálja, hogy ezen *értéklistán* szereplő *értékek* hogyan épültek be a mai intézményes zsidó nevelés és oktatás területén.
4. Feltételezhető volt, hogy a Budapesti Zsidó Hitközség iskolájában tanító Kollégáim vallás iránti elkötelezettsége mérhető.
5. Feltételezhető volt, hogy a Budapesti Zsidó Hitközség iskolájában tanuló diákok zsidósággal kapcsolatos *attitűdjei*, a vallás iránti *érzékenységük és motiváltságuk* is mérhető.
6. A kutatási eredményeimmel bizonyítani szerettem volna azt az előzetes feltételezésemet, hogy az elemi tagozatos gyermekek zsidóságra neveléséért és az *értékrendjük* kialakításáért a *családi* és az *intézményes nevelés* egyforma arányban felelősek.

14

1.4. A kutatási módszerek

A kutatás *alkalmazott kutatás*, amelynek során a zsidó *neveléseméleti fogalmak* gyakorlati *jelenlétének* a meglétét kutattam egy hazai zsidó iskolában.

Minden tudományterületre *sajátos* kutatási módszerek a jellemzőek. Dolgozatom elkészítése során két tudományterületen végeztem kutatói munkámat és ennek megfelelően alkalmaztam a kutatási módszereimet is.

Munkámban a *deduktív kutatási stratégiának* megfelelően a zsidó valláshoz kapcsolódó textusokból olyan *értéklistát* állítottam össze, amelynek a meglétét kutattam a mai pedagógiai gyakorlatban, tehát az elmélettől jutottam el a gyakorlatig.

A kutatás során *feltáró és feldolgozó módszereket* egyaránt alkalmaztam.

A feltáró módszerek közül:

1. Az *iskolai dokumentumokat a szövegelemzés módszerének* a segítségével elemeztem.
2. A pedagógusokkal készített interjúk során, amelyek a *szóbeli kikérdezés módszeréhez tartoznak* a kutatást segítő információkat kaptam.
3. A tanulókkal felvett kérdőívek felvétele során, amelyek az *írásbeli kikérdezés módszeréhez tartoznak* a kutatást segítő információkat szerezhettem.
4. A tanulói *értéklista* eredményeinek a feldolgozásához *kvalitatív módszerek* közül a *delphoi módszert* is alkalmaztam. E módszer lényege az, hogy az Iskolavezetőség és az osztályfőnöki munkaközösség tagjait szembesítettem a kapott eredmények egy részével. A visszajelzéseiket is felhasználtam az adatok elemzésekor.

A feldolgozó módszerek közül:

A tanári interjúkat és a tanulói kérdőíveket *statisztikai módszerek* segítségével dolgoztam fel, mint a hipotézisekből kitűnik, egy értékközpontú világnézet- és hagyományrendszer illetve egy nevelési szisztéma egybevetésére az értékek világának elemzése látszott a legcélravezetőbbnek. Ezért a vallástudomány eredményeit feldolgozó fejezet fókuszába egy abból kikövetkeztethető ún. *értéklistát* állítottam fel.

Ezek után e lista elemeinek a meglétét, a hiányát, és a dinamikáját kíséreltem 15 elemezni:

- 1.) néhány, de a teljességre nem törő jellegzetes példán, illetve

2.) a modern magyar iskolarendszer szerves elemét képező, zsidó identitású pedagógiai műhely, a Scheiber Sándor Gimnázium és Általános Iskola elemi tagozatán készített empirikus adatfelvételekre támaszkodó esettanulmánnyal.

NEVELÉSI CÉLOK A ZSIDÓ HAGYOMÁNYBAN A TÓRA, A TALMUD ÉS A MISNA TEXTUSAI ALAPJÁN

2.1. A család jelentősége a zsidó hagyományban

Tekintettel arra, hogy napjaink különböző indíttatású és metodikát alkalmazó társadalomkutatói a *család* fogalmáról élénk vitákat folytatnak, magam is fontosnak

tartom egy hosszabb jegyzetben bemutatni e modern gondolkodásmód főbb jellemzőit.¹⁷

¹⁷ A család az ún. „mikrotársadalom” legfontosabb fajtája. A mikrotársadalom minden kiscsoportjára jellemző az, hogy tagjai egymással személyes kapcsolatban „face to face” viszonyban állnak, igen jól ismerik egymást, sok a közös élményük, törekvésük és tevékenységük van. A mikrocsoportokból épül a következő nagyságú társadalmi képlet: az ún. „mezo” (közép-) társadalom. A következő még nagyobb társadalmi alakulat az ún. „exo” társadalom. Ez a mikro- és mezotársadalmat körülfogó képlet, nagyobb városokban a kerület, a lakóközvet, egy község, vagy egy falu stb.

A család a társadalom legkisebb része. Ez biztosítja a társadalomnak emberi utánpótlását mennyiségileg is, de főként minőségileg. Mint primér, elsődleges, intim csoport, fontos közvetítő láncszem az egyén és a társadalom különböző szférái közt. A család az individuális élet realizálásának egyik legjelentősebb területe a maga intimitásával. A családban a szokások, a kialakult hagyományok szabják meg a családtagok viszonyait. A család belső viszonyai és kapcsolatai igen nagy mértékben eltérnek az intézményekben kialakult kapcsolatoktól, hiszen a család a maga meghitt légkörével a családtagok legszemélyesebb kapcsolatainak színtere. A család minden külső hatásra a maga egészével reagál s ezért a külső ingerekre adott válasz is mindig a családi élet egészétől függ. (KOMLÓSI, 1995, 15–18. p.)

Fontos a családok testi-lelki gondozó, támogató szerepének a jelentősége. Kimutatható, hogy mindenféle társadalmi szempontból problematikus viselkedés (bűnözés, alkoholizmus, mentális betegség, öngyilkosság) gyakoribb a nem házasok, mint a házasok körében. ...

A magyar társadalomban a család tehát igen fontos feladatokat lát el még a termelés és a fogyasztás területén is, még inkább a gyermekek szocializációjában és a felnőttek lelki egészségének védelmében. (ANDORKA, 2006, 411–412. p.)

Családnak nevezzük a szociológiában az olyan együtt élő kiscsoportot, amelynek tagjait vagy házassági kapcsolat, vagy leszármazás, más szóval vérségi (kivételes esetben örökbefogadási) kapcsolat köti össze. A statisztika család definíciója ennél valamivel szűkebb: csak a szülőket (vagy egyedülálló szülőket) és velük együtt élő nem házas gyermekeiket számítja a családhoz. Ennek alapján három családtípust különböztetünk meg: a házaspárt, a házaspárt gyermekkel, továbbá egy szülővel gyermekkel. Ezt szokás családmagnak vagy nukleáris családnak is nevezni. A néprajztudomány viszont a szociológiánál is tágabb családfogalmat használ: nem csupán az együtt lakókat számítja a családhoz. (ANDORKA, 2006, 394–395. p.)

Bagdy szerint „a szocializáció tágabb értelemben az egész életet átszövő folyamat, tehát a felnőttkorban is érvényesül...”

A gyermekkori szocializáció a személyes és kibontakozásának történéseivel veszi kezdetét. A társas hatások közvetítésének fő tényezője ekkor még a család, elsősorban az anya.

A személyiség megalapozását és differenciálódásának folyamatát a családi „közvetítő rendszer” kölcsönhatásai indítják meg, ezért a családot tekinthetjük a szocializáció elsődleges műhelyének” (<http://www.korczak.iweb.hu/keret.cgi?/gondolatok.html> (ANDORKA, 2006, 394–395. p.)

Kozma szerint „a családot más csoportoktól az különbözteti meg, hogy különemű személyekből áll, akik különböző (legalább két) generációhoz tartoznak reprodukálja önmagát: vagyis nem új tagok felvétele révén egészül ki, hanem „önerőből”. (KOZMA, 1999, 125. p.)

18

A család tehát olyan viszony és viselkedérendszer, amelyben a házastársak és a családtagok egymást teljesen elfogadják (tolerancia), egymásnak érzelmeiket nyilvánítanak, egymással kapcsolatban kölcsönösen tisztázott és elfogadott követelményekkel és igényekkel lépnek fel és

vannak kialakult normáik, szokásaik arra, hogy az együttélést megterhelő, feszült helyzetek, vagy a viszonylatokba beálló zavarok elhárítására mit kell tenniük.

A magyar népszámlálás által használt meghatározás: „A család a háztartási, illetve vérségi kapcsolatban együtt élők köre, az ún. családmag, tehát házaspár gyermek nélkül vagy gyermekekkel, vagy nem házas (nőtlen, hajadon) gyermekkel, továbbá házastárs nélkül élő (özvegy, elvált, esetleg hajadon vagy nőtlen) szülő nem-házás (nőtlen, hajadon) gyermekkel”. Ez a meghatározás összhangban van az Egyesült Nemzetek ajánlásával, amely a család fogalmát a házastársi családmagra redukálja és feltételnek tekinti a családhoz tartozást, illetve a közös háztartásban való élést.

Mindegyik felfogás a család valóságát tükrözi, de különböző szempontok kiemelésével. (KOMLÓSI, 1995, 18–21. p.) „1990 után számtalan új jelenséggel találkoztunk ilyen például a házasságkötések elodázása, a késői elköltözés a szülői háztól, a „szingli” életvitel terjedése, a házasságon kívüli születések terjedése stb. – továbbá néhány lényeges folyamat – pl. az élettársi kapcsolatok térhódítása – felgyorsulását is tapasztalhattuk. Ezek a változások az 1990-es évtizedben folyamatosan zajlottak, és 2004-ig nem jutottak nyugvópontra.” (SPÉDER In.: ANDORKA, 2006, 415. p.)

Komlósi Sándor 1995-ben kiadott munkájában az alábbi személyek családról alkotott gondolatai is megtalálhatóak:

Bell-Vogel szerint, a család, mint szociális rendszer nem zárt, hanem nyitott, melynek alapvető sajátysága a más rendszerekkel kiépített kapcsolat. A családon kívüli rendszerekkel létesített kapcsolatokban négy funkció lényeges: a reprodukzív szocializáló, a gazdasági, a politikai és a közösségi. De a család stabilitásához szükség van még a család vezetésére, az integráció, a szolidaritás biztosítására, a családi értékek és normák fenntartására.

Burgess úgy látta, hogy a család olyan interakciókban álló személyek egysége, akiket egymással való érintkezésükben a férj és feleség, az apa és anya, a fiú és leány, a fivér és nővér társadalmi szerepének betöltésére való törekvés irányít. A szerepek társadalmilag definiáltak, de a minden családban érzelmileg, részben hagyományosan kialakult tudati tényezők lényegesen megerősítik ezeket.

Habermas szerint, a család célok megvalósítására törekvő egyének szervezete, a tagok magatartásáért, szocializációjukért felelős normatív rendszer, mások előtt önmagát valamilyennek megjelenítő együttes, egymással tartósan kommunikáló személyiségek csoportja. *Harcsev* szerint, a család történetileg meghatározott szervezeti szociális kiscsoport, melynek tagjait összeköti a házassági vagy rokon viszony, az élet közössége és a kölcsönös, közös erkölcsi felelősség, valamint az a szociális szükségszerűség, hogy a népesség fizikai és szellemi újratermelésének szükségletét biztosítsa. *Kulcsár* szerint, a család szociológiai értelemben olyan csoport, amely legszűkebben egy férfi és egy nő, valamint leszármazottainak tartós együttélését jelenti. A közös élet a leszármazottak vérségi kapcsolatán alapul, de tágabb, pl. gazdasági közösséget is jelent, erkölcsi és jogi normák is szabályozzák, s jelentős szerepet tölt be az egyén és a társadalom viszonyát alkotó legkülönbözőbb folyamatokban.

Parsons szerint, a család szociális rendszerként működik, amelyben a családi kapcsolatok, a családtagok interakciói nem esetlegesek, hanem összefüggenek egymással és a családtagok egymáshoz fűződő viszonyából vezethetők le. A családi struktúrában elfoglalt helyzet elvárásokkal kapcsolódik össze, mind a többi családtagnak az egyénnel kapcsolatos cselekedeteit illetően, mind pedig az egyén cselekedeteit tekintve. Ezek az elvárások bizonyos funkciók teljesítését jelentik, amelyek rendszert alkotnak és meghatározzák a család működését.

Winch a reprodukciós, a gazdasági, a politikai, a szocializáció és a nevelő funkció mellett a vallási funkciót is alapvetőnek tekinti, amely a társadalmi kontrollt segíti elő.

A hagyományos zsidó család felfogáshoz *Winch* elképzelése áll a legközelebb, mert alapvetőnek tartja a család vallási funkcióját is. Számomra *Winch* fogalom meghatározása áll a legközelebb, mert ő a család vallási nevelésben betöltött szerepét is alapvetőnek tekintette.

A család a kommunikációs elmélet vizsgálata alapján, bonyolult önszabályozó egyensúlyi rendszer, amelyben a normák tartalmának változása szerint az egyensúly folyton változó. A családi normák a családi interakciós rendszer kifejlődése során alakulnak ki, az egyéni normafelfogások kommunikációknál át történő összehangolódása, rendszerré szerveződése folyamán.

19

Boreczky nyomán „szimbolikus családnak” nevezzük azt a családot, amelyet az adott család „családként él” meg. (BORECZKY In.: NAGY-TRENCSENYI, 2012, 39. p.)

Pedagógusként azt tapasztaltam, hogy napjainkban a „szimbolikus családok” száma a válások számának a növekedésével jelentős mértékben növekedett.

Somlai szerint a „család” fogalma Európában még a 18. században is valami teljesen mást jelent, mint később, s ahogyan a magyar nyelvben, úgy például a franciában is gyakran kifejezetten a gyerekekre vagy éppen a szolgákra vonatkozott. A szó eredete tehát jól példázza az együttélőknek azt a sajátos képződményét és szervezetét, amely a rendi társadalmakra jellemző: az úr, a mester vagy a gazda, mint a státusz, a birtok, a ház feje, atyai módon dirigálja és gyámolítja háza népét, feleségét, gyerekeit és cselédeit. A 18. századig -- és Európa elmaradottabb vidékein még azután is -- sokkal inkább a „ház” és a „háztartás”, mint a „család” volt a nagyobb közösségek (nemzetek, országok) kulturális önértelmezésének egysége. (SOMLAI, 1986, In.: Somlai Péter: Konfliktus és megértés.

A zsidó hagyomány szerint, a család, ez a mikroközösség, biztosítja leginkább a csoport fennmaradását és a hagyomány folytonosságát. A családi élet szentségét a nemi erkölcs szabályai, valamint a családtagok egymást segítő cselekedetei biztosítják. A család minden tagjának világosan elkülönült szerepe van az ideálisnak tekintett, nemek közötti munkamegosztás szerint. A férfi az apa, a „*Mester*” és a „*Bölcs*” megtestesítője, az ő feladata elsősorban a tanulás és a tanítás. A nőé, az anyáé a családi élet biztosítása.

A külső körülmények pl.: a megélhetés kényszere gyakran megakadályozzák az ideális családi élet megvalósulását, és igen gyakran előfordul, hogy a férfi és a nő egyaránt dolgozik. Ettől a hagyományos modell még nem veszti érvényét.

A zsidó vallásosság ugyanis sokkal inkább az elméleti tudás átadása mellett a parancsolatok, a *micvák* hétköznapi megtartását is jelenti.

A ház határolja a „szent univerzumot”, négy sarka az „i-teni világot” és a hétköznapiakat ugyanúgy átfogja. A férfiaknak más vallási kötelezettségeik vannak, mint a nőknek.

A nők kiemelten kötelezettek három parancsolat betartására, amelyek a házasságra, az anyaságra és a családi életre vonatkozó legfontosabb parancsolatok: a sabboszi gyertyagyújtás (*hádláká*), a tésztából egy darab „lecsípésére” (*chálá*) és a rituális tisztaság (*niddá*).

A házasságot a felnőtt élet fontos állomásának tekintik, amely lehetővé teszi, hogy az ember az emberi mivoltát a maga teljességében élje meg, a zsidó ember számára a nemzés ugyanis kötelesség. A nemzés a csoport fennmaradását biztosítja, a sok-sok továbbélő „jó zsidó”, majd a Teremtőt dicsőíti, és atyáik neveit továbbörökítik.

A házasság különféle alkuk eredményeképpen jön létre, ilyen a származás, amelynek értéke a családban élt nagyműveltségű férfiak számától függ; de a családok anyagi biztonsága is, amelyet nélkülözhetetlennek tartanak a jövő pár gondtalan, jámbor élete szempontjából. A „jó” házasságot már a gyerekek megszületésekor kezdik tervezni. Ezt a

munkát annyira fontosnak tartották, hogy kialakult a hagyományos zsidó társadalom egyik legjellegzetesebb foglalkozása, a hivatásos házasságközvetítő, a *sádhán* (férfi) vagy *sádhánit* (nő).

A házasságközvetítő a zsidó házasság nélkülözhetetlen eleme, teljesen idegen családok között, néha messzi városok, vidékek, sőt más országok családjai között hoz létre házassági szövetségeket.¹⁸

A Bibliában az első *sádhán* Eliezer, Ábrahám szolgája volt. Ábrahám őt bízta meg azzal a feladattal, hogy keressen fiának, Izsáknak feleséget. Ábrahám nem akarta, hogy fia idegen, a bálványimádó kánaáni népek közül válasszon feleséget magának. Az ósatya a „vegyes házasságtól” féltette a gyermekét.

A következőkben folytatva a bibliai szövegek elemzését, különböző családfunkciókat veszünk sorra, különböző „tudatformák” szerint. Tehát a *vallásról*, a *jogról* és az *etikáról* esik szó.

2.2. A zsidó családi nevelés jellemzői a Tóra törvényeinek a szellemében

2.2.1. A szülők tisztelete

A Tóra törvényei szabályozzák a zsidó gyermeknevelés alapjait. Az Ö-való tisztelete elsődleges jelentőséggel bír, mert: „*I-tenfélelem a tudás kezdete ...*”¹⁹.

¹⁸ GOLDBERG, 2003, 134–142. p.

¹⁹ Mislé 1:7.

A szülők tisztelete nagyon fontos kötelessége a gyermekeknek. A Tóra is utal erre: „*Tisztelt atyádat és anyádat, hogy hosszú legyen az életed a földön...*” – olvashatjuk a Tízparancsolatban.²⁰

Egy másik helyen ezt írja elő a Tóra:

„*Mindenki anyját és atyját félje, és szombatjaimat pedig tartsátok meg*”.²¹

A Tóra azt akarja hangsúlyozni, hogy a szülők iránti tisztelet ugyanolyan megítélés alá esik, mint az I-ten tisztelete. A *Bölcsek* szerint ez azért van így, mert abban, hogy létezőnk, hárman részesek: az anya, az apa és az I-ten. A zsidó hagyomány szerint, ahol az édesanya vagy édesapa ülni vagy állni szokott, azt a helyet a gyermekeknek nem szabad elfoglalniuk. Ha a gyermek látja, hogy az apja nem a Tóra szerint cselekszik, a gyermek nem figyelmeztetheti őt, de utalhat rá. A szülőtiszteletről szól az a zsidó példázat, amely elmeséli, hogy az édesapa alszik és a párnája alatt van a boltjának a kulcsa. Ha vevő érkezik, akkor nem szabad őt felébreszteni, még akkor sem, ha nagy haszontól esik el. Viszont a gyermeke köteles abban az esetben felébreszteni őt, ha valamilyen örömtől maradna le.²²

A Tóra szerint azt a fiút, aki szülei ellen lázadt és romlott életmódot folytatott, a város vénei elé lehetett vinni és halálra kellett kövezni.²³

Ezt nem hajtották végre, ahogyan ezt a talmudi traktátus is állítja.²⁴

Ennek a törvénynek az a célja, hogy tanulják ezt a törvényt és a tanulásért jutalmat ad az Ö-való.

A célja az volt, hogy figyelmeztesse a közösséget, hogy mihez vezet, ha a gyermekek fegyelmezetlenül nőnek fel.

A Tóra az apák kötelességévé tette, hogy a fiaiknak átadják a hagyományt és a vallási szokásokat.²⁵

Malachi prófétai beszédének végén idézte a legelső prófétát, Mózeszt:

²⁰ Semosz 20:12. Ezen parancsolatnak több értelmezési lehetősége van, amelyek részletes kifejtését a dolgozat keretei nem teszik lehetővé.

²¹ Vájjikró 19:3.

²² LÓWY, 1990, 47–48. p., bKiddusin 31a.

²³ Devorim 21: 18–21.

²⁴ bSzanhedrin 71a.

²⁵ Devorim 4: 9–10.

„Emlékezzetek Mózesnek, az én szolgálómnak tanáráról, melyet parancsoltam neki Chórében, egész Izrael részére...

és visszatéríti az atyák szívét a gyermekekhez és a gyermekek szívét az atyáikhoz...”²⁶

A próféta Hóreb (Szináj-hegyére) utalt. Malachi próféta a generációk egymásratalálását fontosnak tartotta és az időseket kérte, hogy közeledjenek a fiatalokhoz. Ez a prófétai tanítás azért is fontos, mert sokan úgy gondolják, hogy csak a fiataloknak a kötelessége az idősek megértése. Malachi próféta azonban a „kölcsonösséget” hangsúlyozta, amelynek a betartása nélkül, nem lehet a fiatalokat nevelni.

2.2.2. A házastársak egymás iránti tisztelete

A *Bölcsék* szerint a háztartás vezetése és a gyermekek ellátása az édesanya feladatai közé tartozik. „*Ki a gazdag?*” – Akiva rabbi azt mondta: „Az, *akinek derék felesége van.*”²⁷

A *Péntek este* elmondandó szentírási szöveg²⁸ is az asszonyi szerep fontosságát hangsúlyozza:

„...az asszony, ki I-tenfélő, az dicsértessék ...”²⁹

Salamon királynak az asszonyi szerep fontosságáról hangsúlyozó szavaival köszöni meg a férj péntek este a feleségének a *Sábbosz* megünneplésében kifejtett munkáját.

A Biblia leírja, hogy a férj köteles gondoskodni felesége élelmezéséről, ruházataról és házastársi jogainak érvényesüléséről.³⁰ A Tóra nem tiltotta a házasságot egynél több asszonnal. *Gersom ben Jehuda* rabbi rendelkezésére Európában eltörölték a többnejűséget.

²⁶ Malachi 3: 22–24.

²⁷ bSabbosz 25b.

²⁸ Mislé 31: 10–31.

²⁹ Mislé 31:30.

³⁰ Semosz 21:10.

2.2.3. Az idősek tisztelete

Az idős emberek tisztelete a nevelés fontos része: *„Ősz fej előtt állj föl és tiszteld az öregnek arcát...”*³¹

A zsidó vallás szerint nagy bűnnek számít az időseket és a tudósokat megszegyeníteni.³²

A Bölcsék úgy gondolták, hogy Jeruzsálem is akkor pusztult el, amikor: *„De kigúnyolták az I-ten követeit s megvetették szavait, és csúfot úztek prófétáival...”*³³

2.2.4. A tanítók tisztelete

A vallási törvény is előírja, hogy: *„Aki barátjától akár csak egy fejezetet tanul, vagy csak egy bibliai verset, vagy kifejezést, vagy akár csak egy (héber) betűt, köteles őt tanítómestereként tisztelni...”*³⁴ Minden történelmi korban a tanítókat nagy tisztelet övezte.

Attól kezdve, hogy a gyermek beszélni kezd, a „Smá Jiszroel...” imát meg kell tanítani neki,³⁵ és minél korábban zsinagógába kell őt elvinni. Nem szabad a gyermekek vallásos nevelésével iskoláskorukig várni.

A szülőknek foglalkozást kell adniuk a gyermekük kezébe:

*„Az apának mesterségre kell tanítania a fiát”*³⁶

A zsidó tudósok szerint az apa kötelessége úszni is megtanítani a gyermekét.³⁷

A Bölcsék ezt azzal indokolták, hogy ezzel a gyermek egyszer a saját életét is megmentheti. Ez is bizonyítja, hogy a zsidó gyermeknevelés lényeges része az önvédelmet szolgáló ismeret is. Ez is mutatja, hogy az élet védelmének, az életmentésnek (pikuách nefes) a zsidó gyermeknevelésben is fontos része van.

³¹ Vájikró 19:32.

³² Vájikró 19:32.

³³ 2Dívré haJomim 36:16., Vö. Kicur Sulchán Áruch CXLIV.:5.

³⁴ mAvosz 6:3.

³⁵ bSzukka 42a.

³⁶ bKiddusin 29b, bSzánhedrin 29a.

³⁷ bKiddusin 29a.

Régen minden ház „iskola” és minden apa „tanító” is volt, mert a vallási ismereteiket az apa irányításával kezdték el megtanulni a gyermekek az ünnepek és a közös imák alkalmával:

„Ha a fiú görbe úton jár szégyent és megvetést hoz apja fejére. Ha az egyenes utat követi, és tettei becsületesek, dicsőséget szerez apjának nemcsak az emberek világában, hanem I-ten eljövendő világában is”³⁸

2.2.5. Az idegenek iránti szeretet megtanítása

A zsidóságban nagyon fontos nevelési alapelv az idegenek iránti szeretet megtanítása, „Szeressétek a jövevényt, mert jövevények voltatok Egyiptom országában.”³⁹ áll a Tóra parancsolatai között. Ez a parancsolat onnan ered, hogy az egyiptomi rabszolgaság idején a zsidó emberek „idegenek” voltak egy „idegen” országban. A Tóra felhívja a figyelmet arra, hogy a zsidó emberek tudják, hogy milyen érzés „idegennek lenni”, ezért támogatniuk, segíteniük kell az embertársaikat.

2.2.6. Az állatok szeretetének megtanítása

A Tóra tiltja minden élő teremtmény kínzását, az állatok védelméről is szólnak a benne található törvények. Az állatok etetése elsőbbséget élvez az emberi étkezéssel szemben: „...és adok füvet meződön barmod számára, és enni fogsz, és jóllaksz...”⁴⁰

A Sabboszra vonatkozó parancsolatok előírják, hogy nemcsak az embereknek, hanem az állatoknak is pihenniük kell e napon és a szombatévben* (*smita*) a föld termése őket is megilleti, mint a szegényeket.⁴¹

2.2.7. A rágalmazás elítélésének a kinyilvánítása

³⁸Jitro szidrájához fűzött magyarázat 550., 552. cikkelyek

³⁹Devorim 10:19.

⁴⁰Devorim 11:15.

* Szombatévben a földet nem szabad megművelni, és a magától nőtt termés gazdátlanak kell nyilvánítani. Minden hetedik év szombatév.

⁴¹Semosz 23:11.

A kisgyermeknek már kiskoruktól kezdve meg kell tanítani, hogy embertársaikat tiszteljék. A gyermekeket a szülőknek arra is meg kell tanítaniuk, hogy nem szabad másokról rágalmat terjeszteni:

„*Ne járj mint rágalmazó népeid között...*”⁴²

2.2.8. A mások segítésének fontossága

A jótékonyság (heszed) fogalmába tartozik minden olyan cselekedet, ami mások érdekében történik. A „cedáká” szó szerint „igazságosságot” jelent, de a zsidó hagyomány az adakozás megnevezésére használja.⁴³ A gyermekeket az adakozás fontosságára a szülei tanítják meg.

A Tóra és a Sulchán Áruch szavai is arról szólnak, hogy minden zsidó ember köteles a rászorulókon segíteni és figyelmezteti a gazdagokat, hogy felelősek a zsidó közösség szegényeiért is. A nem-zsidó szegényeknek ugyanúgy ételt és ruhát kell adni, mint *Bné Jiszroel* (a zsidóság) szegényeinek.⁴⁴ A betegek látogatása (bikur cholim) is a vallási kötelezettségeknek ebbe a csoportjába tartozik.

2.2.9. A zsidó közösség tagjai felelősséggel tartoznak egymásért

A *TaNaCh-ban* szép példákat találhatunk arról, hogy a zsidó nép szellemi vezetői milyen szívhez szólóan könyörögtek az Ö-valóhoz, hogy a közösségük tagjainak a bűnei megbocsátásra találjanak.⁴⁵

⁴² Vájikró 19:16.

⁴³ Lásd 1.sz. Melléklet

⁴⁴ Devorim 15: 7-11., Kicur Sulchán Áruch, XXXIV.:3.

⁴⁵ Berésisz 18:20–33., Semosz 32:11–13.; 31–32.

„Minden zsidó felelős a másikért”,⁴⁶ a zsidó emberek kötelessége a zsidó közösség tagjainak minden helyzetben segíteni, legyen az anyagi vagy szellemi rászorultságuk esetében is.

2.2.10. A család szerepe a zsidó vallásra való nevelésben

Igaz, hogy ez a rész a rabbinikus családfelfogásról szól, de a rabbinikus családfelfogás családképe változott a Soá miatt.

A mindennapi szóhasználatban a „család” fogalom: apát, anyát és gyermeket (gyermekeket) jelent. A zsidó emberekben a „család” szó kimondásakor, olyan kép jelenik meg, amelyben a közeli és a távoli rokonok egyaránt jelen vannak. A holokauszt után a zsidó családok „csonka” családokká váltak.

A holokauszt során, az 1944-es Magyarországon élő kb. 800 ezer zsidónak számító emberből 600 ezer főt öltek meg a megsemmisítő, koncentrációs táborokban és a munkaszolgálatban. A háborút követően a visszatért zsidókból sokan az Egyesült Államokba, illetve Izraelbe vándoroltak ki.

E történelmi kataklizma következtében megszűnt, illetve átalakult a klasszikus értelemben vett család – három vagy négy egymás mellett élő generáció – fogalma.

Megszűnt a családi folytatólagosság, szinte felborult a történelem, a több ezer éves történelem kialakította struktúráját lerombolta a hatmillió zsidó mártírúma. Az európai értelemben vett etika, logika – szociológiailag – szinte nehezen értelmezhető helyzetbe került: tömegében élték túl a szülők gyermeküket.

A *Soá* felborította az I-ten világrendjét. A holokauszt után negyven-negyvenöt éves nők és férfiak alapítottak családot, olyanok, akiknek korábbi életük társa, esetleg gyermeke(i) Auschwitz vagy más koncentrációs tábor áldozata lett.

Így az újszülöttek édesanyja és édesapja az esetek jelentős részében már úgymond nagyszülő korban lévő ember volt. Családok estek szét, és új családok születtek. Az új családok azonban nem a több évszázados társadalmi konvenciónak megfelelő korösszetétellel rendelkeztek.⁴⁷

⁴⁶ bSávuosz 39a.

⁴⁷ SCHÖNER, 2004, 197. p.

Ez is a magyarázata annak, hogy sok családi ünnep közösségi ünneppé vált és a holokauszt után az intézményes nevelés szerepe megnőtt a gyermekek vallásoktatásában.

A zsidó közösség felbecsülhetetlen értéke a család, amely biztosítja a vallás és hagyomány továbbadását apáról-fióra, nemzedékről-nemzedékre.

A zsidó nép egy nagy családhoz hasonlítható, amelynek az ősei Ábrahám ősapától származnak. A családhoz tartozás anyai, a törzsi (pl. papi) hovatartozás, apai ágon öröklődik. Vannak olyan emberek is, akik nem születtek zsidó vallásúnak és a zsidó vallás törvényei szerint betérnek a zsidó vallásba. A zsidó hitre áttértet „*gér cédeknek*”, „*igaz idegennek*” hívják. A betérő – férfi vagy nő – köteles alámerülni a rituális fürdő (*Mikve*) vizében, a férfiak pedig természetesen kötelesek magukat körülmetéltetni. A betérési folyamat több évig is eltarthat, mert a rabbinikus bíróságnak (*Bész-Din*) meg kell győződnie arról, hogy a betérni szándékozó érdekmentesen kívánja felvenni a zsidó vallást (pl. nem házassági szándék miatt, zsidó vallású személlyel vagy megélhetési gondjai miatt, egy leendő munka lehetőségének a reményében stb.) A betért az egyi-tenhit, a közös szokások és a hagyomány köteléke által összetartott zsidó vallási közösség teljes jogú tagjává válik.

A zsidósághoz való tartozás egy másfajta életmódot is jelent.

A családtagok közötti békés, harmonikus, kiegyensúlyozott viszony elsődleges jelentőséggel bír. A legfontosabb a „*sáalom bájit*”, a „*házi béke*” megteremtése. A zsidó hagyomány szerint a házasság egyik legfőbb célja az utódok biztosítása. A zsidó törvények a szexuális viszonyt a házasságon belülre korlátozzák.⁴⁸

„*Nőhöz tisztulásának tisztátlanságában ne közeledj, hogy fölfedd szemérmét*”⁴⁹

Ez az előírás az alapja a zsidó házasságban folytatott nemi élet szabályainak („*táhárát hámpáchá*”). A családi élet tisztaságát törvények szabályozzák. A nő a havi ciklusa után még hét napon át el van különítve (*niddá*), a férje nem élhet vele szexuális életet. Átlagosan tehát tizenkét nap havonta az elkülönültség ideje.

⁴⁸ Devorim 22: 23-29.

⁴⁹ Vájikró 18:19.

A férj az elkülönültség ideje alatt nem ihat a felesége poharából és nem ehet a tányérjából sem. Még a felesége ágyára sem ülhet, arra a helyre, ahol a nő aludni szokott.⁵⁰ A szexuális perverzitás minden formáját tiltja a Tóra:

„S ne járjatok, azon nemzet törvényei szerint, melyet én elűzök előledek, mert mindezeket tették és megutáltam őket”⁵¹

A család magjával nem ritkán a másodlagos rokonok is, például valamelyik házastárs szülei is együtt éltek. A gyermekeknek mind a szokás, mind a jog szerint kötelességük volt eltartani szüleiket időskorukban. Gyakran hagyományos zsidó környezetből és szeretetből más rokonokat vagy akár idegen árvákat is befogadtak. A házasságuk első pár éve idején a családdal élő vejek és menyek köztes szintet foglaltak el: közvetlen rokonok voltak, de a családi életben való részvételüket szerződés szabályozta, amelyben a szülők ígéretet tettek arra, hogy meghatározott ideig eltartják az ifjú párt.

Minden családi elemet nélkülöző, teljes mértékben szerződéses viszony alakította a háztartás további tagjai, azaz a férfi és női háziszolgák, a szakács, a dajka, sőt még a korabeli gazdag családoknál gyakran magántanárnaként szolgáló tanító (melamed) státusát. Ez a monogám, patriarchális család lesz a jellemző az európai kultúrában kialakuló városi, polgári társadalomban.⁵²

A család a társadalom magja és a vallási életének központja. A zsidó vallási törvények többségét a családra vonatkozó törvények teszik ki.

A zsidó családi törvények betartása nagymértékben hozzájárul a zsidó család stabilitásához. A zsidó hagyomány általános szemlélete a házasságról az, hogy egyik legfőbb célja a gyermeknemzés.

Az utódok létrehozása a *micvá*, a tórai parancs: „...*Szaporodjatok és sokasodjatok és töltsétek be a földet és hódítsátok meg azt...*”⁵³ teljesítése.

Az Ő-való társaivá emeli az embereket a teremtés szakadatlan folyamatában. Az, hogy valaki hány gyermek nemzésével teljesíti ezt a *micvát*, ez a rabbinikus viták állandóan visszatérő témája. Teljes az egyetértés abban, hogy a „*gyermek nem*

⁵⁰ SCHOSTAK, 1983, 33. p.

⁵¹ Vájikró 20:23.

⁵² KATZ, 2005, 204–205. p.

⁵³ Berésisz 1:28.

vállalása”, az i-teni parancsolat teljesítésének a megtagadása. A házasság fontossága független a gyermeknemzés megvalósulásától, mert saját *szentséggel* is bír. Az Ö-való, még mielőtt megparancsolta, hogy:

„...*Szaporodjatok és sokasodjatok...*”, asszonyt teremtett Ádámnak, mert

„...*Nem jó, hogy egyedül legyen az ember; alkotok számára segítőt, hozzávalót.*”⁵⁴

„*Azért elhagyja a férfi atyját és az anyját, hogy ragaszkodjék feleségéhez és egy testté legyenek.*”⁵⁵

Egymás megbecsülése a házasság elsődleges céljaként jelenik meg ebben a viszonylatban. A gyermekek nemzésén kívül maga a házasság, a férfi és a nő *testi-lelki* összekapcsolódása is fő szempontja a rabbinikus véleményeknek:

„*Akinek nincs felesége, híján van az áldásnak, a jónak... a békének...*”⁵⁶

„*Aki nem házasodik meg, állandó bűnben él, és I-ten elfordul tőle...*”⁵⁷

„*Akinek nincs felesége, nem tekinthető egész embernek.*”⁵⁸

A *Bölcsek* véleménye szerint az asszony teszi az embert emberré. A Biblia tanítása, amely szerint Éva Ádám segítőtársául teremtetett:

„*Nincs férfi nő nélkül, sem asszony férj nélkül, egyikük sem lehet I-ten nélkül.*”⁵⁹

– ezen idézettel lehetne összefoglalni a házasság jelentőségét a zsidó vallás szerint.

A Tízparancsolat két külön pontban tiltja a házasságtörést, azaz férjes asszonynak idegen férfival való viszonyát:

„*Ne törj házasságot!*”⁶⁰

„...*Ne kívánd a te felebarátod feleségét,...*”⁶¹

„*Ki házasságot tör asszonnyal, esztelen; aki önmagát megrontja, az cselekszi ezt.*”⁶²

A Tóra szavai is a házassági hűséget hirdetik.⁶³

⁵⁴ Berésisz 2:18.

⁵⁵ Berésisz 2:24.

⁵⁶ bJevamot 62b.

⁵⁷ bKiddusin 29b., bPeszachin 113a.

⁵⁸ bJevamot 63a.

⁵⁹ Berésisz Rabbo 8.9.

⁶⁰ Semosz 20:14.

⁶¹ Semosz 20:17.

⁶² Mislé 6: 32.

⁶³ Devorim 22:13–21.

A házasságtörő asszony hűtlenségéért halálbüntetés járt. A nő és a férfi is, akivel megcsalta a férjét az életükkel fizettek a tettükért.⁶⁴

2.2.11. A zsidó etika szellemiségének megjelenése a zsidó családi életben

A zsidó etika igen nagy súlyt helyez a családon belüli viselkedési szabályokra. E szabályok közül különösen fontos az illem, amely a zsidó férjet a feleségével szemben kötelezi.

„Mindig is értékelje az ember a feleségét és gyerekeit erején felül”⁶⁵ A Talmud magyarázó (pl. Rási) szerint ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a férj ne csak anyagi helyzetének arányában költson a feleségére és a gyermekeire, hanem még azon felül is.

„Aki úgy szereti feleségét, mint saját magát, és jobban tiszteli, mint önmagát; fiait, lányait a helyes úton neveli – és férjhez adja, illetve megnősíti idejében őket –, arra mondja az Írás: ⁶⁶ „Megtudod, hogy béke a te sátorod...”⁶⁷

Az „idejében” azt jelenti, hogy minél hamarabb, mielőtt elérték a nemi érettség fokát. Az *Pirké Ávosz* szerint, a férfiak házassági kora 18 év.⁶⁸ Más forrásban azt mondják a *Bölcsek*, hogy a házasság 18–24 év között az ideális.⁶⁹

A Talmud előírja, hogy az ünnepek előtt a férjnek ajándékokat kell adnia a feleségének, szép ruhákat és ékszereket, amelyek „megörvendeztetik a nő szívét”.⁷⁰

Mindig tisztelnie és becsülnie kell az embernek a feleségét, mivel az áldás az asszony által jön a házába. Rává, a neves amóra azt mondta a városa lakóinak, hogy:

„...tiszteljétek feleségeteket, hogy meggazdagodjatok.”⁷¹ Itt olvashatjuk azt is, hogy „...mindig ügyeljen az ember a felesége érzékenységre – nehogy valamivel

⁶⁴ EHRENFELD, 1982, 2. rész

⁶⁵ bChulin 84b.

⁶⁶ bJevámot 62b.

⁶⁷ Jób 5:24.

⁶⁸ mAvosz 5:22.

⁶⁹ bKiddusin 30a.

⁷⁰ bPeszachim 109a.

⁷¹ bBává Mecjá 59a.

megbántsa –, mivel (feleség) könnyen elsírhatja magát, és ezért hamar jön a büntetés arra, aki ezt megsérti ”. „Hallgasson az ember a feleségére a ház dolgaiban.”⁷²

Közismert az a talmudi mondás, hogy:

„Ha a feleséged alacsony hajolj le, és hallgasd meg, hogy mit mond!”⁷³

A 20. századig a lányok nem jártak iskolába otthon a családban az idősebb asszonyoktól sajátították el vallási nevelési ismereteiket. A férfiak nagy tiszteletben tartották a család királynőjét erről tanúskodik *Salamon példabeszédének utolsó 22 sora is.*⁷⁴ A mózesi törvények kifejezetten védték a nőket, a nők jogait több erre vonatkozó törvényt találhatunk a Tórában.⁷⁵

A családi élet tisztaságát óvó rendelkezéseket is találhatunk a Tórában.⁷⁶

A családon belüli viselkedési normákat is előírják a *Bölcseink*:

„Ha valaki megnősül, ne vonuljon hadba és ne vessenek ki rá semmiféle közterhet. Szabad legyen háza számára egy esztendeig és örvendeztesse a feleségét, akit elvett.”⁷⁷

A zsidó etika kiemelten foglalkozik az étkezés és az öltözködés szabályaival.

A *Bölcsek* fontosnak tartották az egyszerű ruhákat, és hangsúlyozták a mértékletesség figyelembe tartását az étkezésben, a *Kásrusz* (kóserság) betartása mellett.

A Talmud leírja, hogy a családi életben az illem, a zsidó etika szabályai megkövetelik, ha egy férfi megözvegyül, és felnőtt fiai vannak, akkor igyekezzék előbb megnősíteni azokat, és csak ezután nősüljön meg maga is.

Ezt Ábrahám ősatya életéből is láthattuk, mert Sára halála után Ábrahám előbb megnősítette fiát, Izsákot.⁷⁸ Az ősatya házasságközvetítőt küldött a családjához

⁷² Uo.

⁷³ Uo. és Rási

⁷⁴ Mislé 31: 10-31.

⁷⁵ Semosz 21: 7–11., Semosz 22: 15–16., Devorim 21: 10–14., Devorim 22: 28–29.

⁷⁶ Devorim 22: 23–27.

⁷⁷ Devorim 24:5.

⁷⁸ Berésisz, Chájé Szará 24., Berésisz Rábbo 60.

Mezopotámiába, hogy így keressen feleséget fiának, Izsáknak és csak fia után házasodott meg ismét.

Ez a tórai történet még egy fontos dologra hívja fel a figyelmet, az öregember ne éljen egyedül, hanem nősüljön meg öregkorában, ha egyedül maradt.

A családok egységét, a sógorházasság törvénye is védte. A Tórában található, hogy közeli vérrokonok nem házasodhatnak össze.⁷⁹ Senki sem veheti el az anyját, a mostoháját; nővérét, akár apai, akár anyai részről; az unokáját, akár fia, akár lánya részéről; nagynénjét, akár apja, akár anyja részéről; nagybátyjának feleségét; menyét, sógornőjét, anyósát.

A latin „*levir*” szó jelentése „sógor”, a férj fiútestvére. Ha fivérek közül az egyik meghalt és fia nem maradt, akkor a felesége nem mehetett férjhez a családon kívüli idegen férfihez.

A sógorának kellett őt feleségül vennie és a házasságukból született elsőszülött az elhunyt testvér nevének örökébe lépett, hogy „...*ki ne töröltessék annak neve Izraelből*”.⁸⁰

Ha a férfi nem akarta elvenni a sógornőjét, akkor el kellett mennie a sógornőjének a kapuba a vénekhez és jelentenie kellett:

„...*vonakodik a sógorom a testvérenek nevét fenntartani Izraelben, nem akar velem sógorházasságot kötni*”.⁸¹

A Tóra leírja: „*Erre hívják meg őt városának a vénei és szóljanak hozzá; ő meg odaáll és azt mondja: „Nem akarom elvenni!”*, akkor lépjen eléje sógornője a vének előtt, húzza le a (férfi) saruját lábáról, köpjön ki előtte és jelentse ki: „*Így járjon az az ember, aki nem építi fel fivére házát!*”.

*Izraelben ez legyen a neve: „a lehúzott sarujú ember háza.”*⁸² Ezt a szertartást „hálicának” hívják. A sógornő ezáltal nyilvánosan megszégyeníthette a felelősséget nem vállaló sógorát.

⁷⁹ Vájikró Ahárémot 18:6., 18:7-18.

⁸⁰ Devorim 25: 5-6.

⁸¹ Devorim 25:7.

⁸² Devorim 25: 8-10.

A zsidó etika előírja az apának, hogy fiát szakmára taníttassa, pontosan úgy, ahogy kötelessége, hogy megnősítse,⁸³ de ha kereskedelemre tanította, az is jó, mert ebből is meg lehet élni.⁸⁴

Jehuda rabbi élesen fogalmazott:

„*Apa, aki nem taníttatja szakmára fiát, az olyan, mintha rablót nevelne belőle,*”⁸⁵ mert ha nem lesz mit ennie, akkor kimegy az országútra, és kirabolja az úton lévőket.⁸⁶ A rabbi szerint nem elég, ha kereskedelemre tanítja, mert ha nem lesz mivel kereskednie, akkor rabló lesz belőle.

A Talmud azt tanítja, hogy a szegénység vagy a jómód nem az ember szakmájától függ, hanem az ember érdemeitől, ahogy *Jehuda rabbi* mondta, hogy minden szakmának van létjogosultsága, ahogyan írva van: „*A világ nem tud létezni sem illatszerkészítő, sem bőrcserző tímár nélkül. Jó annak, aki illatszerrel foglalkozik, és jaj annak, akik bőrcserző...*”⁸⁷

A Talmudban található egy felsorolás azokról a szakmákról is, amelyek nem ajánlatosak az apának, hogy azokra taníttassa a fiát. Ezek a szakmák: a számárhajcsár, a tevehajcsár, a matróz, a fazekas, a juhásztor és a fűszeres.⁸⁸

Nehéz közös tulajdonságot találni e foglalkozások között. *Rási* szerint az első három állandóan úton van, és bemennek idegen szőlősökbe, gyümölcsösökbe, és engedély nélkül szednek gyümölcsöt (ez lopásnak számít).

A fűszeres (kereskedő) pedig – *Rási* magyarázata alapján - „*kitanult csaló*”, aki vizezi a bort, homokot tesz a búzába (hogy többet nyomjon), és a mérlege sem pontos.⁸⁹ Van azonban olyan *Talmud-bölcs* is, aki szerint nem szükséges szakma, elég, ha a gyermek Tórát tanul, mert azzal is minden körülmények között meg tud élni. Ezt *Nehoráj rabbi* mondta, akit a Talmud idéz:

⁸³ bKiddusin 29a.

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ *Rási*, Uo.

⁸⁷ bKiddusin, Uo.

⁸⁸ bKiddusin 82b.

⁸⁹ Meiri

„Nehoráj rabbi mondja: eltekintek a világ minden szakmájától, és a fiamat csak Tórára tanítom, mivel az ember élvezi annak gyümölcseit ezen a világon, és a tőke marad a túlvilágra is.

A többi szakma nem ilyen, mert amikor az ember megöregszik vagy beteg lesz, és nem tud már dolgozni a szakmájában, akkor éhen is halhat. A Tóra ezzel szemben megőrzi őt fiatalkorában, és reményt ad öregkorára...”⁹⁰

Simon ben Elázár rabbi gondolatai tartalmazzák azon kettősséget, amely ebben a kérdésben az egyes Bölcséket is jellemzi vagyis, a Tórával való kizárólagos foglalkozás vagy a megélhetés szüksége által megkövetelt szakmatanulás.:

„Látott valaki életében egy állatot vagy madarat, amelynek szakmája van?... Ők minden nehézség nélkül megélnek, annak ellenére, hogy ők arra lettek teremtve, hogy engem szolgáljanak, én pedig arra lettem teremtve, hogy I-tent szolgáljam, hát nem úgy lenne igazságos, hogy én is fájdalom és nehézség nélkül megéljek? De mi történt? Vétekeztem, és ezért elveszítettem a párnószt (megélhetésemet), és így kénytelen az ember dolgozni, hogy megéljen...”⁹¹

A születését követő harmincadik napon (pidjon hábén) a fiú csecsemőt meg kell váltani a kohéntól. Az elsőszülött fiút törvény védte és az elsőszülött fiúgyermek előjogot élvezett testvéreivel szemben. Az édesapja halála után vagyonából kétszer akkora részt örökölt, mint a testvérei.⁹²

A szülőket az engedetlen gyermekükkel szemben is törvény védte:

„Ha valakinek megátalkodott, engedetlen fia lesz, aki nem hallgat apja és anyja szavára, megfenyítése után sem hallgat rájuk, akkor fogják apja és anyja és vezessék őt városa vénei elé, helységének kapujába. Így szóljanak városa véneihez: „Ez a fiunk megátalkodott és engedetlen. Nem hallgat szavunkra, dőzsölő és iszákos!” Erre

⁹⁰ bKiddusin 82a.

⁹¹ Uo.

⁹² Devorim 21: 15–17.

*kövezzék agyon városának lakói. Így irtsad ki a rosszat a magad köréből! Egész Izrael pedig hallja és féljen.*⁹³

Ezen alfejezetben azon tórai részeket idéztem, amelyekből látható, hogy a zsidó vallási törvények foglalkoztak a családjoggal is.

A házasság előtt álló, szabad vagy „fogoly” lányokat, a törvény előtti egyenlőség illette meg, ha elcsábították őket. A férfi csak egy hónap várakozási idő letelte után vehette feleségül a fogolynőt. A szentírási törvényalkotó gondolt arra, hogy a nő az első hetekben sokat szomorkodhatott, és idő kellett ahhoz is, hogy megszokja az új élethelyzetét. Abban az esetben, ha a férfi elvált tőle, nem szabad volt rabszolgaként elengednie. A zsidó feleségnek járó jogok illették meg a fogolynőt is.

A nő s férfi házassága első évében a felesége mellett maradhatott. Ez nagyon humánus és családpárti törvény volt, hiszen az első év meghatározó jelentőségűnek számított a fiatalok számára, a kialakuló családi közösség élete könnyen tönkremehetett volna.

Az elsőszülött fiút (még akkor sem, ha az anyját már az apja nem szerette) nem lehetett kizárni az örökségből.

3. A zsidó vallási nevelés folyamata

⁹³ Devorim 21: 18–21.

3.1. A nevelésről alkotott elképzelések

„A nevelés hatásairól gondolkodván, a biológiai és a társadalmi érettségi ollónak a történelmi idő előrehaladtával bekövetkezett folyamatos szétnyílását érzékelvén nem könnyű a válasz: meddig is tart a nevelés, meddig tekinthető az ember növendéknek.”⁹⁴

„A budapesti pszichoanalitikusok kétségkívül az életre való felkészítést tartják a nevelés igazi feladatának”⁹⁵

„A nevelésből való gondolkodás másik nagy tradíciója szerint a gyermek neveléséről történő döntés joga kizárólag, döntően a szülőket illeti meg.”⁹⁶

„A pedagógia harmadik nagy tradíciója, *J. S. Milltől* kezdődően, a gyermek abszolút jogát hirdeti annak eldöntésében, hogy mi a neki megfelelő nevelés.”⁹⁷

„A nevelésfilozófiai, pedagógiai gondolkodás egyik – *Platóntól* eredeztethető – nagy tradíciója az állam „filozófusai” kezébe adta azt a jogot, hogy meghatározzák a gyermekek, valamennyi gyermek számára a „jó nevelést”.

„A nevelés jogát az államra, a felsőbbbségre ruházó felfogás tehát – bármilyen magasztos eszmények és értékek jelenítik is meg az állami „jót” – egy olyan pedagógiát és iskolaügyet igazol, amelyekben az egyének és csoportjaik ki vannak zárva saját és gyermekeik nevelésének meghatározásából...”⁹⁸

3.2. A nevelésről alkotott elképzelések a zsidó forrásokban

⁹⁴ TRENCSENYI, 2002, 30. p.

⁹⁵ VAJDA, 1995, 146. p.

⁹⁶ MIHÁLY, 1998, 54. p.

⁹⁷ MIHÁLY, 1998, 57. p.

⁹⁸ MIHÁLY, 1998, 49–51. p.

A zsidó gondolkodás feltételezi, hogy az ember nevelhető, irányítható és befolyásolható. Ha az ember befolyásolható, akkor megfelelő nevelés befolyással lehet tulajdonságaira is. A Misna *Hillél* rabbit idézi, aki azt mondta tanítványainak, „*Legyenek Áron tanítványai, aki békeszerető és békét forszírozó volt, aki szerette az embereket, és közel hozta őket a Tórához.*”⁹⁹

Sok elbeszélés foglalkozik azzal, hogy *Áron főpap* sokat tett azért, hogy a haragosokat kibékítse és a házastársak veszekedéseit enyhítse.

Az emberi tulajdonságok fejlesztésében és irányíthatóságában a *Bölcsök* az „arany középutat” tartották követendő célnak.

Jehuda, a Fejedelem mondását mérvadónak tartották:¹⁰⁰

„*Melyik a helyes út, melyet az embernek választania kell? Az, amelyik becsületére válik követőjének és tiszteletet ébreszt iránta embertársaiban.*”

A *Bölcsök* ezt úgy magyarázták, hogy az „*egyenes út*” a közepes, vagyis az „aranyközép”, amely kiegyensúlyozott, nem szélsőséges tulajdonságok egymás utáni sorozata, amellyel az ember lelki nyugalmát elnyeri, és ezáltal jól viselkedik embertársaival.¹⁰¹

A Talmud szerint egy ember természetét három dologról lehet a legjobban felismerni a *poharáról*, a *zsebéről* és a *haragjáról*.¹⁰²

A magyarázók szerint ez a három dolog, átvitt jelentésében is jelen van:

Az ember „*pohara*” azt szimbolizálja, hogy nem veszi el a fejét, még akkor sem, ha iszik is. A „*zsebe*” azt jelképezi, hogy becsületesen kereskedik.¹⁰³

A „*haragja*” jelentése, hogy nem hirtelen haragú, „...*mert ez a legnemesebb tulajdonságok egyike.*”¹⁰⁴

Van olyan magyarázó, aki a fenti három tulajdonsághoz még az „*beszédét*”, és a „*nevelését*” is hozzáteszi, mert ezek is fontos ismertetőjelei a jól nevelt embernek,

⁹⁹ mAvosz 2:12.

¹⁰⁰ mAvosz 2:1.

¹⁰¹ Maimonides, mAvosz Uo.

¹⁰² bÉruvin 65b.

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ Meiri ad loc.

„... *aki nem viselkedik úgy, hogy megszégyenüljön az emberek szemében, akik durva, faragatlan alakot láthatnak benne*”.¹⁰⁵

Az okosan, jól gondolkodó ember előbb elsajátít egy megélhetést biztosító foglalkozást, utána házat vesz, és csak ezután nősül meg.

A Tórában megtalálható erre a gondolatra is a magyarázat:

„*Van-e itt ember, aki házat épített, és nem avatta fel?... Van-e itt olyan ember, aki szőlőt ültetett, de még nem vette hasznát?... Van-e itt valaki, aki eljegyzett egy lányt, és még nem vette el?*”¹⁰⁶

A gyermek az Ő-való áldása, az ősanyák is könyörögtek I-tenhez, ezért a nagyon fontos áldásért. Sára már időskorban szülte Izsákot, Ráchel pedig fellázadt, inkább a halált kívánta magának, minthogy a magtalanság szégyenét elviselje.

A gyermek élete a legmesszebbmenőbb védelemben részesült, és ez a védelem kiterjedt a még meg nem született magzatra is.¹⁰⁷

Ha gyenge volt a gyermek, annál gondosabb ápolásban kellett őt részesíteni, mert a megszületett gyermek azonnal az anyai érzés szent védelmébe került, ahogyan írva van: „*Vajon megfélelkezik-e az asszony a kisdédéről, hogy ne irgalmazna méhe fiának?*”¹⁰⁸ A *TaNaCh* tanúsága szerint az anya maga táplálta gyermekét, ha kényszerítő körülmény meg nem akadályozta ebben.

A gyermekét szoptató anya, ha özvegységre jut, két éven belül nem mehetett újra férjhez, – ennyi volt a szoptatás rendes ideje – nehogy az új házasság örömei és gondjai elvonják gyermekének gondozásától, nehogy a gyermek elessen jogai legszigorúbb védelmétől.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Meiri ad loc.

¹⁰⁶ Devorim 20: 5–7.

¹⁰⁷ Semosz 21: 22–23.

¹⁰⁸ Jesája 49: 15.

¹⁰⁹ BERNSTEIN, 1911, 4. p., Ketubot 60ab.

3.3. A nevelés feladatai

A zsidó vallás nagyon fontosnak tartotta (és tartja) a nevelést (héberül „*chinuch*”).

Vannak olyanok, akik a lányok zsidóságra való nevelését kevésbé tartják fontosnak, mint a fiúkét. Azonban a zsidó nevelés céljainak a jelentős része a nőkre ugyanúgy vonatkozik, mint a férfiakra. A zsidó feleség köteles a férjével együtt az otthonukra vonatkozó vallási előírásoknak eleget tenni, és az édesanyjának is kell tudnia válaszolnia a gyermeke által feltett vallással kapcsolatos kérdésekre.

Minden szülő lehetőségeihez képest köteles gyermekeit, a gyermeke korának és a képességeinek a figyelembevételével a *micvák* betartására nevelni, mert a *TaNaChban* le van írva, hogy: „*Neveld a fiút az ő módja szerint, ha megöregszik sem tér el attól.*”¹¹⁰

Attól kezdve, hogy a gyermek elkezd beszélni, rövid ima részekre kell őt megtanítani és hozzá kell szoktatni, hogy az áldásokra „*Ámén!-t*” válaszoljon.

A szülők sábboszi és ünnepi dalok és a valláshoz kapcsolódó mesék segítségével könnyíthetik meg a tanulási folyamatot. Amikor a gyermek annyi idős lesz, hogy megfelelően tud már viselkedni, akkortól már el lehet őt a zsinagógába is vinni.

Nem szabad a gyermek vallási ismeretekre való nevelésének a megkezdésével az iskoláskoráig várni.

Nagyon fontos nevelési szempont, hogy a gyermek már csecsemőkorától kezdve olyan környezetben (vallásos környezetben) legyen, amely később az egész életére hatással lesz. *Jóhosua ben Chananja rabbiról*, az egyik nagy *Misna-Bölcsről* olvashatjuk, hogy anyja bevitte bölcsőjét a tanházba (bész-midrásba), hogy hozzászoktassa „*gyermeke fülét*” a Tóra szövegéhez.¹¹¹

A nevelés egyik legfontosabb állomása a „*bár micvó*”, amikor a fiúgyermek betölti a tizenharmadik életévét. Az olyan emberek, akikre vonatkoznak a parancsolatok (*micvák*), kötelesek teljesíteni azokat. A lányoknak már tizenkétéves koruktól be kell tartaniuk a *micvákat*, akkor lesz a kislányból „*bát micvó*”.

¹¹⁰ Mislé 22:6.

¹¹¹ jJebamosz 3a.

A lányok nevelése elvben más volt, mint a fiúké. A lányokat főleg olyan ismeretekre tanították meg, amelyekre családanyaként szükségük lesz.

Sara Schenirer és nagy lengyel rabbik kezdeményezésével Lengyelországból kiindulva, az elmúlt száz évben egy igen fejlett oktatási rendszer alakult ki a lányok számára „*Bét Jákov*” néven.*

Fuchs rabbi összegyűjtötte a lányokra (és asszonyokra) vonatkozó vallási neveléssel összefüggő szabályokat és törvényeket.

Művében külön részben írt az öltözködési szabályokról. A test eltakarása nagyon fontos és a külső megjelenés sem lehet hivalkodó.¹¹²

A férfi is csak akkor imádkozhat nő jelenlétében, még ha a feleségéről is van szó, ha az megfelelően van felöltözve.

A rabbi a női hangról egy külön fejezetet írt. Leírta, hogy a női énekhang szexuális vágyat ébreszthet a férfiakban, ezért tizenegy éves koruk után a lányoknak nem szabad olyan helyen énekelniük (pl. utcán), ahol azt a férfiak meghallhatják. A férfiaknak olyan dalt sem szabad hallgatniuk, amelyben férfi és nő együtt énekel vagy egy női kórus dalol.

Idegen nő és férfi nem tartózkodhat egy helyiségben, azonban kettő vagy ennél több férfivel már igen, három nő már egy helyiségben lehet.

A vallási törvények előírják, hogy a zsidó lányoknak és asszonyoknak erkölcsös életet kell élniük „...*legyen tehát táborod szent, hogy ne lásson benne szemérmetlen dolgot és elfordulna tőled.*”¹¹³A férjes asszonyoknak és azoknak, akik már voltak férjnél a hajukat le kell takarniuk.

* A montreáli *Bet Jákov Teacher's College*-ban én is tanulmányokat folytathattam (1996 - 1998).

¹¹² FUCHS, 1987, 70–73. p.

¹¹³ Devorim 23:15.

3.4. A zsidó vallásos életre nevelés a gyermek különböző életszakaszaiban

A vallásos zsidó életút a születés pillanatától a halál bekövetkeztéig átszövi a zsidó ember mindennapjait. Ezek a történések teszik mássá a zsidóságot a többi vallástól, ezek által érzi magát zsidónak a kisgyermek, az ifjú, a felnőtt és az idős egyaránt.

3.4.1. A születés körüli eseményektől – hároméves korig

A lánygyermek születésekor az apa a zsinagógában a Tóra elé járul és az újszülött ünnepélyesen megkapja a héber nevét. Ha fiúgyermek születik a szülőkre több feladat hárul. A születést követő nyolcadik napon az újszülöttet a zsidó vallás előírásainak megfelelően felveszik „Ábrahám szövetségébe” (brisz milo). A vallás szerint e parancs teljesítése minden apa kötelessége. Ha elmarad, akkor a gyermek felnőttként köteles a szülői mulasztást pótolni.

„Ez az én szövetségem, amelyet megőriztetek, köztem és köztetek és magzatod között utánad: „Metéltessék körül nálatok minden férfiszemély! Metéltessetek körül előbőrötök húsán és legyen szövetség jeléül köztem és köztetek!”¹¹⁴

A szertartás végén a megjelentek (héberül) így szólnak:

„Ahogy az újszülött most a szövetségbe került, úgy jusson el a Tóra tanulásához, szerencsés házassághoz és a jócselekedetek gyakorlásához.”¹¹⁵

Minden elsőszülött fiúgyermeket a születése utáni harmincegyedik napon egy szertartás során „kiváltanak” (pidjon hábén).

Ez egy Tórában lévő parancsolat teljesítése:

„...de az ember valamely elsőszülöttjét fiaidból, váltsd meg!”¹¹⁶

¹¹⁴ Berésisz 17: 10–11.

¹¹⁵ Imakönyv, 107. p.

¹¹⁶ Semosz 13:13.

Az elsőszülött fiúknak egész életükön keresztül a *Széder-estét* (*Pészachot*) megelőző napon böjtölniük kell, mert a zsidó elsőszülötteket megkímélte az Ö-való, az egyiptomi elsőszülöttekkel szemben.

3.4.2. Hároméveskortól – tizenegyéves korig

„Bölcsseink azt tanították: a kisgyerek, aki meg tudja rázni a lulávot (a szukkoszi ünnepi csokrot), az köteles áldást mondani a lulávra (a szukkoszi csokorra). Aki fel tudja venni a táliszt (imaleplet), az köteles a cicisz (szemlélőrojtok) parancsolatát betartani. Aki képes a tfilint (imaszíjat) rendben tartani, annak az apja (már) vesz tfilint. Aki tud beszélni, azt az apja a Tórára és a „Smá Jiszroel”-re („Halljad Izrael”, a legfontosabb ima) tanítja.”¹¹⁷

A bibliai időkben az anyák a gyermekeiket kétéves korukig szoptatták, majd a gyermeket elválasztották az édesanyától.¹¹⁸

A vallásos szülők a fiúgyermekük haját hároméves korukig nem vágják le (háláké). Ezt a parancsolatot is a *Bölcsök* hozták, mivel az embert a Tóra a „mező fájához” hasonlítja,¹¹⁹ amelyről három évig tilos a termést leszedni. A hajvágás után vidám étkezés keretében köszöntik a kisfiút, aki e szertartással megteszi az első lépést a Tóratanulás útján. Ekkor a vallásos kisfiúk már tudják az alefot (a héber ábécé első betűjét), valamint a legfontosabb áldásokat (brachosz) és imát (Smá).

A Misna korában az ötéveskorú fiúk már iskolába kezdtek járni, hogy a tanítóik vezetésével a Szentírást tanulmányozzák.

Az ezt követő kb. tíz év arra hivatott, hogy a gyermek megtanulja és átélje a zsidó élet mindennapjait, szokásait és törvényeit. A szülők, tanítók és a rabbik feladata, hogy a gyermek tapasztalataihoz az elméleti alapokat megteremtsék.

¹¹⁷ bSzukká 42a.

¹¹⁸ 1Smuel 1:22., Rási Uo. Makkabeusok 7:27.

¹¹⁹ Devorim 20:19.

3.4.3. Tizenkétéves kortól – felnőttkorig

Az első tanulási időszakot zárja le a felnőtté válás „*aktusa*”. A zsidó fiúk tizenhárom, a lányok tizenkét éves korukig nem felelősek a vallási előírások betartásáért.

A tizenhárom éves fiúgyermek kötelezetté válnak a *micvák* betartására, ebből az alkalomból ünnepélyes vacsorát rendeznek, amikor a *13 év +1 napot* betöltötték, reggel tífliannel imádkoznak, és Tóra magyarázatot tartanak.

A tizenkét éves lányok felavatása (bát-micvó) későbbi, kb. kétszáz éves szokás.

Az életút későbbi szakaszai (eljegyzés, esküvő) során is a zsidó vallás törvényei szerint kell a fiataloknak élniük:

*„Ez által a gyűrű által Mózes és Izrael törvényei szerint meg vagy szentelve nekem.”*¹²⁰

A zsidó vallási nevelés fontos eseményeit mutattam be a gyermekek különböző életszakaszaiban. A tizenkét éves lányok és a tizenhárom éves fiúk a vallási törvények alapján felnőttnek számítanak. Természetesen ők sem nélkülözhetik a biztonságot nyújtó szülői háttérrel, de ha nem tartják be a vallási előírásokat, akkor tetteikért önmaguk felelősek. A zsinagógákban a tizenhárom éves kort betöltött fiúk a férfiak által alkotott „*minjen*” tagjaivá válnak.

A lányok a XIX. századig az „*anya-szerepre*” készültek fel, és fő életcéljuk az volt, hogy a későbbi életükben „*jó feleségek*” és „*jó édesanyák*” legyenek. A talmudi időkben (ortodox körökben ma is) az apák döntötték el, hogy a lányuk kihez menjen feleségül, miután a tizenkettedik életévüket betöltötték.¹²¹

Az apák a fiaiknak, az anyák a lányaiknak szóban adták át tudásukat, beszélgettek a törvényről, amely az I-ten helyes tiszteletéről, a férfi és a női szerepeken át az egész életet érintette.¹²²

¹²⁰ *Imakönyv*, 104. p.

Ezt a mondatot a vőlegény az esküvőn mondja, amikor a menyasszony mutatójára húzza a gyűrűt.

¹²¹ bKiddusin 48b.

¹²² PAPP, 2006, 178. p.

3.5. Gyermekvédelem a zsidó hagyományban

A zsidóság a kezdetektől fogva ismerte a gyermekvédelem emberséges elvét. Irányadó volt a zsidó vallás hívei számára, mint I-tentől eredő tan, amelyet a Szentírás és a belőle táplálkozó hagyomány minden tekintetben fontosnak és nélkülözhetetlennek tartott. Az a szellemiség, amely ezáltal a zsidóságban meghonosodott, gondoskodott arról, hogy a gyermekvédelem törvényei ne csak elméletben létezzenek, hanem érvényesüljenek az életben is. Fontosnak tartották, hogy e törvények jelen legyenek minden család életében.¹²³

A szülőnek tehát joga volt keményebb nevelési eszközöket is felhasználni gyermeke helyes irányítására, de kötelessége volt a gyermek egészségére és önérzetére tekintettel lenni. A szülő köteles volt kiskorú gyermekeinek az eltartásáról gondoskodnia. Ha azonban képtelen volt az apa eltartani kiskorú gyermekét, akkor a városra hárult ez a kötelesség, de ha volt vagyona, úgy behajtották rajta bírói úton.¹²⁴

A lánygyermeknél joga volt az apának ahhoz, hogy kiskorú leányát szolgálónak adja. Ezt a jogát azonban korlátozta a Szentírás, csak olyannak adhatta el, aki maga, vagy esetleg akinek fia házassági viszonyra léphet a leánnyal, másnak nem, nehogy erkölcstelenségre vezesse a szolgálói viszony.¹²⁵

A vallási kötelességek teljesítésénél is korlátot szabott a hagyomány a gyermek testi jólétében. Nem engedi, hogy a kiskorú idő előtt böjtöljön, még Áv hónap 9-én és a Jom Kippurkor is a gyermeknek csak erejéhez képest szabad ezt megtennie.

A lánygyermeknél az apa joga többféleképpen jutott érvényre, mint a fiúnál, mert a lány kiskorúságában még jobban függött az ő természetes védőjétől, az apától, mint a fiú. Így például egy leánynak minden fogadalmát megsemmisíthette az apa,¹²⁶ tehát ezáltal a lelki életébe is beleavatkozhatott.

¹²³ BERNSTEIN, 1911, 4. p.

¹²⁴ bKetubot 49b.

¹²⁵ Semosz 21: 7–12.

¹²⁶ Bamidbor 30: 4–6.

Az apa halála esetén azonban ismerte a törvény a gyámság intézményét. A gyám hatáskörét minden tekintetben biztosította, hogy a rábízott kiskorú árva ügyét teljesen megvédhesse.

A testi fenytés is szerepelt a nevelési eszközök között, a Mislé¹²⁷ azt tanította, hogy:

„*Ne vond meg a fiútól a fenytést; midőn vesszővel vered, nem hal meg; te vesszővel vered őt és lelkét az alvilágtól mented meg*”, továbbá azt, hogy „*aki visszatartja a pálcát fiától, gyűlöli azt*”, mert nem nevelte elég biztosan a jóra. A visszaélések elkerülésére pedig a Talmud útmutatása szolgált: „*...a gyermeket, ha bal kezeddal eltaszítod magadtól, a jobbal azonnal szorítsd magadhoz*”. Absalom lázadásával kapcsolatban a midrás megjegyzi, hogy *Dávid király* sosem verte meg fiatalkorában és sosem dorgálta szóban serdülőkorában.¹²⁸

A zsidó törvények a gyermekvédelem fő irányadói és követői voltak. A kisgyermek kiszolgáltatottságát vették alapul. Fő irányelvük az volt, hogy a társadalom (a gyermeket körülvevő *mikro-* és *makrotársadalom*) feladatának tekintették, hogy mindenben támogassa a rábízott gyermeket.

A gyámság „intézménye” az árvák jogait védte meg. Azért jött létre, hogy az árvák semmiben ne szenvedjenek hiányt és a családban élő társaikhoz hasonlóan, velük egyenlő eséllyel induljanak az életbe:

„*Átkozott, ki elhajlítja a jövevénynek, árvának és özvegynek jogát! ...*”¹²⁹

A *TaNaCh*-ban is találunk az örökbefogadásra is példát:

„*S fölnevelte Hadasszát, Eszter az, nagybátyja leányát, mert nem volt neki atyja és anyja...*”¹³⁰

Ha a szülő nem gondoskodott a gyermekéről, akkor a város feladata volt, hogy mindennel ellássa a kiskorút.

A *Bész-Din* azt is vizsgálta, hogy a szülő miért nem tudott a szülői feladatának eleget tenni. A gyermek gondozásáért a város vezetői a gazdag szülőktől pénzt kértek.

¹²⁷ Mislé 23: 13–14., Mislé 22:15

¹²⁸ bSzo 47a., 1 Melochim 1:6., Semosz Rabbo 1.1.

¹²⁹ Devorim 27:19.

¹³⁰ Eszter 2:7.

A gyermekeknek nem volt kötelező dolgozniuk, csak akkor, ha a szüleik engedélyezték nekik és a fizikai állapotuk is alkalmas volt a munkára. A lánygyermek, csak olyan családnál dolgozhatott, ahol esélye volt a későbbi házasodásra is.

A zsidó törvények megvédik a házasságtörésből vagy vérfertőzésből született gyermeket (mamzer) is, a *mamzer* teljes jogú zsidónak számít.¹³¹

3.6. Az imák és az ünnepek szerepe a gyermeknevelésben

A vallásos zsidó emberek naponta több imát mondanak. A szülők megtanítják a gyermekeiket arra, hogy mindenre, amit megesznek, előzőleg áldást kell mondaniuk. A gyermekek már hároméves korukban megtanulják, hogy felismerjék a fán termő és a földi gyümölcsöket. Ez azért fontos, mert más-más áldást kell a fogyasztásuk előtt elmondani. Az imákat a gyermekek fokozatosan tanulják meg. A felkeléskor és a lefekvéskor elmondott imák szövegeit is a szüleik segítségével sajátítják el.

A zsidó étkezési szabályokat is (*Kásrusz*) a gyermek fokozatosan tanulja meg: a sertéshús fogyasztásának tilalmát és a tejes-húsos ételek, edények elkülönítését.

A zsidó ünnepek megtartása fontos részei a nevelésnek. Ünnepekkor a családok együtt vannak, és a fiatalok megtanulják ősök történetét és az ünnepekhez kapcsolódó szokásokat. A zsidó ünnepek ezáltal családi és közösségi ünnepek is. Olyan *kollektív vallástudatot* jelentenek, amelyek során az egyes ünnepek megtartásakor az egyén átéli népe történetét.

A szülőknek és a tanítóknak nagyon fontos szerepük van abban, hogy a gyermekek identitása kialakuljon, és a hagyomány folytatódjon. A zsidó családok belső hagyományait, a „közös emlékezés” folytonosságát a holokauszt szakította meg.

Az „elveszett családfők” helyett a tanítók és rabbik a gyermekek vallási ismereteinek a fő „forrásaivá” váltak.

A zsidó névadás során a gyermek egész életében hordozza az édesapja nevét. Aki a zsidó vallásba betér, az is „kap” zsidó apát, Ábrahámot, a betérő fiúk „Ábrahám

¹³¹ Devorim 23:3.

fiaként” vannak megnevezve. Az ősök a felnövekvő generációban újra élnek, soha nem felejtődnek el.

A zsidó ünnepek nem csak olyan napok, amikor az ünnepeket, szokásokat betartó személyek nem dolgoznak. Fontosabb ennél, hogy ezeket a napokat az Ö-vel hirdette ki és az Ő tiszteletére jöttek létre. Ezek a napok összekötik a jelen a múlttal és minden ünnepnek külön üzenete van az emberek számára.¹³²

Az ünnepekre való készülődés során (takarítás, vásárlás, főzés) a gyerekek számára emlékeztetéseket maradnak az ünnepi előkészület részei is.

Péntek esténként az édesanya gyertyát gyújt, az apa megáldja a gyermekeit és a zsinagógába viszi őket. Az egész család készül az ünnepre. Az ünnepi ételek (kalács, töltötthal, hagymástojás, hús, sólet, kugli) elfogyasztása után a gyerekek együtt éneklnek a szüleikkel az ünnephez kapcsolódó dalokat. A szülők sokat beszélgetnek és játszanak a kicsikkel. A fiúgyermekek az édesapjuk irányításával már megtanult vallási ismereteiket ismétlik át, ekkor új tananyagra nem szokás tanítani a gyermekeket.¹³³ A Sábosz az „Ö-vel és a Pihenés napja.”

Az őszi ünnepek (Ros hasono, Jom Kippur, Szukkosz, Szimchász Tóra) szokásai is maradandó élményt jelentenek a gyermekeknek.

Újévkor a sófár (kosszarvból készült kürt) hangja nagy hatással van a fiatalokra és idősekre egyaránt. Az ünnep alkalmából „szimbolikus” ételeket (mézbe mártott bárhesz, mézbe mártott alma, gránátalma, hal vagy bárány fej) is szokás enni.¹³⁴

Az ***Engesztelő Napon*** a tizenkettedik életévüket betöltött lányok és a tizenhárom évesnél idősebb fiúk a felnőttekkel együtt böjtölnek. A szülők már a fiatalabb korú gyermekeiknek is beszélnek e böjt fontosságáról.

A böjtöléshez fokozatosan szoktatják hozzá a gyermekeket. Vannak családok, ahol az a szokás, hogy a gyermekek az életkoruknak megfelelő ideig böjtölnek.

¹³² TOUGER, 1988, 29. p.

¹³³ Kicur Sulchán Árucl CLXV.: 14.

¹³⁴ Kicur Sulchán Árucl CXXVIII.: 9.

A **Sátrak ünnepén** a gyerekek részt vesznek a sátor díszítésében. Az ünnepi csokorral való imádkozás és a sátor hangulata magával ragadja a fiatalokat és időseket egyaránt.

Ezen ünnep közösségi ünneppé vált. A világ különböző pontjain lévő zsinagógák és zsidó intézmények az udvaraikon sátrat állítanak fel és az ünnep alkalmából különböző programokat állítanak össze az érdeklődőknek. Az ünnepi sáturnak a hangulatát így azok is élvezhetik, akiknek nincsen lehetőségük arra, hogy saját maguk állítsanak fel egy sátrat.

A **Tóra örömmünnepén** a gyerekek a zsinagógában a férfiakkal együtt színes zászlókkal vonulnak körbe, és a rabbi megáldja őket.

Chanukakor, a „*Fény ünnepén*” a szülők ajándékokkal kedveskednek a gyermekeknek. Az ünnep mind a nyolc napján együtt gyertyát gyújtanak. A szülők elmesélik az ünnep történetét, majd a családtagok közösen játszanak az ünnepi játékkal, a pörgettyűvel (trenderli).

Tu-Bisvátkor a „*Fák ünnepén*” a gyerekek számára ünnepséget rendeznek, ahol tizenötféle gyümölcsből szokás fogyasztani. Az ünnep nevelési célja az, hogy a felnövekvő generáció tagjai megértsék, hogy a fák nélkülözhetetlen szerepet töltenek be az emberek életében. A Tórában is megtalálhatjuk azt a gondolatot, hogy a fák mennyire fontosak.¹³⁵

Izraelben az iskolák diákjai fákat ültetnek az ünnep tiszteletére. A természetvédelem a zsidó nevelés fontos része.

Purimkor a gyerekek beöltöznek, és a zsinagógák vidám zsidobongással telnek meg. Az ünnepi szokások Eszter történetének a megismerése, az ajándékok elkészítése és a kórházban lévő betegek meglátogatása, felejthetlenné teszik számukra ezt a napot. Voltak olyan települések, ahol a gyerekek házról-házra jártak Purim ünnepén, és pénzt kaptak.¹³⁶

A **Peszáchot** köszöntő este legfontosabb célja az, hogy a családfő elmesélje gyermekeinek az egyiptomi rabszolgaság és a csodálatos megmenekülés történetét:

¹³⁵ Devorim 20:19.

¹³⁶ AUSUBEL, 1984, 76. p.

„*És beszéld el a gyermekednek azon a napon, mondván: annak okáért, amit tett az Ö-
való velem, midőn kivonultam Egyiptomból*”¹³⁷

Mindenkinek úgy kell éreznie, mintha ő maga szabadult volna ki Egyiptomból (*Jeciász Micrójim*). Fontos része a zsidó gyermeknevelésnek, hogy a gyermekeknek „át kell élniük” őseik történetét. Az édesapa a macesz és a jellegzetes (szimbolikus) ünnepi ételek (sós vízbe mártott zöldség, torma, az almából, fahéjból, dióból és borból álló „keverék” (chároszet), kemény tojás elfogyasztása közben érdekes előadást tart a gyermekeknek és a vendégeknek az ünnepről. Az ünnepi este lényeges része, amikor a gyermek az ünneppel kapcsolatos négy kérdést felteszi, és az apa válaszol is azokra. Az a szokás, hogy a legfiatalabb gyermeknek jut a megtiszteltetés, ő mondhatja el a kérdéseket és a válaszokat.

Vannak családok, ahol a vacsorán jelenlévő gyerekek együtt mondják el, ha nincsen fiatal, akkor idősebb mondja el. A kérdések és a válaszok összefoglalják az ünnep lényegét. A gyerekek ajándékot is kapnak, amikor a vacsora végén az elrejtett maceszdarabot (afikojmen) megtalálják és átadják a családfőnek.

Peszach és Sovuosz között van ***Lág-Báomer***, ilyenkor a családok és az iskolák kirándulásokat szerveznek. Az ünnep tiszteletére az ünneplők tábortüzet is gyújtanak.

A ***Tóra-adás ünnepén (Sovuosz)*** tejes ételeket szokás enni, mert a Bölcsek szerint:

„... a Tóra hasonló a tejhez. A tej táplálja a kisgyermeket, a Tóra pedig a zsidókat erősíti.”¹³⁸ Valamint ekkor parancsolta meg az Ö-*való* a tejes és a húsos ételek elkülönítését.¹³⁹

Az ünnepi előkészület részként a gyerekek a felnőttekkel együtt zöld növényekkel díszítik fel a zsinagógákat és otthonaikat. Volt egy kelet-európai szokás, amely szerint a kisgyermekek Sovuoszkor kezdték tanulni a Tórát.¹⁴⁰

¹³⁷ Semosz 13.8.

¹³⁸ Devorim Rabbo 7:3.

¹³⁹ Semosz 23:19.

¹⁴⁰ RENBERG, 1985, 200. p. Vö. Misnát Rabbi Eliezer 13:251.

Az ünnepeken a gyerekek megtanulják a zsidó nép történetét és szokásait. A kicsinyek részt vesznek az előkészületekben is és az ünnepségeken is fontos feladatokat kapnak. Azt is megtanulják, hogyan kell a zsinagógában viselkedni és az emberek egymáshoz (családtagok, barátok, idősek, betegek) fűződő viszonyáról is (szeretet, tisztelet, segítségadás) megfelelő útmutatást kaphatnak. A szülők, a családtagok, a tanítók és a barátok helyes példamutatása nagyon fontos. Csak így válhat a gyermekből vallásos zsidó ember, aki betartja a Tóra törvényeit.

A *mártíri-tentiszteletek* és a *gyásznapok* is a gyerekek zsidó közösséghez való tartozását erősítik. Az iskolákban és otthon is, a holokauszt-napján a gyerekek megemlékeznek a mártírokról. A zsidó nevelés fontos része a holokauszt tragédiájának megismertetése a fiatalokkal. A gyerekek szüleiktől és tanítóiktól Izrael országáról (*Erec Jiszroel*) is sokat tanulnak. A héber nyelv megtanulása is erősíti kapcsolatukat a Szentfölddel. Évről-évre sok zsidó fiatal utazik Izraelbe, hogy ott elkezdje vagy folytassa a tanulmányait. Ez lehet néhány hét, több év vagy végleges kitelepülés. Ennek időtartamát a kiutazó fiatal dönti el.

Minden ima elmondása és az ünnepek megtartása erősíti a gyermekek kapcsolatát a zsidó valláshoz. A közös családi ünnepek során a szülők megtanítják az utódaiknak a vallási szokásokat és a zsidó hagyomány átöröklődik nemzedékről-nemzedékre. Az ünnepek körforgása a vallási életet színessé teszi és általuk a fiatalok könnyen megtanulják a zsidó nép történetét. Az ünnepek megtartása összeköti a múltat a jelennel és a jövő nemzedék életére is hatással van. Nagyon fontos, hogy a hagyomány láncolata soha ne szakadjon meg. Ez képez hidat a különböző generációk tagjai között és biztosítja a vallási nevelés továbbélését nemzedékről nemzedékre. Az *érzelmi nevelés* nagyon fontos, mert azzal, hogy a gyerekek átérzik, „újraélik” őseik történetét, nem csupán családjuk történetét ismerik meg, hanem egész népük történetét megtanulják.

A modern társadalom a szokásokat részben átalakítja, részben újraértelmezi. Különböző zsidó vallási irányzatok különbözőképpen érvényesítik a hagyomány erejét. A szokások kilépnek a család vagy a zsinagóga intimitásából, helyet kérnek a köztereken, a világi helyszíneken is.

Chanuka ünnepével kapcsolatos érdekes jelenség, hogy a csepeli Burattino Általános és Szakképző Iskola és a Zöld Kakas Líceum Mentálhigiénés Szakközépiskola diákjai is megünnepelik.

3.7. A tanulás fontossága a zsidó hagyományban

3.7.1. A tanulás fontossága

Maimonides „*Széfer Mádá*” („*A tudás könyve*”) című művében a „*Hilchot Talmud Tóra*” („*A Talmud-Tóra-tanulás szabályai*”) című fejezetben a tanulás fontosságáról, a tanító és a tanuló szerepekről, valamint a tanulás módszereiről is írt.

Ezek szerint a tanító egész nap és az este egy részében is üljön velük és oktassa őket, hogy megtanítsa nekik az „*éjjel–nappali*” tanulást. A gyerekek egyáltalán ne szüneteltessék tanulmányaikat, kivéve *Sábbosz* és az ünnepek előestéjén, a nap második felében, illetve magukon az ünnepeken. *Sábboszkor* nem szabad új tananyagot kezdeniük, viszont át kell ismételniük az addig tanultakat.

A gyerekek tanulását sosem szabad megszakítani, még a *Bész hamikdos* építése érdekében sem.¹⁴¹

Az új ismeret megtanítását, valamint az anyag ismétlését is hangsúlyozta. A maximális tanulólétszámot is meghatározta. Egy tanító legfeljebb huszonöt gyereket taníthat. Ha huszonöttnél több, de negyvennél kevesebb gyerek van, segédet neveznek ki tanításuk segítésére. Negyvennél több gyerek esetén két tanítót neveznek ki.¹⁴²

3.7.2. A tanház szentsége

A tanházat a zsinagógánál is fontosabbnak tartották: A tanházban (bész hámidrás) nem szabad aludni, mert annak aki elbóbiskol a tanházban a tudása darabokra hullik. Erre *Salamon király* bölcsességeinek egyik verse is utal:

¹⁴¹ Hilchot Talmud Tóra 2:2.

¹⁴² Hilchot Talmud Tóra 2:5.

„Mert az iszákos és dőzsölő elszegényedik, és rongyokba öltöztet a szendergés.”¹⁴³

A tanházban (bész hámidrás) beszélgetni csak a Tóra szavairól szabad. Még ha tüsszent is valaki, akkor sem szabad mondani, hogy „Egészségére!”. Természetesen más dolgokról, témákról sem szabad beszélni. A tanház szentsége felülmúlja a zsinagógáét (bét hákneszet).¹⁴⁴

A zsinagógában is kellett a gyermekeket nevelni, erről így írt a Sulchán Áruch törvénykönyve: „...Rá kell szoktatni a kis fiúkat arra, hogy a zsinagógában a közösséggel együtt feleljék az „ámen”-t és egyéb mondásokat. Attól az órától kezdve, hogy a fiú „ámennel” felel, már van része a jövő világban. Nevelni kell őket arra, hogy a zsinagógában áhítattal és félelemmel álljanak, de olyan gyermekeket, akik csak ide-oda szaladgálnak és zavarnak, jobb el sem vinni oda.”¹⁴⁵

3.7.3. Az apa, mint tanító

A gyermek otthoni tanítása nagyon fontos volt. A vallási nevelés elkezdése a családban történt, még mielőtt a gyermek iskolába ment volna, a fiú első tanítómestere az édesapja volt.

Minden apa köteles Tórára tanítani a fiát, mert elő van írva: „*Tanítsátok azokra gyermekeiteket beszélvén róluk...*”¹⁴⁶ stb. Ugyanolyan módon parancskötelesség Tórára tanítani a fiát, ugyanúgy kötelessége Tórára tanítani az unokáját, mert mondvá vagy: tudasd azokat gyermekeiddel és gyermekeid gyermekeivel!¹⁴⁷

Az apák gyermekeiknek a Rút könyvéből a házi és a társas erényeket, az Énekek énekéből, a tiszta erkölcsi szeretetet és a hűség példáját, a Zsoltárok könyvéből, a hit szükségességét és erejét, a Jób könyvéből, a bölcsélet alapjait, a Példabeszédek könyvéből, a lélektani igazságokat tanították.¹⁴⁸

¹⁴³ Mislé 23:21.

¹⁴⁴ Sulchán Áruch, Joré Déá 246:16,17. ua.: Kicur Sulchán Áruch, XIII.:5.

¹⁴⁵ Kicur Sulchán Áruch, CLXV.:2.

¹⁴⁶ Devorim 11:19.

¹⁴⁷ Sulchán Áruch, Joré Déá 245/1,5. ua.: Kicur Sulchán Áruch, CLXV.:9.

¹⁴⁸ BOGNÁR, 1991, 42. p.

3.7.4. A tanító személye

A megfelelő tanító kiválasztása is az apa feladata volt:

„...Így tanítsa lassan-lassan több írás-írásversre is, míg annyira fejlett lesz, hogy iskolába mehet, akkor vegyen hozzá tanítót. De törekedjék olyan tanítót választani, aki I-tenfélő, hogy a gyermeket már gyermekkorában i-tenfélelemre szoktassa....”¹⁴⁹

„Köteles az ember tanítóját még jobban tisztelni és félni, mint az édesatyját, mert az atyja hozta erre a világra, Mestere által pedig a jövőendő életvilágot szerzi meg.”¹⁵⁰

Maimonides szerint a nőtlen férfi a gyerekeket látogató anyák miatt, akik a gyermekükért mennek, nem taníthat gyerekeket. Női tanító pedig a gyerekért jövő apák miatt nem taníthat gyerekeket. A tanító személyére vonatkozó leírásból kitűnik, hogy az ideális tanító, az ő elképzelése szerint házasember.¹⁵¹

Ő a „szabad-tanítóválasztás” híve volt: A gyermeket át lehet helyezni egyik tanítótól egy másikhoz, ha az utóbbi gyorsabb ütemben tudja tanítani, legyen szó akár az olvasásról, akár a nyelvtanról.¹⁵²

Ha jön egy tanító, és tanulószobát nyit azon hely mellett, ahol a kollégája tanít, hogy más gyermekek hozzá járjanak, vagy, hogy a kollégájától, aki tanítja őket, hozzá jöjjenek át a gyerekek, akkor a kollégája nem nyújthat be panaszt ellene, mert az van írva: „Az Ö-való kívánta az ő igazsága kedvéért, hogy naggyá tegye a tant, és dicsővé tegye.”¹⁵³

Ha a tanító nem felelt meg a közösség és az apa elvárásainak, akkor el is küldhették az állásából, mert az a gyermektanító, aki ott hagyja a gyerekeket és kimegy, vagy más munkát végeztet velük, vagy hanyag az oktatásban, arra vonatkozhatik az Írás

¹⁴⁹ Sulchán Áruach, Joré Déá 245/5. ua.: Kicur Sulchán Áruach, CLXV.:9.

¹⁵⁰ Sulchán Áruach, Joré Déá 242/1.

¹⁵¹ Hilchot Talmud Tóra 2:4., Semosz 20:14.

¹⁵² Hilchot Talmud Tóra 2:6.

¹⁵³ Jesaja 42:21., Hilchot Talmud Tóra 2:7.

szava:¹⁵⁴ „*Átkozott, ki henyén végzi az Ö-való munkáját...*” Azért csak olyan tanítót alkalmazzanak, aki i-tenfélő, kinek az előadása szabatos és pontosságot kíván. A tanító ne maradjon fenn sokáig az éjjel, hogy nappal azután ne legyen rest és álmos a tanításban. Szintúgy ne böjtöljön, ne vonjon el magától ételt és italt és ne is egyék kelleténél többet, mert mindezek a dolgok okai lehetnek annak, hogy azután nem tud jól tanítani. És aki mindezen változtat, oly hibát követ el, hogy elmozdítandó.¹⁵⁵

A közönséges iskolamester társadalmilag nem foglalt el magas rangot:

A házasuló adja el mindenét, hogy egy tudós leányát vehesse nőül, ha ilyet nem talál, vegye el a kor valamely nagyjának, azaz jámborság és jótékonyág által különösen kiváló férfiúnak a leányát; ha ilyet sem talál, válassza egy zsinagógafő leányát; ha ez sem lehetséges, vegye el egy alamiznaosztó leányát; ha ilyet sem talál, egy iskolamester leányát.¹⁵⁶

3.7.5. A tanulás módszere

„Halljátok fiúk, az atya oktatását és figyeljétek, hogy megismerjétek az értelmességet”¹⁵⁷

Hogyan zajlott az oktatás? A tanító ült a főhelyen, a tanítványok pedig körülötte, hogy mindenki lássa őt, és hallják a szavait. A tanító nem ülhetett széken, ha a tanítványai a földön ültek, vagy mindenkinek széken kell ülnie, vagy mindenkinek a földön. Eredetileg úgy volt, hogy a tanító ült, a tanítványok pedig álltak.

A második Szentély (*Bész hamikdos*) lerombolása előtt azonban már mindenütt úgy folyt a tanítás, hogy a tanító és a tanítványok egyaránt ültek.¹⁵⁸

Ha a tanító személyesen kívánta oktatni (szószóló bevonása nélkül) a tanítványokat, akkor joga volt hozzá. Ha a szószólón keresztül kívánt tanítani, a szószólónak akkor közte és a tanítványok között kellett állnia. A tanító beszélt a szószólóhoz, ő pedig

¹⁵⁴ Jirmeja 48, 10.

¹⁵⁵ Sulchán Áruach, Joré Déá 245/16,17,18. ua.: Kicur Sulchán Áruach CLXV.:12.

¹⁵⁶ bPeszachim49a, BACHER, 1903, 251. p.

¹⁵⁷ Mislé 4:1.

¹⁵⁸ Hilchot Talmud Tóra 4:2.

továbbította a szavait a tanulóknak. Amikor a tanulók kérdést tettek fel a szószólóhoz, akkor ő megkérdezte a tanítót. A tanító felelt a szószólónak, és ezután ő válaszolt a kérdezőnek. A tanítónak nem volt szabad a hangját a szószóló hangja fölé emelnie, és hasonlóképpen, amikor a szószóló kérdezett valamit a tanítótól, akkor neki sem volt szabad a hangját a tanítóé fölé emelnie. A szószóló nem vehetett el a tanító szavaiból, nem tehetett hozzájuk, nem változtathatott azokon, hacsak nem ő volt a tanító apja, vagy tanítója. Ha a tanító azt mondta a szószólónak: „*Tanítóm azt mondta nekem...*” vagy „*Atyám és tanítóm azt mondta nekem...*”, akkor a tanítást továbbadó szószóló köteles volt a kijelentést annak a *Bölcsnek* a nevében idézni, aki eredetileg mondta, megemlítve a tanító atyjának vagy tanítójának nevét, például: „*Ez és ez a Bölcs azt mondotta...*”. Annak ellenére, hogy a tanító nem említette a *Bölcs* nevét, mert nem volt szabad a tanítókra vagy atyákra név szerint hivatkozni.”¹⁵⁹

Abban az esetben, amikor ketten egyszerre kérdeztek, ha az egyik a témával kapcsolatosan kérdezett, a másik pedig nem, akkor a tárggyal kapcsolatosra kellett először a figyelmet fordítani. Ha az egyik tanuló egy gyakorlati kérdést vetett fel, a másik pedig elméletit, akkor a gyakorlati kérdésre kellett először a figyelmet fordítani.¹⁶⁰

A tanítónak szabad volt, hogy a kérdéseivel és a tanulók jelenlétében végzett tetteivel szándékosan félrevezeti őket, annak érdekében, hogy erősítse a koncentrációképességüket, és hogy próbára tegye őket, vajon emlékeznek-e még arra, amit tanított nekik, vagy sem. A tanító, hogy ösztökélje a tanulókat kérdezhetette őket más tananyagból is, mint amellyel éppen akkor foglalkoztak.¹⁶¹ Az írás tanítását a könnyebben utánozható betűkön kezdték.”¹⁶²

3.7.6. A tanulók személye

¹⁵⁹ Hilchot Talmud Tóra 4:3.

¹⁶⁰ Hilchot Talmud Tóra 4:8.

¹⁶¹ Hilchot Talmud Tóra 4:6.

¹⁶² BOGNÁR, 1991, 42. p.

A Tórát csak az arra alkalmas tanuló tanulhatta, akinek a cselekedetei megnyerőek voltak, vagy olyan embernek, akinek a magaviselete megfelelő volt.¹⁶³

A tanuló nem kérdezhetett, amíg a *Mester* le nem ült, és nyugodtan el nem helyezkedett (a tanuló).¹⁶⁴

3.7.7. A tanulói képességek

A tanulónak nem volt szabad szégyenkeznie amiatt, hogy a társai elsőre vagy másodsorra megértették az anyagot, ő pedig csak a sokadik ismétlés után.

Az első nemzedék *Bölcsei* azt mondták, hogy a szégyenlős ember nem tanul, a türelmetlen embernek pedig nem szabad tanítania.¹⁶⁵

Ha a tanító tanított, és a tanulók nem értették a tanult anyagot, a tanítónak nem volt szabad feldúlnak lennie és dühöt mutatnia, hanem akár sokadszor is el kellett ismételnie, és újra át kell ismételnie a tananyagot addig, amíg a tanítványai alaposan megértették a *halacha* lényegét.

Hasonlóképpen: A tanulónak nem szabad azt mondania, hogy „értem”, amikor a tananyagot nem érti, hanem többször is kérdeznie kell.

Ha a tanítója megharagudott rá és kimutatta a dühét, a tanuló mondhatta neki azt, hogy: „*Mesterem (Rebbe), ez Tóra, és nekem tanulnom kell, de gyenge a felfogóképességem.*”¹⁶⁶

A *Misna* értelmezői szerint ez a tanítványok ezen felosztása valójában arra is szolgál, hogy el lehessen dönteni, hogy kit érdemes felvenni a *jesivába*. Természetesen a jó képességűek azok, akikkel oktatás szempontjából a legérdemesebb foglalkozni, mert az ő taníttatásuk minden szempontból meghozza a kívánt eredményt. Ha két jelentkező közül csak egyet tudnak felvenni, akkor csak a jobbikat vegyék fel.

A *Bölcsek* a tanítványok négy csoportját különböztették meg:

- aki gyors felfogású, de könnyen el is felejt, amit tanult
- aki nehéz felfogású, de nehezen is felejt

¹⁶³ Hilchot Talmud Tóra 4:1.

¹⁶⁴ Hilchot Talmud Tóra 4:6.

¹⁶⁵ mAvosz 2:5., Hilchot Talmud Tóra 4:5.

¹⁶⁶ Hilchot Talmud Tóra 4:4.

- aki jó a felfogóképességű jó a memóriájú
- aki rossz felfogóképességű, és gyorsan is felejtő ¹⁶⁷

A *Bölcsek* a tanítványok négy típusát különböző tárgyakhoz hasonlítják. (a „szivacshoz”, a „tölcsérhez”, a „borszűrőhöz”, a „szitához”). A szivacs mindent magába szív, a tölcsér mindent átereszt, a borszűrő átengedi a bort, de megtartja a borseprőt, a szita bár átereszt a finomlisztet, de a tartalmasabb lisztet megtartja. ¹⁶⁸

3.7.8. A tanház felszereltsége és a taneszközök

A tanház berendezését a félkörben elhelyezett ülőpadok, a tanító fa- vagy kőpadja és egy iskolatábla jelentette. A tanulók taneszközei: az olvasótekerics (amely a Szentírás egy-egy könyvét tartalmazta) és az írónád voltak, amellyel a viasztáblára írtak. ¹⁶⁹

Úgy gondolom, hogy a *Maimonides* által megfogalmazott pedagógiával kapcsolatos gondolatok a mai pedagógia alapjai. A tanulás minden más tevékenységnél fontosabb volt. A családi körben és a korabeli tanházakban zajló nevelés *elsődleges jelentőségű* volt. Az intézményes nevelést megelőzte a családi nevelés. A fiúk első vallási nevelői az édesapák voltak.

Ma sokat hallunk arról, hogy mennyire fontos a helyes iskolaválasztás. Az iskolában eltöltött első évek, a gyermek későbbi életére is nagy hatással lehetnek. A *Bölcsek* ezt felismerték és az apák kötelességévé tették, hogy gondoskodjanak a fiaik számára megfelelő tanítóról, akitől a gyermekek sokat tanulhattak. A hivatásos tanítók alkalmazásával gondoltak azokra a gyerekekre is, akik árvák voltak, vagy az édesapjuk nem rendelkezett megfelelő tudással, hogy tanítsa a gyermekét.

Azzal, hogy az osztálylétszámot huszonöt főben maximálták a tanítás hatékonyságát kívánták megerősíteni. A tanítás során a kérdések feltételével, a tananyag jobb megértését és az emlékezet „karbantartását” szerették volna

¹⁶⁷ mAvosz 5:12.

¹⁶⁸ mAvosz 5:15.

¹⁶⁹ BOGNÁR, 1991, 41. p.

megegerősíteni. Az állandó ismétlések az új anyag jobb megértésén kívül a bevést is szolgálták. A tanító szerénységével és példamutató életmódjával érthette el, hogy a tanulói tiszteljék. Mindenkinek joga volt a tanuláshoz és a tanítónak a tanulók különböző képességeit figyelembe kellett vennie a tanítási folyamat során. A tananyag átadásában és a feldolgozásában a frontális és a páros munkaforma egyaránt szerepet kapott.

A TaNaCh , a Talmud és Misna textusai alapján összeállított értéklista		
	Értékek előfordulása a TaNaCh , a Talmud és Misna textusai alapján, fejezetek/ alfejezet száma	Előfordulások száma
Gyermekközpontúság	2.2.11., 3.2., 3.3.	3
Gyermekek védelme	2.2.11., 3.2., 3.5.	3
A tanulás fontossága	2.2.11., 3.2., 3.3., 3.7.	4

A tanítók, tanárok tisztelete	2.4., 3.7.4.	2
A rabbik tisztelete	2.4., 3.7.4.	2
Az ünnepek megtartásának a fontossága	3.4., 3.6.	2
A hagyomány továbbadása nemzedékről –nemzedékre	3.3., 3.4., 3.6.	3
A mindennapi imádkozás fontossága	3.3., 3.4., 3.6.	3
A család összetartóerejének a fontossága, a család védelme	2.1., 2.2.	2
A szülők tisztelete	2.2.1.	1
Idősek gondozása	2.2.3.	1
Betegek látogatása	2.2.8.	1
Szegények segítése	2.2.5., 2.2.8.	2
A zsidó közösség összetartóerejének a fontossága, a közösség tagjainak segítése	2.2.8., 2.2.9.	2
Rágalmazás elítélése	2.2.7.	1
Természet védelme	3.6.	1
Állatok védelme	2.2.6.	1

1.sz. táblázat: A TaNaCh, a Talmud és Misna textusai alapján összeállított értéklista

Az értéklisából láthatjuk, hogy az egyén és a közösség számára prioritást jelentő értékek egymással harmonizáltak. Úgy gondolom, hogy a zsidó közösség összetartó erejének a fontossága és a közösség tagjainak a segítése az összes felsorolt értéket magukban hordozzák.

A „rabbini korszak” tanulságaiból elvont értéklista bizonyára megannyi redukciót is magába foglaló absztrakció.

Nyilván egy, e korszakra, a klasszikus szövegek filológiai elemzésére irányuló kutatás árnyaltabb, strukturáltabb „listát” eredményezhetne. Az általam elvégzett gondolati műveletek úgymond „technikai szükségszerűsége” volt, nevezetesen egy mai, modern, urbanizált, erősen szekularizált, modernizált világban működő mai oktatási – nevelési intézmény értékvilágának feltárásához kellett – kutatásmetodikai szempontból validálható – összevetési pontokat létrehozom, feltételezván, hogy az összevetésből szükségképpen kimutathatók majd asszimetriák.

**HÍD A BERÉSZSISZ ÉS A MODERN
NEVELÉS KÖZÖTT
A RÉGMÚLTRÓL – MÁIG ÍVELŐEN***

* E fejezet felfogható úgy is, mint az empirikus kutatás talpazatát megfogalmazó olvasmányélmények reflexiója. A műveletek elvégzésére alkalmas értéklista összeállításának „nagy méretű lábjegyzete”.

Külön köszönetem Dr. Haraszi György történészprofesszornak, e fejezet megírása során nyújtott szakértői tanácsaiért.

*„Egy nép története olyan, mint valami nagy családé; egyetlen
többől sarjad ki és terjed szét, mint a fa ágai, és a gyermekekben,
unokákban az idők folyamán egész nemzetségi családfává
lombosodik; ezek a nemzetségek azután szinte észrevétlenül néppé
alakulnak: családok ezreivé, majd millióivá. Így történt a zsidó
néppel is, amely több mint háromezer éve él és eszmél a világon.
Volt idő, mikor saját országában lakott és saját nyelvét beszélte,
egyetlen nyelvet, az egész nép közös tulajdonát; volt idő, amikor
szétszóródott az egész földön és különböző országokban különböző
nyelveken szólalt meg. De minden időben összetartotta a közös
származás és közös hagyomány tudata, mint valami nemzedékek
végtelen során átnyúló, családi emlékezés. ...”¹⁷⁰*

E fejezetben fontosabb portrék és műhelytanulmányok „gyöngyfűzészerű” bemutatásával kimutatom, hogy a zsidó vallás és hagyomány milyen jelentősebb állomásokon őrizte nevelési tartalmát és elveit – kitüntetetten *értékeit*, - ill., hogy mindebből mi a mai, modern, posztmodern korunk nevelésügyében releváns üzenet. Ezért „*Híd*” a fejezet címében alkalmazott metafora. Nem törekedtem teljességre, a kiválasztás felelőssége mögött saját kutatásaim állnak. Az egyes portrék és műhelyek rövid jellemzése mindazonáltal többnyire a kutatási cél szerint reflektált *másodlagos forráselemzés*. Nem teszek különbséget európai és magyar vonatkozások között. Úgy gondolom, hogy a magyarországi zsidó iskolák története szorosan összefügg a magyarországi történelmi eseményekkel. Nem lehetséges a zsidó oktatásügyet, az előzőekben felsorolt tényezőktől függetlenül szemlélni. Az állami törvények, rendeletek a középkortól kezdve meghatározták a korszak zsidó oktatásügyének a helyzetét.

¹⁷⁰ DUBNOV, 1991, 5. p.

Az könnyen belátható, hogy a „történet” két szálon futott. Az európai, magyarországi zsidóság nehéz feltételek mellett őrködött erkölcsi, nevelési értékei felett. Másfelől törekedett ezen értékek közvetítésének legitim lehetőségeire intézményes, iskolai, iskolarendszerben és azon kívül elhelyezett keretek között. A „*hagyományőrzés*” és a sajátos „*szabadságküzdelem*” hangsúlyai változhattak, de folyamatosan kimutathatóak. Megjelennek a felvilágosodástól „modernizációs elemek” is.

4.1. Kiindulópont

A zsidó oktatás hosszú múltra tekint vissza, a gyermekek tanítása már az ókori Izraelben is nagy jelentőséggel bírt. A „*tanuló*” (héberül: „*tálmid*”) szó először a *TaNach*-ban, a Divré háJomim első könyvében fordul elő: „...*mester a tanítvánnyal együtt*”¹⁷¹ *Simon ben Sétach* i.e. 64 körül, majd *Jósua ben Gamla főpap* i.sz. 105 körül rendelte el a kötelező elemi oktatást a zsidó nép számára.¹⁷² Ők a világon elsőként hoztak olyan rendeletet, amely arról szólt, hogy minden olyan helységben, ahol legalább tíz felnőtt férfi lakik, ott iskolát és zsinagógát kell építeni. Úgy rendelkeztek, hogy ha a községnek nem volt elég pénze, akkor zsinagógát nem, de tanházat építsenek. Ebből az intézkedésből világosan kiderül, hogy az oktatást elsődlegesnek tekintették. Egy tanítót bíztak meg huszonöt tanuló oktatásával és nevelésével. A tanítás ingyenes volt és csak a fiúk részesülhettek oktatásban, hat-hétéves kortól tizenhárom éves korig. Az iskolában két fokozatban folyt a tanítás. Az elemi ismereteket a *bét-széferben* („*könyvház*”), a felsőbb szintű tanulmányokat a *bét-talmudban* („*tanház*”) folytathatták a gyerekek. A tanulók értelmi szintjük alapján haladhattak előre a tanulmányaik során. Minden „*tantárgy*” tanításának az alapját a Szentírás képezte. A tanításban az élőszó volt a meghatározó. Az ismeretek emlékezetbe vésésének kiemelkedő szerep jutott. A tanítók gyakran alkalmaztak *mnemotechnikai eljárásokat*.¹⁷³ A tanulók először a Tórából, *Vájikró könyvét* tanulták. Lehetséges, hogy ez a szokás

¹⁷¹ 1 Divré háJomim 25:8.

¹⁷² FELKAI, 1998. 7. p., Baba Bathra 21a.

¹⁷³ FELKAI, 1999. 146–156. p.

onnan eredt, hogy a jeruzsálemi iskolákban a papi családok fiúgyermekait úgy oktatták, hogy a számukra fontos törvényekkel megismerkedjenek. A *Vájikró* az áldozatokra és a *Bész hámikdosra* vonatkozó fontos törvényeket tartalmazza.

Olyan magyarázatot is ismerünk, hogy a kisgyermek (,„*tiszták*”) foglalkozhattak csak „*tisztákkal*” (áldozatokkal).^{*} Ezért a hagyományos felfogás szerint a „*tiszta*”, még büntelen gyermekek kezdjék a tanulást a harmadik könyvben szereplő rituális törvényekkel.¹⁷⁴ A továbbtanulók főiskolára (*jesiva*) mehettek. A nagy műveltségű tudósok (*rabbik*) ismerték a görög nyelvet és irodalmat és egy részük a matematikához, a csillagászathoz és a földrajzhoz is értett. Ők állították össze a Talmudot („*tanítás*”), a régi törvények új összefoglalását és részletes magyarázatát.¹⁷⁵

Az írástudás igen elterjedt volt, a Biblia korában is. A papok (*kohanim*) rendje mellett kialakult az írástudók (*szofrim*) rendje. A tanítókat külön elnevezéssel jelölték meg (*more*, később: *melamed*). Ők elmagyarázták és megtanították a vallási törvényeket a népnek a falvak és a városok zsinagógáiban. A családi nevelést kiegészítették az írástudók előadásai. Oktatási módszerük volt, hogy a *Mester* kérdezett, a tanuló felelt, de neki is volt lehetősége kérdezni. Az is előfordult, hogy kérdés-felelet és élénk vitatkozás is kialakult közöttük a tanítás közben.^{176**}

4.2. Ezra történelmi szerepe

* Az értelmezésem szerint az értéklista minden eleme együttesen a nevelés etikai szempontú kiindulópontja.

¹⁷⁴ BOGNÁR, 1991, 42. p., Vö. Kicur Sulchán Árucl CLXV. 10.

¹⁷⁵ SELTMANN, 1929, In.: ZSIDÓ LEXIKON, 2000, 688. p.

¹⁷⁶ FELKAI, 1979, In.: PEDAGÓGIAI LEXIKON, 1979, IV. kötet, 494. p.

** **E korszak értékei közül az alábbi értékeket szeretném kiemelni:** a tanulás fontossága, a rabbik tisztelete, a tanítók tisztelete, a hagyomány továbbadása nemzedékről – nemzedékre, a család összetartóerejének a fontossága, a család védelme.

A zsidó nép történetében *Ezra* tekinthető a népoktatás meghonosítójának, mert ő magyarázta és terjesztette a Szentírást, a babiloni fogság után a Jeruzsálembé hazatérők között az i.e. 5. században. Fontosnak tartotta a zsidó vallású embereknek a más vallást gyakorló közösségektől való elkülönítését. Azt vallotta, hogy a Tóra törvényeinek a betartásával elérhető a nép szellemi felemelkedése, a 445. évben *Ezra* a levitákkal az oldalán, az összegyűlt népnek felolvasta a Tórát.

Iskolák felállításáról nincsenek forrásaink, de elképzelhető, hogy már *Ezra* maga kezdte meg annak a megvalósítását, ami életének egyik fő feladata volt, hogy Izraelben a Tórát tanítsa. Azon intézmények között, amelyeket a hagyomány neki tulajdonít, az iskolákra vonatkozó utasítást nem találunk.

A babilóniai Talmud egy helyén az található, hogy *Ezra* elrendelte, hogy „*tanítók a tanítók mellett alkalmaztassanak*”, mert azt vallotta, hogy „*a kartársak versenye során a tudomány szaporodik*”.¹⁷⁷ A „*szófér*” szó, amellyel *Ezra* hivatását, mint írástudóét, aki a „*széferrel*”, a könyvvel foglalkozik, jelölik, a későbbi századokban az „*iskolamestert*” jelentette, de így hívták a Bölcséket is, akik *Ezra* követői és művének első továbbvivői voltak. Az ózsidó iskola közel *ezeréves*, Ezrától kezdve a Talmud befejezéséig terjedő tevékenységében, a zsidó népet átalakította és a zsidóság fejlődésére döntő hatással volt – állította róla a XX. század elejei szerző. Állítását csak megerősíthetem.¹⁷⁸

Fontos kiemelni *Ezrának* az imarend kialakításában való meghatározó szerepét.^{179*}

¹⁷⁷ Baba Bathra 21a., ugyanezt a gondolatot találhatjuk Maimonides: Széfer Mádá, Hilchot Talmud Tóra 2:7.

¹⁷⁸ BACHER, 1903, 242–282. p.

¹⁷⁹ Maimonides: Misné Tóra, Hilchosz tefilo 1:4.

* **E korszak értékei közül az alábbi értékeket szeretném kiemelni:** a tanulás fontossága, a rabbik tisztelete, a tanítók tisztelete, a hagyomány továbbadása nemzedékről –nemzedékre, a mindennapi imádkozás fontossága.

4.3. A „halacha” – Maimonides

A „halacha” szó pontos magyar megfelelője „menés” („járás”), és átvitt értelemben viselkedési szabályt is jelent. *Halachikus irodalomnak* nevezzük a gyakorlati vallási kérdésekkel foglalkozó műveket, amelyek a vallásos zsidók mindennapi életét szabályozzák. A Talmud lezárása után a történelmi korszakok, valamint a társadalmi körülmények változásával összhangban, újabb megoldásra váró vallásjogi problémák merültek fel.

E kérdések megválaszolásával terjedelmes rabbinikus irodalom foglalkozik. A „halacha” irodalmának egyik legkiemelkedőbb szerzője, a 12. században élt cordovai *Maimonides (Rambam)*. A „*Misné Tóra*” című 14 kötetes törvénygyűjteményében világos és könnyen átlátható rendszerbe foglalta össze és megválaszolta a zsidóság számára akkoriban ismeretes összes kérdést.¹⁸⁰ Maimonides nevelésmélete szerint a zsidóságra oktatás és nevelés sikerének az elérése miatt, fontos módszertani eszköz a pozitív elemek túlhangsúlyozása a folyamat elején, de ezzel egyidejűleg szem előtt kell tartani az oktatási célt, hogy hiteles képet kapjanak a tanulók. Maimonides szerint a mindenkori zsidó közösség feladata, hogy megteremtse a lehető legmagasabb színvonalú oktatás feltételeit, és a pedagógusok kötelessége, hogy minden erejükkel törekedjenek a tudás birtoklására és továbbadására, és közben erkölcsi példaként is szolgáljanak a közösség számára.¹⁸¹

Franciaországban a 13. század közepéig (a Talmud pápai rendeletre való elégetésig) híres iskolákat működtettek. A Rajna mentén a 14. század folyamán is jelentős zsidó főiskolák működtek.^{182*}

4.4. A jesivák világa – hosszmetzeti kép

¹⁸⁰ WERBLOWSKY, 1979, 220. p.

¹⁸¹ Dr. Verő Tamás rabbi, Dr. Balázs Gábor, Maimonides szakértő útmutatásai alapján részletesen foglalkozott Maimonides nevelésfilozófiájával, ahogyan az értekezésemben erre már utaltam. VERŐ, 2014, 155. p.

¹⁸² FELKAI, 1998, 8. p. Vele egyetértésben fontos még megemlíteni a *Joszef Káro rabbi* által összeállított „*Sulchán Áruch*”-ot, amely a 16. századtól kezdve a napjainkig a halachikus döntések fő forrásául szolgál.

* **E korszak értékei közül az alábbi értékeket szeretném kiemelni:** a tanulás fontossága, a rabbik tisztelete, a tanítók tisztelete, a hagyomány továbbadása nemzedékről – nemzedékre.

A jeruzsálemi Szentély pusztulásától, i.sz. 70-től a *jesivák* a zsidó vallás legfontosabb fenntartói közé tartoztak. A „*galutba*”, a szétszórtságba kényszerített zsidóságot főleg a Tóra magyarázatainak, a Talmudnak a tanulmányozása őrizte meg a beolvadástól. Ez pedig a Talmud-iskolákban, a *jesivákban* zajlott.

Az ortodox, hagyományokhoz hű zsidóságban kialakult szokások, tanítási módszerek, viseletek, énekek, nyelvezet a legnagyobb mértékben a *jesivákból* származott. A *bócherek* (így nevezték a növendékeket) a tanultakat, az ott beidegzett szokásokat magukkal vitték későbbi életükbe, családjukban meghonosították őket, és gyermekeiket is ebben a szellemben nevelték. Ahol a zsidóság jelentősebb számban letelepedett, ott létrejöttek a *jesivák* is.

Az első állandó jellegű *jesivát* Magyarországon *Jom Tov Lipman rabbi* alapította Pozsonyban, aki Bécsből menekült oda és 1695–1715 között működött a városban. A pozsonyi *jesiva* nemcsak időben volt az első ilyen jellegű intézmény a történelmi Magyarországon, hanem jelentőségét tekintve is. Ezt a szerepét egész fennállása alatt meg is tartotta. A pozsonyi iskolát *Schreiber* (Szófer) *Mózes* tette híressé új vezetési módszerével. Ennek lényege az volt, hogy a *jesivát* teljesen függetlenítette a hitközségtől, és a maga ellenőrzése alá vonta, tanulmányi szempontból pedig eltávolodott a vitázó módszertől, és a vallási szabályok gyakorlati döntéseire helyezte a hangsúlyt.¹⁸³

A pozsonyi *jesiva* hatására a történelmi Magyarországon több hasonló intézmény alakult. Különösen a nyugati, északnyugati részen találkozhatunk ezekkel a XIX. század első felében.¹⁸⁴

Az *Encyclopedia Judaica*-ban olvashatjuk, hogy Kismarton a „*Kis Jeruzsálem*” elnevezést kapta, a benne zajló élénk zsidó élet miatt. A lexikonból megtudhatjuk, hogy *Hildesheimer rabbi* 1851 és 1869 között volt a város rabbija és egész Európából

¹⁸³ DOMÁN, 1990, 204 - 205. p.

¹⁸⁴ A Kismarton városában működő hitközség volt a központja az ún. „*Sevá kehilot*”-nak, magyarul „*hét hitközségnek*”, amelyek 1938-ig Sopron és Moson vármegyék területén működtek (Kismarton, Nagymarton, Köpcsény, Kobold, Lakompak, Németkeresztúr és Boldogasszony községek területén), ezen közösségek szigorúan ragaszkodtak a vallási szabályokhoz. Az első világháború után, amikor a zsidó középosztály helyzete jelentősen romlott a vesztes háborút követő gazdasági romlás és az intézményesülő állami antiszemitizmus következtében, sokan javasolták, hogy a *jesivákban* vezessék be valamilyen szakma tanítását. Azért, hogy a tanulmányaikat befejező idős *bócherek* pénzkeresethez juthassanak, és ne legyenek rászorulva a közösség adományára. A *jesivát* vezető rabbik egyöntetűen elvetették a szakma bevezetésének javaslatát. (DOMÁN, 1990, 208– 209. p.)

érkeztek hozzá a tanítványok. Az 1848-as forradalom után, sok zsidó elhagyta Kismartont (Eisenstadtot).¹⁸⁵ *Cvi Moskovits* jesivákról szóló munkájában nem szerepelnek a kismartoni jesivára vonatkozó adatok.¹⁸⁶

Dr. Domán István főrabbi a Magyar Tudomány Napján¹⁸⁷ elhangzott előadásában a kismartoni jesiváról is beszélt. Előadásából megtudhattuk, hogy a jesivát *Méir Ás rabbi* 1717-ben alapította. A rabbi az ideje nagy részét a tanítványai oktatására fordította. A korabeli levelezésből kitűnik, hogy a híveitől érkező vallási tárgyú kérdésekre, a legtöbb esetben csak késve adott választ, mert a diákjai tanítását mindennél előbbrevalónak tekintette. Az őt követő, *Ezriel Hildesheimer rabbi* – a jesivában egy igen érdekes dolgot kezdett el: bevezette a világi tárgyak oktatását. (Fontos megjegyeznünk, hogy a Bach-korszakban történt, amikor Burgenlandban igen erős német hatás volt.) A tanulók a héber mellett latin, görög és német nyelvet is tanultak. A korabeli dokumentumokból látható, hogy *Hildesheimer rabbi* kezdeményezését sem a konzervatívok, sem a modernek (félve, hogy „elcsábítja tanulóikat”) nem támogatták. *Jehuda Aszód, dunaszerdahelyi rabbi* kivételt képezett, ő nem csak a fiait, hanem néhány tanítványát is Kismartonba küldte tanulni. *Hildesheimer* az 1868-69-es kongresszuson az orthodoxok mellé állt, de azok elutasították. Domán főrabbi előadásából kiderült, hogy külön csoportot alapított, 35 fővel – „kulturált orthodoxok” néven. A rabbi helyzetét annyira megnehezítették, hogy elhagyta Kismartont és Berlinben egy hagyományhű Rabbiképzőt szervezett. Sem Kismartonban, sem Berlinben munkájáért nem fogadott el fizetést. A kismartoni jesivát kiválóan megszervezte, a jesivában működött Diákegylet is, ahol a haladók tanították a kezdő diákokat.

A gazdagabb diákok pedig magas tandíjat fizettek, hogy segítsenek a szegényebbek ellátásában. *Domán főrabbi* előadásában elmondta, hogy volt olyan félév, hogy a jesivának 133 tanulója volt.

¹⁸⁵ Encyclopedia Judaica, 546-547. p.

¹⁸⁶Cvi MOSKOVITS: Jesivák Magyarországon. Budapest. MTA Judaisztikai Kutatócsoport kiadványa. 1999.

¹⁸⁷ Elhangzott a „Zsidó oktatás, nevelés - 125 éves az Országos Rabbiképző Intézet”, „A Magyar Tudomány Napja 2002 ” c. konferencián (Budapest. 2002. december 17-18.), Uo. www.or-zse.hu/resp/mtud2002-doman.htm

Fischer Herman szécsényi főrabbi, 1944-ben (!) könyvet jelentetett meg a magyarországi jesivákról, édesapja, *Fischer Fülöp* 1916-ban összeállított munkáját tette közzé. E könyvben a kismartoni jesiváról is olvashatunk, valamint *Hildesheimer rabbi* szavait is felidéződnek, 1865-ből, amelyekkel a rabbi a jesivák organizálását sürgette. Hildesheimer arról is szólt, hogy a jesivák támogatóinak a száma csökken, és ez veszélyezteti a fennmaradásukat.¹⁸⁸

A *jesivák* szervezeti felépítése - ebben minden kutató, minden forrás egyetért - nagyjából hasonlóképpen alakult egész Magyarországon. A *rebbe* (a rabbi jiddis neve) rendszerint a hitközség rabbija volt, aki vezette az intézményt. Előfordult olyan hely is, ahol az ún. „*anyakönyvvezető rabbi*”, tehát a község szellemi vezetője, vagy, ahogy jiddisül nevezték, a „*rúf*” nem vezetett *jesivát*. A *jesivák* mellett létrejöttek a „*jesiva kötánók*” is („*kis jesiva*”). A „*jesiva kötánóba*” került 12–14 éves korú gyerekeknek reggel 1/2 6-kor kellett felkelni hétköznaponként. Legkésőbb 1/2 7-kor már közösen imádkoztak a tanházban, ami fél óráig tartott. A *rebbe* 7 órakor már megkezdte a Talmud oktatását. A tanulók 1/2 9-kor reggelizhettek, ami rendszerint 2 dl tejből és egy zsemleből állt. A reggeli elfogyasztására fél óra állt a tanulók rendelkezésére. A diákok 9-kor már ismét tanulták a Talmudot. Ez szünet nélkül tartott 12 óráig, majd ekkor ebédelhettek. Rendszerint a *rebbe* gondoskodott az ebédről, úgy hogy zsidó családoknál szerzett „*tégokat*” (magyarul: napokat), így nevezték az ebédelési rendszert, ami abból állt, hogy zsidó családok a hét valamelyik napjára egy, vagy esetleg több *bochert* az asztaluknál láttak vendégül, vagyis ingyen megebédeltették. A „*kis jesivákban*” a diákok hetente két lapot tanulmányoztak át a Talmudból. Az előkészítő, vagy „*kis jesivák*”-kal szemben a *nagy jesivákban* három lapot (hat oldalt) tanulmányoztak át hetente a Talmudból.

A felkészítőket „*cházer-bócherok*”-nek nevezték, akik már legalább 4–5 félévet eltöltöttek úgy a *jesivában*, hogy segítség nélkül kiismerték magukat a Talmud útvesztőiben. Ezekre a nagyobb *bócherokra* (általában 18. életévüket már betöltötték) bízta a *rebbe* a „*bócherlikat*”, akiket ők készítettek fel a heti anyagból, aminek

¹⁸⁸ FISCHER, Balassagyarmat, 1944.

megtanulása egyformán érvényes volt a *jesiva* minden tagjára, kivétel nélkül. A *bócherlik*nak fizetniük kellett a „*cházzer-bócheroknak*”.

Az elnevezés azt jelenti magyarul, hogy ismétlő „*bócher*”, más szóval ő ismételte át a kisebbekkel a tananyagot. *Domán főrabbi* visszaemlékezéséből kiderült, hogy a kifejezés nem fedte teljes mértékben a lényegét, mert a „*bócherlik*” a „*cházzer-bóchertól*” hallották először a talmudi szöveget hajnaltól estig és csak ezután került sor a rebbe előadására.

A *bócherek* önkormányzata fontos szerepet töltött be a jesivák tanulóinak az életében. „*Chevra Bochürim*”-nek („*Fiúk Egylete*”) nevezték ezt a szervezetet, amelyet a rebbe is igen komolyan vett. Minden „*zmán*”^{*} elején, rendszerint a harmadik héten, amikor a fiúk már megismerték egymást, megtartották a választást.^{189**}

4.5. A zsidó iskolák a középkorban és a humanista oktatás

A XI–XIV. században Magyarországon csakúgy, mint Európa más országaiban, az oktatás az egyház köré szerveződött. Az első iskolákat a keresztény királyság megteremtésére irányuló királyi akarat hozta létre. I. István király 997–1038 közötti uralkodása idején, Magyarországon is megszervezték a székesegyházi, a kolostori és plébániai iskolákat.¹⁹⁰ A zsidó közösség gondoskodott a fiúk oktatásáról.

Az alsófokú iskolákban vallási ismeretekre, a Szentíráásra, a Talmudra, az arameus nyelv elsajátítása után, elemi héber nyelvi ismeretekre és a zsidó történelemre tanították a 6–13 éves diákokat.

A középkor folyamán kialakult oktatási rendszerben a tanítókat (*melamed*) a hitközségek fizették. Mivel a *chéder* látogatása kötelező volt még a legszegényebb

* *zmán*: szemeszter

¹⁸⁹ DOMÁN, 1990, 14. p.

** A **jesivákról szerzett tudásom alapján ezen intézményekről általában az alábbiak a kiemelhető értékek**: a tanulás fontossága, a rabbik tisztelete, a tanítók tisztelete, a hagyomány továbbadása nemzedékről – nemzedékre, a mindennapi imádkozás fontossága, a szegények segítése, adományozás, a zsidó közösség összetartóerejének a fontossága, a közösség tagjainak segítése.

¹⁹⁰ <http://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/03.04.html>, Pukánszky Béla

gyermek számára is (akiknek taníttatásának költségeit a közösség vállalta), a zsidóság körében gyakorlatilag minimális lehetett az analfabéták száma. Először IV. Béla tesz említést törvényében zsidó iskolákról („Scholae Judaeorum”)* Budán, Esztergomban, Pozsonyban, Nagyszombaton és Nyitrán.¹⁹¹ Fontos adatok szólnak arról, hogy ezen nagyobb „zsidó” települések mellett, több kisebb közösség, gazdagabb család fogadott „házitanítóként” tudós rabbikat. A chéderek piaci alapon működtek. A szegényebb családoknak be kellett érniük, a számukra megfizethető, de esetleg kevesebbet tudó tanítókkal. A tanító, mint vállalkozó versenyben állt a többi tanítóval. A szülők anyagi helyzetüknek és a tetszésüknek megfelelő tanítót választhattak a gyermekük mellé.¹⁹²

„Az iskolai intézmény ezen fokon bizonyára nem fedezte a mai értelemben vett „iskola” fogalmát, s alig volt az egyéb, mint több szülőnek magántermészetű társulása oly célból, hogy gyermekeik minél szélesebb alapú vallási ismereteket szerezhessenek. Sem állandó tanhelységgel, sem állandó tanerővel nem rendelkeztek; a tanhelység céljaira egy-egy vagyonosabb hitsorsos ajánlott fel időközönként valamely „hátsó házat”, tanító meg az volt, aki éppen vállalkozott arra; más képesítést nem követeltek tőle mint azt, hogy a szentírás magyarázatában jártas legyen és jámbor, i-tenfélő életet folytasson. A tanítás kizárólagos tárgya a szentírás magyarázata volt, s a tankötelezettség addig terjedt, amíg a tanulók önálló kenyérkereseti pályára nem léptek. A napi tanítási időt a világító Napnak fénye és ereje határozta meg: reggel akkor vette kezdetét a tanítás, amikor a Napnak sugarai világosságot árasztottak a kis vasrácsos „iskolába”, s este akkor vettek búcsút mesterüktől a „bachurok” (ifjak), mikor a Napnak utolsó sugarai is nyugalomba tértek már.¹⁹³

Heti szünnapról, vagy nagy szünidőről szó sem volt akkor, egyedüli megszakítást a szombat és az ünnepnapok okoztak csak. Ily körülmények között, ha egyoldalú volt is a tanítás, eredménytelennek még sem volt mondható. Mert a szentírás folytonos tanulmányozása és magyarázgatása által az ismeretek gyarapodtak az ítélő tehetség fejlesztetett és a tudásvágy felébresztetett.”¹⁹⁴

¹⁹¹ FELKAI, 1998, 9. p.

* Nem iskolát jelent, de minden zsinagóga mellett ott voltak az oktatási intézmények (bész hámidrások).

¹⁹² BÁNYAI, 2005, 18. p.

¹⁹³ Berésisz 1:3-5.

¹⁹⁴ KEMÉNY, 1896, In.: BARNA-CSUKÁSI II. 186. p.

Értekezésemben fontosnak tartom felidézni azt a dokumentumot, amely az esztergomi zsinagóga 1050 körüli működéséről szól. „...Polin, Ruszija és Ungarin legtöbb helyiségében, ahol nincsenek a Tóra tanulói, mivel a megélhetés gondjaival vannak elfoglalva, és azt alkalmazzák, akit éppen találnak, az illető pedig előimádkozó és törvénytanító és tanító közöttük, és őt bízzák meg mindezekkel: nos, ha megvonod tőlük, jövedelmük nem lesz elegendő a megélhetésükre, és le fognak mondani a tisztségükről, a község pedig Tóra nélkül, ima nélkül és törvénytanító nélkül marad...”¹⁹⁵

A városi plébániai iskolákat az egyház és a város közösen tartotta fenn. A falusi plébániai iskolák ebben az időszakban kezdtek átalakulni népiskolákká. Az első rendelkezést ezekről az iskolákról az 1560-ban kiadott nagyszombati zsinat hozta meg. Az új iskolatípusokban a tanító vallási és erkölcsi ismereteket nyújtott, a továbbtanulni szándékozókat írásra-olvasásra oktatta. Ekkor jelent meg az első ábécéskönyv. Középfokon kialakult az ún. „*humanista gimnázium*”, amely tananyagának középpontjában az ókori klasszikus szerzők művei álltak.

Ezeknek a gimnáziumoknak a tananyagszerkezete a XX. század közepéig meghatározta a magyar középfokú iskolák tanításának fő irányait.

A zsidóság helyzetében Mátyás király uralkodása számos változást hozott. Az uralkodó elismerte a városok és a főurak jogait a zsidók feletti rendelkezésre. A királyi hatalom elég erősnek bizonyult a visszaélések megakadályozására. Segítséget ehhez a Mátyás király által teremtett zsidó prefektúra intézménye nyújtott.^{196*}

¹⁹⁵ SPITZER-KOMORÓCZY, 2003, 153. p.

¹⁹⁶ GONDA, 1992, 19-20. p.

* **4. 5. alfejezethez tartozó rész: E korszak értékei közül az alábbi értékeket szeretném kiemelni:** a tanulás fontossága, a rabbik tisztelete, a tanítók tisztelete, a hagyomány továbbadása nemzedékről – nemzedékre, a mindennapi imádkozás fontossága, az ünnepek megtartásának a fontossága.

4.6. A török hódoltság kora és a három részre szakadt Magyarország

1541-ben, miután a törökök csellel elfoglalták Budát, az ország csaknem másfél évszázadra, három részre szakadt.¹⁹⁷ A török hódoltság területén élő zsidók elsősorban Budán telepedtek le és kereskedelemmel foglalkoztak. A budai zsidók egyfelől a királyi Magyarországról, másfelől a török birodalom területéről érkeztek. A zsidók a Várban az ún. „zsidó utcában” (a mai Táncsics Mihály utcában) laktak, itt volt a zsinagógájuk is. A mai Bécsi kapu tér helyén volt a piac, amelyet „zsidó piacnak” is neveztek. Nagyon híres, tudós rabbik éltek itt és Szentfölddel is szoros kapcsolatot ápoltak.

A királyi Magyarország zsidóságának a zöme Nyugat-magyarországi nagybirtokokon telepedett le (Kismarton, Nagymarton, Köpcsény, Kabold, Lakompak, Németkeresztúr, községek területén).¹⁹⁸

Bethlen Gábor lehetővé tette a zsidók Erdély országba való letelepedését. A későbbi fejedelmek általában jóindulatú magatartást tanúsítottak a zsidók iránt.

II. Rákóczi György 1653-ban kiadott rendeletében engedélyezte a zsidók szabad kereskedését. *I. Apaffy Mihály* az utolsó uralkodók egyike, engedélyezte, hogy szabadon kereskedhessenek, vallásukat szabadon gyakorolhassák, pénzt vihessenek ki az országból és szükség esetén el is hagyhassák az országot.^{199**}

4.7. A XVIII. század – a felvilágosodás kora

¹⁹⁷ GONDA, 1992, 25. p.

¹⁹⁸ WACHESTEIN, 1926.

¹⁹⁹ GONDA, 1992, 29–30. p. Tőle is tudjuk, hogy A török 1686. évi kiűzetése után – 145 éves török uralom után – a zsidóság helyzete döntően megváltozott, a budai zsidóság többségére halál várt. A volt hódoltsági területen a török uralom idején élt zsidóság 1686 végén elpusztult vagy elhagyta az ország területét. A Habsburg birodalomban a XVII. század utolsó harmadától kezdődő ellenreformáció, a protestánsokat és a zsidókat egyaránt üldözte.

** **E korszak értékei közül az alábbi értékeket szeretném kiemelni:** a hagyomány továbbadása nemzedékről-nemzedékre, a tanulás fontossága, a mindennapi imádkozás fontossága.

A XVIII. század első évtizedének végétől újult erővel indult meg az új telepések beáramlása a törököktől felszabadult területekre. E században a zsidó népesség országon belüli elhelyezkedése átalakult.

A XVIII. század végétől kezdve, a korábbi morvaországit követve, erősödik a lengyelországi zsidó bevándorlás. *„Az államhatalom, amelyet az uralkodó, a bécsi és a pozsonyi központi kormányzások jelenítettek meg, egészen a II. József által kiadott türelmi rendeletig a két ellentétes tendencia közt ingadozott. Az uralkodó ideológia – az ellenreformáció militáns egyházának ideológiája – a zsidók korlátozását és kiszorítását tette kívánatossá. Ugyanakkor a pénzsűkével küszködő kincstár számára nagyon is kapóra jött a zsidóktól beszédhető pénzadó.”*²⁰⁰

Mária Terézia császárnő nevével a felvilágosult abszolutizmus „államraison”-ja összefonódott. Az uralkodása alatt több városból is kiűzték a zsidókat, az országban való tartózkodásuk fejében mindenféle szigorításokat vezetett be, a „türelmi adó” fizetésére kötelezte őket.

Mária Terézia a *Ratio Educationis* végső szövegét 1777. augusztus 22-én hagyta jóvá. A Ratio rendelkezései nem vonatkoztak a zsidóság iskoláira. A császárnő *„Tanügyi bizottságokat hívott egybe, tanterveket dolgoztatott ki, híres pedagógusokat hívott országába, új meg új iskolákat állított fel, de az iskolai reformok jótékony áldásából a zsidók, kiknek művelődésével a királynő az irántuk való határtalan elfogultsága miatt vajmi keveset törődött, teljesen ki voltak zárva. Mily nagy lehetett kormányának és az akkori papságnak rideg ellenszenve a zsidók közt azon időben amúgy is alig mutatkozó korszerű művelődési hajlam ellen, midőn 1770-ben a váci püspök hallván, hogy az izraeliták Izsák községében iskolát nyitottak, a helytartóságtól annak azonnali bezárását kéri. A megejtett vizsgálat azonban kiderítette, hogy az odavaló zsidó gyermekek a saktertől csak héber nyelvet, héber írást és olvasást tanultak”*²⁰¹ *„A kizárólagosságra törekvő kereszténység azonban léteben fenyegette a vallásilag összetartozó zsidóságot. A keresztény környezetben elszenvedett üldöztetés, zaklatás közepette az önfenntartásra egy lehetőség kínálkozott: szorosabbra zárni a vallás alkotta falakat. Ilyen körülmények között a befelé forduló, elzárkózó közösségek*

²⁰⁰ GONDA, 1992, 40. p.

²⁰¹ MANDL, 1901, 177–185. p., BÁNYAI, 2005, 46. p.

iskolái is egyre inkább a teológiai ismeretek közlésére szorítkoznak, egyoldalú vallási nevelést végeztek.”²⁰²

II. József trónra lépése után, 1781-ben rendelettel megszilárdította a korábbi tanügy igazgatási elveket. Az 1781-ben megjelent Norma Regia, amely Erdély oktatásügyében ugyanazt a szerepet töltötte be, mint Magyarországon a Ratio Educationis. Az egész birodalomra kiterjedő, egységes, állami felügyelet és irányítás alatt álló iskolarendszer kialakítását szervezte meg. A rendelet végrehajtására megalakította az Erdélyi Tanulmányi Bizottságot.

II. József kísérleteket tett arra, hogy a zsidókat integrálja az etnikailag vegyes Habsburg Birodalomba. Az uralkodó 1781. május 13-án a magyar kancelláriához fordult: „hogy számos nemzet nagyobb hasznára váljék az országnak, mint eddig volt, korlátozott kereskedése és felvilágosodása miatt”. Uralkodói utasításra a megyékben élő zsidók helyzetét fel kellett mérni. 1783. március 31-én egy évvel az ausztriai zsidóknak adott türelmi rendelet után jelent meg a magyarországi zsidók helyzetét átfogóan szabályozó: *Systematica Gentis Judaicae regulatio*.²⁰³

E rendelet lehetővé tette, hogy a zsidók letelepedhettek a szabad királyi városokban, földet bérelhettek, foglalkozhattak iparral és különböző korlátok mellett, kereskedhettek is. A türelmi rendelet a keresztények és a zsidók közti különbségeket elsősorban az oktatással kívánta felszámolni: „*A szélesebb körű kereset, karjaik hasznosítása, a gyűlöletes korlátozó törvények és megvetést keltő jelvények eltörlése a jobb tanítással és nyelvük megszűnésével együtt elő fogja segíteni sajátos előítéleteik kiirtását, ez által keresztényekké teszi őket, vagy pedig javítja erkölcsüket, úgy hogy az állam hasznos polgárává lesznek, mi legalább a jövő élő nemzedéknél biztosan el lesz érve.*”²⁰⁴

Oktatási szempontból a legfontosabb, hogy a rendelet legtöbb pontja ún. „zsidó nemzeti iskolák” (Nationalschule) felállítását rendelte el. Megnyitotta a zsidó vallású gyermekek előtt a keresztény iskolákat és az egyetemet (amelyek a teológia kivételével, sosem voltak előlük elzárva)²⁰⁵ Részletesen szabályozta a keresztény iskolákban járó

²⁰² GONDA, 1992, 44. p.

²⁰³ BÁNYAI, 2005, 46. p.

²⁰⁴ GONDA, 1992, 43. p.

²⁰⁵ BÁNYAI, 2005, 46. p.

gyermekkel való bánásmódot: „*Tilos megkülönböztetni, külön padba ültetni őket. Általános, valamennyi iskolában használandó tananyagot és tankönyveket ír elő. Tanítani kell a birodalomban divó német, magyar vagy szláv nyelveket, számtant és egyéb hasznos ismereteket.*”²⁰⁶ A jiddis nyelv használatának a felszámolása érdekében megszüntette a magántanítást.

A rendelet kiadásától számított tíz év múlva pedig az iskolát nem végzetteket eltiltotta az iparűzéstől, kereskedelemtől és földbérlettől. A hagyományokhoz hű zsidó közösségek megkérdőjelezték az uralkodó rendeleteit. Sok közösség iskolái egyre inkább a vallási ismeretek tanítását tekintették fő céljuknak. Mert úgy érezték, hogy a „vallási kérdések forognak veszélyben”.

Dr. Bányai Viktória a zsidó iskolákról írt értekezésében olvasható, hogy a rendelet zsidó részről is vegyes fogadtatásra talált. A haszkala nevelési elveinek leglényegesebb összefoglalása *Naphtaly Herz Wessely* (1725-1805) héber nyelvű szövege (*Divré salom ve-emet*), amely egy nyolc fejezetből álló nyílt levél. A szerzője a II. József uralma alatt élő zsidó közösségeknek írta.²⁰⁷

Ő egy olyan értelmezést adott az uralkodó rendeletnek, mintha az a *maszkilok*²⁰⁸ oktatási céljainak az állami szintre való emelése lenne. Ennek hatására az akkor még nem olyan erősnek mondható hazai haszkala hívei támogatták az uralkodó politikáját, hasonlóan azokhoz az orthodoxokhoz, akiknél a vallásoktatás számára biztosított autonómia miatt kaphatott támogatást.²⁰⁹

A hagyományos vallási nevelés hatékonyságát kérdőjelezte meg a XVIII. században a Németországból induló héber felvilágosodás.

²⁰⁶ GONDA, 1992, 44. p.

²⁰⁷ BÁNYAI, 2005, 35. p.

²⁰⁸ A 18. század végén és a 19. század elején a zsidó felvilágosodás szellemében tevékenykedő értelmiségi csoport elnevezése.

²⁰⁹ BÁNYAI, 2005, 47. p.

Fő vezéralakja *Moses Mendelsohn*²¹⁰ volt, aki az 1778-ban kiadott „*A zsidók vallástörvényei*” című művében az irodalmi német nyelv használatára ösztönzött és a jiddis nyelv elhagyása mellett kardoskodott. Az ő kezdeményezésére alapították Berlinben, 1778-ban az első német nyelvű iskolát, ahol vallási tárgyakon kívül világi ismereteket is oktattak. A 18. század közepétől elinduló európai felvilágosodás mozgalma nagy hatással volt rá. Azzal, hogy a Szentírást német nyelvre lefordította lehetővé tette, hogy a vallási törvények nagyobb tömegekhez is eljussanak.²¹¹

A Szentírást azok is megértették, akik nem folytattak vallási tanulmányokat és nem tanultak héber nyelvet. Ekkortól megjelenik az asszimiláció problémája, amelynek következménye, hogy sok zsidó vallású ember eltávolodik a hagyományos zsidó vallási iskoláktól (*heder, jesiva*). A tudás forrásai már nem kizárólag a rabbik voltak, hanem az érdeklődők önállóan is tanulmányozhatták a Szentírást.

A kortárs francia felvilágosodás hívei, valamint az angol írók ugyanúgy tisztelték, mint a Mária Terézia és II. József korában élt osztrák és magyar gondolkodók. Kazinczy Ferenc önéletrajzában ugyanolyan elismerően említi azokat a hazai zsidó tanítókat, akik Mendelssohnnal folytatnak levelezést. (Ez akkor nem is számított ritkaságnak, hasonlóan a felvilágosodás nem egy bölcse, ő is széles körű levelezést folytatott Európa különböző tájain élő és dolgozó, művelt emberekkel.) Kazinczytól tudhatjuk azt is, hogy a hazai zsidó iskolák magas színvonala a tanítóknak Mendelssohnnal fenntartott kapcsolatának köszönhető.²¹² A legrégebbi zsidó iskolát Angliában 1817-ben alapították Londonban. A XIX. század végére ez lett a legnagyobb zsidó elemi iskola Európában.²¹³

A zsidóságon belül ellentétes nézetek alakultak ki, mivel a később „tradíciókhoz ragaszkodók” nem tudták elfogadni az „újítók” vallással kapcsolatos nézeteit. A tanítás ingyenes volt, az iskolák felszerelését a hitközségek és a vallási egyesületek biztosították. Néhány elemi iskolában világi tantárgyakat is tanítottak. A kötelező népoktatás bevezetésekor az állami hatóságok megtiltották a zsidó felekezet tagjainak,

²¹⁰ Mendelsohn életéről és tevékenységéről: Alexander Altmann: *Moses Mendelsohn. A Biographical Study.* Philadelphia.1973.; Otto Zarek: *Moses Mendelsohn.* Budapest. Bábel Kiadó. 2005.

²¹¹ HERTZBERG, 1979, 302. p.

²¹² KAZINCZY, 1828, 55-56. p.

²¹³ PILKINGTON, 2000, 112. p.

hogy a vallási tárgyakon kívül a *Talmud-Tóra iskolákban* más tantárgyakat is oktassanak.

A jól tanuló diákok 14 éves koruk után – mint erről már szoltunk - *jesivákban* (felsőbb rabbiiskolákban) folytathatták a tanulmányaikat. Magyarországon főleg a Csehországból érkező németül tanító fiatalok képviselték a héber felvilágosodás eszméit. 1782-ben Nagymartonban alapították az első német nyelvű zsidó iskolát, amelynek a vezetője a csehországi Peter Beer volt.

II. József zsidó iskolapolitikáját több oldalról igyekezett megerősíteni. 1786 szeptemberében kiterjesztette Magyarországra is az Ausztriában már érvényben lévő rendelkezését, amely szerint csak azok a zsidó ifjak kaphatnak házasságkötésre engedélyt, akik normál-iskolai bizonyítványt tudnak felmutatni.

A tanítói hivatást választóknak mentességet ígért a türelmi adó fizetése alól. Biztosította a zsidó vallású iskolás gyermekek sérelemmentes tanítását: „ki kell hagyni a tankönyvekből minden olyan anyagot, amely más vallásúakat sért, a vegyes iskolákban a zsidó gyermekek nem ültethetők külön padba, szombaton és zsidó ünnepeken felmentést kapnak az iskola látogatása alól. A közös iskolákban a közös imádságok csak erkölcsi tartalommal bírhatnak.”

„Hazánkban is sok zsidó család, melyeknek amúgy is a német idióma volt a szellemi kapocs németországi hittestvéreikkel való érintkezésre, érdeklődni kezdett az új északi eszmeáramlat iránt, és már barátságosabb színben kezdték látni a nekik addig oly ridegnek látszó világot, és hogy gyermekeiket a korszellem iránt fogékonyabbakká tegyék, a felvilágosodott és gazdagabb családok többé már nem annyira a Lengyelországból ideszaladt „melamed”-ek közül, hanem inkább a Morva-, Cseh- és Németországból származó talmudifjak közül keresték házitanítóikat, kik többnyire Mendelssohn tisztelői közé tartoznak.

Ámbár ezen ifjak Mendelssohn vallásbölcészeti rendszerét alig ha teljesen átértették, mindemellett Mendelssohn és aspektusainak szelleme főképen ezen nevelők révén hatolt be a magyarországi zsidók szélesebb rétegeibe... ”²¹⁴

Az 1783–90 közötti néhány évben több mint 20 normaiskola nyílt meg, és közel 2000 zsidó gyermek részesült az előírt oktatásban.

Pozsonyt követte 1784-ben Óbuda, 1785-ben Miskolc, majd Nagykároly, Vágújhely, Trencsén, Nagyvárad, Sátoraljaújhely stb.

1780 és 1790 között az ország négy tanulmányi kerületében működött zsidó normaiskola:²¹⁵

A tanulmányi kerület neve	A zsidó iskolák száma
Pozsony	9
Kassa	7
Nagyvárad	3
Pécs	3

2.sz. táblázat: Az országban 1780 és 1790 között működő zsidó iskolák

Az uralkodó halála után számos iskola zárta be kapuit és adta át a helyét a zárt, rabbinikus világ értékeit közvetítő chédereknek. II. József lerakta a zsidó elemi iskolázás alapjait.

Dr. Bányai Viktória kutatásaiból tudhatjuk, hogy több izraeli kutató szerint a héber nyelv visszaszorításának az oka a héderekben a tudás hozzáférhetőségének a limitálása volt. Az 1820-as évek második felétől érezhetővé válik a tankönyvekben a héber nyelv visszaszorítása. A szépirodalmi és ismeretterjesztést segítő héber nyelv tanítása kihalóban volt. A nyelvtanítás célja a héber nyelvnek a zsinagógai használatban való segítése volt.²¹⁶

²¹⁴ MANDL, 1901, 172. p.

²¹⁵ FELKAI, 1998, 14. p.

²¹⁶ <http://www.hebraisztika.hu/attachments/00000230.pdf>, Bányai Viktória a disszertációjában a magyarországi zsidó oktatásügy történetének II. József korszakától (1780-tól) a 19. század közepéig

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a hagyomány vagy a modernitás oldaláról vizsgálódva a tanulásnak kétféle tartalmát különböztethetjük meg. Van olyan felfogás is, amely szerint bizonyos nézőpontból, éppenséggel „Tóra-ellenes”, megannyi „modern”, szekuláris tudás.

A tanulás értéktartalma kettéhasad. Jelen kutatásom – szem előtt tartva, ennek a végcélját a mai Scheiber iskola ethosát tekintve – a tanulásnak a korral való folyamatos lépéstartás parancsát is alapértékként kezeli.*

4.8. A viharos XIX. század

II. József halála közel egy évtizedekig szunnyadó indulatokat szabadított fel, veszélybe kerültek a zsidóknak adott jogok. A zsidók az országgyűléshez írott folyamodványukban 9 pontban foglalták össze kéréseiket, amelyek közül a 6. pont így szólt: „Képezhessék magukat alsó és felső tanintézetekben anélkül, hogy vallásukban akadályoztatnának”.²¹⁷ 1792-ben a zsidó vezetők kérvényt nyújtottak be az országgyűléshez a magyarországi zsidó oktatás megújításáért. Az akció eredménytelensége után mintegy 20 éves szünet következett, amelyre jellemző volt: a chéder-rendszer, az oktatás fő szellemi iránya ismét a talmudizmus lett.

„Képzeletben lépünk be egy „tanodába”, mint amilyen e század első harmadában a magyarországi hitközségekben majdnem mindenütt fennállott. Reggel 7 órakor a tanító, a „melamed” magánlakásán együtt találunk 10–15 fiút. Csak héber tantárgyakat tanulnak, héber olvasást, Bibliát, kommentárokat, Talmudot. Az ötéves gyermekek a héber olvasás elsajátításán fáradoztak. Fél év lefolyásával járatosak benne. Most már olvashatják a Bibliát eredeti nyelven, de a szöveget nem értik. Azért a melamed azt

terjedő időszakát dolgozta fel történeti és szociológiai szemszögből. BÁNYAI Viktória: Zsidó oktatásügy Magyarországon, 1780–1850. Doktori mestermunkák / Hungaria Judaica, 17. Budapest. Gondolat Kiadó. 2005.

* **E korszak értékei közül az alábbi értékeket szeretném kiemelni:** a tanulás fontossága. Innentől kezdve a zsidó oktatás prioritásai kettéválnak, a hagyományos értékek közvetítése mellett szerepet kap a modern világ értékeinek a megjelenítése is.

²¹⁷ GONDA, 1992, 49. p.

mondatonként lefordítja nekik német járgonban. A gyermekek karban ismétlik a fordítást, ezt napról-napra teszik, míg a fordítást minden fennakadás nélkül ledarállhatják. A sikamlós helyeket ki nem hagyják. Támár története már a hat éves fiú előtt is ismeretes. Ha a fiúk a Biblia szövegének nagy részét értik Raschi bibliai kommentárját kezdik forgatni. Mindent gépies módon végeznek, a tananyag szellemébe be nem hatolnak. És ez a meddőtanítás tart a fiúnak 5–8 éves koráig. Ha ezen kort már elérte, a Talmud tanulására fogják; némi jártasság után bevezetik a „Toszefot” titokszerű meneteibe. Vastag, dohos fóliánsok felett testének törzsét himbálva tanul napestig a fiú, így teljesíti az ige értelmét: „És forgassátok tanomat nappal és éjjel”. De hány gyermek szerezte eközben sorvasztó betegségeknek csíráit. Szerencse még, hogy ha a konfirmatio után praktikus életpályára lépett, amelyen az élet jóvátette azt, amit a chéder elrontott. Aki pedig tudományos pályára akart lépni, az felkereste a gimnáziumot és később az egyetemet, hol az orvosi pálya a zsidó fiú előtt nyitva volt, vagy pedig jesivába került, hol rabbivá képezte magát.”²¹⁸

A zsidóságnak a XVIII. század elején indult szórványos betelepődése Magyarországra a XVIII–XIX. század fordulójára tömeges méreteket öltött. 1787-ben közel 81 ezer, 1805-ben közel 127 ezer, 1840-ben pedig már 244 ezer zsidót írtak össze Magyarországon.²¹⁹ A XVIII. században a beköltözők többsége a nyugati területekről (Ausztria, Cseh- és Morvaország, Kelet-Poroszország) jöttek, az újabb bevándorlók főként lengyel területekről érkeztek. A korszak legjelesebb rabbijai, a kompromisszum jegyében megkezdték a klasszikus héber irodalom, elsősorban a Szentírás magyarra fordítását, bibliai történeteket ismertető tankönyveket írtak. *Lőw Lipót* nagykanizsai, pápai majd szegedi rabbi amellet foglalt állást, hogy a zsidóság vallási közösség, így hagyományainak tisztelete és követése nem áll ellentétben a világi ismeretek megszerzésével. 1847-ben nyilatkozatban szólította fel az országban működő rabbikat, hogy hitközségeikben segítsék a zsidó elemi iskolák létrehozását.

²¹⁸ VILLÁNYI, 1896, In.: BARNA-CSUKÁSI I. 376–377. p.

²¹⁹ GONDA, 1992, 57. p.

Az 1830-as évek elejének zsidó- és kormánykörökben egyaránt érzékelhető szemléletváltása végre meghozta a zsidó oktatásügy komoly és tartós fellendülését. Az 1830-as évektől a bécsi kormányzat mind jobban szorgalmazta zsidó iskolák létesítését.

Bloch (később Ballagi) Mór, a neves nyelvész, szótáríró és pedagógiai szakíró 1841-ben adakozást kezdeményezett egy magyar zsidó tanítóképző felállítására céljából, hogy a zsidó iskolákat megfelelően képzett tanítókkal láthassák el.²²⁰

A források alapján megjegyezném, hogy Bloch kezdeményezése nem valósult meg, az *Országos Izraelita Tanítóképző* csak 1859-ben alakult meg. *Léderer Ábrahám*, 1859-től a tanítóképző első igazgatója, pedagógia és természettudományi tanára volt. A Zsidó Lexikonból megtudhatjuk, hogy 1868-tól tanárként tevékenykedett az Intézetnél.²²¹ 1897-ben *Bánóczy József*, elsőként írta meg a Tanítóképző történetét.²²² A munkájából megismerhető az intézmény szervezete, a tanterv, a tantestület, a tanulói létszámok alakulása az 1896/97-es tanévig, a diákok összesített tanulmányi eredményei és a tanulói névsorok (a magántanulók elkülönítve) is. A tanulók nevei mellett a születési helyük is fel van tüntetve. Látható, hogy az ország minden részéből érkeztek a tanulni vágyó diákok az Intézetbe. *Bánóczy* arról is írt, hogy nem minden hallgató maradt meg a pályán – van, aki „kereskedő, orvos, tanár, hírlapíró, hivatalnok stb. lett.”²²³ Külön fejezetet szentelt a Tanítóképzőhöz tartozó elemi-gyakorló iskola bemutatásának. E munka segítségével teljes képet kaphatunk az Intézetről.

Kiemelném a tantestület tanárainak a tevékenységét a korszak tudományos életében. Több önálló művük és publikációjuk is napvilágot látott. A szegény sorsú tanulók megsegítésére, az Intézet fennállásának a 38-ik évében megalakították az „*Izraelita Tanítóképző Segédegyletet*”. *Bánóczy* arról írt, hogy a tanulói létszám fele

²²⁰ A korszak hírlapjaiban (Társalkodó, Pesti Hírlap, Athenaeum) is közzétette a felhívását. Négy és fél hónap elteltével (Pesti Hírlap, Athenaeum) publikálta az addig befolyt egyszeri és évenkénti felajánlások összegét és az adományozók névsorát. Az egyszeri adományozók névjegyzékében olyan híres közéleti személyiség is megtalálható, pl., mint gróf Széchenyi István (50 firt pp.), zsidó részről, pl. Schwab Lów rabbi (10 firt pp.). A legnagyobb összeget (évi 140 firt támogatást) a pesti zsidó község ajánlotta fel, nagyobb összeget még a győri hitközség (20 firt pp.) adományozott. In.: BÁNÓCZI, 1897, 79. p.

²²¹ Zsidó Lexikon. Szerk.: UJVÁRI Péter. Budapest. Makkabi Kiadó Kft. 2000. 525. p.

²²²BÁNÓCZI József : Az országos izraelita tanítóképző-intézet története 1857-1897. Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája. Budapest. 1897.

²²³ Uo. 79. p.

segítségére szorult. Az igazgató bemutatta az Intézetben működő *Önképzőkör és Ifjúsági Segédegylet* tevékenységét is. *Felkai László* így írt a Tanítóképzőről:

„Lépést tudott tartani az intézet a tanítóképzésnek az évtizedek során országos emelkedő színvonalával. Noha az 1868. évi népiskolai törvény a tanítóképző intézeteket a népoktatás körébe sorolta, azokat a tanítói pályára való felkészítésében kifejtett munkájuk alapján joggal minősíthették volna középfokú tanintézeteknek. Különösen vonatkozik ez a zsidó tanítóképző intézetére, amely már csak tananyagánál, de tantestületének összetételénél fogva is messze meghaladta a korabeli népoktatási intézetek színvonalát.”²²⁴

Az Intézet első igazgatója *Léderer Ábrahám* után, következett *Bánóczi József*, aki a Magyar Tudományos Akadémia tagja is volt, valamint a Tűzoltó utcai Gyermekklinika, a volt Fehér Kereszt Gyermekkórház egyik alapító tagjaként is számontartjuk. *Dr. Szalárdy Mór* és társai, *dr. Alexander Bernát*, *dr. Bánóczy József*, *Földiák Gyula*, *Rónay Sándor* és *Tabódy József* az Egyesület hivatását a következőkben foglalták össze: "A szegény beteg gyermekeket ingyenes orvoslással, orvossággal, táplálékkal ellátni, a szegény szülőnőket - míg munkaképesé válnak - helyiségeiben ápolni, anyagilag segíyezni, a dajkának alkalmasokat elhelyezni és menhelyet biztosítani gyermekeik számára.”²²⁵

A tanárok között megtalálhatjuk: *Krausz Sámuel* rabbit, *Richtmann Mózes*t, *Halász Náthánt* és *Szántó Eleázárt*, aki az *Országos Magyar Izraelita Tanítóegyletnek*, az 1875-1944-ig megjelenő hetilapját, az *Izraelita Tanügyi Értesítőt* szerkesztette.^{226*}

²²⁴ FELKAI, 1998, 78-79. p.

²²⁵ http://baratikor.semmelweis.hu/muzeumok/muzeumok/aok_ji_gyermekklinika/index.html

²²⁶ FELKAI, 1998, 79. p.

* **E korszak értékei közül az alábbi értékeket szeretném kiemelni:** gyermekvédelem, a tanulás fontossága, hagyomány továbbadása nemzedékről-nemzedékre, szegények segítése, adományozás.

4.9. Az emancipáció korszakának nevelésügyi vonatkozásai

Közel száz évre, 1780–1870 közé tehető az a korszak, amelynek folyamán Európa legtöbb állama deklarálta a zsidók jogi egyenlőségét. Elsőként Franciaországban, 1791-ben mondták ki valamennyi zsidó egyenjogúságát. Széchenyi nem foglalkozott a zsidóság, mint az országban élő népcsoport helyzetével, nemzet felfogásában az egyenjogúság elvei megtalálhatóak. Az 1832–36-os országgyűlés nem, de az 1839–40-es jelentős lépéseket tett a zsidó jogfosztottság felszámolásáért. Az alsó- és felsőtábla ellentétes állásponton volt. Az alsótábla teljes körű emancipációt fogadott el. Az 1840-es törvény kimondta, hogy a zsidók – a bányavárosok kivételével – bárhol letelepedhettek, szabadon kereskedhettek és mesterséget űzhettek (zsidó vallású legények segítségével) és gyárakat alapíthattak. A törvény előírta állandó vezeték- és személynév használatát, valamint a születendő gyermekek anyakönyvezésére kötelezte őket. Az oklevelek és a szerződések szerkesztéséhez az „ország nyelvét” kellett használniuk. Az 1840-es országgyűlés a főrendek javaslata ellenére nem állított akadályt a zsidók bevándorlása elé. A kedvező lehetőségek hatására 1840 és 1850 között 244 ezerről 368 ezerre nőtt a zsidóság létszáma. A létszámnövekedés számos megyében 2 és 2,5-szeres arányú volt. *Kossuth Lajos*, 1844. május 5-i Pesti Hírlapban leírt cikkében megkülönböztette az emancipáció politikai és társadalmi oldalát. A társadalmi emancipációt a zsidó vallás reformjához kötötte. Kossuth anélkül követelt vallásreformot, hogy általa ellentmondott volna a vallásszabadság liberális elvének. „Lezajlottak a nagy forradalom világgraszoló eseményei, melyek az emberiséget és sok százados intézményeit átalakították, új világot teremtve a régi helyett, de a „bolygó zsidó” számára nem hoztak megváltást”²²⁷

„Az akkori időben – írja érzékletes tudósításában *Mátrai nevű tanító* - csak a család, a templom és az iskola volt a zsidók „örömeinek és bánatainak tanyája”, a társadalomból számkivetve voltak, a politikai életből kizárva, kitiltva. De minél inkább egymásra voltak utalva, annál nagyobb volt a kölcsönös testvéri szeretet és összetartás, annál

²²⁷ MÁTRAI, 1896, In.: BARNA-CSUKÁSI II. 166. p.

melegebb a kehila (közösség) ügye iránt tanúsított érdeklődés. Megnyílt az imaház és a vele együtt az iskola. Ez a régi zsidó iskola, mely a maga patriarchális egyszerűségében az akkori kor „chéderjét” képezte, volt az belső nevelőintézet, melyet a zsolnai izraelita gyermekek látogattak. Leírom-e a rozzant házat, melyben ez az iskola el volt helyezve? Szóljak-e annak primitív berendezése – vagy felszereléséről? A mi tanítványaink már hírből sem ismerik ezeket az iskolákat; (...) Tulajdonosa, igazgatója és tanítója, vagy mint akkor nevezni szokták: rebbéje az első zsolnai zsidó iskolának a néhai jó öreg, Lindenstein Izidor volt. Kora reggeltől késő estig és még az esti órákban is soha nem ernyedő buzgalommal oktatta tanítványait imára, biblia- és kommentárra, sőt a serdültebbeket még a Talmud nagy fóliánsainak nehéz tudományába is beavatta. Mindamellett maradt még annyi ideje, hogy a „profán” ismereteket is sokkal gondos ápolásban részesítette.”²²⁸

A felvidéki zsidó iskolák már az 1840-es évektől nagyon fontosnak tartották a magyar nyelv oktatását és erre külön magyar tanítót is alkalmaztak. „Minden magyar izraelita tanintézetnek, tehát a mienknek is hármas tendenciája van: tisztán emberi, zsidóvallásos és magyar nemzeti. A tanulóifjúságot mindama ismeretekkel és ügyességekkel kell ellátni, melyek minden civilizált társadalmi állapotban élő emberre nézve nélkülözhetetlenek. Az iskolának kötelessége továbbá tanítványaival megismertetni az ősi vallás ígéreteit és kötelességeit, Izrael sorsát és I-ten tiszteletét, hogy bennük hitükhöz való hű ragaszkodás fejlődjék. Nem kevésbé feladata az iskolának, hogy növendékeit jártassá tegye a magyar nyelv beszélésében és írásbeli kezelésében. De hogy lelküket a valódi nemzeti géniusz áthassa, szükséges, hogy a magyar haza történetét, alkotmányát és irodalmát is ismerjék.

A szerint, amint valamely tanintézet eme hármas tendenciának, az emberi, vallásos és nemzetinek megfelel, a szerint méltathatjuk és bírálhatjuk azt. A legelső elv, a melynek Magyarország összes izraelita tanintézetének hódolniok kell, minden kételyen ez kivált: minden erőből az emberi művelődés, zsidó igazhitűség és magyar nemzeti irány előmozdításán törekedni”²²⁹ Minden zsidó iskolában alkalmaztak magyar tanítókat. Egyre nagyobb számban jelentettek meg magyar nyelvű vagy

²²⁸ MÁTRAI, 1896, In.: BARNA-CSUKÁSI II. 167. p.

²²⁹ LŐW, 1896, In.: BARNA-CSUKÁSI I. 385–386. p.

Magyarországgal foglalkozó, az oktatásban használható könyveket (tórai könyvek magyar fordításai, bibliai történetek és magyar történelem magyarul, magyar-zsidó olvasókönyv, stb.) valamint az 1841-ben mozgalmat indítottak a zsidó tanítóképző létesítéséért. A zsidó népiskolák is, amelyekben sok helyen fektettek nagy súlyt a technikai és ipari képzésre. Pesten, Aradon, Nagykanizsán és Pozsonyban építészet és technológia is szerepelt a tantárgyak között. Az iparos képzés alapjait képező népiskolai tantárgyak után nagy előrelépést jelentett ezen a területen a *Magyar Izraelita Kézmű- és Földműves Egyesület* (MIKÉFE) 1842-es megalakulása. Ez az intézmény egészen a második világháborúig lehetőséget adott a zsidó iparosok szakmai képzéséhez. Az emancipáció elfogadtatására csak a szabadságharc utolsó napjaiban 1849. július 28-án került sor. *Szemere Bertalan miniszterelnök* az alábbi beszéd kíséretében terjesztette be az országgyűlés elé törvényjavaslatát: *„Én Magyarországot most úgy képzelem, hogy ennek különböző népei össze vannak gyűlve egy lakomázó nagy asztal körül. Az asztalra el van rakva a népek vagyona, élete, békéje, szabadsága, becsülete, dicsősége, szerencséje, reménye a jövődönnek, áldás a maradónak. Magyarország minden népei az asztal körül vannak és védelmezik az utolsó csepp véréig, a halálig. Oldalt áll azonban egy néposztály, mely szintén védelmére kelt a kincsekkel megtelt asztalnak, pedig az ő szabadsága nincs asztalon, az ő becsülete nincs az asztalon...*

Ezen nép osztálya a zsidó néposztály. (Éljen.)

...Uraim, ha zsidó nép szinte ott van a csatatéren és vérét ontja egy oly hazáért, amelynek ő még nem kijelentett polgára, ha ő vagyonát, életét örömet feláldozza azon szabadságért, melyet csak remél, azon jogokért, melyeket még nem bír, mit bírnak a többiek, kik vele harcolnak, azt hiszem, az igazság kívánja, hogy míg egy részről az ellenség még nagyobb számokkal, terhekkal tetézi, mint a többi népeket, eljött az idő, hogy a nemzetgyűlés azon elvi kijelentését, tovább ne halassza, miszerint a zsidók is a hazának polgárai (Igaz!) jogban, kötelességben (kitörő éljenzés) a többiekkel egyenlők.

... „²³⁰

²³⁰ Szemere Bertalan. Idézi GONDA, 1992, 89. p.

Az országgyűlés által ellenszavazat nélkül elfogadott törvény a magyar állam határain belül született vagy itt törvényesen megtelepedett zsidókat polgári és politikai jogokkal ruházta fel.

Az 1848–49-es események alapján rázták meg a Habsburg Birodalmat. A magyar forradalmat csak az orosz cár közreműködésével sikerült levérni. A magyar kormánnyal együttműködő zsidó községekre pénzbüntetés kiszabását helyezték kilátásba. Miután a befizetések elmaradtak, a bizottság egy Pesten létrejött javaslattal fordult Bécshez, amelyben felajánlotta, hogy a magyar zsidóság hajlandó hozzájárulni egy országos zsidó iskolaalap létrehozásához. Az uralkodó 1850. szeptember 20-án elrendelte a hadisarc eltörlését, cserébe azonban kötelezte a hazai zsidóságot 1 millió forint befizetésére egy iskolai és tanügyi alap céljára. Az abszolutizmus politikája, a zsidóság asszimilációjának előmozdításához az iskolázás, tanügy irányítását tekintette a legfontosabb eszköznek.

1848 előtt 20–30 zsidó normaiskola működött Magyarországon, 1858-ban már 304 iskola állt a zsidóság rendelkezésére.²³¹ A nyilvános elemi népiskolák felállítását a Helytartótanács rendelte el és támogatta. A megerősödő pesti zsidó polgárság szimbólumává vált Dohány utcai zsinagógát, amelynek telkét 1844-ben vásárolta meg a hitközösség azzal a feltétellel, hogy azon csak istentiszteleti vagy iskolai célokra használatos épület épül, 1859. szeptember 6-án avatták fel. A hitszónoklat 1866-ig németül folyt, ekkor a hivatalba lépő *Kohn Sámuel rabbi* áttért a magyar nyelv használatára.

A szabadságharc leverése után, más szempontból mégis a polgárosodás útját egyengető 1849-ben megjelent Entwurf, amely Ausztria és az örökös tartományok középfokú oktatását szabályozta, kényszerintézkedései – a kezdeti szembenállás ellenére – kedvezően hatottak a középiskolák szervezeti és tartalmi fejlődésére.

Ellentmondásosság jellemezte a kor zsidó oktatásügyét is, a hadisarc fejében létrehozott Iskolaalap vezetőit a bécsi kormány nevezte ki, s célja a Habsburgok centralizáló céljainak, a bécsi tanügyi elképzelések megvalósítása volt a zsidó iskolák esetében.

²³¹ GONDA, 1992, 95. p.

A korszak egyetlen zsidó tanfelügyelője *Lőw Lipót szegedi főrabbi* volt, akit 1857-ben neveztek ki a Csongrád megyei izraelita iskolák élére. Az 1850. évi bécsi rendelet megerősítette a katolikus egyház felügyelet jogát a zsidó iskolák felett, ugyanakkor mellettük zsidó iskolai tanács létrehozását is engedélyezte. Így ír erről *Felkai* máig érvényes munkájában: „Zsidó szerzők írásai a magyar neveléstörténeti feldolgozásokkal ellentétben pozitívan emlékeznek meg például a Pest megyei iskolák felügyeletével megbízott *Haas Mihály*..., vagy hasonlóan *Mayer István plébános*ról, mint akik jóindulattal kezelték a zsidó iskolák ügyeit. A zsidó szerzők tollából eredő tudósítások szerint a kinevezett helyi és tankerületi tanfelügyelők általában humánusan, megértően, a zsidó vallás iránt türelmesen gyakorolták a felügyeletet, ugyanekkor a felsőbb utasításoknak megfelelően szorították az iskolákat a korszerűsítésre, körülményeik javítására, a tanítást hatékonyabbá tevő módszerek alkalmazására, valamint a 8–9 órás napi és a sokszor 40 körüli heti óraszámok csökkentésére. A bécsi hatóságok tanügyi rendelkezései ilyen és más hasonló vonatkozásban – a ma már a magyar neveléstörténeti irodalomban is elismerten – progresszív jegyeket viseltek.”²³²

A korszak vallás- és közoktatásügyi minisztere, *Thun Leo* a birodalom abszolútista politikájának megfelelően irányította a magyarországi tanügyet, politikája csak annyiban különböztette meg a zsidó iskolákat, hogy szorgalmazta (pl. egy 1851-ben kiadott rendeletben) a zsidó iskolák létrehozását. 1855-re befolyt a zsidó iskola alap felállítására szánt 1 millió forint. Az összeg felhasználásáról 1856. március 29-én született döntés. A megoldandó feladatok közül kiemelten szerepelt a Rabbiképző Intézet felállításának a terve. Ezen kívül minden közigazgatási területen egy-egy „minta-főelemi” iskola létesítését írták elő. A fennmaradó pénzt szegény sorsú vak és süketnéma gyerekek részére alapítványi helyek szerzésére kívánták fordítani.

A döntés értelmében a kormány 4 mintaiskolát hozott létre: Pesten, Temesváron, Pécsen és Sátoraljaújhelyen. Az 1857-ben felállított pesti mintaiskolát két évvel később tanítóképzővé bővítették.

²³² FELKAI, 1998, 30. p.

A zsidó iskolák számának növekedése az évtized elejéről és végéről: ²³³

Kerület	1850	1859
Pest-budai kerület	8	59
Győri kerület	16	54
Pozsonyi kerület	52	131
Kassai kerület	0	7
Nagyvárad kerület	7	7
Temesi kerület	2	43
Erdélyi kerület	0	3
ÖSSZESEN	85	304

3.sz. táblázat: A zsidó iskolák számának növekedése 1850 és 1859 között

A táblázatból kitűnik, hogy az évtized végére minden kerületben nőtt a zsidó iskolák száma. Jelentős számban a pest-budai, a győri, a pozsonyi és a temesi kerületben jöttek létre zsidó iskolák. A kassai kerületben 7 zsidó iskola is létrejött. (1850-ben nem volt egy sem.)*

4.10. Századvégi átalakulás – Léderer Ábrahám

1850-től 1879-ig a zsidó népesség száma jelentősen megnövekedett – mutatta be Felkai László alapvető művében:²³⁴

Év	Az ország összlakosságának a száma	Ebből zsidó vallású volt
1850	11.555.400	339.816 (2,7%)
1869	13.561.245	533.641 (4,1%)
	Buda(Pest) összlakosságának a száma	Ebből zsidó vallású volt
1851	178.062	20.779
1879	280.349	44.890 (16,6%)

²³³ FELKAI, 1998, 32. p.

* **E korszak értékei közül az alábbi értékeket szeretném kiemelni:** a tanulás fontossága, a hagyomány továbbadása nemzedékről-nemzedékre.

²³⁴ FELKAI, 1998, 28. p.

4.sz. táblázat: A zsidó népesség számának növekedése 1850 és 1879 között

A század közepétől szembeötlő néhány nagyobb város zsidó népességének a növekedése. Legnagyobb arányú Budapest zsidóságának a gyarapodása volt. A zsidó népesség a század végéig szüntelenül növekedett. A század közepén, 1840-ben több mint 240 ezer főt számláló hazai izraelita közösség létszáma 1880-ra elérte a 638 ezer főt, 1890-re 725 ezer főt. (A lakosságon belüli aránya a 4,2%-ot.) Az emancipáció hatására a zsidó községek elvesztették közigazgatási funkciójukat, tevékenységük a hitélet, a szociális- és oktatásügyre korlátozódott. Nagy szükség volt a hitközségek feladatainak, szervezetének és működésének az újrafogalmazására.

Lőw Lipót így fogalmaz: „A zsidók feladata, hogy az idő kultúrkívánalmainak megfelelő felekezeti alkotmányt adjanak önmaguknak, s egy erre vonatkozó szabályzatot terjesszenek jóváhagyás végett a legközelebbi országgyűlés elé. Egy jól elkészített hitközségi szervezetről van szó, mely törvényes autonómiát ad a hitközségeknek, a hatóságok előtt folyó gyűlöletes pereknek véget vet...

Szó van továbbá egy derék, a vallási forrásokban otthonos, klasszikus tudással is felruházott, a honi nyelvben tökéletes rabbikar képzésről. Szó van végre a népoktatás korszerű szervezéséről, amittől nem szabad különválasztani a tanítók biztosított, tisztas helyzetét.”²³⁵

A zsidó iskolákban több helyen áttértek a magyar tannyelvre. A magyarosítás terén fontos tevékenységet fejtett ki az *Izraelita Magyarító Egylet*. 1861/62. évi jelentésükben áttekintették a Pest–Buda–Óbuda területén működő zsidó tanintézeteket, és elemezték a magyar nyelv terjesztése terén folytatott tevékenységüket, és szorgalmazták a reáltárgyak, valamint a vallási tantárgyak magyar nyelvű oktatását is. Kulturális egyesületek is alakultak, 1866-ban létrejött az *Országos Izraelita Tanítóegyesület*.

Értekezésemben már felidéztem *Léderer Ábrahám* (1827–1916) alakját, aki a pesti Izraelita Tanítóképző igazgatója volt az 1859 és 1899 közötti időszakban.²³⁶ Az

²³⁵ LŐW LIPÓT, 1861. In.: GONDA, 1992, 121. p.

²³⁶ Lásd: 4. 8.

ő nevéhez fűződik az *Országos Izraelita Tanítóegyesület* megszervezése. Több szakkönyvet írt neveléelméleti és neveléslélektani témában.

Zsengeri Samu (1840–1924) tanítóként tevékenykedett 1857 és 1866 között a budapesti izraelita tanítóképző tanára, majd igazgatója lett. Az „*Ungarisch-jüdische Schulzeitung*” című lap szerkesztője és Pestalozzi műveinek első magyarországi fordítója volt.

Az orthodox oktatási intézmények 1873-tól:²³⁷

- Ortodox Elemi Fiúiskola (VII., Dob u. 35.)
- Elemi leányiskola (VII., Kertész utca 32.)
- Elemi fiú- és leányiskola (VIII., Magdolna u. 29.)
- Ortodox Izraelita Polgári Fiúiskola (VII., Dob u. 35.)
- Ortodox Izraelita Polgári Leányiskola
- Ortodox Izraelita Elemi Leányiskola (VII., Dob u. 35.)
- „Tajrász Emesz” Talmud Tóra (VII., Kazinczy utca 27.)
- Jesiva előkészítő tanfolyam (VII., Király u.1.)
- Kerületközi Talmud Tóra Egyesület (VII., Vörösmarty utca 11a)

Ortodox egyesületek fiatalok részére:²³⁸

- Tiferesz Bachurim, Ortodox Izraelita Ifjak Önképző Egyesülete (VII., Kazinczy u. 52.)
- Hizoharu, Jesivákban Tanuló Budapesti Ifjakat Támogató Bizottság (VII., Dob u. 35.)
- „Ecz chajim” (= Élet fája), Ortodox Izraelita Ifjak Köre (VII., Kazinczy u. 29.)
- Hanna Gyermekvédelmi Egyesület (VII., Kazinczy u. 51.)
- Orthodox Zsidó Nőegylet (VII., Kazinczy u. 52–54.)

²³⁷ ORBÁN, 2006, 59–77. p.

²³⁸ Uo.

Az 1862. április 27–28-án megrendezett első zsidótanügyi tanácskozást az *Izraelita Magyarító Egylet* kezdeményezte. Fő témája az volt, miképpen lehet a hitközségek önrendelkezési jogát az iskolaügyben úgy megőrizni, hogy közben legalább kétosztályos elemi iskola felállítására kötelezzék őket. Hosszas vita után (amelynek egyik központi kérdése az volt, hogy a felállítandó iskolák nyilvános népiskolák vagy csak vallási jellegű iskolák legyenek-e) az összejövétel 18 paragrafusból álló iskolai szabályzat-tervezetet fogadott el. Ennek első pontja kimondta, hogy minden hitközség köteles legalább két osztályos népiskolát létrehozni, ahol kizárólag okleveles tanítókat alkalmazhatnak.

A tanítókkal szembeni önkényeskedések visszaszorítására kimondták, hogy őket három évnél tovább, ideiglenesen státuszban dolgoztatni nem lehet. Foglalkoztak a középiskolákkal és a tanítóképzéssel is. A tanítóképző intézeteket a népiskolákhoz csatlakozva képzelték el, továbbá két osztályban oktatva a világi és a vallási tárgyak tanításához szükséges ismereteket.

Eötvös József, Trefort Ágoston és Csáky Albin minisztersége idején több olyan rendelkezés látott napvilágot, amelyek – az utókor egybehangzó értékelése szerint – pozitívan hatottak a zsidó iskolázásra. Trefort személyesen is meglátogatott számos zsidó iskolát, és az ott folyó munkáról elismerőleg nyilatkozott. 1860-tól az összes erdélyi izraelita iskola a gyulafehérvári országos rabbi fennhatósága alá került. Az 1863. április 16-i rendelet felmentette a katolikus papságot a zsidó iskolák felügyelete alól. 1867 decemberében a parlament elfogadta a zsidók emancipációjáról szóló törvényt. A magyar zsidóság választott képviselői 1868. december 11-én gyűltek össze.

A kongresszust Eötvös József kultuszminiszter nyitotta meg. Három bizottság alakult, melyeknek feladatai, hogy: a hitközségi szervezeti szabályzatról és az iskola alapkezeléséről,

1. az iskolai szabályzatról,
2. az elkövetkezendő kongresszusok képviselő-választásáról döntsenek.

Az elfogadott, 80 szakaszból álló hitközségi szervezeti szabályzat az alábbi fő elveket foglalta magába: a szervezet alapja a hitközség; a szervezet kötelessége: a szokásos i-tentiszteleti, szertartási, oktatási és jótékonyági intézményeket fenntartani.

Elhatározták, hogy az ország hitközségei 26 községterületre oszlanak. A 26 községterületen megválasztott elnökök külön testületet képeznek, amely évente ülészik, hogy ellenőrizze az országos iskola-alapot és döntsön az egyetemes gyűlés összehívásáról.

A kongresszus elfogadta modern rabbiképző felállításának a tervét is.

A magyarországi izraeliták első egyetemes kongresszusa 1869. február 23-án *Hirschler Ignác* elnök zárszavával fejeződött be.²³⁹

Összehívása a felekezeti egyenjogúsítás megvalósítását volt hivatott létrehozni, a vallási autonómia elnyerése helyett azonban a hazai zsidóság szervezeti kettészakadásának folyamatát indította el. A zsidóság három nagyobb szervezeti egységre szakadt. A létrejött három egység volt: a kongresszusi vagy neológ, az orthodox és az egyik irányzathoz sem csatlakozó status quo ante.²⁴⁰

A Rabbiképző Intézet létrehozása közel két évet vett igénybe. Az épületet 1877. október 4-én adták át rendeltetésének. Az Intézet felépítéséről és szervezetéről az 1877-ben jóváhagyott alapszabályzat rendelkezett. Az első elnöke *Bloch Mózes* volt. A rabbiképző két tanfolyamból tevődött össze: az alsóból, mely hat évig, és a felsőből, mely négy évig tartott. A tanfolyamok időtartama később öt-öt évre változott. Gazdag könyvtára révén a zsidó tudományosság európai hírű központjává vált. 1876-ban intézetet alapítottak a zsidó vallású, vak emberek számára (*Wechermann-Neuschloss-féle Izraelita Vakok Intézete*) és 1878. június 2-án az *Izraelita Országos Siketnémák Intézete* is megnyílt.

²³⁹ Hirschler Ignácról fontosnak tartom megjegyezni, hogy a magyarországi zsidóság politikai, társadalmi és kulturális egyenjogúsításának egyik első kezdeményezője, a zsidóság egyik első, nagyhatású világi vezetője volt. A Pesti Izraelita Hitközség elnökeként (1861-től) jelentős szerepet játszott a hitközség autonómiájának visszaállításában, új alapszabályainak kidolgozásában és elfogadásában. Kezdeményezte a hitszónoki állás betöltését, amelyre Kohn Sámuel nyerte meg (1866-ban). Több izraelita egyesületet és ösztöndíjgyuletet, kulturális és szociális intézményeket alapított. Az országos zsidó kongresszus (= I. Izraelita Egyetemes Gyűlés) elnöke (1868–1869; a hitfelekezet kettéválásakor a neológ irányzat vezetője lett). Budapesten hunyt el, a Salgótarjáni úti izraelita temetőben nyugszik. Sírját a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság védetté nyilvánította. Tiszteletére az Országos Szemészeti Intézet Hirschler Ignác-emlékérmet alapított. Meghatározó szerepet játszott Stein Aurél tanítatásában: a Stein-családdal kapcsolatos levelezését az MTA Kézirattára és a Stein Aurél-hagyaték őrzi (egy része megjelent, 1970-ben). Arany János szembetegségével kapcsolatos levelei az Irodalomtörténeti Közleményekben jelentek meg (Scheiber Sándor közlésében, 1962-ben). <http://www.tudosportal.hu/egy.php?id=6551>

²⁴⁰ GONDA, 1992, 130–132. p.

Eötvös rendelete 1868-tól lehetővé tette, hogy a zsidó iskolák élére (az addigi előírásoknak megfelelő katolikus igazgatók helyére) zsidó igazgatókat nevezzenek ki. *Trefort Ágoston* és *Csáky Albin* rendeletei engedélyezték, hogy a középiskolákban tanuló zsidó diákok felmentést kapjanak a szombati írás és rajzolás alól.

Az iskolák belső életét az ún. „rendtartás” szabályozta. A zsidó iskolák többsége nagy tanítási szüneteit a zsidó nagy ünnepekhez igazítva tartotta és sok helyen a tanév pusztán nyolc hónapból állt. A féléveket nem a szokásoknak megfelelően alakították ki. A tanév a zsidó elemi iskolákban téli és nyári félévre oszlott. A téli félév október végén, az őszi nagyünnepek után kezdődött és március végéig tartott, a nyári pedig a peszach utáni napoktól, április közepétől az őszi ünnepekig, szeptember végéig. A téli félév után 2, a nyári után 4 hetes tanítási szünet következett, ami lehetőséget adott a zsidó ünnepek megünneplésére. A tanítás vasárnaptól péntekig délelőtt 8–11-ig, 1840-től 8–12-ig: hétfőn, kedden és csütörtökön délután 2–5-ig tartott. A tanulóknak meg kellett jelenniük a szombati i-tentiszteleten.

„Ugyanakkor új életre kelti fő rabbink az ifjúsági i-tentiszteleteknél elmaradhatatlan oktató és vallás-erkölcsös életre buzdító exhortációkat, melyeket a tanítók minden héten a szentírás illető fejezetéből felváltva mondanak el. Ezen beszédek, vagyis jobban mondva szentírásbeli magyarázatok kitűnő hatással és befolyással vannak a gyermekek kedélyére s feltétlenül hatalmas eszközül szolgálnak azok erkölcsös, vallásos nevelésére.

(...) Iskolaszéki tagok és vendégek majdnem minden alkalommal jelen vannak az ifjúsági i-tentiszteleten. A legutóbbi időben számos nagyobb iskola tanító testülete részletes ifjúsági i-tentiszteletünk leírását kérte tőlünk és tudomásunk szerint az általunk követett módot el is fogadta.”^{241*}

²⁴¹PFEIFFER, 1896, In.: BARNÁCSUKÁSI I. 155. p.

* **E korszak értékei közül az alábbi értékeket szeretném kiemelni:** a tanulás fontossága, a hagyomány továbbadása nemzedékről-nemzedékre, a mindennapi imádkozás fontossága, idősek gondozása, betegek látogatása, szegények segítése, adományozás, a közösség összetartóerejének a fontossága, a közösség tagjainak a segítése.

4.11. A zsidó gimnázium, mint a zsidóság új, formális keretek között zajló nevelési és oktatási helyszíne

Az I. világháború végéig nem beszélhettünk zsidó középiskolákról. Gimnázium egyáltalán nem volt, reáliskola is csak két helyen működött, rövidebb ideig Nagykanizsán, hosszabb ideig csak Vágújhelyen. Így a középfokon továbbtanulni kívánó fiatalok a más felekezetek által fenntartott illetve az egyre nagyobb számban létrejövő községi középiskolákban folytathatták tanulmányaikat. Az emancipáció kínálta lehetőségekkel élni kívánó, többségükben asszimilálódott zsidók magas iskolázottságra törekedtek, mert ez megnyitotta előttük az értelmiségi pályákat.

Ez az oka, hogy amíg az 1867 és 1918 közötti években az ország középiskolás tanulóinak száma kétszeresére nőtt, a zsidó középiskolásoké 21-szeresére (789-ről 16.649-re).²⁴²

Laczkó Bernát így ír erről: „Amint már említettem, iskolánknak eddig összesen 362 tanulója volt, ezek közül 142 volt leány és 220 fiú. Ezek közül tudomásunk szerint:

ügyvédi pályára lépett	2 tanuló
orvosi pályára lépett	1 tanuló
erdészeti pályára lépett	1 tanuló
iparosi pályára lépett	11 tanuló
kereskedői pályára lépett	8 tanuló
egyéb pályára lépett	7 tanuló
gymnásium pályára lépett	12 tanuló
reáliskola pályára lépett	4 tanuló

A leányok közül 20 leány tovább folytatja tanulmányait.”²⁴³

²⁴² FELKAI, 1998, 81. p.

²⁴³ LACZKÓ, 1896, In.: BARNA-CSUKÁSI I. 169. p.

Budapesten ennél is magasabb volt a zsidó tanulók számának növekedése, néhány gimnáziumban (pl. a VII. kerületi Gimnáziumban (ma Madách), az V. kerületi Királyi Katolikus Főgimnáziumban, a Fasori Evangélikus Gimnáziumban) a tanulók több mint fele volt zsidó vallású.^{244*}

4.12. A tömegoktatás kiterjedése

Az oktatás fejlettségére, körülményeire nézve fontos mutató az osztatlan iskolák aránya. Ebből a szempontból a zsidó iskolák rossz képet mutattak. A népiskola törvény hatosztályos népiskolákkal számolt, azonban országosan az V–VI. évfolyamról a tanulók egy része magasabb iskolába (polgári-, reál-, kereskedelmi iskola, gimnázium) lépett át. Ez különösen jellemző volt a zsidó iskolákra. A korszak folyamán folyamatosan nőtt a tankötelesek és az iskolába járók száma is.

Ennek az országos tendenciának megfelelően alakult a zsidó gyermekek iskolai pályafutása is. Az iskolába nem járók a szórványos településekről származtak, ahol a hitközség nem tudott iskolát fenntartani. A zsidó vallású gyermekek 80–85%-a tett eleget tankötelezettségének, ez kb. megegyezett az országos átlaggal. Sok zsidó vallású gyerek nem zsidó iskolában tanult, még a fővárosban is, pedig ott volt elegendő zsidó iskola. (1910-ben a fővárosi községi iskolák tanulóinak 24,6 %-a zsidó vallású volt.)²⁴⁵

* **E korszak értékei közül az alábbi értékeket szeretném kiemelni:** a tanulás fontossága, az ünnepek megtartásának a fontossága, a hagyomány továbbadása nemzedékről-nemzedékre, a mindennapi imádkozás fontossága.

²⁴⁴ CZEIZEL Endre: Matematikusok, gének, rejtélyek. A magyar matematikus-géniuszok elemzése című könyvének (Galenus Gyógyszerészeti Kiadó. Budapest. 2011.) a szegedi bemutatóján arról is beszélt, hogy mi lehet annak az oka, hogy az értelmiségek között magasabb arányban vannak a zsidó vallású személyek:

„...Egy másik, bonyolultabb magyarázatra szoruló tény, hogy a tizenöt legkiválóbb matematikusunk közül tizennégy zsidó volt. Ennek több oka is lehet: a professzor szerint az egyik legjelentősebb tényező a zsidóság történelme, hiszen hosszú ideig kereskedelemmel foglalkoztak, amiben csak a kiváló fejszámolók jeleskedhettek. Évezredes tradíció emellett a zsidóknál, hogy gyermeküket már fiatalon írni, olvasni tanították, így már korán erős értelmiségi réteggel rendelkezettek. A kiemelkedés, a társadalmi struktúrában méltó elhelyezkedés a tanulás belső parancsát erősítette meg e családokban” – következett.

szegedma.hu/hir/szeged/2012/01/mibol-lesz-a-geniusz-czeizel-endre-konyvbemutatoja.html

²⁴⁵ FELKAI, 1998, 54. p.

A zsidó iskolák területi megoszlása a források szerint egyenetlen volt: nem volt az állami előírásoknak megfelelő, zsidó elemi iskola még 1890-ben sem Máramaros, Szilágy, Ugocsa megyében, és csak szórványosan volt Sáros, Szatmár, Ung és Zemplén megyében.²⁴⁶ Ebben az időben az ún. „zugiskolák problémája” jelen volt. Zugiskolának neveztek minden olyan tanintézményt, amely nem felelt meg az 1868. évi XXXVIII. törvény 16–22. §-ának. Ezek a paragrafusok rendelkeztek a nyilvánosság feltételeiről is. Ezek a rabbik, tanítók, valamint a szülők közös igénye által létrehozott *chéder*-jellegű iskolák voltak és elzárkóztak a világi szellemű oktatástól. Később a vallási hagyomány oktatását a hitközség irányítása mellett működő Talmud–Tórák vették át.

Az alábbi táblázat az 1900. év zsidó elemi iskoláit is mutatja:²⁴⁷

Elemi iskolák száma			Felekezeti megoszlás szerint	
Római katolikus	5426	32,95%	8.198.497	48,7%
Református	2096	12,73%	2.427.232	14,4%
Görögkatolikus	2070	12,57%	1.841.272	10,9%
Görögkeleti	1770	10,76%	2.199.195	13,1%
Evangélikus	1370	8,31%	1.258.860	7,5%
Zsidó	501	3,04%	831.162	4,9%
Unitárius	36	0,22%	68.551	0,4%
Egyéb			13.486	0,1%
Állami iskola	1521	9,23%		
Községi iskola	1679	10,19%		
Összesen	16.469	100%	16.838.255	100%

5.sz. táblázat: Elemi iskolák száma az 1900. évben

A XIX. század második felében – részben az asszimilációs törekvések hatására, részben az állami tantervek szakmai, didaktikai megalapozottságának felismerése miatt – a zsidó iskolák helyi tantervei egyre jobban közelítettek az államihoz – írják a

²⁴⁶ FELKAI, 1998, 52. p.

²⁴⁷ FELKAI, 1998, 51. p.

jeles elemzők. Mindig eltérést okozott azonban, hogy a zsidó elemi iskolák közül csak néhány rendelkezett V–VI. osztállyal, így az ezen évfolyamok tananyagába tartozó tárgyakat (pl. történelem, állampolgári ismeretek, természetrajz, stb.) vagy nem tanították, vagy a IV. osztályba került rájuk sor, az átlagosnál alacsonyabb óraszámban. Nagy teret kapott viszont az állami tantervben nem szereplő német nyelv tanítása.

Az 1905-től életbe lépő tantervet – mint az közismert - már valamennyi zsidó iskola vezérfonalának fogadta el a tantárgyak évfolyamok közötti megoszlására vonatkozóan. A század végére a zsidó hitközségekben is megfogalmazódott az igény arra, hogy a vallástan tanítását országosan egységesítsék. 1891-ben jelent meg elsőként a pesti, majd nem sokkal ezután az országos vallástan tanterv. A tantervek a vallástan oktatás tárgyaként a zsidó vallásos irodalmat, a héber nyelvet, a zsidó nép történetét, a liturgia és szertartástan ismeretét valamint a zsidó vallás – és erkölcsant jelölték meg. A tanterv a közoktatás valamennyi szintjére és formájára vonatkozott.

Tartalmazta a részletes tantervet a zsidó népiskola I–IV. osztályára, a középiskola I–VIII. osztályára, a polgári iskola I–IV. osztályára, valamint héber iskola néven a nem zsidó iskolákban járók számára. Mindkét tanterv szerves része volt az ifjúsági i-tentiszeletek pontos szabályzata.

Az alábbi, ezúttal is Felkai professzor alapmunkájából kiemelt táblázatból látható, hogy az 1890-es évektől folyamatosan csökkent a zsidó népiskolák száma:²⁴⁸

1891	1900	1910	1914
578	501	475	407

6.sz. táblázat: Zsidó népiskolák számának a csökkenése az 1891. és az 1914. évek között

Ennek az okait a felekezet belső problémáiban és az oktatási rendelkezések hatásaiban kereshetjük. Az 1908. évi XLVI. törvény ingyenessé tette a népiskolákat. Ez a jó célt szolgáló törvény a zsidó iskolákat rendkívül nehéz helyzetbe hozta. Míg a nagy vagyonnal, rendelkező más egyházak fel tudták vállalni a kieső bevételek

²⁴⁸ FELKAI, 1998, 50. p.

pótlását, a zsidó hitközségek számára a tandíj kiesése az iskolák fenntartását lehetetlenné tette. Az állam tanulóként 16 forinttal járult hozzá az iskolák költségeihez, de ennek ellenére sok hitközség kényszerült az általa működtetett iskola bezárására.

A tanítók helyzetét, képzettségét, elismerését illetően különböző kép tárul elénk. A tanítók számának változása megfelelt az iskolák számszerű változásának és az országos tendenciáknak. A századfordulóig nőtt, majd csökkent a számuk:²⁴⁹

Tanítók száma	1869/70.	1913/14.	1917/18.
országosan	17870	33253	28893
zsidó iskolában	706	831	720

7.sz. táblázat: A zsidó iskolákban tanítók számának a változása 1869/70., 1913/14. és 1917/18. év között

A népiskolai törvényben megjelent szabályozásnak megfelelő *Országos Izraelita Tanítóképző Intézet* 1868-ban nyílt meg.

A zsidó iskolák tanítói magasan képzettek voltak (már 1883-ban 93%-uk képesített volt), a képesítettek aránya valamennyi felekezet közül a legmagasabb volt. A kultuskormányzat is többször próbálta rendezni ezt a helyzetet (1875-ben a nyugdíjukat, később 1893-ban fizetésüket is törvényileg szabályozták). A hitközségek sokáig sem a törvények, sem az 1868/69. évi zsidó kongresszus erre vonatkozó rendelkezéseit nem tartották be.²⁵⁰

Így ír erről *Felkai*: „Új lendülettel folytatódott a még az 1840-es években megindult zsidó tankönyvírás. Először inkább a hittan oktatását segítő tankönyvek jelentek meg, például az 1870-es évek közepén *dr. Bak Izrael* Dat Jisrael (Izrael hite) című vezérkönyve az iskolák használatára. *Flesch Miksa*: Első oktatás Mózes vallásúak részére magyar és német nyelven, *Rosenmayer Izsák* sátoraljaújhelyi hittanító: A héber olvasás első elemi tankönyve, *Zsengeri Samu*: Hittani hármaskönyv (Chut Hamesulos) című könyve, *Kondor János*: Az izraelita vallásoktatás vezérfonala I–IV. osztályosok számára, *Csukási Fülöp-Schön József*: Zsidó hittan elemi,

²⁴⁹ FELKAI, 1998, 54. p.

²⁵⁰ FELKAI, 1998, 55. p.

polgári és középiskolák számára. Nagy népszerűségnek örvendett *Radó (Roth) Vilmos* magyar olvasókönyve. De az 1890-es évekből említhetők az újabb világi tárgyú tankönyvek közül a következők: *Gabel József-Spitzer Andor*: Magyar olvasókönyv az I–IV. osztályosok számára, *Herzog Emil*: Első német olvasókönyv, *Mandl Lajos*: Német olvasókönyv, *Major. J. Gyula*: Énekkönyv, stb. Az 1905. évi új népiskolai tanterv megjelenésével a zsidó iskolákban használt tankönyvek lépést tartottak, nemcsak az új tantervvel, hanem az új iskolai helyesírással is. A tankönyveken kívül a már az előző időszakokban megindult folyamat folytatásaként gazdagodtak az iskolák szertárai is egyre korszerűbb természetrajzi, földrajzi, fizikai, mértani taneszközökkel, különösen falitáblákkal, térképekkel, földgömbökkel, a technikai fejlődést követő szemléltető eszközökkel, valamint egyes helyeken már külön a tanárok és külön a diákok számára rendelkezésre álló könyvtárakkal.”²⁵¹

Az egyik első iskolai használatra tervezett elemi héber nyelvtant 1877-ben *Handler Márk* tatai rabbi írta. A tanfelügyelői jelentések visszatérően dicsérőleg nyilatkoznak a zsidó iskoláknak a magyar nyelv tanítása és használata terén elért eredményeiről. „...*Gróf Andrássy Aladár* és neje ő exellenciái az évvizsgák alkalmával iskolánkat megjelenésükkel kitüntették és itt hosszabb ideig időzván, távozásakor a gróf úr ő nagyméltósága az egyes tantárgyakban elért siker fölötti elismerésének kifejezést adván, különösen dicsérőleg szolt a tanulók tiszta magyaros kiejtéséről és azon hazafias szellemről, melyet ez alkalommal iskolánkban tapasztalt.”²⁵²

A magyar tannyelvű iskolák aránya 1883/84-ben és 1895-ben:²⁵³

Felekezetek	1883/84.	1895.
-------------	----------	-------

²⁵¹ FELKAI, 1998, 61–62. p.

²⁵² LEITNER, 1896, In.: BARNA-CSUKÁSI II. 386. p.

²⁵³ FELKAI, 1998, 53. p.

unitárius	100%	
református	98,1%	
zsidó	72,2%	95%
római katolikus	55,1%	64%
evangélikus	22,5%	29%
görögkatolikus	6,4%	14%
görögkeleti	0,04%	1%

8.sz. táblázat: Magyar tannyelvű iskolák aránya 1883/84. és 1895. években

A zsidó iskolák élen jártak a magyar nyelv terjesztése terén a nem magyarok lakta területeken (Erdélyben, a Felvidéken, a Délvidéken). Sokszor az itt szolgálatot teljesítő magyar hivatalnokok a zsidó iskolába írták gyerekeiket, hogy a magyar nyelvet jól megtanulják.²⁵⁴

„1876. évi március 30-án *Dimitrijevic Miklós* kir. tanácsos és tanfelügyelő az iskolát másod ízben látogatta, mely alkalommal részére egy bizonyítványt állított ki, mely bevezetésében így hangzik: »Mai látogatásom alkalmával ismét meggyőződtem, hogy a verbászi izrael, népiskola a mi hazánk legjobb nép iskolái közé tartozik. A szép hírről, melyet ezen 1838 óta fennálló iskola széles körökben élvez tanúskodik azon körülmények, hogy évente közléről és távolról a különféle hitfelekezetek és nemzetiségek gyermekei látogatják, így a mostani tanévben 65 ilyen fiú és lány Bács megye más helységeiből, továbbá Pest-, Baranya-, Szerém megyékből, az eddigi határőr vidékről és Szerbiából.«²⁵⁵

Dr. Bányai Viktória kutatásaiból tudhatjuk, hogy több izraeli kutató szerint a héber nyelv visszaszorításának az oka a héderekben a tudás hozzáférhetőségének a limitálása volt. Az 1820-as évek második felétől érezhetővé válik a tankönyvekben a héber nyelv visszaszorítása. A szépirodalmi és ismeretterjesztést segítő héber nyelv tanítása kihalóban volt. A nyelvtanítás célja a héber nyelvnek a zsinagógai használatban való segítése.²⁵⁶

²⁵⁴ Uo.

²⁵⁵ BLUM, 1896, In.: BARNA-CSUKÁSI II. 417. p.

²⁵⁶ <http://www.hebraisztika.hu/attachments/00000230.pdf>,

Disszetációjában a magyarországi zsidó oktatásügy történetének II. József korszakától (1780-tól) a 19 század közepéig terjedő időszakát dolgozta fel történeti és szociológiai szemszögből.^{257*}

4.13. Lőw Lipót munkássága

Lőw Lipót a korának nagy tudósa volt, de pedagógiával kapcsolatos önálló munkája nem jelent meg. Kutatójának, *Prof. Hídvégi Mártonnak* köszönhetően *Lőw Lipót* munkásságát igen széles olvasóközönség megismerheti. A *Hídvégi Máté* által szerkesztett *Lőw Lipót* beszédeit tartalmazó könyvből, Lőwnek a gyermekek nevelésével foglalkozó 1851-es és 1869-es ünnepi beszédeit is megismerhetjük. *Lőw Lipót* ezen beszédeiben kifejti, hogy a gyermekek helyes nevelése, a haza érdekeit szolgálja és a „jövő záloga”.²⁵⁸ *Prof. Haraszti György* „A Ben Chananja szerkesztője – Ecsetvonások a zszurnaliszta Lőw Lipót arcképéhez” című tanulmányában kiemelte *Lőw* alapját, iskolakorszerűsítésben való törekvései miatt.²⁵⁹ *Lőw Lipót* személyiségét a *Múlt és Jövő, Zsidó Kulturális Folyóirat*, 1998-ban megjelent ünnepi száma is felidézi.²⁶⁰ *Prof. Schőner Alfréd főrabbi* megnyitó beszédében három fontos dolgot emelt ki *Lőw* munkásságából: a szószék megmagyarosítója volt, 1844-ben beszédét először mondta el magyarul, az oktatásban az ipari iskola megteremtőjeként tartjuk számon és nagyon fontosnak érezte, hogy a fiatalok világi stúdiumot is tanuljanak a zsidó tudományok mellett. *Lőw Lipót* nem nemzetiségi, hanem vallási, felekezeti alapon képzelte el a zsidóságot.^{261**}

4.14. Felsőoktatási expanzió

²⁵⁷ BÁNYAI Viktória: Zsidó oktatásügy Magyarországon. 1780–1850. Doktori mester munkák / Hungaria Judaica, 17. Budapest. Gondolat Kiadó. 2005.

* **E korszak értékei közül az alábbi értékeket szeretném kiemelni:** tanulás fontossága, hagyomány továbbadása nemzedékről-nemzedékre.

²⁵⁸ LŐW Lipót beszédei. Budapest. Múlt és Jövő Kiadó. 1999. 73-79. p., 164-171. p.

²⁵⁹ HARASZTI György: Két világ határán. Magyar Zsidó Történelem. Budapest. 1999. 221. p.

²⁶⁰ Múlt és Jövő, 1998,

²⁶¹ <http://www.or-zse.hu/ev/soner-lov-szeged2011>. Nyitó beszéd. Elhangzott: Szegeden, 2011. május 22-én, a SZSZH Dísztermében, Lőw Lipót születésének 200. évfordulójának emlékére rendezett konferencián.

** **E korszak értékei közül az alábbi értékeket szeretném kiemelni:** gyermekközpontúság, a tanulás fontossága, a hagyomány továbbadása nemzedékről-nemzedékre.

Pontosan tudjuk, hogy mintegy harminc év alatt az 1867/68. tanévtől 1895/96-ig a zsidó egyetemi hallgatók aránya 17.7 százalékról 29.68 százalékra emelkedett.²⁶²

Tanév	Egyetem	Hallgatói létszám	Ebből zsidó
1887	Pesti tudományegyetem	1885	535
1871	Műegyetem	511	50
1872	Pesti tudományegyetem	2101	440
1895	Budapesti tudományegyetem	4407	1304
1900	Budapesti orvosi kar	573	291
	Budapesti jogi kar	3395	1101
	Budapesti bölcsészkar	827	152
	Budapesti gyógyszerészhallgató	126	29
Tanév	Egyetem	Hallgatói létszám	Ebből zsidó
1910	Budapesti tudományegyetem	6751	2359
	Kolozsvári tudományegyetem	2110	311
	Budapesti műegyetem	1506	546
1913	Kolozsvári tudományegyetem	2119	266

9.sz. táblázat: Zsidó vallású egyetemi hallgatók számának a változása 1887. és 1913. közötti időszakban

„Míg a Bécsben tanuló orvostanhallgatók között a magyar zsidók aránya (1910-ben 46–47%) megegyezett, a magyar orvosi karokra beiratkozott zsidó hallgatókéval, addig a jogi, a természettudományi, valamint a bölcsészkaron felülreprezentáltságuk a császárvárosban (jog: 60%, természettudományok és bölcsészet: 14%).”²⁶³

„...a zsidóság iskolai túlképviseltség az iskolázás szintjével általában nőtt. Míg részvételük az elemi iskolában átlagos maradt, a középiskolákban már a

²⁶² FELKAI, 1998, 87. p.

²⁶³ KARÁDY, 2000, 292. p.

századforduló óta többszörösen felülmúlta a zsidóság népességi arányát – különösen az érettségizők szintjén – s az egyetemi beiskolázásnál maximumát érte el.

1914 előtt a 6%-nyi lakosságból rekrutálódó zsidó egyetemi hallgatók az orvosi karok padjainak 40–55%-át, a jogi karok 20–40%-át, a bölcsészkarok 15–30%-át, foglalták el. Hasonló túlképviseltség még az 1920 utáni egyetemi numerus clausus évtizedeiben is kimutatható, ha a külföldön tanuló zsidó diákokat is számba vesszük. 1920-ban „numerus clausus” néven a XXV. tc. kimondta a tanszabadság megszüntetését. Az egyetemre és főiskolákra felvehető hallgatók számának meghatározásával kívánta megakadályozni az értelmiségi túlképzést.

A törvény elfogadásával a magyar törvényhozás alkotmányos szintre emelte az antiszemitizmust. A törvény közvetlen következményeként sok zsidó hallgató kényszerült arra, hogy külföldön folytassa tanulmányait. Bécs mellett sok zsidó hallgatót vettek fel a prágai egyetemek. A külföldi tanulók segélyezésére alakult itthon 1922-ben a Központi Diáksegítő Bizottság 1924-es jelentése 5 ezer főre tette az eddig külföldön tanulók számát.^{264*}

²⁶⁴KARÁDY, 2000, 27–28. p. A „történeti szociológia” fiatal tudományág. Fontosnak tartottam, hogy az interdiszciplinaritásra törekvő munkámban Karády kutatása is méltó helyet kapjon.

* **E korszak értékei közül az alábbi értékeket szeretném kiemelni:** a tanulás fontossága, hagyomány továbbadása nemzedékről-nemzedékre, a közösség összetartóerejének a fontossága, a közösség tagjainak segítése.

4.15. Kármán Mór és kollégái ²⁶⁵

Az 1880-as években széleskörű mozgalom bontakozott ki egy zsidó gimnázium létrehozása érdekében. Bár *Kármán Mór* kidolgozta a gimnázium tervezetét, és hagyatékok és adományok folytán a pénzügyi eszközök is rendelkezésre álltak, a tervet sokan elleneztek. Azok nézetei kerekedtek felül, akik az asszimilációra káros hatása miatt elleneztek az intézmény felállítását.

A XX. század elején a zsidó gimnázium tervezése tovább folyt. A szellemi tervek *Munkácsi Bernát* és *Kármán Mór* nevéhez fűződnek. *Kármán Mór* (1843–1915) a herbarti pedagógia követője volt.

²⁶⁵ Reményi Gyenes István enciklopédiájában a további alábbi személyeket emeli ki. Felidézzük rövid jellemzésüket igazolván, hogy a XIX. század második felében mekkora dinamikával modernizálódott a hazai zsidóság körében a pedagógia, mekkora hozzájárulás volt ez a magyar nevelésügy modernizációjához. **Csáki Frigyes** a műszaki egyetem rektora volt és a villamosmérnök-képzés egyik korszerűsítője. Az elektrotechnika, a vezérléstechnika és a szabályozástechnika körébe vágó dolgozatai nemzetközi rangúak. Sok tekintélyes tisztség mellett elnöke volt a Pugwash Magyar Nemzeti Bizottságának is. **Füredi Ignác** számos tankönyvet és iskolai szótárt írt, s ami különösen említésre méltó: hogy magyar nyelvtant német nyelven. Ő szerkesztette az első idegen szavak szótárát (1891-ben!) „Közhasznú idegen szótár” címen és (1902-ben) a „Magyar nyelvhibák javító és magyarázó szótárát”. **Gabel Gyula** mnemotechnikára épülő oktatási módszerét tíz nyelvre ültették át és az osztrák-magyar hadseregben kötelezően alkalmazták. 1897-ben egyik kezdeményezője a „Mensa Academica” létesítésének, amelynek alapján működik lényegében ma is az egyetemi hallgatók kedvezményes étkeztetésének rendszere. **Gyenes Izsó** hegedűtanár, élete végén újítként elfogadott módszerével bebizonyította, hogy a süket és nehezen nevelhető gyermekek is, bizonyos fokig, megtaníthatók hegedülni – gyógypedagógiai eszközként. Felfedezése: a gyermeknek ahhoz, hogy számára kedves melódiát „állítson elő”, lábával, kezeivel összehangzó mozdulatokat kell végeznie. (Ezt pedig bizonyos fokig az értelmileg fogyatékos gyermekek is szívesen elsajátítják!). Ehhez új hangjegyzési formát dolgozott ki (számból-vonalakból) és feltalálta a „vonóhangszerre szerelhető kéztámasztót”. Módszerét annak idején még a Magyarországon dolgozó, Szondi Lipót is megvalósításra javasolta. **Lichtenstein György** volt az első zsidó jurátus Magyarországon, s egyben az első mnemotechnikus. Az emlékeztant propagálta, terjesztette országszerte és Ausztriában is. 1848-ban a kormány megbízásából diplomáciai feladatokat végzett Berlinben. 1850 után Angliába ment, ahol ő tanította Kossuth fiait zongorázni... Később Edinburgh-ban nevelőintézetet alapított. **Roboz József** gyógypedagógus – 1885-ben Aradon – magániskolát létesített a siketnémák részére. Később a gyógypedagógiai intézetek országos szakfelügyelője. Úttörő munkásságot végzett a beszédhibák szakszerű gyógykezelésében. **Szenes Adolf** értékes befolyást gyakorolt a munkaoktatás és a tanulói öntevékenység elmélyítésére. Szerkesztette a polgári iskolák didaktikai módszertani könyveinek sorozatát. Számos matematikai tankönyvet is írt. (REMÉNYI-GYENES, 2000, 149-150. p.)

Herbarthoz hasonlóan a pedagógiának két segédtudományát határozta meg, az etikát és a pszichológiát. Az etikának nagyobb jelentősége tulajdonított, ezzel az álláspontjával ellentétben áll a XIX. század végén kibontakozó új pedagógiai és pszichológiai törekvésekkel, amelyek egyre fontosabbnak tartották a lelki élet törvényszerű, pontos, kísérletileg igazolt tételeire alapozott pedagógiai eljárást – írja róla méltatója, egyetemünkön is elismert kutatója.²⁶⁶

Az 1879-es gimnáziumi tanterv (és a hozzákapcsolódó módszertani utasítások) fő kidolgozója volt. Kiemelkedő szerepe volt a középiskola tartalmi és szervezeti megújulásában.

Az iskola felállításának (amelyet Trefort komolyan támogatott) anyagi fedezetként magánalapítványok és az Iskolaalap forrásai kerültek szóba. 1909-ben Apponyi Albert gróf, akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter hagyta jóvá a fiú- ill. a leány középiskola felállítását, azonban a kivitelezés még váratott magára. Kész épület hiánya miatt, 1919-ben a zsidó gimnázium a Pesti Izraelita Hitközség Alapítványi Főgimnáziuma néven kezdte meg a működését, rendkívül szűkös körülmények között a hitközség polgári iskolájában. 1920-ban Lajta Béla meghalt, de az építkezés kisebb-nagyobb leállásokkal folytatódott. A teljes épület hivatalos felavatási ünnepségére 1932. június 7-én került sor. A korabeli dokumentumokból tudható, hogy az építetők az épület imatermének a létrehozására különösen nagy gondot fordítottak.²⁶⁷

Dr. Réz Gáborné, az iskola címzetes igazgatója, 2009-ben *Kármán Mór* szavaival fogalmazta meg az iskolája nevelési ars poeticáját:

„Olyan életközösségnek, melyhez a gyermek lelke önkéntelenül is fűződik, alapföltétele, hogy érezze jótékony hatását, szívesen időzzék benne és megkedvelje. Nem nehéz e föltétel teljesítése, egyszerű módja, hogy a nevelő - mint a közösség képviselője - igaz érdeklődéssel viseltessék növendéke iránt, őszinte részvétellel kísérje gondolatait és érzelmeit, és gondozó előre látással segítse szükségleteinek kielégítésében, szóval, hogy szeresse.”²⁶⁸

²⁶⁶ BÁBOSIK, 2010, 16. p.

²⁶⁷ MAUCHA, 2009, 40-41. p.

²⁶⁸ Uo. 80. p.

4.15.1. Waldapfel János

Példaképe és mestere, *Kármán Mór* mellett tudományos tevékenységet is folytatott, 1889-ben az első jegyzett szakmai publikációja is napvilágot látott az iskola Értesítőjében – a gimnáziumi matematikaoktatásról. Három év múlva már a *Magyar Paedagógia* közli tanulmányait – 1892-ben három folytatásban jelenik meg a Herbart-i tradíciót filológiai alapossággal elemző dolgozata: „*A formális fokozatok elméletének története*” címmel.

1900-ban nevezik ki a Gyakorló Főgimnázium rendes tanárává (ez a modern magyarországi tanárképzés fellegvára a budapesti Trefort utcában). A szakmai élet fontosabb testületeinek (Országos Közoktatási Tanács, Magyar Paedagógiai Társaság, Országos Középkolai Tanáregyesület stb.) meghatározó tagja, szakfolyóiratok, lapok vállalkozó kedvű szerkesztője, 1914-től miniszteri megbízásból a középkolai reformbizottság egyik kulcsszemélyisége.

Emberi és tudósi nagyságát is jelzi, hogy a kor nagyjai megbecsülték, *Kármán Mór* őt jelölte ki a maga helyének betöltésére; *Gyulai Pál* már, mint kezdő tanárt bevonta a Budapesti Szemléjének a táborába; *Goldziher Ignác*, *Beöthy Zsolt*, *Fináczy Ernő*, *Péterffy Jenő*, *Riedl Frigyes* is kitüntették a barátságukkal. Hűen ragaszkodott a klasszikus XIX. századi eszméihez és erkölcsiségéhez, a világ változott ugyan körülötte, de az ő értékrendje stabil maradt. Megjegyezném, hogy *Waldapfel János* pedagógiai konzulensem, Áldott emlékü nagyapja volt. *Trencsényi László tanár úr* munkásságát nyomon követve látható, hogy pedagógusként és magánemberként is, Áldott emlékü nagyapja útján jár.^{269*}

²⁶⁹ <http://www.pointernet.pds.hu/kissendre/kissarpad/20080313210454119000000813.html>

* **E korszak értékei közül az alábbi értékeket szeretném kiemelni:** a tanulás fontossága, a közösség összetartóerejének a fontossága, a közösség tagjainak segítése.

4.16. Pszichológia, pszichoanalízis, nemzetközi minták és a Budapesti Iskola²⁷⁰

4.16.1. Sigmund Freud

Az értekezésem keretei nem teszik lehetővé, de érdekes kutatási feladat lehetne a pszichológia korszerű nézeteivel a szociális érettségről, a szociális tanulás útjaival, az identifikációval és a modellkövetéssel a zsidó nevelés módszereit szembevetni. A gyermek a szocializáció útján megismeri önmagát és az őt körülvevő mikro- és makrotársadalmat. A kisgyermek számára a család jelenti az elsődleges szocializációs csoportot. A későbbi életkorokban a kortársak szerepe megnő. Az *azonosulás* (identifikáció) szorosan kapcsolódik az utánzáshoz. Ezen fogalom *Freud* elméletének az egyik alapfogalma. Az azonosulás során az egyén kiválaszt egy neki megfelelő modellt, s megpróbál olyan lenni, mint az általa kiválasztott személy. A gyermekek spontán (nem tudatosan) veszik át a számukra érzelmileg fontos személyek viselkedésmódját, a későbbi életkorokban (serdülő- és ifjú, valamint felnőttkorban) a tudatosság-szándékosság a jellemző. Az *orthodox* és a *neológ* családoknál más-más mintát kapnak az utódok és a modellkövetés vagy nem-követés egyaránt jellemző. Az apa, a hagyományos zsidó nevelésben a fiúk, az anya a lányok számára a modell.

²⁷⁰ A dolgozatom műhelyvitáján a tisztelt szakmai Bírálóim által felvetődött a kérdés, hogy egy, a zsidó nevelési hagyományt áttekintő, értékkereső vázlatban van-e helye olyan szerzőknek, személyiségeknek, akiknek voltaképpen csak a származásuk (olykor ebből következő tragikus sorsuk – a pszichoanalitikus Budapesti Iskola, mint tudjuk szétszóratott már a Tanácsköztársaság leverése utáni „Numerus clausus” után, Korczaknak a treblinkai mártírium jutott osztályrészül stb.) kötődött a zsidósághoz. Sokan közülük ateisták voltak.

Fontosnak tartom jelezni – nem kis részt jeles szerzők (pl.: a svájci G.Kahn, a lengyel A. Lewin stb. munkái nyomán), hogy fontos, új kutatást érdemelne e kérdés, vagyis, hogy mindennek ellenére munkásságukban, nevelésről szóló hitvallásukban, érték-vallomásaikban miként hagyott nyomot, kapott szerepet az a hagyomány, amit egyértelműen zsidó nevelési tradíciónak tartunk. Jelen kutatásban erre nem vállalkozhattam.

A tisztelt neveléstudományi Konzulensem javaslatát is figyelembe véve, ezen alfejezet is helyet kapott e fejezetben.

4.16.2. Anna Freud

Édesapja, *Sigmund Freud* szakmai útján haladt, a pszichoanalízis fő képviselője volt. Az 1920-as években előadásokat tartott a „Pedagógusok bevezetése a pszichoanalízisbe” témakörben.

Roubiczek és a *Montessori* munkacsoport tagjai részt vettek ezeken az előadásokon és szemináriumokon. *Roubiczek* erősen szorgalmazta *Maria Montessori* és *Anna Freud* együttműködését és a pszichoanalízis bevezetését a bécsi intézményekbe.

Montessorinak a pszichoanalízissel szemben fenntartásai voltak. A bécsi gyermekházak 1934-1938 között a Montessori-koncepció szerint dolgoztak, *Anna Freud* sokat segített a gyermekek és a problémáik jobb megismerésében.²⁷¹

Pedagógiai szempontból is jelentős *Anna Freud* működése, elsősorban az ún. *elhárító mechanizmusok* elemzése és gyermekpszichológiai megfigyelései miatt, amelyek megkérdőjelezik az édesapja nevéhez köthető libidófejlődés teóriáját.²⁷²

4.16.3. Hannah Arendt

A német származású amerikai filozófus, munkásságának a középpontjában a történelem fordulópontjaiként ismert események (totalitarizmus megjelenésének a formái) elemzései állnak. A szülői felelősségről vallott gondolatai ma is helytállóak, hangsúlyozza a szülői szerepek fontosságát a gyermek fejlődésében. A szülők által ismeri meg a gyermek a világot, azt a világot, amely minden új jövevény által pusztulhat. A gyermeket óvni kell a világ veszélyeitől, de a világot is az újabb és újabb nemzedékektől. A család gondoskodó, óvó, biztonságot nyújtó légköre nélkül az egyén nem képes boldogulni.²⁷³

²⁷¹KURUCZ, 2007. 3-4. szám

http://www.kodolanyi.hu/nevelestortenet/?rovat_mod=archiv&act=menu_tart&eid=36&rid=1&id=311

²⁷²SZILÁGYI, 1979, 38. p.

²⁷³ARENDR, 1995, 193. p.

4.16.4. Bruno Bettelheim

Bruno Bettelheim az „*Elég jó szülő*” című könyve ugyan a modern lélektan tanulságait is alkalmazza, de kimutathatóan támaszkodik a zsidó hagyományra is. A könyv nagyon érdekes fejezete, amikor a szerző a gyermek és a szülei múltjának a kapcsolatát tanulmányozza. A holokausztot túlélő szülők gyermeke „mindig bűnösnek érzi magát, ha valami olyasmit tesz, ami aggasztja vagy kiábrándítja a szülőt.”²⁷⁴ Munkájában arról is ír, hogy az izraeli első telepések gyermekei is állandó kisebbségben éltek, mert úgy érezték, hogy ők semmire nem képesek a szüleik „árnyékában”, a „nagy tetteket” már őseik megtették.²⁷⁵

A szerző egy érdekes gondolatot írt le a Tízparancsolattal kapcsolatban: „...az egyetlen parancsolat, amely a szülő és gyermekeik viszonyára vonatkozik, azt kívánja tőlünk, hogy tiszteljük a szüleinket, nem pedig azt, hogy szeressük őket. Úgy látszik, hogy a régiók szerint elegendő volt tisztelni a szülőket ahhoz, hogy a családban a megfelelő viszonyok uralkodjanak; ennél többre nem volt szükség.”²⁷⁶

4.16.5. Ferenczy Sándor és a Budapesti Iskola

Mészáros Judit írásából megtudhatjuk, hogy *Ferenczy Sándor* szerepe kulcsfontosságú volt magyarországi pszichoanalízis kibontakozásában és a budapesti iskola létrehozásában.

Dolgozatom keretei nem teszik lehetővé, hogy a Budapesti Iskola tagjainak a munkásságával részletesen foglalkozzak. De kiemelnék egy figyelemreméltó dolgot, a pszichoanalízis képviselő csoport tagjainak az embermentő tevékenységét, hogy képesek voltak a szakmai ellentéteket félretenni és a társaik életét megmenteni.

Mészáros Judit szavaival: „Európa „vesztesége” Amerika „nyeresége” lett, léteznek olyan pillanatok és időszakok, amelyekben a lojalitás és a szolidaritás túllép a személyes ellentétek konfliktusain.”^{277*}

²⁷⁴ BETTELHEIM, 1994, 163. p.

²⁷⁵ BETTELHEIM, 1994, 165. p.

²⁷⁶ BETTELHEIM, 1994, 362. p.

²⁷⁷ MÉSZÁROS, 2008, 184. p.

4.17. Gyermekvédelem

A zsidó filantrópia fontos részét képezte a gyermekvédelem, a fiatalabb korosztály szocializációjának a segítése. A XIX. század végétől már önálló gyermekvédelmi intézmények működtek. 1897-ben nyitotta meg kapuit a *Bródy Adél Gyermekkórház*. Az 1909-ben létesült az *Izraelita Szünidei Gyermektelep-Egyesület*, amely 7–13 éves szegény sorsú gyermekek nyaraltatásáról gondoskodott. Az egyesület két nyaralótelepet tartott fenn: Diósjenőn és a Balaton mellett, ahol évente közel 500 gyermek tölthette szünidejét. Az 1910-ben létrehozott *Országos Izraelita Patronázs Egyesület*, a veszélyeztetett zsidó gyermekek társadalmi beilleszkedését kívánta elősegíteni. Fennállása 18 éve alatt kétezernél több gyermeket részesített ellátásban. 1910-ben alapították az *Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesületet*. Az OMIKE által fenntartott szociális intézmények közül a legjelentősebb az 1910-ben létrehozott „*Mensa Academica*”, amely főiskolás hallgatók étkeztetését szolgálta. Az első világháború előtt már egy 600 személyes konyhát működtetett.²⁷⁸

Frim Jakab gyógypedagógus, az első volt hazánkban, aki az értelmi fogyatékosok számára (1870-ben) intézetet létesített és nevelésükkel kezdett foglalkozni. Intézetét, amelyről neve fogalommá vált, 1896-ban az állam vette át. Munkássága a Gyermekbarátok mozgalmáig ível.*

4.18. Gábor Ignác a mozgalomalapító, internátusvezető, pedagógiai reformer, polihisztor

* E korszak értékei közül az alábbi értékeket szeretném kiemelni: a közösség összetartóerejének a fontossága, a közösség tagjainak segítése.

²⁷⁸ GONDA, 1992, 180–181. p.

* E korszak értékei közül az alábbi értékeket szeretném kiemelni: gyermekvédelem, szegények segítése, adományozás.

„A nagy pedagógus (*Gábor Ignác*) több mint negyven évig vezette híres intézetét, megteremtette az első magyar gyermekvárost, életre hívta a mai úttörőmozgalom elődjét, az Eötvös Loránd által üdvözölt »vándordiakokét«, a nyelvtanulás elősegítésére *Le Progrès* címmel alapított orgánomot, az első világháború évein át szegény gyerekek ezrei kaptak ebédet az ő fáradozása, gazdagokat megsarcoló akciója révén...”²⁷⁹ „A tudós Gábor Ignác a legtöbb lexikonban megemlíttetik, méltatlanul kevés szó esik azonban a pedagógusról, noha életműve e tekintetben is meglepően aktuális és feltárásra vár. Az internátus volt a magja azoknak a maguk korában úttörő, de ma is időszerű diákmozgalmaknak, amelyeket Gábor szervezett. Ezek célját Gábor így jelölte meg: „ki kell vinni a tanulóifjúságot a szabadba, az életbe, hogy megtanuljanak a maguk lábán megállni, a maguk szemével látni.” A szünidei internátus résztvevői a történelmi Magyarország számos szép vidékét bejárták gyalogtúrák keretében.”²⁸⁰

„A Munkácsy Mihály 21-ben, az Epreskerttel pont szemben, a ház falán kétoldalt még ma is látható a felirat: *Gábor Fiúnevelő Intézet*. Én ott születtem. Az intézet a századfordulón indult a Benczúr utcában – akkor János utcának hívták – és 1944-ben, a harmadik zsidótörvény idején megszüntették. Ebben az intézeten, több mint négy évtized alatt a papa felnevelt egy fél országnyi gyereket.”²⁸¹ „Ugyancsak úttörő kezdeményezése volt a *Baldócon* (ma Szlovákia) alapított gyermekváros, ahol 1920 és 1937 között öt ország gyermekei nyaraltak. 1908-ban létrehozta az országos hírű „Vándordiak” mozgalmat, ami a későbbi honismereti körök őseinek tekinthető. Tanítványaival két-három hetes gyalogvándorlásokat szervezett. A mozgalomra felfigyelt *Eötvös Loránd*, a világhírű fizikus is, akinek „nem arisztokratikus passzió volt a turisztika”, hanem a *nevelés és önnevelés olyan eszköze*, amelyet nyomatékosan ajánlott hallgatói figyelmébe. Kitűnő nyelvtelenségét felhasználva sokat fordított: szanszkritból, héberből költői műveket, franciából, olaszból, hollandból elbeszéléseket. Az ő nevéhez fűződik a klasszikus ó-izlandi „*Edda*”-dalok első teljes magyar fordítása.”²⁸²

²⁷⁹ RÓNAI, 2009, In.: BÍRÓ-SZABÓ (Szerk.), 2009, 217. p.

²⁸⁰ KÖVÉR, 1993, In.: BÍRÓ-SZABÓ (Szerk.), 2009, 217. p.

²⁸¹ GÁBOR, Marianne visszaemlékezéséből. In.: BÍRÓ-SZABÓ (Szerk.), 2009, 218. p.

²⁸² GÁBOR Ignác: *Edda-dalok*. Budapest. A Kisfaludy –Társaság kiadása. 1903.

Tudományos értekezéseinek egész sorát adta közre a Magyar Nyelvőrben, a Nyugatban, az Egyenlőségben és a Magyar Zsidó Szemlében. Felolvasásokat tartott a Magyar Tudományos Akadémián, az Irodalomtörténeti Társaságban. A Philológiai Társaság és a Nyelvtudományi Társaság tagjai sorába választotta. A Dante-kortárs Manoello életéről és költészetéről szóló munkája (1925) megjelent a Népszerű Zsidó Könyvtárban, Multatuli elbeszélései a Magyar Könyvtárban. Összehasonlító verstani és verstörténeti kutatásai kiterjednek a magyarság rokon népeinek, a voguloknak s az Ob és Jenyiszej vidékén élő népek költészetére is.”²⁸³

„Az intézet Budapest legszebb és legegészségesebb részében, a Városliget és Andrássy út közvetlen közelében, a Munkácsy-uccai és Bulyovszky-uccai reálgymnázium tőszomszédságában, az evangélikus főgymnázium, a VI. kerületi községi felsőkereskedelmi iskola, a Rottenbiller-uccai polgári iskola stb. szomszédságában, villaszerű, kertektől körülvevett épületben fekszik. Az intézet *modern* és *higiénikus* berendezése, a *szigorúan ellenőrzött étrend*, gyakori fürdés, rendszeres tornázás, mindennapi séták és gyakori turistakirándulások – megannyi hathatós eszközei a növendékek testi és szellemi felfrissülésének. *Élelmezés* dolgában az intézet irányadó szempontjai: változatos étrend, erőteljes, ízletes és bőséges táplálék. A növendékek az igazgató és az igazgatónő felügyelete alatt étkeznek. A növendékek magaviselete és tanulmányi előmenetele lelkiismeretes és alapos képzettségű *tanárok és nevelők állandó ellenőrzése* alatt áll. Fontos tényező az intézet nevelési módszerében a költészet, a zene, a festészet és a természet szépsége iránt való hajlam képzése is. Az intézetben berendezett *különböző nyelvtanfolyamok* pedig a növendékek nyelvismeretének gyakorlati kiegészítését célozzák. *Zongora- és hegedűtanfolyamok* biztosítják a zene iránti fogékony fiúk tanulmányi lehetőségeit. Az *internátusi díj elemistáknak 900, középiskolásoknak 1000–1100 pengő* egy tanévre.

A *nyelvtanfolyamok díja* az egész tanévre 100 pengő, a zenetanfolyamoké 120 pengő. Beiratási díj 16 pengő. Orvosi felügyeletért külön 16 pengő fizetendő az egész tanévre. Az internátusi díj kéthavi, vagy havi részletekben is fizethető. A

²⁸³ SOMOGYI-KISS, 2000. In.: BÍRÓ-SZABÓ (Szerk.), 2009, 351-352. p.

növendékeknek a beiratkozáskor előírt felszerelést kell magukkal vinni. Az intézetben félig bentlakó és csak délutáni tanulásra bejáró növendékek is felvétetnek. Az intézet *Kárpátalján* a leggondosabb pedagógiai felügyelet alatt *gyermek- és diáküdülőt* is tart fenn, ahol javítóvizsgára is előkészítenek.”²⁸⁴

Kertész Imre, Nobel-díjas író is a híres Gábor Fiúnevelő Intézet diákja volt. Az író így emlékezett a gyermekéveire: „...Állandóan anyagi problémákkal küszködtünk. Anyám és apám korán elvált, én akkor öt éves voltam, és engem betettek egy intézetbe, ami óriási áldozat volt, mivel nagyon jó intézetbe kerültem a Munkácsy Mihály utcába, úri helyre, a Gábor Fiúnevelő Intézetbe...”²⁸⁵

Az előzőekből is látható, hogy Gábor Ignác tudományos, irodalmi és pedagógiai munkássága is jelentős volt.*

4.19. A zsidó cserkészlet, mint a zsidó vallásos informális nevelés helyszíne

„A korszak nagyhatású pedagógiai mozgalma, a *cserkészlet*. Alapítója – a búr háború veteránja – az angol *Baden-Powell* (1857–1941), 1908-ban hozta létre első csapatát. Ugyanebben az évben adta ki alapvető művét „*Scouting for boys*” (cserkészlet fiúknak) címmel. A reformpedagógiának ez a sajátosan új gyermekképet létrehozó mozgalma hamarosan hazánkba is eljutott. A csapatban folyó sokszínű tevékenység lehetőséget nyújtott az önművelődésre, jellemfejlesztésre, s ez jól megfér a játékkal, olvasással, sporttal. A gyermekek állóképességét, ötletességét, szervezőképességét, egyéb adottságait próbára tevő cserkészpróbákra való felkészülés az egyén és közösség közös ügye volt.

A cserkészlet kiemelkedő eseményei voltak a kirándulások, nyári táborozások. Ezek keretei közt kaptak lehetőséget a gyermekek a természet titkainak, szépségeinek felfedezésére.

²⁸⁴ OZORAI, 1940, 283. p. In.: BÍRÓ-SZABÓ (Szerk.), 2009, 232. p.

²⁸⁵ Beszélgetés Kertész Imrével, 2000. Magyar Rádió: Vastag Margó c. műsora, Szerk.: Jósvai Lídia és Németh Gábor. 1995. december 21. In.: BÍRÓ-SZABÓ (Szerk.), 2009, 235. p.

* **E korszak értékei közül az alábbi értékeket szeretném kiemelni:** gyermekvédelem, a tanulás fontossága, természetszeretet/védelem, szegények segítése, adományozás.

Vidor Pál 1931-ben a Magyar Zsidó Szemlében így írt a zsidó cserkészetről:

*„A zsidó cserkészlet kezdetei Magyarországon a »Kadimah« nevéhez fűződnek. A »Kadimah« volt az az intézmény, amely a különböző iskolák mindkét nembeli ifjúságát magába foglalta és kötelességteljesítésre, zsidó érzésre, testi és lelki erőre nevelte. A »Kadimah« főleg kívülálló okokból bekövetkezett feloszlása után a zsidó cserkészcsapatok szervezését felekezeti iskolák (fiúgimnázium és polgári iskola), intézmények (Mikéfe) és hitközségek (Buda, Újpest, Kaposvár) vállalták magukra. Ezeket a csapatokat a Magyar Cserkészszövetség már igazolta, több csapat még igazolás alatt áll (pl. a szegedi), zsidó leánycsapat tudunkkal nem is alakult. Kétségtelenül siettette a zsidó cserkészcsapatok megalakulását az a külső körülmény, hogy számos iskolai cserkészcsapat zsidókat nem vett fel vagy nem vesz fel tagjai közé, a zsidó cserkészcsapatoknak azonban normális körülmények között is vannak külön feladataik és pedagógusainknak érdemes komolyan foglalkozniuk avval a kérdéssel, hogy azokat a gazdag lehetőségeket, amelyeket a cserkészlet nyújt, miként lehetne minél nagyobb mértékben kiaknázni és a zsidóság javára értékesíteni.”*²⁸⁶

Fontos nevelési-oktatási elv volt, hogy a zsidó ifjak a Magyar Cserkészszövetség története mellett népük, a zsidó nép történetét is megismerjék:

„Csapatainkban a cserkész kiképzés természetesen a Magyar Cserkészszövetség kiképzési szabályzata szerint történik, de kibővítve zsidó ismeretekkel, zsidó próbapontokkal. Hogy megszerettessük a fiúkkal a zsidóságot, előbb meg kell azt ismertetni velük. Ezen a téren is érvényes Goldzieher Ignác finom distinkciója: tudás nélkül »buzoghatunk«, de nem »lelkesezhetünk«. A magyar cserkészmozgalom történetével párhuzamosan a próbázó cserkészfiúnak vizsgáznia kell a zsidó cserkészlet történetéből is (Kadimah, mai zsidó csapatok, sómérek, palesztinai cím stb.), a magyar jelvények mellett a zsidó jelvények (pl. a menórah) ismeretéből is.

Az egyes zsidó csapatoknál bővebben vagy rövidebben, nem egységes megformálásban, de ott szerepelnek a próbapontok között: a zsidók történetének

²⁸⁶ VIDOR, 1931, 58–61. p.

alapvonalai, újkori zsidó művészet és irodalom, praktikus vallási ismeretek. Amit a praktikus vallási ismeretek közül elsajátítanak, azt a táborban gyakorolják is.”²⁸⁷

Vidor Pál felvetette azt a „problémát”, hogy a zsidó csapatok vezetői nem írtak magyar nyelvű zsidó szellemiségű imákat a csapataiknak:

„... sajnálattal látjuk, hogy mindeztideig nem akadtak zsidó pedagógusok, akik csapataink számára magyar nyelven zsidó szellemű imádságokat írtak volna (örs-ülés előtti, utáni ima, esetleg egy-két héber mondat beleszövésével), amint azt saját cserkészcsapataik számára a piaristák például megtették, nem akadtak, akik megteremtettek volna egy magyar-zsidó cserkészirodalmat, akik megkeresték és kimutatták volna a mély, belső kapcsolatot a cserkészeszmeék és a biblia eszméi között, akik a cserkésztörvények illusztrálására a zsidó történetből, a zsidó hagyományból kerestek volna jeleneteket stb.”²⁸⁸

A cserkész-törvények és a szentírási történetek mondandója között is megtalálta a „kapcsolat”, amely összekötötte a zsidóságot a cserkészmozgalommal:

„Igaz, a zsidóság elsősorban a könyv népe volt, elsősorban a szellem terén volt odahaza, de amikor a zsidó cserkész elé hősokeket kell példaképpen állítani, ne forduljunk idegen történethez, hanem mutassuk meg a makkabeusokat, akiknek példáját nemzsidók is annyira megcsodálják. Az a cserkésztörvény: »A cserkész minden cserkészt testvérének tekint« párja a »Szeresd felebarátod« igéjének. Ahhoz a cserkésztörvényhez: »A cserkész, ahol tud, segít«, hol találunk szebb példaképet, mint a Szentírásban? Ábrahám megsegítette a reá szorulókat, akkor is, ha pogány és bűnös volt, Mózes lovagias érzéssel kelt az idegen leányok védelmére durva pásztorok ellenében. Nem folytatjuk a példák és a részletek sorát, mert azt hisszük, már az eddigiekből is kiviláglik elmélkedésünk tulajdonképpeni célzata. Láttuk, hogy a cserkészet korunk legnagyobb pedagógiai mozgalma, amelynek keretei között bőséges alkalom kínálkozik a vallásos, a zsidó nevelésre. Papjaink, pedagógusaink méltó feladata lenne a cserkészzel való erősebb foglalkozás, a csapatok életébe való mélyebb bepillantás, minél több új csapat alakítása és a vallásos elemek kidomborításáról való személyes gondoskodás.”²⁸⁹

²⁸⁷ VIDOR, 1931, 59. p.

²⁸⁸ Uo.

²⁸⁹ VIDOR, 1931, 60. p.

Vidor a cserkészzet szerepét hangsúlyozta a fiatalok vallásos nevelésében:

„A nagy hatású és megindító péntek esti i-tentiszteletek, amelyeket valamely csendes erdei tisztáson tartanak és amelyeken cserkész az előimádkozó és esetleg cserkész (theológus) a szónok is, szintén jelentős szolgálatot tehetnek a vallásos nevelésnek.”²⁹⁰

Az 1933-as cserkész-világtalálkozó volt az utolsó alkalom arra, hogy a magyar mozgalom zsidó cserkészei a világ és hazai nyilvánosság előtt elismerést arassanak és szerepelhessenek.²⁹¹

Surányi György visszaemlékezéséből megtudhatjuk, hogy a csapatban a közösségi szellemiség nagyon fontos volt, a hitélet gyakorlásával szemben is prioritást élvezett.

„A cserkészcsapatunk neve Ezüst Farkas volt, és a zászlónk és a nyakkendők ezüst és kék színű volt. Mert a zsidó zászló kék-fehér, tehát ebből kiindulva. Ebben a cserkészcsapatban mindenki zsidó volt. Arra már nem emlékszem, hogy súlyt fektettek volna a zsidó hagyományra, csak itt senki nem mondta nekem, hogy "te büdös zsidó". És az már egy nagy szó volt. Mert a keresztény iskolában elhangzott ilyesmi.

A Wesselényi utcai zsidó iskolában volt ez. Ott gyűltünk mindig össze. Jól éreztük magunkat, kirándulni jártunk hétvégén. Nekem ez újdonság volt, amikor első alkalommal kirándultunk valahol, mit tudom én, sváb-hegyi kirándulás volt, másnap nem tudtam fölkelni. És nem tudtam, mi bajom van. Kihívták az orvost, és kiderült, hogy izomlázam van. Nagyon stramm voltam!”²⁹²

Deutsch Gábor, a Magyar Zsidó Szemle 1940. évi számában Vidor Pál 1938-ban megjelentetett „A zsidó cserkész első próbája” című könyvéről így írt:

„Az újonnan meginduló magyar zsidó cserkész-irodalom üdvös gyarapodása e nagy lelkesedéssel megírt könyvecske, melynek szerzője – a gödöllői tábori lelkész – a vallásos zsidó cserkész-nevelésről szóló cikkeivel már eddig is tanúságot tett hozzáértéséről és szakavatottságáról. Dr. Vidor egyes részekben ügyesen aknázza ki a vallás tanításainak a cserkész-lélekkel rokon mozzanatait. Ebbeli törekvésének sikerét igazolja a könyv hangulatos fejezete: Péntek este a táborban...”²⁹³

²⁹⁰ Uo.

²⁹¹ GERGELY, 1989, 84. p.

²⁹² Surányi György visszaemlékezése. 2004. In.: <http://www.centropa.org/hu/photo/cserkeszcsapat-wesselenyi-utcai-zsido-elemi-iskolaban>

²⁹³ DEUTSCH, 1940, 255. p.

A *MIKÉFE* 310. számú "Jókai" cserkészcsapatának a hétköznapijairól sok érdekes dolgot megtudhattam. A *Budapest Főváros Levéltár* honlapján közzétett dokumentumokból a cserkészcsapat rajgyűléseit, külföldi útjairól készült beszámolóit, ünnepi beszédeit és más fontos történeti forrásnak számító dokumentumait nézegetve, betekintést kaphattam a közel száz főt magába foglaló három rajnak a mindennapjaiba. A cserkésztestvérekből következtethető, hogy a tagok nagy hangsúlyt helyeztek a helyes viselkedésre. Ezen gyűjtemény érdekessége az az irat is, amelyből megtudhatjuk, hogy az egykori cserkészcsapat tulajdonát képező tárgyakat az 1948-ban alakult *Kiss György úttörőcsapat* örökölte meg.^{294*}

4.20. A cionista ifjúsági mozgalmak

Magyarországon a következő ifjúsági mozgalmak működtek: *Bne Akiva*, *Betar*, *Dror Habonim Hanoar Hacioni*, *Hasomer Hacair* és a *Makabi Hacair*. Az ifjúsági mozgalmak a II. világháború kitörése előtt és egy ideig alatta különböző ernyőszervezetekben tömörültek. A „Hehaluc” tömbjéhez a *Hasomer Hacair* (akkor a *Hanoar Haivri* nevet viselte), *Dror*, *HehalucHacair*, *Habonim*, *Necah*, és a *Makabi Hacair* szervezetek tartoztak. A „Hehaluc Haklal Hacioni” tömbhöz a *Hanoar Hacioni* szervezet, valamint a „Hehaluc Hamizrahi” tömbhöz a *Bnei Akiva* tartozott.²⁹⁵

A nácik által megszállt Európában a mentési akciók megszervezése kizárólagosan a magyarországi cionista ifjúsági szervezetek nevéhez köthetők. Ezen szervezeteknek a tagjai már a német megszállás előtt elhatározták, hogy okulva a lengyel, szlovák és más európai országokban élő mozgalmi társaik példáján, nem fogják alávetni magukat a nácik rendelkezéseinek,

²⁹⁴ http://bfl.archivportal.hu/index.php?action=gallery&category_id=368

* **E korszak értékei közül az alábbi értékeket szeretném kiemelni:** gyermekközpontúság, gyermekvédelem, a zsidó ünnepek megtartásának a fontossága, a zsidó hagyomány továbbadása nemzedékről-nemzedékre, a közösség összetartóerejének a fontossága, a közösség tagjainak segítése, szülők tisztelete, idősek gondozása, betegek látogatása, szegények segítése, adományozás, rágalmazás elítélése, természetvédelem, állatvédelem.

²⁹⁵ LAOR-ASHUR, 2004, 12. p.

hanem illegalitásba fognak vonulni azzal a céllal, hogy megmentésük, aki megmenthető, illetve hagyja magát megmenteni.²⁹⁶

A Hasomer Hacair, a Habonim Dror, a Bnei Akiva és a Gordonia szervezetekben dolgozó fiatalok tevékenysége az alábbi területekre irányult:

- küldetések vidéki városokba, amelynek során a mozgalmi társaikat Budapestre hozták
- ún. kirándulás szervezése („tíjúl”), kijuttatni a tagokat Magyarországról, sokszor Palesztínába
- irathamisítási tevékenység, amellyel több tízezer ember életét mentették meg
- gyermekotthonok felállítása (több, mint 50 gyerekház felállítása, a Joint anyagi segítségével)
- gettóban élő zsidók élelmiszerellátásának a megszervezése^{297*}

4.21. Korczak, Janusz

Henrik Goldsmith Korczak lengyel zsidó orvos és pedagógus volt, a XX. századi reformpedagógiák világhírű képviselője. 1912 és 1942 között a varsói gettó Árvaházában gondozta a rábízott gyermekeket, növendékei 6–18 éves gyermekek voltak. Az Árvaház lakóinak a deportálásakor lehetősége lett volna a megmenekülésre, de Korczak nem hagyta el a tanítványait, a gyerekekkel együtt Treblinkába vitték és megölték.²⁹⁸

Janusz Korczak egyetemes érvényű pedagógus, mártírjuma közvetlenül összefügg a zsidóságával. *Gérard Kahn* a jeles svájci *Korczak* kutató, s a magyar interpretátorai is (pl.: *Grossmann Erika*) határozottan bizonyítják, hogy a korczaki ún. *liberalizmus*,

²⁹⁶http://www.hdke.hu/files/csatolmanyok/R%C3%B6viden_a%20cionista_ellen%C3%A1ll%C3%A1sr%C3%B3l.pdf

²⁹⁷ LAOR-ASHUR, 2004, 31. p.

* **E korszak értékei közül az alábbi értékeket szeretném kiemelni:** gyermekvédelem, a zsidó közösség összetartóerejének a fontossága, a közösség tagjainak segítése.

²⁹⁸ WEINGARTEN, 1979, 338–339. p.

egyáltalán a szeretetelvű szabadságra és felelősségre építő nevelés közvetlenül levezethető a zsidó nevelési tradícióból. *Korczak* felismerte, hogy a nevelőnek a valódi életre kell felkészíteni a gyermekeket. Azt vallotta, hogy a gyermekek féltése, óvása sokszor nem vezet jóra.²⁹⁹ A környezet szerepének a fontosságát hangsúlyozta a gyermek oktatása-nevelése során. *Korczak* írt a „felügyelőként” és a „valódi” pedagógusként dolgozó személyről is. Felismerte, hogy a gyermekek tévedhetnek és a pedagógusnak hagynia kell, hogy ők maguk javítsák ki a hibáikat. A jó tanárnak át kell éreznie tanítványa helyzetét és be kell látnia, hogy nem mindig úgy kell nevelnie a rábízottakat, ahogyan őt nevelték. *Korczak* nevelési rendszerében az *egészségvédelem* is kiemelt szerepet kapott. A későbbi reformpedagógiai mozgalom is nagy hangsúlyt helyezett a gyermek egészségének a megőrzésére. A gyermekek tevékenyen részt vettek az Árvaház életében, így „magukénak érezhették” az „ideiglenes otthonukat”. Az Árvaházban „önkormányzat” és „gyermekbíróság” is működött. *Korczak* felismerte, hogy a gyermeki jogokhoz hozzátartott, hogy a gyermekek aktívan bekapcsolódhattak az intézmény vezetésébe. Napjainkban is láthatjuk, hogy az iskolai életben a diákönkormányzatoknak milyen fontos szerepük van. Az Árvaház dolgaival az *Önkormányzati Tanács* foglalkozott. A „gyermekbíróság” a mindennapi élet ügyes-bajos dolgait felügyelte és intézte.³⁰⁰

Svájci elemzője, *Gerard Kahn* szerint, a zsidó nevelés sajátosságát nem egyszerű leírni. Ennek az okát abban látta, hogy a zsidóságon belüli egyes irányzatok különbözőek

²⁹⁹ KORCZAK, 2006, 14. p.

³⁰⁰ Fontosnak tartom megjegyezni, hogy az UNICEF magyarországi szervezetének gondozásában és a Lengyel Köztársaság Kulturális Intézményének támogatásával, valamint az Eötvös Kiadó segítségével megjelent a „Hogyan szeressük a gyermeket?” című kötet, amelyet Csillag Ferenc, Takács István és Trencsényi László szerkesztett. (ELTE Eötvös Kiadó. Budapest. 2011.), valamint a lengyel parlament döntése alapján a 2012-es év *Janusz Korczak Emlékév* volt. A magyarországi konferencián az előadók kiemelten foglalkoztak a korczaki gyermekfelfogás és a mai gyermekfelfogás közti kapcsolattal, kritikusan kitérve a mai magyar oktatás helyzetére (az előadók közt *Iványi Gábor*, *Molnár Lajos*, *Makai Éva*, *Csillag Ferenc*, *Trencsényi László*, a marosvásárhelyi *Fodor László* professzor és mások, köztük a hárshelyi Gaudiopolisz egykori növendéke, *Füzéki Bálint*, illetve a „negyedik nemzedék fiataljai” is). *Korczak* pedagógiai módszereiről 2012. december 10-én nemzetközi konferenciára került sor, a záróeseményen az ombudsmani hivatalban *Korczak-emléktábla* került felavatásra. <http://nevelestudomany.elte.hu/index.php/2012/12/a-korczak-emlekev-zarasa-magyarorszagon-nemzetkozi-konferencia-az-elte-n/>

és nagyon kevés szakirodalom foglalkozik a zsidó neveléssel. Az asszimilált családon belüli zsidó nevelésről pedig egyáltalán nem található irodalom. *Kahn* azt vallja, hogy minden zsidó nevelés alapja a Tóra és a Talmud. Azt állította, hogy a legtöbb asszimilált családban (így *Korczak* családjában is) a vallás fogalma a családon belüli hagyomány továbbadására korlátozódott. *Kahn* a Tóra és a Talmud közötti különbséget abban látja, hogy a Tóra a családi, az otthoni nevelést jelentette, a Talmud tanulása pedig az intézményesített keretek között zajlott. A Talmud tanulásakor a tanulók egyéni képességeikhez és érdeklődéséhez képest haladhattak az oktatás során. Érdekes *Kahn* azon megállapítása, amely szerint a zsidó nevelés elméletének alapja abból a sajátosságos „emberkép-tudatból” ered, amely szerint az embert önálló lénynek teremtette az Ö-való, aki szabadon dönthetett a sorsáról. Tetteiért magának kell vállalnia a felelősséget. Az Ö-való minden ember számára megadja a lehetőséget, hogy válasszon a jó és a rossz között. Az emberek a szabad akaratukból választhatnak, de a döntések utáni következményeket vállalniuk kell. A Tóra szavait idézve, az Ö-való így szólt Káinhoz: „*Nemde, ha jót cselekszel, emelkedel; ha pedig nem cselekszel jót, az ajtónál hever a bűn, hozzád van vágyakozása, de te uralkodjál rajta.*”³⁰¹

A zsidó nevelés szempontjából lényeges gondolat, hogy a zsidó vallás az eredendő bűn fogalmát nem ismeri. A nevelés fontos eleme, hogy léteznie kell megbocsátásnak, mert elismeri az őszinte megbánás létét. *Kahn* leírta, hogy a családban a gyerekek a zsidó életformát, szokásokat tanulhatták. Azonban más volt az ortodox és a liberális családi nevelés lényege: az ortodoxok feltétel nélkül követték a vallási törvényeket, míg a liberális családoknál az adott társadalomba való beilleszkedés elsődleges jelentőséggel bírt. A gyerekeknek meghagyták az egyéni fejlődés lehetőségét. *Kahn* összefüggést látott, a „bibliai kor” nevelési tradíciói és *Korczak* munkássága közt.

Korczak kerülte az általánosításokat az „azonos jogok és az azonos kötelességek” elvvel kapcsolatban. Felismerte, hogy minden gyermek különböző. *Korczak* azt hirdette, hogy hagyni kell a gyermeket élvezni a jelent, mert nem lehet tudni, hogy mit

³⁰¹ Berésisz 4:7.

hoz számára a jövő. A hagyományos zsidó nevelés ezzel szemben korlátozza a gyermeki szabadságot.

Azt vallotta, hogy nem szabad a gyermeket „túlféltetni” sem. *Kahn* leírta, hogy *Korczak* kialakított egy, az Árvaház életét szabályozó törvénykönyvet. E törvénykönyv mondanivalóját a zsidó eszmevilágra vezette vissza.³⁰² „A zsidó nevelés elméletéhez igen fontos adalék az emberkép ismerete – állítja *Kahn*... Továbbá lényeges a zsidó nevelés szempontjából az a tény, hogy bármikor lehetséges a visszafordulás, a megbocsátás, azaz létezik belülről jövő megbánás és megbocsátás. Ezen két fogalom igen lényeges a *korczaki pedagógia* szempontjából az általa bevezetett *gyermektörvényszék* esetében.”³⁰³ *Rencsényi Beatrice* a tanulmányában párhuzamot vont *Korczak* nézetei és napjaink magyarországi valósága között. A szerző szerint a *korczaki pedagógia* megértése segít a gyermekotthonokban lévő gyerekek nevelésében és a gyermekkorú bűnözők helyes útra való terelésében is.³⁰⁴ *Betty Jean, Lifton* szerint, *Korczak* életét állandó kettősségek határozták meg: a gyermek és a felnőtt, az orvos és az író, Goldszmit (ez volt az eredeti neve) és *Korczak*, valamint a lengyelekhez való tartozása és a zsidósága.³⁰⁵ *Zvi, Bar-On* szerint *Korczak* pedagógusi tevékenysége a három fő foglalkozásából ered, mert egy személyben volt: pszichológus, nevelő és író.³⁰⁶ *Korczak* ötvözte az árvaházat az iskolával, az árva gyermekek otthonra leltek intézményében. A róla elnevezett gyermek- és ifjúság központot is e céllal hozták létre.³⁰⁷

Örvendetes, hogy a 1997-ben kiadott *Pedagógiai Lexikonban*, *Gordosné Szabó Anna* tollából már olvashatunk *Korczak*ról,³⁰⁸ pótolva, azt a hiányosságot, hogy e Lexikon korábbi, 1977-es kiadásában nem készült a munkásságáról szócikk. Magyarországon a *Magyar Pedagógiai Társaság*, amelynek főtítkára *Dr. Trencsényi László* is fontosnak tartja a „*Korczak-hagyomány*” ápolást. Szükségesnek látnám,

³⁰² KAHN, 1993, 70–85. p.

³⁰³ GROSSMANN, 1995, 105. p.

³⁰⁴ RENCSENYI, 2007.

³⁰⁵ LIFTON, 1994, 5. p.

³⁰⁶ BAR-ON, 1994, 6. p.

³⁰⁷ LEWIN, 1982, 6. p.

³⁰⁸ Új Pedagógiai Szemle, 2007/6. 279. p.

hogy a hazai zsidó oktatási-nevelő intézményeink is részt vegyenek a *Korczak-Munkacsoport* tevékenységében. *Simon Mária*, a munkacsoport alapítója így írt Janusz Korczakról: „...Ne feledjük, hogy a pedagógus elnevezés eredetileg pedagógos, azaz gyermekvezető, akkor ez Janusz Korczak, az orvos, a pedagógus, az író, jogalkotó. Polihisztor. Polihisztorságának forrása az Ember szeretete és tisztelete...”^{309*}

4.22. Út a Vészkorszakhoz

„...a zsidótörvények és a zsidóüldözések évei (1938–1944), melyek alatt a zsidók felvételi esélyei majdnem teljesen megszűnnek a katolikus és a református gimnáziumokban, de radikálisan meggyengülnek a korábban számukra messzemenően nyitott evangélikus gimnáziumokban is.”³¹⁰

A zsidó lakosság számához hasonlóan az iskolaügy területén különösen az elemi iskolákéban volt tapasztalható a visszaesés.

Az előnytelen változás látható a közkeletű adatokból a nem zsidó iskolák számából is, de amint az összehasonlításul az utolsó békeévek és a következő évtizedeknek az alábbi adataiból kitűnik – az évek során ez utóbbiak száma egyre nőtt, a zsidóké fokozatosan csökkent.³¹¹

Tanév	Az elemi iskolák száma	Ebből zsidó
1913/14.	16.928	407
1919/20.	5.906	186
1929/30.	6.618	157
1939/40.	8.882	168

³⁰⁹ <http://www.korczak.iweb.hu/keret.cgi/?gondolatok.html>

* **E korszak értékei közül az alábbi értékeket szeretném kiemelni:** gyermekközpontúság, gyermekvédelem, a közösség összetartóerejének a fontossága, a közösség tagjainak segítése.

³¹⁰ KARÁDY, 2000, 190. p.

³¹¹ FELKAI, 1998, 88. p.

10.sz. táblázat: A zsidó elemi iskolák számának a csökkenése 1913/14. és 1939/40. évek között

Tanév	Tanulók száma	Ebből zsidó
1913/14.	1.971.141	33.271 (2,5%)
1919/20.	813.476	16.610 (2,5%)
1937/38.	1.638.087	11.383

11.sz. táblázat: A zsidó vallású tanulók számának a csökkenése 1913/14. és 1937/38. évek között

Polgári iskolák

Az elemi iskola negyedik osztályára épülő polgári iskolák száma nőtt:³¹²

Tanév	Polgári iskola	Ebből zsidó	Tanító	Tanuló	Ebből zsidó
1919/20.	268	3	3.154	75.351	15.375
1929/30.	373	9	3.834	69.398	7.380
1937/38.	397	11	4.124	93.561	8.418
1939/40.	473	15	4.859	114.217	8.597

12.sz. táblázat: A zsidó vallású tanítók és tanulók számának a növekedése a polgári iskolákban az 1919/20. és 1939/40. évek között

Középiskolák

Tanév	Középiskolák száma	Tanulók száma	Ebből zsidó
1929/30.	40	18.433	5.152
1939/40.	48	22.099	19 százalék

13.sz. táblázat: A zsidó vallású tanulók számának a változása a középiskolákban az 1929/30. és 1939/40. évek között

³¹² FELKAI, 1998, 93. p.

A közbülső években a zsidó vallású, nem zsidó középiskolákba járó tanulók aránya átlagosan 25 százalék körül volt.³¹³

A történelmi események és a demográfiai változások miatt a 20-as, 30-as években az elemi iskolák száma folyamatosan nőtt, a zsidó iskoláké csökkent. A kisebb zsidó közösségek nem tudták a mind korszerűbb követelményeknek megfelelő iskolákat fenntartani.

A gazdasági élet egyre több területéről kiszoruló zsidók kevesebbet tudtak áldozni felekezeti iskoláik fenntartására. A fővárosban sokkal jobb volt a helyzet, mint a vidéki hitközségekben. Ennek egyik oka az volt, hogy a zsidóság nagy lélekszáma (a teljes zsidóságnak mintegy fele) Budapesten élt.

A budapesti középiskolások átlagjegyei a főbb tantárgyakból vallás és az iskolák felekezeti jellege szerint (1870–1930): „Az állami gimnáziumokban a kitűnőségi rangsor élén a legtöbb tárgyból a zsidók álltak – az evangélikusok előtt, akik viszont a reformátusokat, ők pedig a katolikus diáknépességet előzték meg rendre, bár mindig csak kevéssel. A torna és a magaviselet státusa azonban kivétel ez alól a szabály alól. Testnevelésből a zsidók teljesítettek messze a leggyengébben, még a többi csoport között nincs szignifikáns eltérés. A magaviseleti jegyek szórása csekély, s egyetlen csoport sem tűnik ki sajátosan az átlagból.”³¹⁴

„A felekezeti gimnáziumokban ezzel szemben a kitűnőségi rangsor távolról sem ilyen egyértelmű. Tendenciálisan a jó tanulás inkább a többségi felekezet diákságának privilégiuma, tehát azoké, akik „saját” intézménybe jártak...

A zsidók egyedül német átlagukkal jeleskednek minden iskolatípusban. A torna- és magaviseletjegyek azonban itt is kivételt képeznek. A zsidó vallású tanulók testnevelés és magatartás jegyei gyengébbek a többiekénél.”

„A fasizálódás éveiben (már 1935-től 1944-ig) sok helyütt kimutatható a zsidók átlagos tornajegyeinek további romlása, valóságos zuhanása, igaz, hogy ez ekkoriban az állami középiskolákban éppúgy megfigyelhető, mint a többiben. Ezt a jelenséget

³¹³ FELKAI, 1998, 109. p.

³¹⁴ KARÁDY, 2000, 187–188. p.

nemigen lehet mással magyarázni, mint a gyakran leszerelt katonatisztekől rekrutált testnevelő tanárok sajátos fasisztoid orientációjával.”³¹⁵

„Az egyetemi numerus clausus, amely 1938-as megszigorítása után helyileg egyre inkább numerus nullus lett ... a zsidó érettségizetteket befogadó külföldi egyetemek bezárulása is, sok érintett gimnazistát elbátortalaníthatott hosszabb középiskolai tanulmányok folytatásától.”³¹⁶

1938 után a zsidó középiskolai kereslet zuhanásszerűen csökkent.

„Még 1941-ben is a zsidó fiúk egyötöde járt középiskolába, tehát közel kétszer annyian, mint keresztény kortársaik, és a 18 évesek között majdnem ugyanolyan egyötödös arányban érettségiztek, vagyis több mint háromszor gyakrabban, mint a keresztények.”

„1914-ben a zsidó tanítók 43 százaléka nem zsidó iskolákban tanított, de ez az arány 1930-ra már 32 százalékra zsugorodott.”³¹⁷

„1900-ban az egész országban, a nyilvános iskolákban 1227 fő aktív zsidó tanító mellett 932 fő „Talmud-oktató” és 989 fő egyéb zsidó „korrepetítort és nevelőt” találni a népszámlálás szerint.”³¹⁸

1928-tól változás állt be az iskolák finanszírozásában. A gazdasági válság következtében tönkrementek az iskolát működtető alapítványok, így a teljes fenntartást ettől az évtől a hitközség vállalta magára. A numerus clausus, majd a későbbi korlátozások a Zsidó Gimnázium irányába terelték a diákokat. A tantestület is egyre több neves, korábban egyetemi katedrán tanító tudóssal gazdagodott, akik nem taníthatnak tovább egyetemeken. A tanítás színvonala egyre emelkedett, hiszen kitűnő tanárok olyan diákokat tanítottak, akik érezték, hogy életük egyetlen maradandó értéke a megszerzett tudás.

Az iskolák, igazodva az egyre szűkülő elhelyezkedési lehetőségekhez az értelmiségi pályákon, valamint élve az 1938-as szakképzési törvénnyel, *1939-ben* (a

³¹⁵ KARÁDY, 2000, 189. p. 38. aljegyzet.

³¹⁶ KARÁDY, 2000, 234. p.

³¹⁷ KARÁDY, 2000, 237. p.

³¹⁸ KARÁDY, 2000, 237–238. p.

magyarországi zsidó iskolázás történetében először) *ipari középiskolákat* nyitottak. A fiúk gépészeti szakmákat, a lányok szabás-varrást tanultak. Az első zsidótörvény bevezetése után, 1938 őszén nyitotta meg szakiskoláját az *ORT* szervezet (a szervezet működése 1880-ban Oroszországban kezdődött) is a hitközség és a *JOINT* támogatásával.

Ezek az iskolák Magyarországon 1949-ig (1944. évi megszakítással) működtek. Magyarul az *ORT* (Obschestvo Remeslenovo i Zemledelcheskovo Trouda) rövidítés nyomán az „*Országos Továbbképző Bizottság*” nevet adták a szervezetnek. Az Erzsébet körút 32. szám alatt működő szakiskola az 1939–48 közötti évtizedben több mint 2000 szakképzett főnek adott szakmunkás oklevelet. 1944-től egyre mostohább lett az iskolák sorsa. A gimnáziumok lassan elvesztették épületüket és a polgári iskoláknál működtek albérletben. Sok tanárt és felsőbb osztályos diákot hívtak be munkaszolgálatra, az iskolába járás is egyre nehezebb lett.

Ebben az időszakban a zsidó gimnáziumok az alábbi városokban voltak.³¹⁹

Székhely	Az alapítás éve	Fiú/leány	Felekezet
Budapest	1919	fiú- és leány	kongresszusi
Nagyvárad	1920	fiú	kongresszusi
Kolozsvár	1920	fiú- és leány	
Debrecen	1921	fiú	status quo ante
Munkács	1924	koeducált	
Nagyvárad	1928	fiú- és leány	orthodox
Ungvár	1934	koeducált	

14.sz. táblázat: Zsidó gimnáziumok az 1919-1934. közötti időszakban

Az elcsatolt területeken létesült gimnáziumok az 1940-es bécsi döntés következtében 1940–45 között magyar fennhatóság alatt, a magyar jogszabályoknak megfelelően folytatták a tevékenységüket. Érdekes ellentmondás, hogy a gimnáziumok fénykora éppen a hazai zsidóság anyagi majd egzisztenciális összeomlásának időszakára esett.

³¹⁹ FELKAI, 1998, 104–105. p.

Az antiszemitizmus terjedésével megalkották az első zsidótörvényt, amely az értelmiségi pályákon 20%-ban korlátozta a zsidó felekezethez tartozók arányát, az 1939-ben hatályba lépett második zsidótörvény ezt 6%-ra csökkentette és kizárta a zsidókat a köztisztviselői pályákról. A zsidókat faji alapon, a nürnbergi törvények szerint határozta meg.

A harmadik zsidótörvény, amely a zsidók és nem-zsidó vallásúak házasságát megtiltotta, 1941-ben jelent meg. Ez a törvény a zsidóságnak a társadalomból való teljes kirekesztését jelentette.

A magyar zsidóság végül 1944. március 19-e, a német megszállás után vált végleg törvényen kívülé. Gettókba költöztették és augusztusig deportálták a vidéki zsidóság egészét. Megrendítő történetek szólnak nem csupán a gyermekeket „sorstalanná” tévő kegyetlen világról, de a szeretet pedagógiájával a halál közelében is reményt sugalló emberi közösségekről. *Stern/Simon József* emberi példájáról is olvashatunk egy különleges kis könyvecskében, amely emlékeket, leveleket és dokumentumokat is tartalmaz.³²⁰

Az elemi iskola 1940 októberében átalakul hatosztályos „*Zsidó Polgári Iskolá*”-vá, amelynek igazgatója Stern József (aki túlélte a deportálást és Simon József néven a budapesti Radnóti Gimnázium alapítójaként tartjuk számon).*

4.23. Ellenállás és gyermekmentés

Az informális nevelés világába tartozik a cionista ifjúsági szervezetek antifasiszta küzdelme egyfelől, másfelől a nem zsidó szervezetek, személyek mentőakciója. Ebből kiemelkedik *Sztehlo Gábor* (1909–1974) evangélikus lelkész, aki a holokauszt időszakában mintegy 2000 ember életét mentette meg. Az embereket vallási és társadalmi hovatartozásuktól függetlenül védelmezte és segítette. Ezért a

³²⁰ MARK Elemér (Szerk.): A Marosvásárhelyi zsidó polgári negyedik osztályának emlékkönyve 1943-44. tanévre. Marosvásárhely. 2013. In.: TRENCSENYI László: Egy osztálynyi történelem – Marosvásárhely 1939–1944. (145-146. p.)

* **E korszak értékei közül az alábbi értékeket szeretném kiemelni:** a közösség összetartóerejének a fontossága, a közösség tagjainak segítése.

jeruzsálemi Yad Vashem Intézettől 1972-ben kitüntetést kapott. Életútjáról és gyermekmentő tevékenységéről könyvek, filmek és színházi előadás is tanúskodik.³²¹

„...Ezek között az utóbb hozzánk került zsidó gyermekek között volt olyan, akinek a szeme láttára lőtték agyon apját vagy anyját, volt, aki maga is életveszélyes helyzeteket élt át (pl. társaival a Dunába lőtték és sikerült kiúsznia), mindezt természetesen nem feledhették.”³²²

Sztehlo nevéhez fűződik az 1945-ben a Hárshegyen létrejövő *Pax Gyermekintézet*, és benne a *Gaudiopolis Gyermekköztársaság*.

Horváth Ádám rendező, a testvérével együtt három éven keresztül a gyermekotthon lakója volt, ahol a *Gaudiopolis Gyermekköztársaságban* a „*kultuszminiszteri*” feladatot bízták rá színházi előadást és kórust szervezett, valamint fejtörő játékokat talált ki a társainak.³²³

Úgy gondoltam, hogy az értekezésemben az *Ariadne-csoport* tevékenységéről is ezen fejezetben szükséges szólnom. E csoport 2000-ben alakult és a keretei között első

³²¹ Ezekből a következőket szeretném kiemelni: KOREN Emil: *Sztehlo Gábor élete és szolgálata*. Az Országos Evangélikus Múzeum kiadása. Budapest.1994.; MIKLYA Luzsányi Mónika: *Frontvonal-Sztehlo Gábor élete*. Budapest. Harmat Kiadó. 2003.;

SZÁNTÓ Erika és SCHULZE Éva. *A gyermekmentő*. 1984. MTV. dokumentumfilm.; Szántó Erika és Schulze Éva. *Gaudiopolis*. 1989. Játékfilm.; *Gaudiopolis - az öröm városa*. Weöres Sándor Színház – Stúdió. 2009. december 10. Egyetemünk volt hallgatójának, Főző Péternek az Áldott emlékü édesapja is *Sztehlo-gyermek* volt. Főző Péter írásából tudhatjuk, hogy minden év május utolsó hétvégéjén volt a PAX-os gyerekek találkozója. Édesapjától hallotta, hogy a fiúk és a lányok külön laktak, még a fiúk asztalosmunkát is végeztek, a lányok a házi munkában segítettek a nevelőiknek. A gyermekeknek az angol nyelv tanulására is volt lehetőségük. FŐZŐ, 2009, 42-43. p. In.: *Sztehlo Gábor emlékezete*. Szerk.: Füzéki Bálint. *Sztehlo Gábor Gyermek- és Ifjúságsegítő Alapítvány*. 2009.

³²² MERÉNYI, 1993, 30. p.

³²³TRENCSENYI, 2013, 103. p. In.: *Horváth Ádám rendező interjújából 80. születésnapja alkalmából a Klubrádióban*. 2010. június. (A riporter: Kun Zsuzsa). Megjegyezném, hogy *Makai Ádám* visszaemlékezésében arról írt, hogy *Horváth Ádám* ellenében a testvére lett kultuszminiszternek megválasztva. (Makai, 2009, 18. p. In.: *Sztehlo Gábor emlékezete*. Szerk.: Füzéki Bálint. Budapest. *Sztehlo Gábor Gyermek- és Ifjúságsegítő Alapítvány*. 2009.)

Sztehlo-gyerekek, akik később híresek lettek: **Sárközi Mátyás** író (inforádió London) **Keveházi László** evangélikus lelkész, egyháztörténész, **Orbán Ottó** költő, **Oláh György** Nobel díjas vegyész, **Wiener Pál** pszichológus, pszichiáter professzor, **Vermes Gábor** történész, **Szilágyi János** újságíró, médiaszereplő, **Szőke György** irodalomtudós, **Jancsó Béla** grafikus, filmrendező, **Makai Péter** operaházi díszlettervező, **Rácz András** festőművész, **Frenkl Róbert** orvos, egyetemi tanár, országos egyházi vezető.

In.: http://okofilmklub.hu/ai1ec_event/gaudiopolis-a-gyermekkoztarsasag/?instance_id

generációs túlélők és megmentők találkozhattak havonta egy alkalommal. A csoport 2004 - 2006 év folyamán készült interjúorozatának az összefűzéséből könyv készült, amelyből azt is megtudhatjuk, hogy a csoport tagjai között *Sztehlo-gyerekek* is voltak. Áldott emlékű László Klára, egyetemünk elismert oktatója e csoport alapító tagja volt.

A hasonló körülmények ellenére minden gyerekháznak megvan a saját története, melyeket a mozgalmi tagok és a gyerekek vallomásai élethűen érzékeltetnek.”³²⁴

„A törődés és az oktatás ellenére a gyerekek nehezen viselték sorsukat a gyermekházakban. Az életkörülmények az ideiglenesség érzetét keltették, nagy volt a zsúfoltság, az étel elegendő, de egyhangú volt, és leginkább a szülők hiánya volt érezhető. A foglalkozások egy kicsit kárpótolták őket gyermekkoruk elvesztéséért, és egy pillanatra enyhítették az anyjuk, apjuk, testvéreik után érzett vágyakozásukat és félelmeiket. A nyilaskeresztesek bántalmazásaival szemben a gyerekotthonok létét három tényező biztosította: először is maguk a ház gondozói.

Az a képesség, hogy kritikus helyzetekben helytálljanak, létfontosságú szerepet játszott. A második tényező a Nemzetközi Vöröskereszt központi irodája volt, amely *Komoly Ottó* vezetésével napi kapcsolatot tartott fent minden egyes házzal. A semleges követek közbenjárásának segítségével, Komoly Ottó többször elérte a magyar hatóságoknál, hogy az otthonokat ne költöztessék be a gettóba és a házakra támadó nyilaskereszteseket is többször elhárította. A harmadik, és a felszabadulás előtti utolsó hetek egyetlen hatékony tényezője, az otthonok fizikai védelme volt. Az őrzőszolgálatot az ifjúsági mozgalom tagjai látták el, akik nyilaskeresztes, vagy egyéb katonai egyenruhát öltöttek. Mindezeknek köszönhetően, a nyilaskeresztesek csak néhány esetben hatoltak be a gyerekotthonokba, melyek azonban tragikusan végződtek. A legtöbb otthonban a gyerekek ezeket a félelmetes időket sértetlenül vészelték át. A Budapesten, főleg az utolsó hónapban, eluralkodó káoszt és zűrzavart figyelembe véve, ez az eredmény különösen kimagaslónak számít.”

„A gyermekházi mentés, a többihez hasonlóan, bonyolult és sokoldalú művelet volt. Budapesten körülbelül 50 gyerekházat hoztak létre, melyekben nagyjából 6000,

³²⁴ LAOR–ASHUR, 2004, 44. p.

különbféle korú gyerek és 1500–2000 felnőtt élte túl a háborút. A művelet sikerében két tényező játszott központi szerepet: az egyik - amely nélkül ilyen széleskörű tevékenység nem jöhetett volna létre - a cionista ifjúsági mozgalmak minden irányzatából érkező többszáz tagjának csatlakozása volt.

A másikat pedig Komoly Ottó kezdeményezése, a zsidó közösség más szerveinek, néhány jómódú budapesti zsidónak és a JOINT-nak az anyagi támogatása jelentette.

Ezeken kívül a *Segélyező- és Mentőbizottság* két tagja, *Salom Offenbach* és *Hansi Brand* tevékenysége. Fontos megemlítenünk, hogy egy néhány évvel ezelőtti felmérésből, amelyet *Jesajahu Rosenblum*, az egyik gyerekház vezetője készített, az derült ki, hogy a megmenekült gyerekek több, mint 80%-a *Erec Jiszroel*-ben, azaz Izrael földjén telepedett le.

„Már Szálasi hatalomra kerülése előtt is rengeteg árva gyerek volt Budapesten, akik szüleiket a Horthy kormány idején veszítették el, és ez a helyzet csak egyre rosszabbodott.

Az 1944. október 15-től kezdődő deportálások az előzőektől eltérő jelleget mutattak: a zsidókat ismét nem családonként zsúfolták be a vagonokba. A 16–60 éves korosztály munkaszolgálatra való behívása, majd rögtön ezután a nők behívása, a zsidó közösséget kiszolgáltatta a nyilasok kegyetlenkedéseinek, hiszen alig maradtak munkaképes felnőttek. Több ezer zsidó család esett szét, rengeteg gyerek szülő nélkül maradt magára. Ezek a gyerekek az idő rövidségének, a földalatti mozgalom és más szervezetek (JOINT, Nemzetközi Vöröskereszt, Svéd Vöröskereszt stb.) tevékenységének köszönhetően nem haltak éhen.

A cionista ifjúsági mozgalmak azonnal megszervezték az elhagyott gyerekek összegyűjtését. A legelső időszakban a gyerekeket *Friedrich Born*, a Nemzetközi Vöröskereszt budapesti delegátusa irodáiba vitték. Az *első gyerekházat* 1944. szeptember 7-én a *Nemzetközi Vöröskereszt* „A” osztályának élére kinevezett igazgató, *Komoly Ottó*, a Magyar Cionista Szövetség elnöke állította fel.*

* David Gur, a földalatti mozgalom tagjának információja szerint ezt a gyermeket a Dob utca 60. alatt állították fel, a Börfeldolgozó Iparosok Egyletének házában, amelynek legtöbb tagja zsidó volt.

A gyerekek elhelyezésére szánt helységeket különféle és szövevényes utakon szereztek meg. A Nemzetközi Vöröskereszt védettségeért cserébe, magánvillák és lakóházakon belüli lakások kerültek a kezükbe, amelyekbe több tucat gyereket helyeztek el. Az ellátásról és a felszerelésről való gondoskodás komoly problémát jelentett, gondozókat viszont ennél könnyebben találtak.

Sokan közülük, az ifjúsági mozgalmak tagjaiként, járatosak voltak a nevelésben. Anyák is érkeztek, akik gyerekeikkel együtt a gyerekházban maradtak és segítettek a gyermekek gondozásában. Az ifjúsági mozgalmak fiataljai minden felmerülő problémára megoldást kerestek. A Nemzetközi Vöröskereszt gyerekházaiban főleg oktatási tevékenység folyt, ami a gyerekeknek a háború után megalakuló zsidó államba való bevándorlását tartotta szem előtt...³²⁵

Miriam Rechnitzer, aki a történetek idején 15 éves volt, így emlékezett a gyermekházaiban eltöltött időre: „A ház nem volt túl nagy, de sok szoba volt benne. Rengeteg volt a gyerek. Voltak kisebb, jóval kisebb gyerekek is. Volt néhány nevelő, de képtelenek voltak ilyen sok gyerekre egyszerre felügyelni. Csoportokba osztották őket, úgy, hogy a nagyobbak törődtek a kicsikkel. Emlékszem öt kisgyereket osztottak ki rám, akikről gondoskodnom kellett. Mosdattam őket, mostam rájuk, ettettem őket, törődtem velük. A zsúfoltság miatt elég nagy piszok volt. Kettőn aludtunk egy ágyban, mert nem volt elég ágy. Voltak emeletes ágyak, kettő-három egymás fölött, nagyon primitíven összetákolva. Az étel eleinte elég volt, és viszonylag jó is, de később már nem tudtak eleget hozni, és időnként éhesek maradtunk.

Még próbáltak valamiféle társasági életet is szervezni és foglalkoztatni minket, hogy ne érezzük magunkat egyedül. Voltak beszélgetések, voltak vezetőik, mindannyian cionisták.

Előadásokat tartottak a palesztinai életről, és arról hogyan is lesz, amikor majd véget ér a háború, és mindannyian boldogok leszünk.

A kisebbekkel pedig játszottak. Emlékszem, ahogy csoportokat állítottak össze a különféle társasjátékokhoz. A még kisebbekkel pedig labdázta. Csakhogy az volt a baj, hogy tél volt, és bent nemigen volt hely a játékhöz, kint pedig nagyon hideg volt.

³²⁵ LAOR–ASHUR, 2004, 43. p.

A vezetőink *Erec Jiszroelről* meséltek. Volt hozzá anyaguk, könyvek a kibucbeli életről. Magyarországon a *kibuc* fogalommá vált. Azt gondoltuk, az valami különleges dolog. Rám nagyon mély benyomást tett. Azt képzeltük, hogy amikor majd véget ér a háború, mindannyian oda fogunk menni.

Mivel egyikünk sem hitte, hogy a családjából bárki is visszatér a háborúból. A legtöbb gyerek biztos volt abban, hogy a szüleit elvitték, és megölték, és hogy egyedül maradt.”³²⁶

Az embermentők közül kiemelhetjük *Győri Dezső* alakját, aki pedagógusként is kiváló volt, s a vészkorszakbeli helytállásáról is módja volt érzékletes, megrendítő vallomást tenni, amelyet Steven Spielberg is megörökített nevezetes filmjében.^{327*}

4.24. A felszabadulás embere – Mérei Ferenc

1945. július 17-én megalakult a „*Magyarországi Tarbut Héber Kultúregyesület*”. Legfontosabb feladatának a héber iskolák megalapítását tekintette. Budapesten és a Szeged melletti Deszken is működött *Tarbut-iskola*. A tanulókat a nevelőik nem csak a héber nyelv szépségével ismertették meg, hanem felkészítették őket az Izraelben várható mezőgazdasági munkákra („a kibuci életre”) is. Amikor ezen iskolákat is államosították a diákok többsége Izraelbe vándorolt.

Ebből a pedagógiai világból kiemelkedik *Mérei Ferenc*, aki a XX. század egyik legjelentősebb magyar pszichológusa volt. 1909-ben született, a numerus clausus törvénye miatt nem vették fel a pécsi egyetemre. 1928 és 1934 között Párizsban élt és a Sorbonne egyetemen folytatott tanulmányokat. A *Fővárosi Lélektani Intézetnek* 1945–1948 közötti években volt az igazgatója. Több híres zsidó pszichológussal dolgozott együtt (*Binét Ágnes, Nemes Livia, Hoffmann Gertrúd, Faragó László stb.*). Ars poétikáját önéletrajzi interjújában így fogalmazta meg: „rögeszmém volt és

³²⁶ LAOR–ASHUR, 2004, 50. p.

³²⁷ Spielberg, Soah archivum.

* **E korszak értékei közül az alábbi értékeket szeretném kiemelni:** gyermekvédelem, a zsidó közösség összetartóerejének a fontossága, a közösség tagjainak segítése (az életvédelem, amely minden más dologgal szemben prioritást élvez).

maradt, hogyha komolyan változtatni akarunk az embereken, akkor elsősorban magában a pedagógiában kell változtatni.”. 1945 után bevetette magát a felszabadult ország nevelésügyébe magasabb vezetői posztokon. *Binét Ágnes* így írt *Mérei* és a gyermek viszonyáról: „Mi volt Mérei számára a gyerek? Röviden szólva örömforrás volt...”³²⁸

Mérei így látta a valódi demokráciára nevelést: „*Most már jobban áttekinthetjük a módszertani ellentétet. A konzervatívok az egy akarat elvét képviselik. Rend és figyelem jogcímén a foglalkoztatás és tevékenység uniformitását valósítják meg. ...*

A haladók az embernevelés legnagyobb veszedelmét látják az engedelmességre nevelő módszerekben, és így küzdenek az engedelmesség ideálja ellen – Hermann Alicet-t idézzük –, mint a népbetegségek ellen. ...

Félő, hogy úgy tanulnak meg ilyen nevelés mellett gyermekeink a demokráciát, amit előző nemzedékek a kultúrfölény és a nemzetiségi gyűlölködés igéit. Félő, hogy a beidegzés, a receptivitás, az engedelmesség és az uniformitás módszerével csak demokratikus jelszavakra és nem demokratikus életforma, magatartásra nevelték a gyerekeket.”³²⁹

1956-ban az egyetemen a forradalmi diákbizottság vezetője lett, ezért börtönbe került, ahol 1958-tól 1961-ig raboskodott, együtt volt: *Göncz Árpáddal, Litván Györggyel és Hoffmann Gertrúddal*. 1986-ban halt meg.*

Mérei Ferenc: „...Én azt hiszem, hogy az élet megtanulható, meg lehet tanulni az életet. Meg lehet tanulni az életben valamilyen módon viselkedni, elfogadni az embereket és megérteni őket.”^{330**}

³²⁸ NEMES, 2006, 66. p. In.: MÉREI: ÉLET-MŰ. Tanulmányok. Budapest. Új Mandátum Könyvkiadó. 2006.

³²⁹ MÉREI, 1985, 25. p.

* Mérei életéről és munkásságáról a Fővárosi Pedagógiai Intézet Weszely Galériájában Tóth-Barbalics István és Varga Ferenc az intézet munkatársai rendeztek kiállítást, amely 2007. január 31-től 2007. május 5-ig volt megtekinthető. A színvonalas és tartalmas kiállítást én is megtekintettem az OR-ZSE judaisztikatanár szakos hallgatóimmal.

³³⁰ Kettesben. Szilágyi János interjúja Mérei Ferencsel. Magyar Rádió Archívuma, 1972. In.: Mérei Élet-mű tanulmányok. Szerk.: Tomkiss Tamás. Budapest. Új Mandátum Könyvkiadó. 2006. 290. p.

** **E korszak értékei közül az alábbi értékeket szeretném kiemelni:** gyermekvédelem, gyermekközpontúság, a közösség összetartóerejének a fontossága, a közösség tagjainak segítése.

4.25. A zsidó oktatásügy az 1945 utáni években

Domán István főrabbi így írt az 1945 utáni helyzetről:

„1945 szeptemberétől Budapesten folytattam a tanulmányaimat a Pázmány Péter Tudományegyetemen. Egy hónappal később a „*Ferenc József Rabbiképző*” is megnyílt. Hárman felvételiztünk a felső tagozatba. Mindhármunkat felvettek. A másik két diák is jelentős héber- és talmudi tudással rendelkezett még 1945 előttről. Az egyetem mellett tehát a Rabbiképzőnek is a diákja lettem. Párhuzamosan folytattam tanulmányaimat mindkét intézményben. Leendő rabbiknak ekkor még kötelező is volt az egyetemi doktorátus megszerzése. Az a jelentős különbség adódott a múlttal szemben, hogy a felszabadulás után be lehetett iratkozni a Tanárképző Intézetbe is, tehát középiskolai tanári diplomát is szerezhettek. Én a történelem-földrajz szakot választottam. 1945 előtt a Rabbiképző diákjai csak szabadbölcészek lehettek az egyetemen a „*numerus clausus*” diszkriminációs törvénye miatt. Vagyis a doktori címen kívül semmilyen diplomát nem szerezhettek. A Rabbiképző rektora *Lőwinger Sámuel* volt. Nagy nemzetközi hírnévvel rendelkezett a zsidó tudományok világában. A professzori kar kiemelkedő tagjai: *Scheiber Sándor*, *Hahn István*, *Roth Ernő*. Mindannyian jelentős tudósok sokirányú szakterületükön. Az egyetemen történelemből főleg *Domanovszky Sándor*, *Alföldy András*, *Förster Aurél*, *Haynal István* és *Váczy Péter* professzorok előadásait hallgattam. A földrajz szakon *Bulla Béla* és *Mendöl Tibor* professzorok óráira jártam.”^{331*}

135

³³¹ DOMÁN, 2006, 126–127. p.

* **E korszak értékei közül az alábbi értékeket szeretném kiemelni:** a tanulás fontossága, a tanítók tisztelete, a rabbik tisztelete.

136

4.26. Az Anna Frank Gimnázium

Az 1948–1949-es tanévben Magyarországon államosították az iskolákat. Az állammal kötött megállapodás alapján a Zsidó Gimnázium a Pesti Izraelita Hitközség tulajdonában maradt és megtartotta a felekezeti jellegét. 1952-ben az épület fokozatosan állami kézbe került és az iskola 1965-ben felvette az *Anna Frank* nevet.

Értekezésem következő nagyobb fejezetében foglalkozom a Scheiber Tanintézet (elő) történetével is. De ezen alfejezetben fontosnak tartom megemlíteni azt a hagyományápoló és közösség összetartó erejű kezdeményezést, amelynek során Izraelben 1988 (!) decemberétől több éven keresztül a gimnáziumi tanulóinak egy-egy csoportját vendégül látták.^{332*}

Összefoglaló

Az első fejezet tartalmából kikövetkeztetett, elvont értéklistával kerestem megfeleléseket ebben a történelmi „szvitben”. Az ősi értékvilág az alábbi hangsúlyokkal volt jelen – kutatásaim szerint – a hosszú évszázadokban. Ezen értékhangsúlyok e fejezet címében nevezett – máig ívelő - „híd” pillérei:

³³² A kiutazó fiatalok névsorát, az akkori lakóhelyének címét és elérhetőségüket (amely dokumentum kuriózumnak számít) a magánarchívumomban őrzöm, sokan közülük ma is aktív szereplői a zsidó közéletnek. Shraga Shemer, izraeli főszervezővel és vendéglátóval 2012. évben szerettünk volna egy találkozót szervezni a programban részt vevők számára, de az Új Életben (2011 decemberében) közzétett felhívásunkra sajnos csak egy fő jelentkezett, aki jelenleg Amerikában él.

* **E korszak értékei közül az alábbi értékeket szeretném kiemelni:** a zsidó közösség összetartóerejének a fontossága, a közösség tagjainak segítése, gyermekközpontúság, a zsidó hagyomány továbbadása nemzedékről-nemzedékre.

A második fejezet alapján összeállított értéklista		
	Értékek előfordulása a 4. fejezet alfejezeteiben, az alfejezet száma	Előfordulások száma
Gyermekközpontúság	13., 19., 21., 24., 26.	5
Gyermekek védelme	8., 17., 18., 19., 20., 21., 23., 24.	8
A tanulás fontossága	1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15., 18., 25.	17
A tanítók, tanárok tisztelete	1., 2., 3., 4., 5., 25.	6
A rabbik tisztelete	1. , 2., 3., 4., 5., 25.	6
Az ünnepek megtartásának a fontossága	5., 11., 19.	3
A hagyomány továbbadása nemzedékről –nemzedékre	1., 2., 3., 4., 5., 6., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 19., 26.	15
A mindennapi imádkozás fontossága	2., 4., 5., 6., 10., 11.	6
A család összetartóerejének a fontossága, a család védelme	1.	1
A szülők tisztelete	19.	1
Idősek gondozása	10., 19.	2
Betegek látogatása	10., 19.	2
Szegények segítése	4., 8., 10., 17., 18., 19.	6
A zsidó közösség összetartóerejének a fontossága, a közösség tagjainak segítése	4., 10., 14., 15., 16., 19., 20., 21., 22., 23., 24., 26.	12
Rágalmazás elítélése	19.	1
Természet védelme	18., 19.	2

A második fejezet alapján összeállított értéklista		
	Értékek előfordulása a 4. fejezet alfejezeteiben, az alfejezet száma	Előfordulások száma
Állatok védelme	19.	1

15.sz. táblázat: A második fejezet alapján összeállított értéklista

Megállapítható (akkor is, ha az egyes alfejezetekben szereplő portrék, műhelyek elemzéséből elvont értékek körül viták, akár további filológiai kutatások folytathatók), hogy különböző történeti ciklusokban támasztott különböző kihívásokban a hűség és alkalmazkodás bonyolult szövevényével válaszolt a zsidó nevelés, mondhatni a korszellemhez bizonyos mértékig igazodó prioritásokat érvényesített- tolerált a praxis számára.

**KUTATÁS A BUDAPESTI ZSIDÓ
HITKÖZSÉG SCHEIBER SÁNDOR
GIMNÁZIUM ÉS ÁLTALÁNOS ISKOLA
ELEMI TAGOZATÁNAK A
PEDAGÓGIAI KULTÚRÁJÁRÓL**

5.1. Cseréptöredékek a Scheiber Sándor Gimnázium és Általános Iskola történetéről

A Pesti Izraelita Hitközség Alapítványi Fiúgimnáziuma és Leánygimnáziuma 1919-ben kezdte meg működését. Önálló épületük elkészültéig a zsidó polgári iskolák épületében folyt a tanítás.

Az új iskolák modern, előadókkal, könyvtárral, tornateremmel és zsinagógával felszerelt épülete 1923-ra készült el az Abonyi és Szt. Domonkos utca sarkán (ez ma a Radnóti Gyakorló Iskola épülete). Pedagógiájukban a Trefort Ágoston által létrehozott gyakorló főgimnázium korszerű, demokratikus elveit követték. Kármán Mór hatása közvetlenül kimutatható. Az épület szimbolizálja a magyar szecessziós iskola (Lechner Ödön) egyik szép példáját, a tervezője Lajta Béla volt. A közösségi terek, szakelőadók mellett műhelytermek is létesültek az intézményben. Az 1924-es középiskolai reformokat tartalmazó törvény a reáliskola és a leánygimnázium helyett új iskolatípusokat alkotott: a reálgimnáziumot, a leánygimnáziumot, leánylíceumot és leánykollégiumot. A két zsidó középiskolát is besorolták az új rendszerbe: a fiúiskola reálgimnáziumként, a lányiskola leánygimnáziumként működött tovább. Az iskolák alkalmazkodtak az 1924-es törvényben kihirdetett gimnáziumi tantervhez, és folyamatos nyilvánossági- és érettségi jogot kaptak. Az állami tanfelügyelet folyamatosan figyelemmel követte a két iskola működését.

1928-tól változás állt be az iskolák finanszírozásában. A gazdasági válság következtében tönkrementek az iskolát működtető alapítványok, így a teljes fenntartást ettől az évtől a hitközség vállalta magára.

A numerus clausus, majd a későbbi korlátozások a Zsidó Gimnázium irányába terelték a diákokat.

A tantestület is egyre több neves, korábban egyetemi katedrán tanító tudóssal gazdagodott, akik nem taníthattak tovább egyetemeken. A tanítás színvonala egyre emelkedett, hiszen kitűnő tanárok olyan diákokat tanítottak, akik érezték, hogy életük egyetlen maradandó értéke a megszerzett tudás.

141

5.2. BZSH Scheiber Sándor Gimnázium és Általános Iskola rendszerváltás utáni vezetői és visszaemlékezéseik az iskoláról

1989 után a rendszerváltással valamennyi történelmi egyház újjászervezte oktatását, megjelölve az általános (Nemzeti Alaptanterv által 1995 óta előírt) és a speciális célkitűzéseket.

Sommer László (Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége oktatási osztályának volt a vezetője) szerint: „*A zsidó oktatás célja, e sokszínű heterogén rendszerben az egyetemes, ezen belül a magyar és zsidó kulturális és morális értékek magas színvonalú közvetítése mindazon gyerekek illetve személyek számára, akik bármely nemzet vagy felekezet tagjaként óhajtják és vállalják a fentiek megismerését.*”³³³ A holokauszt oktatása is a zsidó nevelés fontos része: „A neveléssel szemben az az elsődleges követelmény, hogy Auschwitz ne történhessen meg még egyszer.”³³⁴ 1998-ban épült fel a 13 évfolyamos Scheiber Sándor Gimnázium és Általános Iskola, amelynek a fenntartója a Budapesti Zsidó Hitközség.

A Budapesti Zsidó Hitközség bölcsődét és óvodát (Benjámín Bölcsőde és Óvoda) valamint egyetemet (Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem) is működtet.

Ezekon kívül a zsidóságra nevelés formális helyszínei: a Lauder Javne Zsidó Közösségi Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium, Szakközépiskola és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény; az Amerikai Alapítványi Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium és Szakközépiskola és Bét Menáchem Héber-Magyar Két Tannyelvű

³³³ SOMMER, 2003, 55. p.

³³⁴ ADORNO, 1969, 85–101. p.

Általános Iskola, Óvoda és Bölcsőde, valamint a Trendeli Bölcsőde. Ezen intézmények műhelytitkainak a megismerése nem tartozott a kutatásomhoz.

A zsidóságra nevelés informális keretek között is zajlik.³³⁵

1992-ben *Andraszew Iván* írt tanulmányt a zsidó iskolák helyzetéről. A szerző így látta az akkori helyzetet: „*Mindhárom iskola igen sokat ígér. Az egyedül történettel vagy történelemmel bíró Anna Frank Gimnázium szemmel láthatóan megújul, másodvirágzásnak indul, ezt választhatják a neológ hitélethez kötődő családok gyerekei. Az ortodoxia elveit és életformáját vállalók az Amerikai Alapítványi Iskolában nevelhetik a gyerekeket. Ebben az átmenet, a kezdet zavarai után a gyerekek szerint is egyre magasabb színvonalú az oktatás. Ugyanez mondható el a Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskoláról, amelyikbe azok a családok írathatják már óvodás 142 gyerekeket, akik nem vagy kevéssé vallásosak ugyan, ám a zsidóság szel történeti hátterét legalább annyira emberépítő tényezőnek tekintik, mint a magyarsághoz, az európaisághoz való kötődést.*”³³⁶

5.3. BZSH Scheiber Sándor Gimnázium és Általános Iskola rendszerváltás utáni vezetői

5.3.1. Scheiber Sándor Iskola (és elődjének) igazgatói:

Az iskola igazgatói 1948-tól:

1939–1965. dr. Zsoldos Jenő (leánygimnázium)

1948–1957 Grünvald Fülöp (fiúgimnázium)

1957–1965 dr. Zsoldos Jenő (egyesített iskola)

³³⁵ Bálint-ház, BZSH Kollégium, Haver Informális Zsidó Közhasznú Oktatási Alapítvány (2002-ben alapították), Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény Közalapítvány, JOINT – az Amerikai Joint Magyarországi Irodája, „Limud-Keset” Fesztivál, Maccabi Vívó és Atlétikai Club, Magyar Zsidó Kulturális Egyesület, Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Magyarországi Zsidó Szociális Segély Alapítvány (JAFFE), „Zsidó Közösségi Családsegítő Programja”, Spinoza-ház, Talmud-Tórák, amelyek egyes zsinagógai körzetekben működnek, Zsidó Nyári Fesztivál. Zsidó sajtóorgánumok és könyvek, internetes portálok és a negyven évig tartó szünet után, 1990-ben több ifjúsági mozgalom újította fel a tevékenységét: Hasomer Hacair Baloldali Cionista Ifjúsági Szervezet, Bne Akiva Vallásos, Cionista Ifjúsági Szervezet, Hanoár Hacioni Cionista Ifjúsági Szervezet, Habonim Dror Cionista Ifjúsági Szervezet. Ekkor alakultak meg az egyetemisták szervezetei is: UJS-Zsidó Fiatalok Magyarországi Egyesülete, Marom Konzervatív Vallásos, Cionista Diákszervezet, Kidma Cionista Zsidó Diákszervezet.

³³⁶ ANDRASSEW, 1992/4. sz. 33. p.

1965–1966	Davidovics Lajos, majd dr. Tímár Magda
1967–1979	dr. Máté Miklós
1979–1990	dr. Schőner Alfrédné
1990–1998	dr. Berend Rózsa
1998–2002	Kohn Gábor
2003–2012	dr. Réz Gáborné
2012 -	Kovács Bernadett

5.3.2. Iskolaigazgatók visszaemlékezései az iskoláról

Dr. Schőner Alfrédné visszaemlékezése:

„1970-től óraadóként, majd friss diplomásként 1971. 09. 1-én írtam alá tanári szerződésemet az Anna Frank Gimnáziumban. Tízéves tanári gyakorlattal a hátam mögött neveztek ki a gimnázium igazgatójává, mely tisztségről 1990-ben alijázásunk előtt mondtam le. E két évtized életem egyik legaktívabb periódusa volt. Történelmi kihívásokkal, ellentmondásokkal, kötöttségekkel teli húsz évről emlékezem. Az akkorra már rendkívül kicsinyre zsugorodott, majd létszámában lassú emelkedést mutató iskola tanulóinak ragaszkodása és szeretete az Alma Materhez, a második világháború előtt „klasszikus” időszak hangulatát idézte. E kis „sziget” a zsidó öntudat, a folytatólagosság a továbbélés és a mindenkori újrakezdés szimbólumává vált. Tanárai valóban hivatást teljesítettek.

Gyakran egyetemek és neves fővárosi iskolák hívószavát udvariasan visszautasítva maradtak az Anna Frank-ban. Jelképei ők a zsidósághoz való hűség ideáljának.

A tanárok után hadd ejtsek néhány szót életre szóló élményemről, a chanukka- és a purim-bálok felejthetetlen hangulatáról. E két esemény mindig lázba hozta Budapest és az egész ország zsidóságát. Itt találkoztak a zsidó fiatalok százai. Hosszú évtizedek kényszerű hallgatása után itt csendült fel először a „háva nágilá” dallama és ropták önfeledten fiataljaink a zsidó néphez való hovatartozás szimbólumaként a hórát. Az ORT segítségével létrehoztuk azt a számítógépparkot, amelyhez hasonlítható alig volt akkor még az országban. Így a Tóra és a computer a 80-as években már elválaszthatatlanok voltak intézetünkben. Mi indítottuk újra a modern héber nyelv tanítását, s megható élmény volt a Ferihegyi repülőtéren állni, amikor az Anna Frank Gimnázium tanulóinak első

csoportja Izraelbe utazhatott. Az Abonyi utcai hagyományoknak megfelelően bevezettük a szombat délelőtti I-tentiszteleten való részvételt. A zsinagóga újból étellel telt meg. A 80-as évek második felében újjászerveztük a „Zsidó Gimnázium Baráti Körét.”^{337*}

Berend Ivánné

„1990 szeptemberétől az 1997/98. tanév befejezéséig volt az Anna Frank Gimnázium igazgatója. Nehéz időszakban vette át az iskola irányítását. Vezetése alatt nagymértékben növekedett a tanulói létszám, jelentősen javult a tanulmányi munka színvonala.”³³⁸ (*Kohn Gábor* visszaemlékezése nyomán.)

Kohn Gábor így írt az iskoláról:

„1998 szeptemberében új fejezet kezdődik a zsidó gimnázium történetében. Az 1997/98. tanév befejezésével véget ér az Országos Rabbiképző Intézettel az a „társbérlet”, amely 1952-ben kezdődött, az Abonyi utcai épület államosítása után. A 46 év alatt 863 tanuló tett sikeres érettségi vizsgát.

Érdeemes megvizsgálni tízévenkénti bontásban az adatokat:

1952–61.	216 fő
1962–71.	217 fő
1971–81.	54 fő
1982–91.	82 fő
1992–98.	294 fő

Milyen szellemiségű iskolát szeretnénk? Álljon itt néhány mondat a tantestülettel, a Szülői Tanáccsal, a Diákönkormányzattal közösen készített pedagógiai programokból:

Fő feladatunk olyan fiatalok nevelése, akik

- önálló gondolkodásra képesek,
- műveltek,

³³⁷ ÉVKÖNYV, 1998, 13. p.

* Dr. Schöner Alfrédné 10 éves igazgatósága egy nagyon fontos iskolatörténeti korszak volt. A kutatási céljaim között szerepel a jövőben e korszak részletesebb megismerése is.

³³⁸ ÉVKÖNYV, 1998, 13. p.

- az elméleti felkészültség mellett a gyakorlati életben is képesek eligazodni,
- a magyarsághoz tartozónak vallják magukat,
- vállalják zsidóságukat, ápolni kívánják a zsidó hagyományokat,
- szoros kapcsolatot tartanak Izraellel.”³³⁹

Dr. Réz Gáborné így írt az iskoláról:

„Diákjaink között az intellektuális érdeklődésű gyermekek mellett szép számmal vannak más irányban elkötelezett érdeklődésűek, illetve olyanok, akiknek még fel kell kelteni a figyelmét, mert eddig nem fedezték fel az általuk izgalmasnak vélt tantárgyakat. Ezért született az a döntés, hogy a hatéves gimnázium megkezdése előtt iktassunk be egy nulladik évet. ... *

A tanulók ezen az évfolyamon heti 10 órában angol és 5 órában héber nyelvet is tanulnak. A drámatanulással és a „csillagsakk”-kal is megismerkedhetnek az oktatás során. A diákok számára e szakkörök választhatóak. Fontos nevelési célja az iskolának, hogy a diákok a magyarságtudatuk mellett zsidó identitástudattal is rendelkezzenek. Az iskola rabbija fontosnak tartja, hogy a gyerekek „megízleljék” az ünnepek hangulatait és a közös élmények során az identitástudatuk kialakuljon. Az intézményben nem csak zsidó vallású tanulók vannak és nem készült felmérés a gyerekek vallási hovatartozásáról sem. Jelenleg kb. 400 diák tanul az iskolában (az intézmény kb. 480 fő befogadására alkalmas). Fontos oktatási célja az iskolának, hogy a gyerekek „megtanuljanak tanulni” és ezt a képességüket a későbbi életükben is használják. A tanárok számára továbbképzéseket szerveznek, hogy az oktatásban minél hatékonyabban tudják a modern eszközöket felhasználni.”**

5.3.3. Személyes tapasztalataim az iskolai zsidó nevelésről és oktatásról

³³⁹ ÉVKÖNYV, 1998, 32–35. p.

* ÉVKÖNYV, 2004, 5. p.

** Interjú Dr. Réz Gábornéval, a Scheiber Sándor Gimnázium és Általános Iskola igazgatójával. In.: „Az utódok reménye” c. TV műsor, 2007. november 4-i adás.

Judaisztika tanárként 15 éve tanítok a Scheiber Sándor Gimnázium és Általános Iskolában vallástant és héber nyelvet. Az elemi tagozat munkaközösség vezetőjeként és szaktanárként is aktívan részt veszek a diákok vallási nevelésében.

Iskolánkban a világi és a vallási vezetés között nagyon jó a munkakapcsolat, az osztályfőnökök is segítik a vallástantanárok munkáját. Az iskolában funkcionáló rabbikkal és a tanárokkal közösen megszervezzük a zsidó valláshoz kapcsolódó iskolai ünnepeket.

Az iskolában a tanulók vallási nevelése az alábbi területekre terjed ki:

- Az iskola épületén belül a fiúknak kötelező a kipa (fejfedő) viselése.
- A kóserság betartása kötelező (az intézményben kóser étkezést biztosító konyha és büfé is működik).
- Minden gimnáziumi tagozatos diák hetente két alkalommal közös reggeli imán vesz részt.
- Péntekenként mielőtt a tanulók elhagyják az iskolát, gyertyagyújtással egybekötött *Sábbo*sz köszöntésen vesznek részt. Ez havonta egy alkalommal közös iskolai program.
- Minden évfolyamon az első osztályosoknak hetente egy, majd a felmenő osztályokban hetente két vallástani óra van. A 4. osztálytól kezdve heti két héber nyelvi órával kiegészül az államilag előírt tanterv.
- Az állami ünnepek mellett a zsidó vallási ünnepeket is megtartjuk az iskolában
- A gimnáziumi tagozat tanulói minden évben részt vesznek a Kozma utcai zsidó temetőben tartott gyászmemorialis megemlékezésen.
- A budapesti gettó felszabadulásának az emlékére az iskola aulájában az iskolai rabbi vezetésével közös mécses gyújtással emlékeznek az elemi tagozatos tanárok és a diákok. A gimnáziumi tagozat tanárai és diákjai a Dohány utcai Zsinagógában vesznek részt a megemlékezésen.
- A holokauszt-napon közös megemlékezést tartunk az iskolában, amelyre vendégeket is hívunk. Az elemi tagozat diákjainak a megemlékezését a Yad Vashem Intézetének továbbképzésén részt vett tanárok segítik. (2005 és 2007.

nyarán a MAZSIHISZ Oktatási Osztálya izraeli továbbképzést szervezett az érdeklődő tanárok számára.)

- A gimnáziumi tagozat (10. évfolyam) diákjai auschwitzi zarándokúton emlékeznek a Mártírjainkra.

147

- A diákok a zsidó ünnepek (*Sábbosz is*) alkalmával is kötelező zsinagógalátogatáson vesznek részt és műsort is adnak a zsinagógákban.
- A tanulóink képviselik iskolánkat a Szochnut (The Jewish Agency For Israel) által meghirdetett nemzetközi *TaNaCh*-versenyen.
- Az iskola tanulóinak egy csoportja rendszeresen látogatja a MAZSIHISZ Szeretetkórházának a betegeit.

A felsorolásomból is kiderül, hogy a diákok vallási nevelése iskolai nevelő-
oktató munka fontos része.

Az értekezésemben az iskola elemi tagozatán szerzett 15 éves személyes
tapasztalataimat szerettem volna több szempontból is megvizsgálni.

A tanulók személyiségének *a fejlesztése* és az ismereteinek *a megalapozása*
szempontjából is nagyon fontos a tagozaton zajló oktató-nevelő munka.

5.4. Empirikus kutatás a Scheiber Sándor Iskola elemi tagozatának a pedagógiai kultúrájáról - az értékek tükrében

Az elemi tagozaton tanító összes Kollégámmal 2014. április és május hónapjaiban interjúkat készítettem, összesen 39 interjúalanyom volt. Felkerestem az iskola könyvtárosát, fejlesztőpedagógusát és pszichológusát is.

Minden Kollégám együttműködő és segítőkész volt. A tanévvégi elfoglaltságaik ellenére találtunk időpontot, amikor az iskolában leülhettünk és beszélgethettünk.

Minden interjú elkészítésekor azt éreztem, hogy interjúalanyaim a felém irányuló szeretetükből adódóan is őszintén válaszoltak a kérdéseimre.

Többen kérték, hogy bizonyos kérdésekre adott válaszaik egy részénél a diktafonomat kapcsoljam ki és voltak olyanok is, akik az interjú után még (1 fő írásban) kiegészítették a válaszaikat.

148

A felmérés kutatásom általános kérdésköréhez is fontos adalékokkal szolgál, egyben „alkalmazott kutatás” is, néhány adatból közvetlen fejlesztési feladatok, minőségbiztosítási teendők adódhatnak, melyeket az adatok közlésekor jelzek is, készséggel ajánlva az intézményvezetés, a nevelőtestület figyelmébe.

A háttérváltozókat az alábbiakban mutatom be.

5.4.1. Az elemi tagozaton tanító pedagógusokkal készített interjúk elemzése

Általános adatok (háttérváltozók): 1-12. kérdésig

1. A pedagógusok nem szerinti eloszlása

A pedagógusok nem szerinti eloszlása		
	fő	%-ban
Férfi	11	28%
Nő	28	72%
Összesen	39	100%

16.sz. táblázat: A pedagógusok nem szerinti eloszlása

Az iskolában tanító férfi pedagógusok száma nem éri el az egyharmadot, amely mintegy 28 százalékot tesz ki.

Ez az arány az országos átlagnál magasabb.³⁴⁰

³⁴⁰ www.ofi.hu/tudastar/jelentes-magyar, Nagy Mária – Varga Júlia: 7. PEDAGÓGUSOK

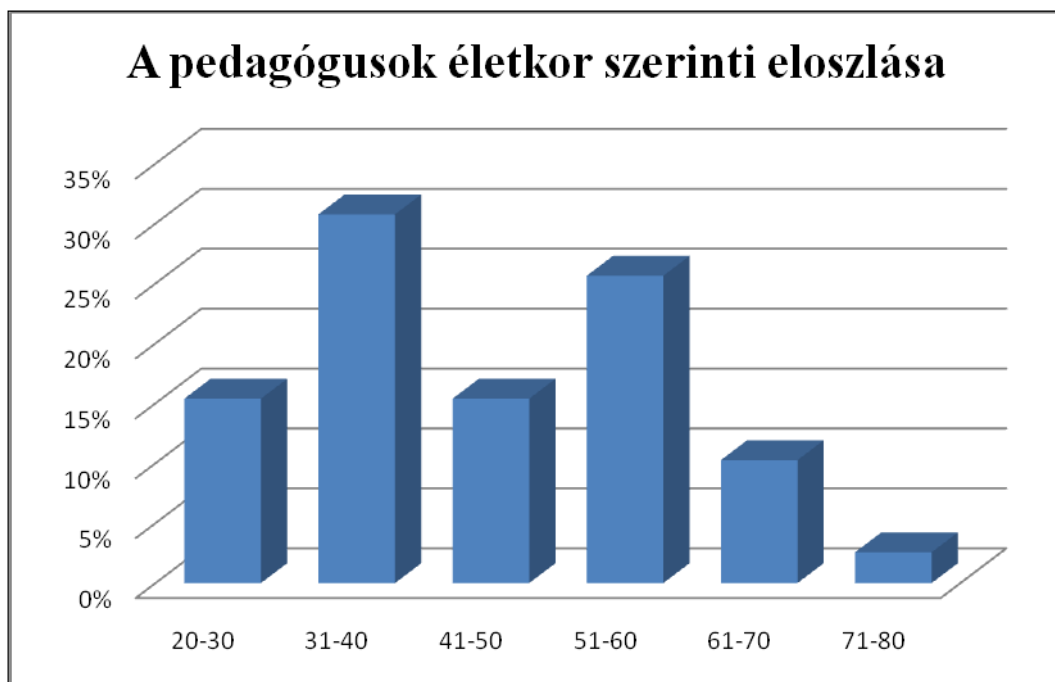
2. A pedagógusok életkor szerinti eloszlása

A pedagógusok életkor szerinti eloszlása		
Kor (év)	fő	%-ban
20-30	6	15%
31-40	12	31%
41-50	6	15%
51-60	10	26%
61-70	4	10%
71-80	1	3%
Összesen	39	100%

17.sz. táblázat: A pedagógusok életkor szerinti eloszlása

A pedagógusok átlag életkora 45 év, amely körülbelül megegyezik az országos átlaggal, amely a különböző oktatási rendszerekben (alapfokú, középfokú, összes közoktatásban szereplők) 40-45 % között oszlik meg.³⁴¹

³⁴¹ www.ofi.hu/tudastar/jelentes-magyar, Nagy Mária – Varga Júlia: 7. PEDAGÓGUSOK

1.sz. ábra: A pedagógusok életkor szerinti eloszlása

3. A pedagógusok nevelkedési helye 18 éves korukig, felsőoktatási tanulmányaik, a pedagógus diplomájuk megszerzése előtti időszakig

A pedagógusok nevelkedési helye 18 éves korukig, felsőoktatási tanulmányaik, a pedagógus diplomájuk megszerzése előtti időszakig		
Helyszín	fő	%-ban
Budapest	17	44%
Vidék	15	38%
Budapest és vidék	6	15%
Külföld	1	3%
Összesen	39	100%

18.sz. táblázat: A pedagógusok nevelkedési helye 18 éves korukig, felsőoktatási tanulmányaik, a pedagógus diplomájuk megszerzése előtti időszakig

A pedagógusok valamivel kevesebb, mint a fele (38%) nevelkedett csak a fővárosban.

2.sz. ábra: A pedagógusok nevelkedési helye 18 éves korukig, felsőoktatási tanulmányaik, a pedagógus diplomájuk megszerzése előtti időszakig

151

4. A pedagógusok tanítással töltött éveinek a száma

A pedagógusok tanítással töltött éveinek a száma		
Évek száma szerint 39 főből:	fő	%-ban
Mindig tanított	26	67%
Más területen is tevékenykedett	13	33%

19.sz. táblázat: A pedagógusok tanítással töltött éveinek a száma

A pedagógusok többsége mindig tanítással foglalkozott, kevés közülük azoknak a száma, akik kipróbálták magukat más területen is. A férfiak közül mindenki mindig tanítással foglalkozott, egy fő edzőként is tevékenykedett, ez is pedagógusi munkának számít.

5. A pedagógusok döntései az iskoláskorú gyermekük iskolaválasztásáról

A pedagógusok döntései az iskoláskorú gyermekük iskolaválasztásáról		
39 főből:	fő	%-ban
Nem tanult vagy tanul gyermeke vagy rokona az iskolában	34	87%
Tanult vagy tanul gyermeke vagy rokona az iskolában	5	13%

20.sz. táblázat: A pedagógusok döntései az iskoláskorú gyermekük iskolaválasztásáról

A Kollégáktól az interjúk felvételétől független időpontban megtudhattam, hogy 13 főnek nincsen gyermeke, 8 főnek nagykorú gyermeke van, vagyis ők csak az iskola „előd-intézményének” lehetek volna a diákjai. Óvodáskorú gyermeket 4 pedagógus nevel. Más iskolában tanuló iskoláskorú gyermeke 7 főnek van. Ők magánjellegű okok miatt választottak más iskolát a gyermekeiknek.

152

6. A pedagógusok életvitelének az alakításában meghatározó példaképek

A pedagógusok életvitelének az alakításában meghatározó példaképek		
A 39 főből:	fő	%-ban
Rendelkezik olyan példaképpel, amely az életvitele alakításában meghatározó	9	23%

21.sz. táblázat: A pedagógusok életvitelének az alakításában meghatározó példaképek

A pedagógusok közül csak néhányan említették, hogy vannak életvitelük kialakításában olyan személyek, akiket példaképnek tekintenek. Többségük sok embertől tanult, de név szerint nem tudott/szeretett volna kiemelni közülük senkit.

7. A pedagógusok tanári munkájuk során meghatározó tanítói/tanári példaképek

A pedagógusok tanári munkájuk során meghatározó tanítói/tanári példaképek		
A 39 főből:	fő	%-ban
Van/vannak konkrét példaképe/példaképei, aki/akik a tanítói/tanári munkájában meghatározóak jelentőségűek	13	33%

22.sz. táblázat: A pedagógusok tanári munkájuk során meghatározó tanítói/tanári példaképek

A pedagógusok az interjúkban említették, hogy a munkájuk során több pozitív példát is fontosnak tartanak szem előtt tartani, konkrét nevek említése nélkül.

153

8. A pedagógusok Scheiber-iskolához köthető példaképei

A pedagógusok Scheiber-iskolához köthető példaképei		
13 főből:	fő	%-ban
A Scheiber-iskolához kapcsolódó példaképek, akik az iskolában dolgoztak /dolgoznak	3	23%

23.sz. táblázat: A pedagógusok Scheiber-iskolához köthető példaképei

Fontosnak tartom, hogy három pedagógus számára az iskolában dolgozó vagy dolgozott tanárok is példaképül szolgálnak.

9. A pedagógusok szabadidős tevékenységei

A pedagógusok szabadidős tevékenységei
--

A 39 főből:	fő	%-ban
Egy vagy több tevékenységet végez a szabadidejében	32	82%

24.sz. táblázat: A pedagógusok szabadidős tevékenységei

A pedagógusok többsége sokféle szabadidő programot sorolt fel.

Sokuknál a családi, a baráti, a sport és a kulturális programok a jellemzőek, valamint a pihenés.

A Kollégák szabadidőtöltése igen változatos, jellegzetes panasz, hogy kevés van, sokan túlmunkáznak vagy a háztartás (házikert) ró rájuk feladatot.

Mégis körvonalazódik egy színes, emberi kapcsolatokban gazdag értelmiségi életmód. Kimagasló a „család” szó szerinti említése (8 eset), a „baráti társaságé” (6 eset) és az „olvasás” és a „kirándulás” (6-7 eset).

154

Érdekesség még a „kézműveskedés”, „művészi alkotás” (4 eset) és az „úszás”, „wellness” (5 eset). A számítógép, mint szabadidő eltöltési lehetőség alig jött szóba.

A szabadidő tartalmas eltöltésének fontos szerepe van a regenerálódásukban, a sokszor nem könnyű pedagógusi munkához szükséges új erők összegyűjtéséhez.

10. A pedagógusok iskolán kívüli közös programjai

A pedagógusok iskolán kívüli közös programjai		
39 főből	fő	%-ban
Ritkán, nem rendszeresen szokott találkozni a kollégáival	29	74%
Nem szokott találkozni a kollégáival	10	26%

25.sz. táblázat: A pedagógusok iskolán kívüli közös programjai

A pedagógusok többsége az iskolán kívül nem szokott találkozni egymással.

Akik találkozni szoktak, ők is csak ritkán és nem rendszeresen.

11. A pedagógusok szakmai szervezetekhez fűződő viszonya

A pedagógusok szervezetekhez kapcsolódó viszonya		
A 39 főből:	fő	%-ban
Valamilyen szervezetnek a tagja	18	46%
Nem tagja semmilyen szervezetnek	21	54%

26.sz. táblázat: A pedagógusok szervezetekhez kapcsolódó viszonya

155

A pedagógusok közel fele arányban nem tagjai semmilyen szervezetnek. Ezt az arányt igen nagyra tartom, úgy gondolom, hogy pl. egy-egy zsinagógai körzethez vagy Pedagógiai Társasághoz való tartozásuk az iskolai oktató-nevelő munkájukat is hatékonyabbá tehetné.

12. A pedagógusok publikációs tevékenysége

A pedagógusok publikációs tevékenysége		
A 39 főből:	fő	%-ban
Publikációs tevékenységet rendszeresen folytat	4	10%
Nem rendszeresen publikál	8	21%

27.sz. táblázat: A pedagógusok publikációs tevékenysége

A pedagógusok közül csak néhányan folytatnak rendszeres publikációs tevékenységet. Többen elmondták, hogy ennek az a fő oka, hogy a munkájukat a gyakorlatnak szentelik és szabadidő hiányában nem publikálnak.

A Scheiber-iskolához való kötődésre jellemző dolgok: 13-33. kérdésig

13. A pedagógusok iskolában eltöltött éveinek a száma

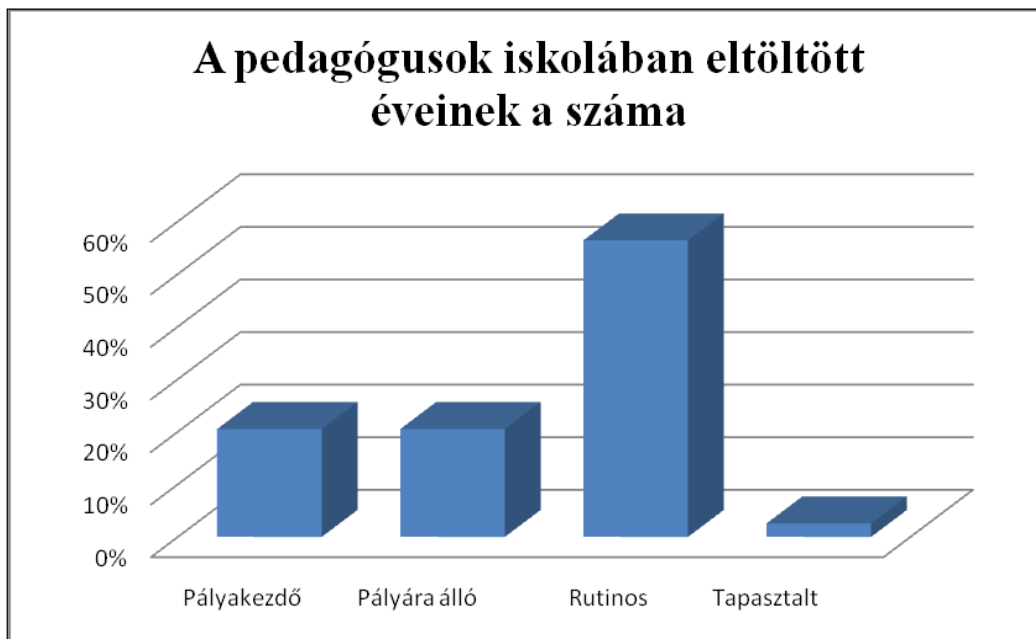
A pedagógusok iskolában eltöltött éveinek a száma		
Évek száma 39 főből:	fő	%-ban
0-2 év Pályakezdő	8	21%
3-5,5 év Pályára álló	8	21%
6-20 év Rutinos	22	56%
21-30 év (már az Anna Frankban is tanított) Tapasztalt	1	3%

28.sz. táblázat: A pedagógusok iskolában eltöltött éveinek a száma

156

Az iskolában tanítók közül a többségük rutinos, több éve a pályán dolgozó pedagógus. Fontosnak tartom, hogy a pedagógusok ismerik az iskola speciális oktatási-nevelési jellemzőit, amelyek a fenntartói, az iskolahasználói, valamint a szülői vallási elvárásokból is erednek.³⁴²

³⁴² Az egyes kategóriák elnevezésénél a neveléstudományi Konzulensem javaslatait tekintettem mérvadónak.

3.sz. ábra: A pedagógusok iskolában eltöltött éveinek a száma

14. A pedagógusok által tanított tantárgyak

A pedagógusok által tanított tantárgyak		
Tantárgyak száma 39 főből:	fő	%-ban
1 tantárgyat tanít	22	56%
2 vagy több tantárgyat tanít	16	41%
Napközit vezet	1	3%

29.sz. táblázat: A pedagógusok által tanított tantárgyak

A pedagógusok több mint a fele egy tantárgyat tanít. A több tantárgyat tanítók közül az interjúalanyaim többsége tanítónő volt, akik 1-4. osztályig a saját osztályukban több tantárgyat tanítanak.

15. A pedagógusok az iskolában alábbi munkaközösségek tagjai

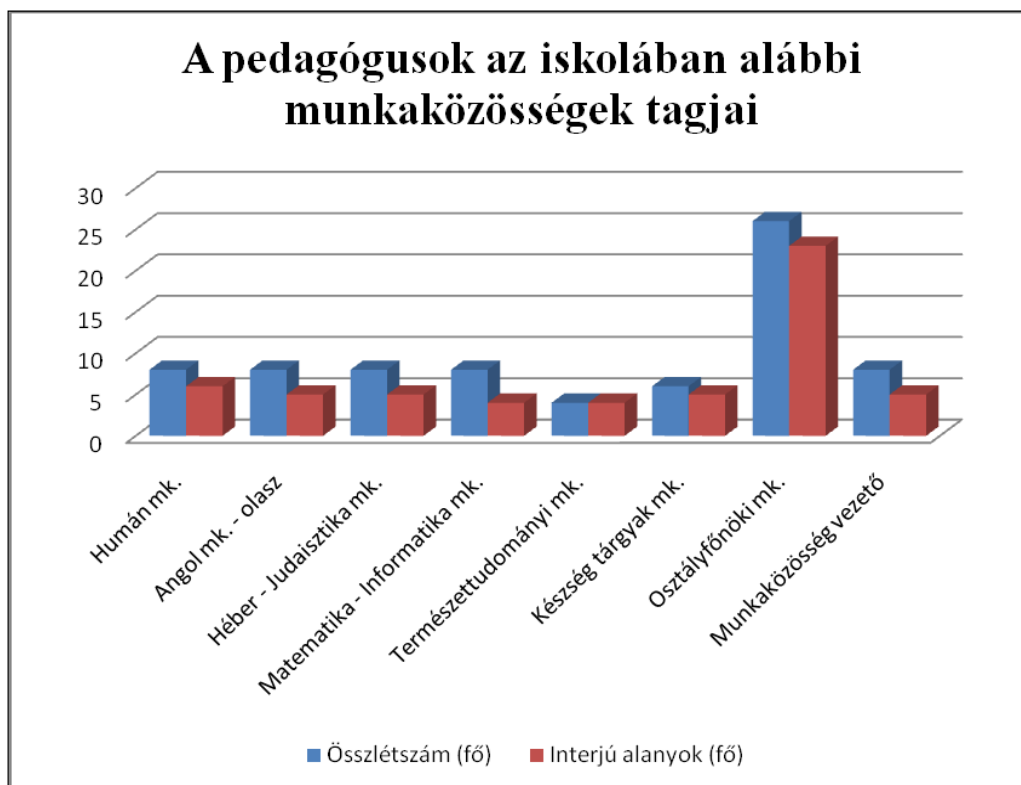
A pedagógusok az iskolában alábbi munkaközösségek tagjai

30.sz. táblázat: A pedagógusok az iskolában alábbi munkaközösségek tagjai

	Összlétszám (fő)	Interjú alanyok (fő)	Megoszlás %-ban
Humán mk.	8	6	75%
Angol mk. - olasz	8	5	63%
Héber - Judaisztika mk.	8	5	63%
Matematika - Informatika mk.	8	4	50%
Természettudományi mk.	4	4	100%
Készség tárgyak mk.	6	5	83%
Osztályfőnöki mk.	26	23	88%
Munkaközösség vezető	8	5	63%

Az interjúalanyaim közül mindenki valamilyen munkaközösség tagja. Így az elemi tagozaton készített felmérési eredményeim kitekintést adhatnak az iskolai élet egészére.

A pedagógusok közül a legtöbbben osztályfőnökként is tevékenykednek.

4.sz. ábra: A pedagógusok az iskolában alábbi munkaközösségek tagjai

16. Felmenő rendszerben tanító pedagógusok

Felmenő rendszerben tanító pedagógusok		
39 főből:	fő	%-ban
Felmenő rendszerben tanít	25	64%

31.sz. táblázat: Felmenő rendszerben tanító pedagógusok

A pedagógusok többsége felmenő rendszerben tanít, ez az oktatás-nevelés hatékonyságát is növelheti az által, hogy a pedagógusok és a tanítványaik az együtt eltöltött évek alatt egyre jobban megismerhetik egymást. Ez hosszútávon biztonságot adhat mindkét fél számára.

17. A pedagógusok heti óraszámának az eloszlása

A pedagógusok heti óraszámának az eloszlása		
39 főből:	fő	%-ban
Főállásban tanít (80%-tól)	32	82%
Félállásban tanít	7	18%

32.sz. táblázat: A pedagógusok heti óraszámának az eloszlása

A pedagógusok közül a többségük főállásban tanít az iskolában.

Ők több időt tölthetnek a diákokkal, mint a félállásban lévő kollégáik és a tanári munkaközösségben is tevékenyebben dolgozhatnak.

18. A pedagógusok megoszlása a szerint, hogy mennyi osztályban tanítanak

A pedagógusok megoszlása a szerint, hogy mennyi osztályban tanítanak		
39 főből:	fő	%-ban
Csak egyetlen osztályban tanítók száma	8	21%
Két vagy több osztályban tanítók száma	31	79%

33.sz. táblázat: A pedagógusok megoszlása a szerint, hogy mennyi osztályban tanítanak

A pedagógusok közül az 1-4. osztályig tanítók közül, egy fő kivételével, mindenki csak a saját osztályában tanít.

Az interjúalanyaim többsége kettő vagy több osztályban tanító pedagógus volt.

19. A pedagógusokhoz tartozó tanítványok létszáma, szervezeti formája szerinti eloszlásuk alapján

A pedagógusokhoz tartozó tanítványok létszáma, szervezeti formája szerinti eloszlásuk alapján		
39 főből:	fő	%-ban
Csak osztályt tanít (11 tanulói létszámtól 25 tanulói létszámig)	19	49%
Csak csoportot tanít (osztály létszám felét vagy harmadát)	15	38%
Osztályt és csoportot is tanít	5	13%

34.sz. táblázat: A pedagógusokhoz tartozó tanítványok létszáma, szervezeti formája szerinti eloszlásuk alapján

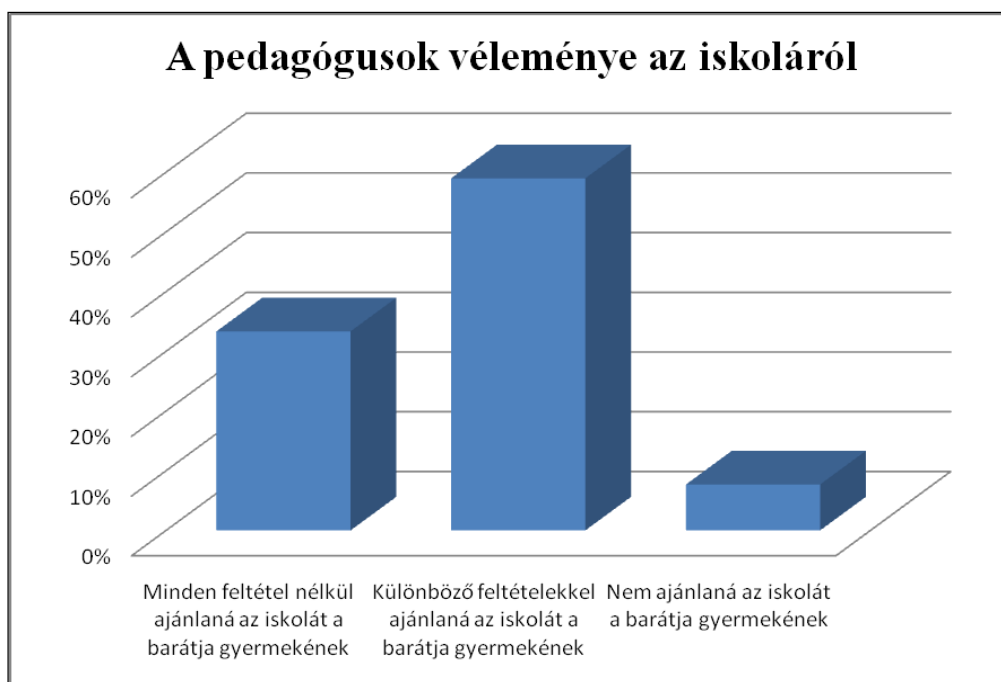
A pedagógusok közül az osztályokat tanítók száma magasabb, mint a csoportokat tanítóké. A diákok angol és héber nyelv, valamint informatika órákon csoportokban tanulnak. Az ötödik osztálytól testnevelés órákon is nemek szerint vannak a gyerekek, lány és fiú csoportokra elosztva.

20. A pedagógusok véleménye az iskoláról

A pedagógusok véleménye az iskoláról		
39 főből:	fő	%-ban
Minden feltétel nélkül ajánlaná az iskolát a barátja gyermekének	13	33%
Különböző feltételekkel ajánlaná az iskolát a barátja gyermekének	23	59%
Nem ajánlaná az iskolát a barátja gyermekének	3	8%

35.sz. táblázat: A pedagógusok véleménye az iskoláról

A stabilitást jelentő harmad mellett a pedagógusok többsége bizonyos feltételekkel ajánlaná az iskolát a barátja gyermekének. Az ajánlásukat a család vallási hovatartozásához és a gyermek képességeihez kötnék.

5.sz. ábra: A pedagógusok véleménye az iskoláról

21. A pedagógusok elégedettsége az iskola működésével és az iskolai programok színvonalával

A pedagógusok elégedettsége az iskola működésével és az iskolai programok színvonalával		
39 főből:	fő	%-ban
Változtatna dolgokon, ha lehetősége lenne	33	85%
Nem változtatna semmin, még akkor sem, ha lehetősége lenne	6	15%

36.sz. táblázat: A pedagógusok elégedettsége az iskola működésével és az iskolai programok színvonalával

A pedagógusok többsége a fegyelmezés területén szigorúbb és következetesebb lenne és a havi közös pénteki gyertyagyújtás programjának a színvonalát emelné.

A pedagógusok közül 6 fő nem változtatna semmit az iskolában, még akkor sem, ha erre lehetősége lenne, mert vagy a jelenlegi állapotot tartja a legjobbnak vagy azt mondták, hogy nem értenek ehhez a területhez.

22. A pedagógusok kapcsolata a kollégáikkal, az iskola két tagozatán tanító kollégák közötti együttműködés

A pedagógusok kapcsolata a kollégáikkal, az iskola két tagozatán tanító kollégák közötti együttműködés		
39 főből	fő	%-ban
Nincsen megfelelő együttműködés	29	74%
Jó, megfelelő a kapcsolat	10 / Ebből mind a két tagozaton tanít 3	26%

37.sz. táblázat: A pedagógusok kapcsolata a kollégáikkal, az iskola két tagozatán tanító kollégák közötti együttműködés

Úgy gondolom, hogy fontos lenne a két tagozat közötti még szorosabb együttműködés, mert ennek a hiánya problémát jelenthet az egységes iskolai, nevelési és oktatási célok megvalósításában.

Szorosabb együttműködés kellene a napközi vezetőtanár és az osztályfőnökök között. Több találkozási, beszélgetési lehetőség lehetne a kollégák között, mert erre sok esetben időhiány miatt nincsen lehetőség.

Az interjúkból kiderült, hogy az osztályfőnökök és az osztályukban tanító kollégáik viszonya megfelelő.

23. A pedagógusok és az igazgató kapcsolatára jellemző adat (felkeresése nevelési és szervezési probléma esetén)

A pedagógusok és az igazgató kapcsolatára jellemző adat (felkeresése nevelési és szervezési probléma esetén)		
39 főből:	fő	%-ban
Kérte már az igazgató segítségét probléma esetén	21, ebből 2 magánjellegű probléma miatt	54%
Nem kérte még az igazgató segítségét probléma esetén	18	46%

38.sz. táblázat: A pedagógusok és az igazgató kapcsolatára jellemző adat (felkeresése nevelési és szervezési probléma esetén)

A pedagógusok és az igazgató kapcsolata az interjúk többsége alapján megfelelőnek mondható, mert ha a pedagógusok problémával fordultak a jelenlegi és a korábbi Iskolavezetőhöz, akkor mindig kapnak Tőlük segítséget.

Egy fő elmesélte, hogy sajnos még az előző Iskolavezetővel együtt sem tudta az osztályával kapcsolatos problémáját megoldani.

Az interjúkból az is kiderült, hogy a pedagógusok, ha lehetőségük van rá, akkor igyekeznek a felmerülő nevelési-szervezési problémáikat önállóan, igazgatói segítség nélkül megoldani.

24. Pedagógusok hátrányos helyzetű és speciális igényű tanítványainak jelenléte

Pedagógusok hátrányos helyzetű és speciális igényű tanítványainak jelenléte		
39 főből:	fő	%-ban
Megjelenik, oktatási-nevelési plusz feladatként	39	100%

39.sz. táblázat: Pedagógusok hátrányos helyzetű és speciális igényű tanítványainak jelenléte

Minden pedagógusnak vannak hátrányos helyzetű és speciális igényű tanítványai.

Az iskola lehetőségeihez képest sokat segít a nehéz helyzetben lévő diákokon. Két osztályfőnök is említette, hogy szülői összefogás is jellemző ezen a téren pl. a nem zsidó vallású, szegény diákok erdei iskolai részt vételének a támogatása kapcsán. (A zsidó vallású szegény diákokat a MAZS Alapítvány is segíti.)

Az interjúalanyaim elmondták, hogy speciális nevelési igényű diákjaik tanításakor a Nevelési Tanácsadó által kiállított szakvéleményre igyekeznek támaszkodni, de a papíron leírtak sokszor nem jelentenek a számukra megfelelő segítséget.

Egy interjúalanyom egy alapítványtól kapott a diákja tanításához segítséget.

Az iskolai fejlesztőpedagógus – logopédus helyi szinten segíti a pedagógusok munkáját, rendszeresen (a kutatásom tanévében, 2013/2014.) 35 tanulóval foglalkozott, ebből 28 fő volt az elemi tagozaton tanuló diák.

A héber nyelvtanárok közül többen említették, hogy több segítséget igényelnének a speciális nevelési igényű diákjaik nyelvtanításához, mivel izraeli vendégtanárok, akik korábban ezen a területen segítettek nekik, már évek óta nem jönnek.

25. Gyermekvédelmi felelős hatáskörébe tartozó diákok száma

Gyermekvédelmi felelős hatáskörébe tartozó diákok száma	
25 fő - ebből:	%
Elemi tagozaton tanul	40%
Gimnáziumi tagozaton tanul	60%

40.sz. táblázat: Gyermekvédelmi felelős hatáskörébe tartozó diákok száma

A gyermekvédelmi felelős elmondta, hogy az iskolában a 2013/2014. tanévben 25 diák tartozik hozzá. Az elemi tagozatról kevesebb százalékban, mint a gimnáziumi részről.

26. A pedagógusoknak a diákjaik tehetség gondozási célú pályáztatásával kapcsolatos véleménye

A pedagógusoknak a diákjaik pályáztatásával kapcsolatos véleménye		
39 főből:	fő	%-ban
Volt véleménye, főként az iskolai pályázatokról	28	72%
Negatív tapasztalat	6	15%
Nem volt véleménye	5	13%

41.sz. táblázat: A pedagógusoknak a diákjaik pályáztatásával kapcsolatos véleménye

A pedagógusok válaszaiból kiderült, hogy a többségüknek a belső pályázatokról (Scheiber-verseny) pozitív tapasztalata van.

A külső pályázatokról megoszlottak a vélemények. Többen megfogalmazták, hogy a tanítványaik ismeretei és a versenykiírások sokszor nincsenek összhangban.

Fontosnak gondolom, hogy a gyerekek ne csak „hazai terepen” versenyezzenek.

A testnevelést tanító pedagógusok a jövőben az elemi tagozatos gyerekeket is versenyeztetni fogják, mert erre a területre eddig nem jutott elég idejük.

Egy pedagógus említette, hogy a külső pályázat által olyan helyre is eljuthattak a tanítványai, ahová nem lett volna másképpen lehetőségük elmenni.

A munkaközösség vezetőkkel készített interjúkból kiderült, hogy a diákok versenyeztetése sokszor a pedagógusok túlterheltsége miatt marad el.

27. A pedagógusok viszonyulása a Nemzeti Alaptantervhez

A pedagógusok viszonyulása a Nemzeti Alaptantervhez		
39 főből:	fő	%-ban
Nem tartja ideálisnak és megfelelőnek a tantárgyára vonatkozó NAT-ban szereplő fejlesztési feladatokat	37	95%
Ideálisnak és megfelelőnek tartja a tantárgyára vonatkozó NAT-ban szereplő fejlesztési feladatokat	2	5%

42.sz. táblázat: A pedagógusok viszonyulása a Nemzeti Alaptantervhez

A pedagógusok nem tartják ideálisnak és irányadónak a NAT-ban leírtakat. Akik ismerik azok számára sem ad használható ismereteket. Ennek több oka is lehetséges, pl. az iskola speciális jellegéből adódóan vannak, akik ideológiai szempontból nem tudnak a tantárgyukhoz kapcsolódó dolgokkal azonosulni. A magyartanárok többsége is beszélt erről a problémáról.

Vannak pedagógusok, akik szakmailag nem tartják fontosnak használni az ott leírt javaslatokat.

28. A pedagógusok tanmeneteinek illeszkedése a helyi tantervhez

A pedagógusok tanmeneteinek illeszkedése a helyi tantervhez		
39 főből:	fő	%-ban
Teljesen illeszteni tudja a tanmenetét a helyi tantervhez	34	87%
Próbálkozik vagy nem fontos a számára, hogy igazodjon a helyi sajátosságokhoz	4	10%
Nincsen tanmenete	1	3%

43.sz. táblázat: A pedagógusok tanmeneteinek illeszkedése a helyi tantervhez

A pedagógusok többsége teljesen tudja a tanmenetét a helyi tantervhez igazítani. Ennek az lehet a fő oka, hogy sokan a helyi tantervek készítésénél is már az iskolában dolgoztak és részt vettek annak az összeállításában.

29. A pedagógusok tankönyv használata

A pedagógusok tankönyv használata		
39 főből:	fő	%-ban
Minden tanévben ugyanabból a tankönyvből/tankönyv-családból tanít	28	72%
Nem minden tanévben ugyanabból a tankönyvből/tankönyv-családból tanít	11	28%

44.sz. táblázat: A pedagógusok tankönyv használata

A tankönyvhasználatról feltett kérdésből kitűnik, hogy a Kollégák többsége kihasználja a módszertani szabadságot, bátran alkalmaz sajátkészítésű információhordozót, kritikusan viszonyul a piacon elérhető kiadványokhoz. Név szerint a Mozaik Kiadó könyvei, illetve a Romankovics-féle tankönyv került említésre.

A pedagógusok többsége ragaszkodik egy tankönyvhöz illetve tankönyvcsaládhoz. Kevesen vannak közülük, akik szeretnék új tankönyveket is kipróbálni.

Problémának tartom, hogy az interjúk felvételének az időpontjában, április-májusban a pedagógusok még nem tudták, hogy milyen tankönyvből fognak 2014 szeptemberétől tanítani.

30. A pedagógusok elégedettsége az osztálytermek berendezéseivel

A pedagógusok elégedettsége az osztálytermek berendezéseivel		
39 főből:	fő	%-ban
Nem elégedett a terem berendezésével	14	36%

45.sz. táblázat: A pedagógusok elégedettsége az osztálytermek berendezéseivel

A pedagógusok kb. harmada nem elégedett az osztályterme vagy csoportszobája berendezésével, ahol tanít. A szaktantermekben tanítók közül csak egy fő volt elégedetlen a szaktanterme berendezésével.

A szakköröket és a napközit vezető tanárok a munkájukhoz külön termet igényelnének. Az iskola épülete sajnos határt szabhat a vágyaiknak. Ezen a területen legnagyobb problémának azt látom, hogy az ima - ének-zene - és Flódni-szakkör nem zajlanak külön helyiségben, ezen három tevékenység oktatása egy teremben történik. Úgy gondolom, hogy ezen foglalkozások a speciális jellegükből adódóan is külön helyiséget igényelnének.

31. A tantárgyak tanításhoz speciális berendezést nem igénylő pedagógusok

A tantárgyak tanításhoz speciális berendezést nem igénylő pedagógusok		
39 főből:	fő	%-ban
Speciális berendezést nem igényel az általa tanított tantárgy tanításához	5	13%

46.sz. táblázat: A tantárgyak tanításhoz speciális berendezést nem igénylő pedagógusok

A pedagógusok többsége speciális berendezést igényelne az általa tanított tantárgy oktatásához. A többségük médiakocsit kérne és érintőképernyőstáblát. Ezen eszközök használatával az oktatás színvonala is emelkedhetne. A pedagógusok igényeinek az iskola anyagi lehetőségei szabnak határt.

32. A pedagógusok szemléltetőeszköz használata

A pedagógusok szemléltetőeszköz használata		
39 főből:	fő	%-ban
Szemléltetőeszközöket használ	38	97%
Szemléltetőeszközöket nem használ	1	3%

47.sz. táblázat: A pedagógusok szemléltetőeszköz használata

A napközivezető pedagóguson kívül minden pedagógus használ szemléltetőeszközöket az óráin. Ezen eszközök a tantárgyak speciális jellegéhez kapcsolódnak. Többen felsorolták a médiakocsit, a filmeket, a képeket, az albumokat és rajzokat, mint a tantárgyukhoz kapcsolódó szemléltetési eszközöket.

A megkeresésemre az iskolai leltárfelelős tájékoztatott az iskolában megtalálható oktatástechnikai eszközök számáról.³⁴³ A pedagógusok a beszélgetések során elmondták, hogy az interaktív táblát csak nagyon ritkán tudják használni, mert kevés van belőle az iskolában. A modern (a mai kornak megfelelő) oktatástechnikai eszközök vásárlásának az iskola anyagi korlátai és a külsős, korlátozott számú pályázati lehetőségek szabnak határt.

33. A pedagógusok kapcsolata a tanítványaik szüleivel

A pedagógusok kapcsolata a tanítványaik szüleivel		
39 főből:	fő	%-ban
Jó, megfelelő a kapcsolata	25	64%
Nincsen kapcsolata a szülővel	14	36%

48.sz. táblázat: A pedagógusok kapcsolata a tanítványaik szüleivel

A pedagógusok többsége megfelelőnek látja a kapcsolatát a tanítványa szüleivel. Kivételt jelent, egy pedagógus, aki elmondta, hogy ő nem szeretne semmilyen kapcsolatot a tanítványa szüleivel.

A szülővel szorosabb kapcsolatot igénylő pedagógusok említették, hogy sokszor a kevésbé problémás gyermekek szülei jelennek meg a fogadóóráikon.

³⁴³ Bandi Tamás, az iskola leltárfelelőse a megkeresésemre az iskolában jelenleg megtalálható oktatástechnikai eszközökről leltárt készített. A leltár felvételének az időpontja: 2014. május 30.: Oktatástechnikai eszközök: Cd-s rádió 8 db., Írásvetítő 18 db., Kismagnó 3 db., Diavetítő 3 db., Videolejátszó 5 db., DVD lejátszó 3 db., Laptop 15 db., Médiakocsi (projektorral) 5 db., Projektor 7 db., Interaktív tábla 2db., Videokamera 1 db., Fényképezőgép 2 db., Vetítövászón (mobil) 1 db..

A zsidósághoz (zsidó hagyományhoz, kultúrához, valláshoz, az iskola meghatározó eszmeiségéhez) fűződő viszonyról szóló adatok: 34-41. kérdésig

34. A pedagógusok attitűdjei azzal kapcsolatban, hogy a Budapesti Zsidó Hitközség iskolájában tanítanak

A pedagógusok attitűdjei azzal kapcsolatban, hogy a Budapesti Zsidó Hitközség iskolájában tanítanak		
39 főből:	fő	%-ban
Pozitív érzése van azzal kapcsolatban, hogy a Budapesti Zsidó Hitközség iskolájában tanít	35	90%
Semmit nem jelent a számára, hogy a Budapesti Zsidó Hitközség iskolájában tanít	4	10%

49.sz. táblázat: A pedagógusok attitűdjei azzal kapcsolatban, hogy a Budapesti Zsidó Hitközség iskolájában tanítanak

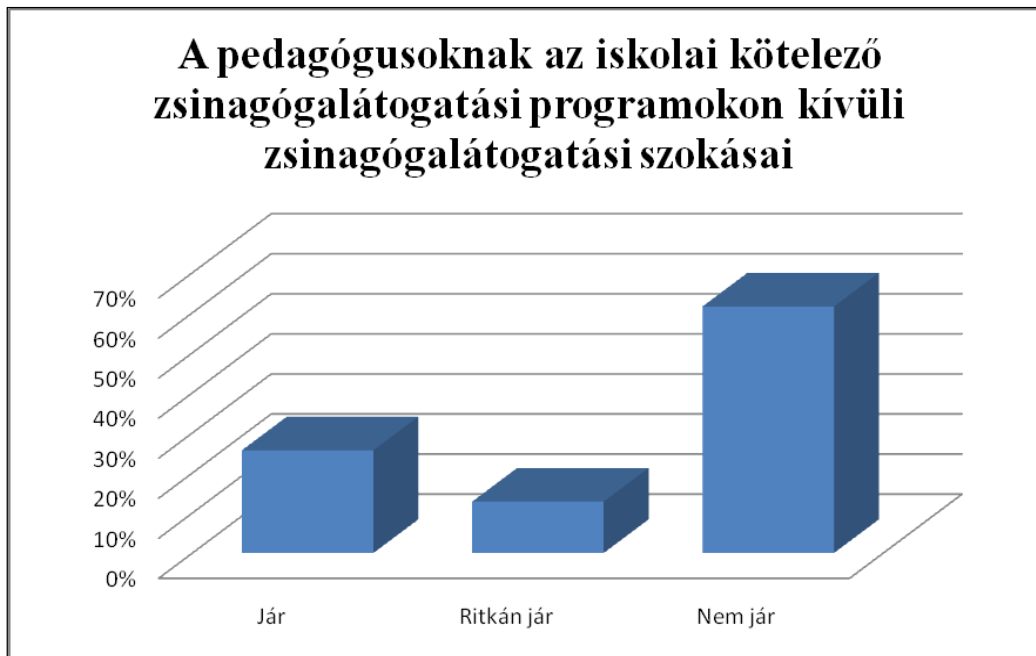
A pedagógusok többsége vallási hovatartozásuktól függetlenül, pozitívan reagáltak erre a kérdésemre. Sokan említették, hogy fontosnak tartják a zsidó közösséghez való tartozást.

35. A pedagógusoknak az iskolai kötelező zsinagógalátogatási programokon kívüli zsinagógalátogatási szokásai

A pedagógusoknak az iskolai kötelező zsinagógalátogatási programokon kívüli zsinagógalátogatási szokásai		
Zsinagógaiba járási szokások 39 főből	fő	%-ban
Jár	10	26%
Ritkán jár	5	13%
Nem jár	24	62%

50.sz. táblázat: A pedagógusoknak az iskolai kötelező zsinagógalátogatási programokon kívüli zsinagógalátogatási szokásai

A pedagógusok többsége az iskola által szervezett kötelező zsinagógalátogatási programokon kívül nem jár zsinagógába.

6.sz. ábra: A pedagógusoknak az iskolai kötelező zsinagógalátogatási programokon kívüli zsinagógalátogatási szokásai

36. A pedagógusok által tanított tantárgy/tantárgyak tanításakor a diákok zsidóságra nevelésének a megjelenése

A pedagógusok által tanított tantárgy/tantárgyak tanításakor a diákok zsidóságra nevelésének a megjelenése		
39 főből:	fő	%-ban
Valamilyen formában megjelenik a tantárgy tanítása során a diákok zsidóságra nevelése	37	95%
Nem jelenik meg semmilyen formában a tantárgy tanítása során a diákok zsidóságra nevelése	2	5%

51.sz. táblázat: A pedagógusok által tanított tantárgy/tantárgyak tanításakor a diákok zsidóságra nevelésének a megjelenése

A pedagógusok igyekeznek az általuk tanított tantárgyak tanítása során a tanítványaik zsidóságra nevelését is szem előtt tartva tanítani. Azoknál a tantárgyaknál, ahol maga a tantárgy sajátossága miatt nehezebb a zsidóságról tanítani, ott is a legtöbben a házirendben szereplő dolgokat szem előtt tartva tanítanak (pl. diákok hiányos öltözködése vagy a kipa hiányossága miatt szólnak).

37. A pedagógusok véleménye az iskolai vallási élethez kapcsolódó programokról

A pedagógusok véleménye az iskolai vallási élethez kapcsolódó programokról		
39 főből:	fő	%-ban
Elégedett a programok tartalmával és a színvonalával	28	72%
Nem elégedett a programok tartalmával és a színvonalával	11	28%

52.sz. táblázat: A pedagógusok véleménye az iskolai vallási élethez kapcsolódó programokról

A pedagógusok többsége általában elégedett az iskolai vallási élethez kapcsolódó programokkal, de ezzel együtt elég sok kritikát is megfogalmaztak (pl. a közös pénteki gyertyagyújtás). Szerintem ezen a területen szükség és igény lenne a további fejlődésre.

38/1. A pedagógusok számára a legkedvesebb zsidó ünnep

A pedagógusok számára a legkedvesebb zsidó ünnep		
Az ünnepek nevei kedveltségi sorrendjükben 39 főből	fő	%-ban
Hanuka	19	49%
Purim	8	21%
Pészách	6	15%
Szimhát-Tóra	5	13%
Tu-Bisvát	5	13%
Sávuot	4	10%
		174

A pedagógusok számára a legkedvesebb zsidó ünnep		
Jom Kipur	2	5%
Mindegyik	2	5%
Ros-hásáná	1	3%
Sábát	1	3%

53.sz. táblázat: A pedagógusok számára a legkedvesebb zsidó ünnep

7.sz. ábra: A pedagógusok számára a legkedvesebb zsidó ünnep

38/2. A pedagógusok által adott válaszok száma, a válaszadók száma szerint

A pedagógusok több ünnepnek a nevét is mondhatták a válaszaikban.

Válaszok száma	39 főből
1 válasz	25
2 válasz	11
3 válasz	2
Mindegyik	1

54.sz. táblázat: A pedagógusok által adott válaszokszáma, a válaszadók száma szerint

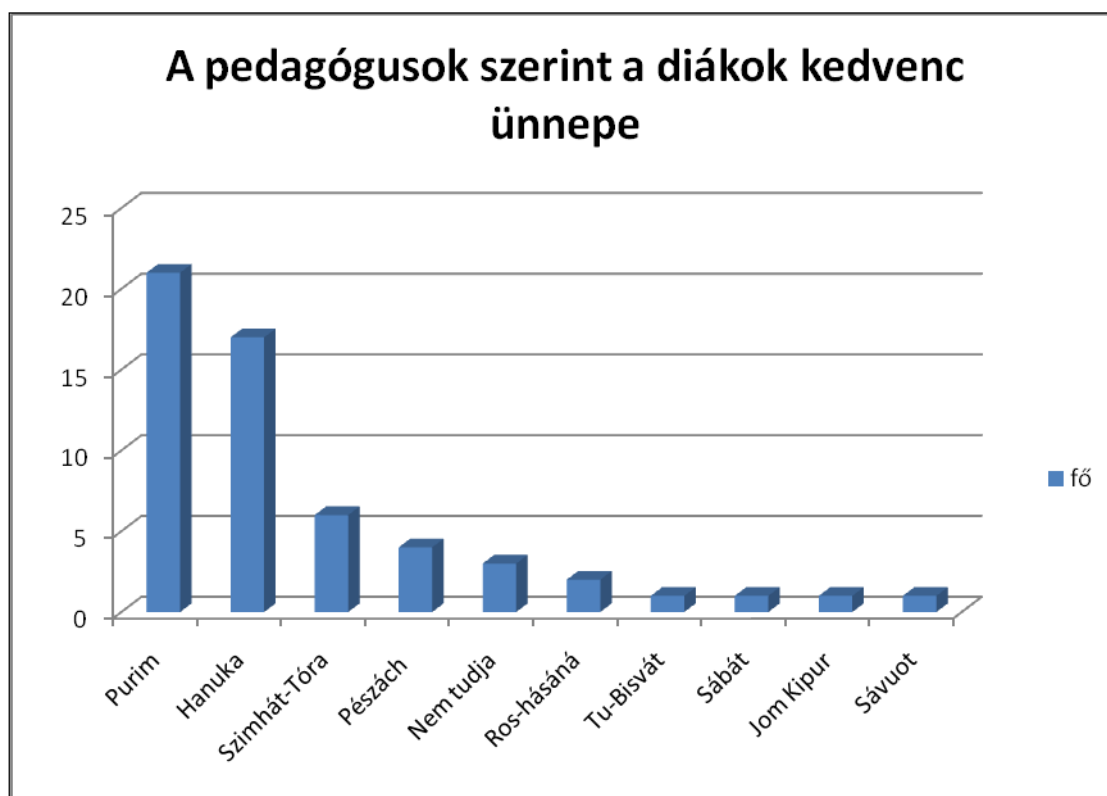
A pedagógusok számára a Hanuka a legkedvesebb zsidó ünnep, ez az ünnep a diákok számára is kedves az ünnep időpontja (téli napfordulónak a keresztény ünnepkörben s a laikus társadalomban is hasonló ideje körül) és az ünnepi szokások miatt is (fánk sütés, gyertyagyújtás, ajándékozás). A Purim ünnepe is a kedvelt az ünnephez kapcsolódó vidám zsinagógai és iskolai programok miatt.

39/1. A pedagógusok szerint a diákok kedvenc ünnepe és a diákok által választott kedvenc ünnep

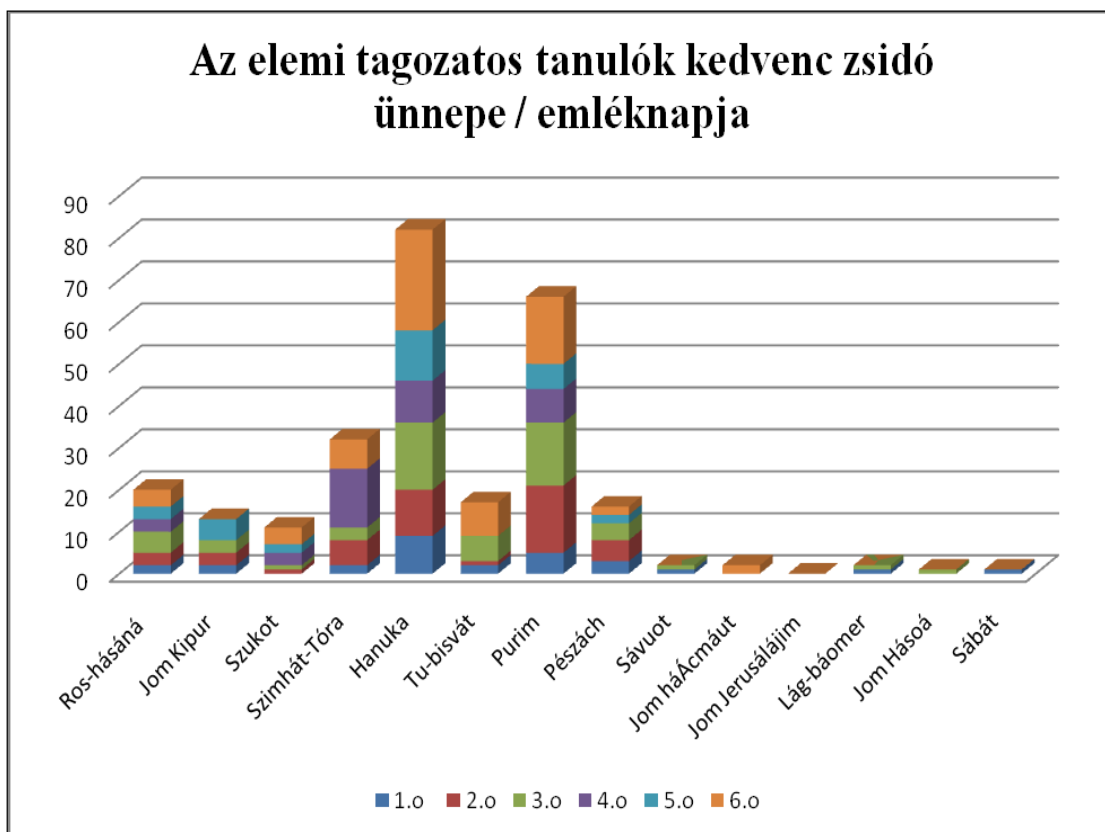
A pedagógusok szerint a diákok kedvenc ünnepe		
Az ünnepek nevei (39 főből)	fő	%-ban
Purim	21	54%
Hanuka	17	44%
Szimhát-Tóra	6	15%
Pészách	4	10%
Nem tudja	3	8%
Ros-hásáná	2	5%

A pedagógusok szerint a diákok kedvenc ünnepe		
Az ünnepek nevei (39 főből)	fő	%-ban
Tu-Bisvát	1	3%
Sábát	1	3%
Jom Kipur	1	3%
Sávuot	1	3%

55.sz. táblázat: A pedagógusok szerint a diákok kedvenc ünnepe

8.sz. ábra: A pedagógusok szerint a diákok kedvenc ünnepe

9.sz. ábra: Az elemi tagozatos tanulók kedvenc zsidó ünnepe / emléknapja

39/2. A pedagógusok száma a válaszadók száma szerint

A válaszadók száma	39 főből
1 válasz	26
2 válasz	8
3 válasz	4
4 válasz	1

56.sz. táblázat: A pedagógusok száma a válaszadók száma szerint

A pedagógusok szerint a diákjaik kedvenc ünnepe a Purim, de a Hanuka ünnepét is sokan választották.

A pedagógusok jól ismerik a diákjaikat, mert a diákok válaszai alapján, ez a két ünnep a vezetői a diákok kedvenc ünnepeinek a rangsorában.

A vizsgálatomból látható, hogy a diákok számára a több napon át tartó, és az ünnep időpontja miatt, sokszor a téli szünetre eső Hanuka prioritást élvez az egynapos iskolánappal járó Purim ünnepével szemben.

Mindkét ünnephez nagyon sok iskolai program kapcsolódik és az ünnepi zsinagógalátogatások is mindig maradandó élményt jelentenek a diákok és a pedagógusok számára is.

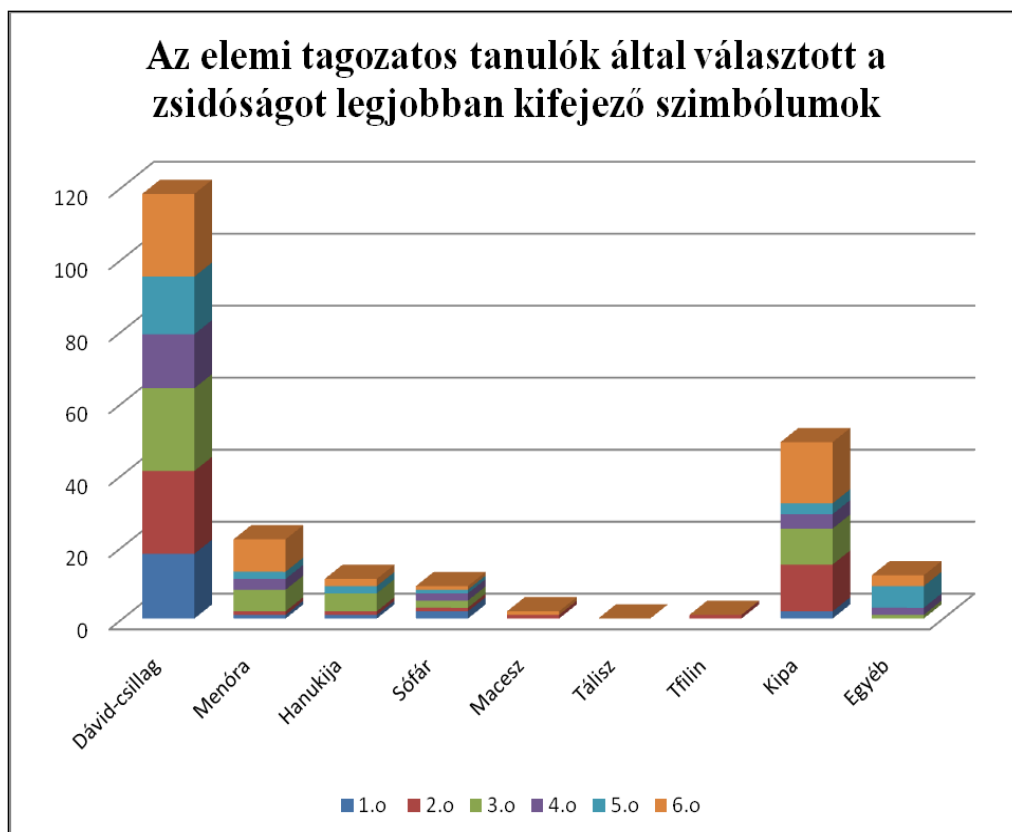
40/1. A pedagógusok által megnevezett legfontosabb zsidó szimbólumok

A pedagógusok által megnevezett legfontosabb zsidó szimbólumok		
A szimbólumok nevei (39 főből)	fő	%-ban
Dávid –csillag	25	64%
Menóra	13	33%
Hanukija	3	8%
Cháj	3	8%
A 12 törzset jelképező medál	1	3%
Siratófal	1	3%
Izraeli zászló	1	3%
Hámszáz	1	3%
Nem tudott válaszolni	1	3%

57.sz. táblázat: A pedagógusok által megnevezett legfontosabb zsidó szimbólumok

10.sz. ábra: A pedagógusok által megnevezett legfontosabb zsidó szimbólumok

11.sz. ábra: Az elemi tagozatos tanulók által választott a zsidóságot legjobban kifejező szimbólumok

40/2. A pedagógusok válaszainak száma a válaszadók száma szerint

A pedagógusok több szimbólumnak a nevét is mondhatták a válaszaikban.

A válaszadók száma	39 főből
1 válasz	31
2 válasz	6
3 válasz	2

58.sz. táblázat: A pedagógusok válaszainak száma a válaszadók száma szerint

A pedagógusok, hasonlóan a diákjaikhoz a Dávid-csillagot választották a legfontosabb zsidó szimbólumnak.

Ez a közismert jelkép az iskola aulájában is megtalálható, ezáltal a pedagógusok és a diákok minden nap láthatják.

41. Az Izraelben járt/élt pedagógusok

Az Izraelben járt/élt pedagógusok		
A 39 főből:	fő	%-ban
Izraelben járt/élt pedagógusok	18	46%

59.sz. táblázat: Az Izraelben járt/élt pedagógusok

Az Izraelben járt pedagógusok száma, ahhoz képest, hogy a Budapesti Zsidó Hitközség iskolájában tanítanak, úgy gondolom, hogy kevés.

Szinte mindegyik pedagógus elmondta, hogy szívesen megismerné az országot.

Az interjúalanyaim közül, mindössze 9 fő járt szakmai úton és 3 fő egy-egy iskolai osztály kísérőtanárként Izraelben.

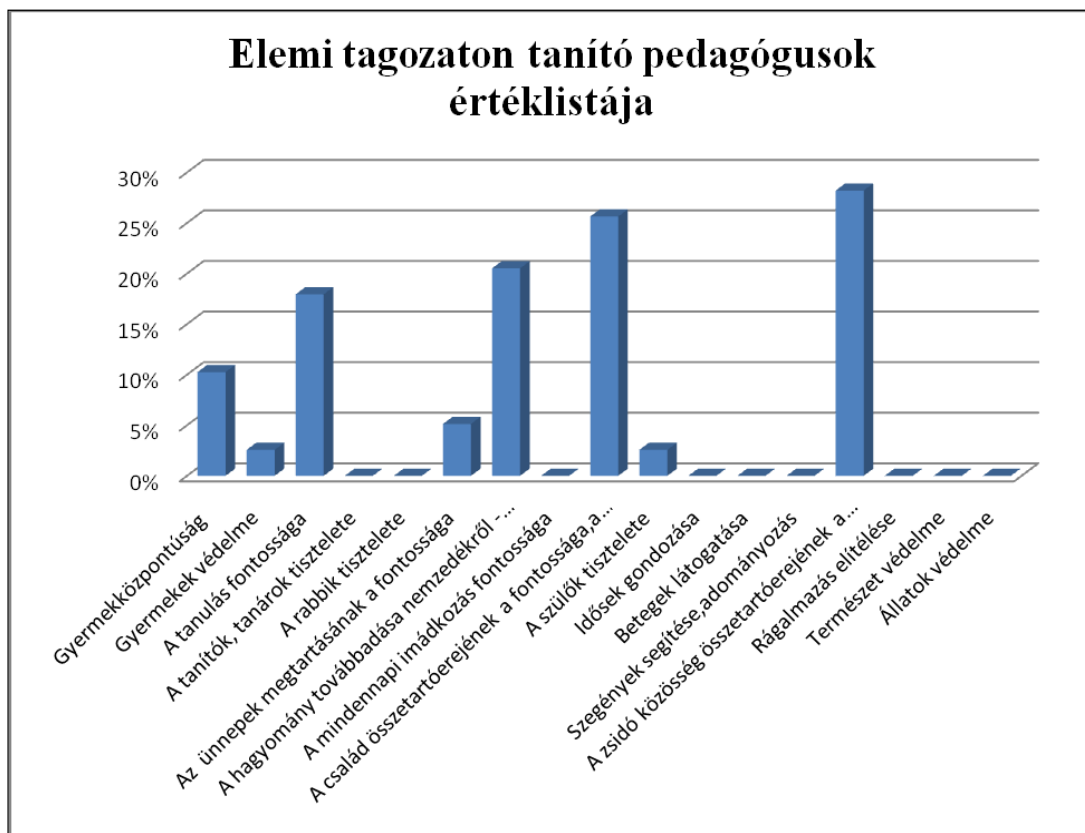
Szerintem egy közösségépítő program is lehetne, egy az iskolai tanároknak szervezett szakmai út, azon kívül, hogy a pedagógusok sok ismeretet szerezhethének az országról és a zsidóságról egyaránt.

42. Értéklista

A pedagógusok az interjúk során az általam összeállított – a történeti-elméleti fejezet alapján létrehozott lista, a zsidó hagyomány és kultúra szempontjából kiemelt értékek közül, az alábbi értékekről is beszéltek, amikor a zsidó hagyomány értékeiről kérdeztem őket. Mint másutt erről szívesen, a tanulók *választhattak* ezen értékek közül, a pedagógusok azonban nem ismerték ezt az értéklisát.

Elemi tagozaton tanító pedagógusok értéklisája	fő	Megoszlás %-ban
Gyermekközponúság	4	10%
Gyermekek védelme	1	3%
A tanulás fontossága	7	18%
A tanítók, tanárok tisztelete		0%
A rabbik tisztelete		0%
Az ünnepek megtartásának a fontossága	2	5%
A hagyomány továbbadása nemzedékről - nemzedékre	8	21%
A mindennapi imádkozás fontossága		0%
A család összetartóerejének a fontossága, a család védelme	10	26%
A szülők tisztelete	1	3%
Idősek gondozása		0%
Betegek látogatása		0%
Szegények segítése, adományozás		0%
A zsidó közösség összetartóerejének a fontossága, a közösség tagjainak segítése	11	28%
Rágalmazás elítélése		0%
Természet védelme		0%
Állatok védelme		0%

60.sz. táblázat: Értéklista

12.sz. ábra: Elemi tagozaton tanító pedagógusok értéklistája

A pedagógusok a legfontosabb értéknek tartották a zsidó közösség összetartását és a közösségen belül egymás segítségét.

A család összetartó erejét és védelmét is sokan említették.

Többen hangsúlyozták a zsidó hagyomány továbbadását nemzedékről-nemzedékre, ezáltal a vallási folytonosság biztosítását időről-időre.

A zsidóság értékei között a tanulás fontosságát is kiemelték. Alighanem persze arról van szó, hogy ez az érték iskolai feladataikkal is közvetlenül összefügg.

Csupán 4 fő volt, akik nem tudtak vagy nem akartak erre a kérdésemre válaszolni.

A pedagógusok közül mindenki úgy látta, hogy a közösség összetartása ma is jellemző érték, de a család védelmét (válasok növekvő száma miatt) és a tanulás fontosságát (tanulók tanulmányi eredménye miatt) manapság „megkopottnak” érzik.

Minden pedagógus pozitívan válaszolt arra a kérdésemre, hogy az általa felsorolt értékeket fel tudja-e vállalni a tanítói/tanári munkája során. Egy fő volt, aki nem tudott válaszolni a kérdésre.

Nagyon fontosnak tartom, hogy a pedagógusok által az értékek közvetítése biztosított az iskolában.

5.4.2. Az elemi tagozaton tanuló diákok vizsgálata

A tanulói kérdőíveket a diákok 2014 májusában töltötték ki. Az elemi tagozathoz 8 osztály tartozott. Az 1-4. osztályig egy-egy osztály, az 5-6. évfolyamon két-két osztály volt. A kérdőívek kitöltésekor 144 tanuló volt jelen és 9 fő hiányzott. Az osztályfőnökök engedélyével minden osztályban egy – egy tanórát tarthattam.

Természetesen a tanórák előtt az osztályfőnökökkel és a vallástan tanárokkal is egyeztettem időpontot. Minden osztályfőnöknek és vallástanárnak lehetőséget adtam arra, hogy ott legyenek az óráimon.

A sok elfoglaltságuk miatt csak egy osztályban volt jelen a tanulók osztályfőnöke, aki a tanulók vallástanára is. Az órákon a kérdőívek kitöltését készítettem elő és a foglalkozások végén a gyerekek válaszolhattak a kérdőívben szereplő kérdéseimre.

Az 1-4. osztályosoknál a tanítókkal való előzetes megbeszélésemnek megfelelően volt olyan eset, hogy egy-egy tanuló több időt kapott a kérdőív kitöltésére. Ennek az volt az oka, hogy ők más írásbeli feladatnál is a képességeiket figyelme véve több időt kapnak.

A kérdőív 6. kérdésénél a tantárgyi felsorolásból a történelem és a vallástan tantárgyak szándékosan kimaradtak. Kíváncsi voltam arra, hogy a vallástan tantárgy kihagyását a tantárgyi felsorolásból a tanulók észreveszik-e. Ezt minden tanuló észrevette és szóban jelezték is. Ezzel is e tantárgyhoz való érzelmi kötődésüket szerettem volna megvizsgálni.

Az ötödik és a hatodik osztályos tanulók is, egyöntetűen hiányolták, hogy a történelem mellett a vallástan is kimaradt a listából.

Fontosnak éreztem, hogy a zsidó hitközség iskolájában a tanulók a vallástan tantárgyat a többi tantárggyal egyenértékűnek tekintik, ezt megerősítették a tantárgyi felsorolás hiányosságának az észrevételével.

A kérdőív 7. kérdésénél a *Sábát* ünnepe szándékosan kimaradt a felsorolásból, az általam tartott órán megemlítettük ezen ünnep fontosságát is, és lehetőséget biztosítottam a tanulóknak, hogy ezen ünnepet is megjelöljék.

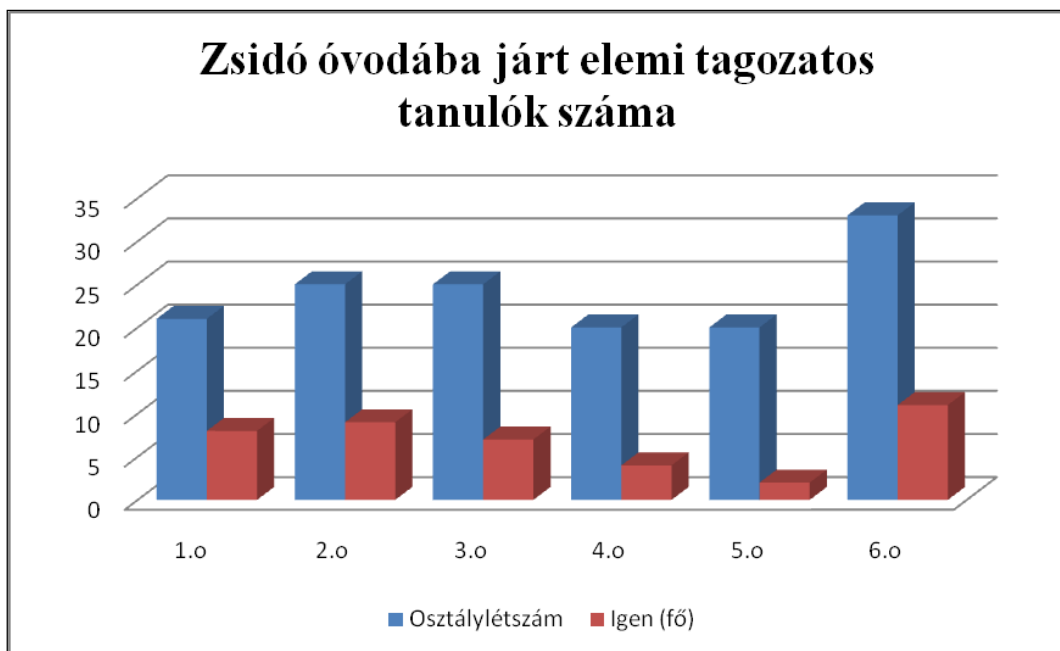
A 3., 5., 7., 8., 10., 11., 12., 13., 19 és 20. kérdésnél a felsoroltakból többet is megjelölhettek a vizsgálati személyek.

A kérdőív minden kérdését megbeszéltem a diákokkal és a tanulók egyesével adták át a kitöltött példányokat. Ekkor alkalmam volt mindenkivel külön-külön is áttekinteni, átbeszélni a kérdéseket. A kérdőívek értékelését a tanulókkal való egyéni beszélgetéseim is segítették.

1. Zsidó óvodába járt elemi tagozatos tanulók száma

Zsidó óvodába járt elemi tagozatos tanulók száma							
	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
	21 fő	25 fő	25 fő	20 fő	20 fő	33 fő	144 fő
Igen (fő)	8	9	7	4	2	11	41

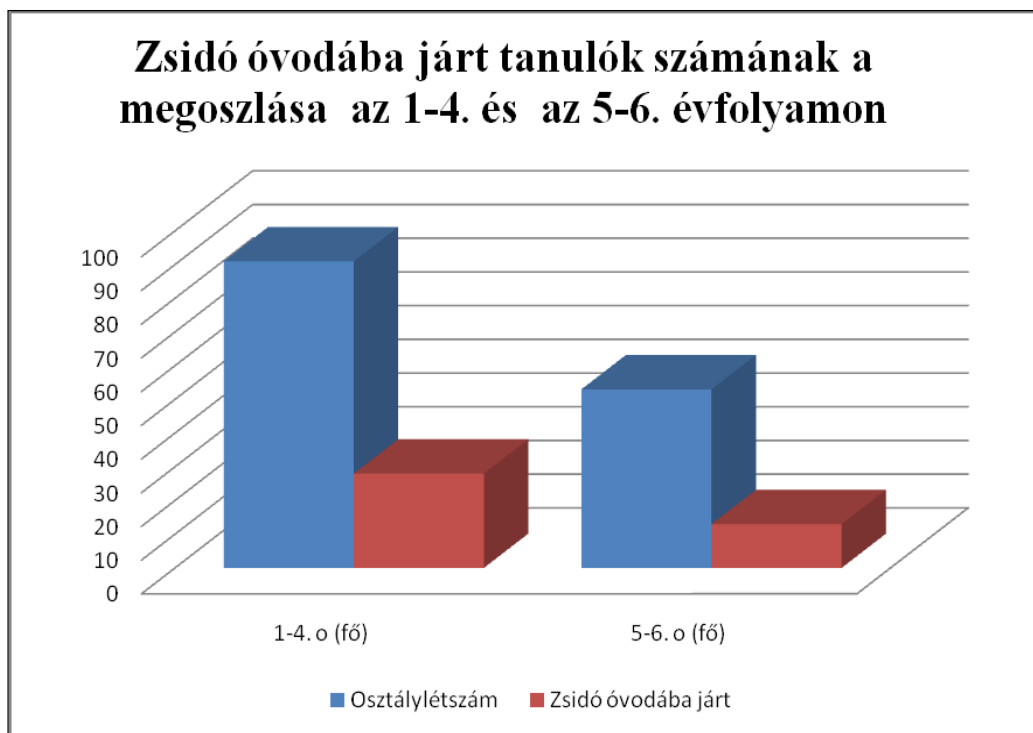
61.sz. táblázat: Zsidó óvodába járt elemi tagozatos tanulók száma

13.sz. ábra: Zsidó óvodába járt elemi tagozatos tanulók száma

Zsidó óvodába járt tanulók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon		
	1-4. o (fő)	5-6. o (fő)
Osztálylétszám	91	53
Zsidó óvodába járt	28	13
%-ban	31%	25%

62.sz. táblázat: Zsidó óvodába járt tanulók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

14.sz. ábra: Zsidó óvodába járt tanulók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

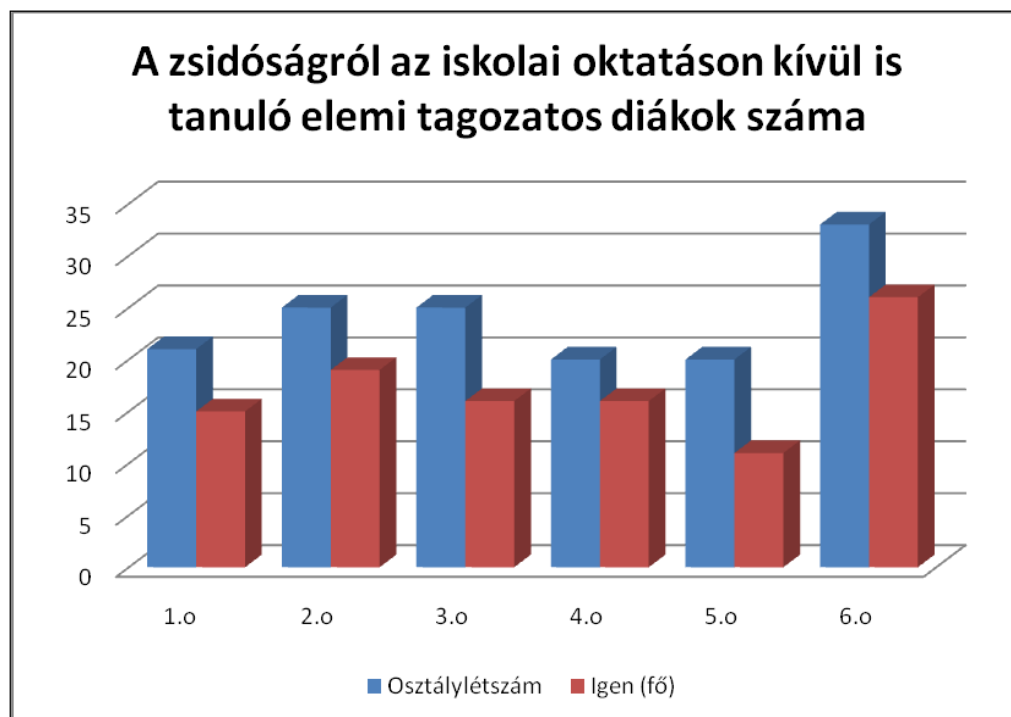
Budapesten négy zsidó óvoda működik. Az iskolai tanulóinak a többsége nem zsidó óvodába járt. A zsidó óvodába járt tanulók közül a legtöbben a hatodik évfolyamon tanulnak. Szóbeli közlésükből megtudtam, hogy ők Benjámín óvodába jártak.

A tanulók zsidóságára vonatkozó felmérést nem készíthettem, de a tanulókkal folytatott beszélgetéseim alapján arra a megállapításra jutottam, hogy ennek az lehet az oka, hogy ezen az évfolyamon találhatóak a legmagasabb arányban a zsidó tanulók.

2. A zsidóságról az iskolai oktatáson kívül is tanuló elemi tagozatos diákok száma

A zsidóságról az iskolai oktatáson kívül is tanuló elemi tagozatos diákok száma							
Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
		21	25	25	20	20	33
Igen (fő)	15	19	16	16	11	26	103

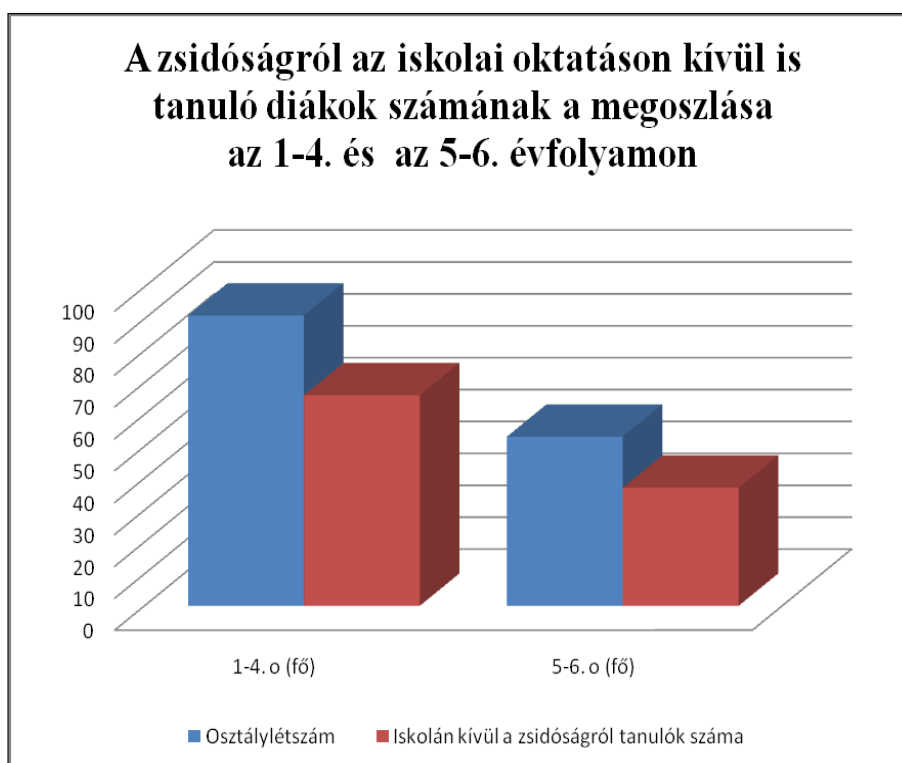
63.sz. táblázat: A zsidóságról az iskolai oktatáson kívül is tanuló elemi tagozatos diákok száma

15.sz. ábra: A zsidóságról az iskolai oktatáson kívül is tanuló elemi tagozatos diákok száma

A zsidóságról az iskolai oktatáson kívül is tanuló diákok számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon		
	1-4. o	5-6. o
Osztálylétszám (fő)	91	53
Iskolán kívül a zsidóságról tanulók száma (fő)	66	37
%-ban	73%	70%

64.sz. táblázat: A zsidóságról az iskolai oktatáson kívül is tanuló diákok számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

16.sz. ábra: A zsidóságról az iskolai oktatáson kívül is tanuló diákok számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

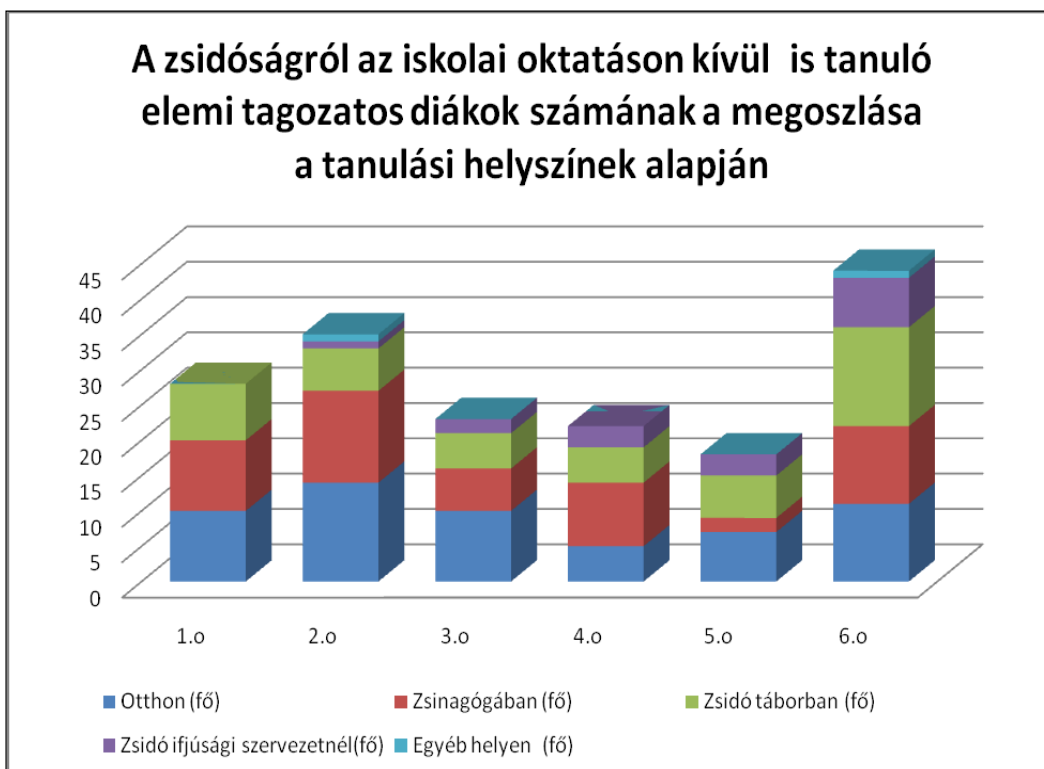
Az elemi tagozatos tanulók többsége az iskolán kívül is tanul a zsidóságról. Ezt fontosnak tartom, mert úgy gondolom, hogy a vallás gyakorlása és tanulása informális keretek között is szükséges. Az iskola és az informális színterek hatása egymást erősíti.

3. A zsidóságról az iskolai oktatáson kívül is tanuló elemi tagozatos diákok számának a megoszlása a tanulási helyszínek alapján

A felsoroltakból többet is megjelölhettek a vizsgálati személyek.

A zsidóságról az iskolai oktatáson kívül is tanuló elemi tagozatos diákok számának a megoszlása a tanulási helyszínek alapján							
Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
	21	25	25	20	20	33	144
Otthon (fő)	10	14	10	5	7	11	57
Zsinagógában (fő)	10	13	6	9	2	11	51
Zsidó táborban (fő)	8	6	5	5	6	14	44
Zsidó ifjúsági szervezetnél(fő)	0	1	2	3	3	7	16
Egyéb helyen (fő)	0	1	0	0	0	1	2

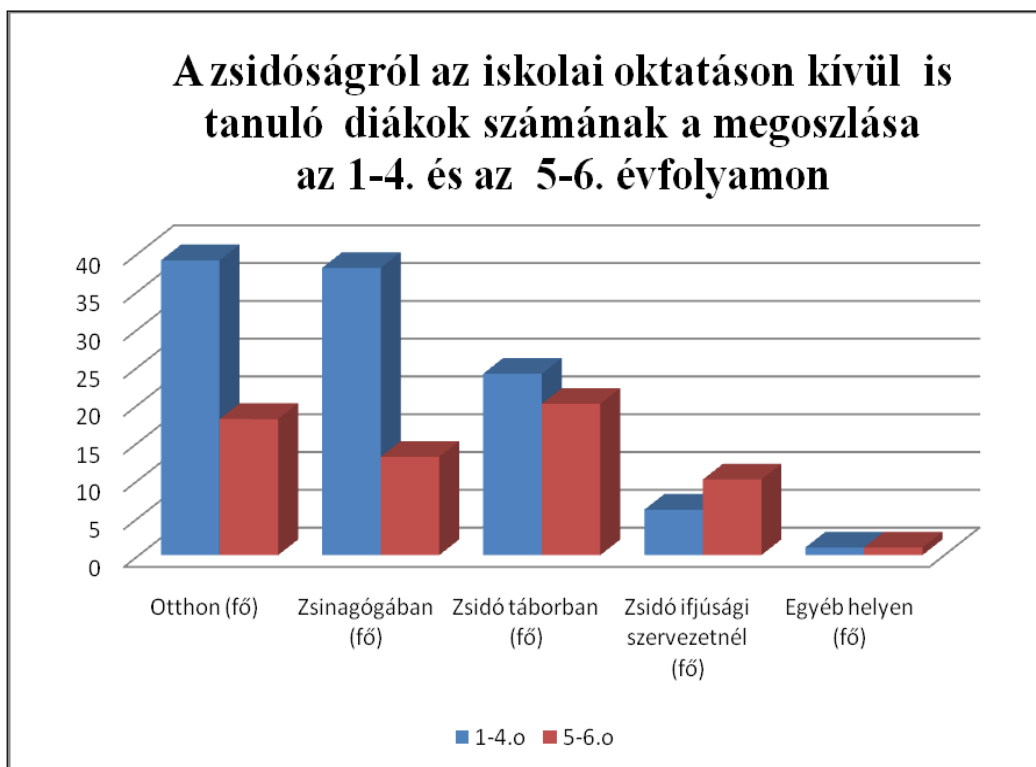
65.sz. táblázat: A zsidóságról az iskolai oktatáson kívül is tanuló elemi tagozatos diákok számának a megoszlása a tanulási helyszínek alapján

17.sz. ábra: A zsidóságról az iskolai oktatáson kívül is tanuló elemi tagozatos diákok számának a megoszlása a tanulási helyszínek alapján

A zsidóságról az iskolai oktatáson kívül is tanuló diákok számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	% -ban			
	1-4.o	5-6.o	1-4.o	5-6.o
Osztálylétszám (fő)	91	53		
Otthon (fő)	39	18	43%	34%
Zsinagógában (fő)	38	13	42%	25%
Zsidó táborban (fő)	24	20	26%	38%
Zsidó ifjúsági szervezetnél (fő)	6	10	7%	19%
Egyéb helyen (fő)	1	1	1%	2%

66.sz. táblázat: A zsidóságról az iskolai oktatáson kívül is tanuló diákok számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

18.sz. ábra: A zsidóságról az iskolai oktatáson kívül is tanuló diákok számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján

Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
	21	25	25	20	20	33	
1 válasz (fő)	5	7	10	11	5	13	51
2 válasz (fő)	7	9	3	4	6	9	38
3 válasz (fő)	3	2	1	1	0	3	10
4 válasz (fő)	0	0	1	0	0	1	2
5 válasz (fő)	0	0	1	0	0	0	1

67.sz. táblázat: A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján

A válaszadók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon a tanulói válaszok száma alapján		
	1-4.o	5-6.o
1 válasz (fő)	33	18
2 válasz (fő)	23	15
3 válasz (fő)	7	3
4 válasz (fő)	1	1
5 válasz (fő)	1	0

68.sz. táblázat: A válaszadók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon a tanulói válaszok száma alapján

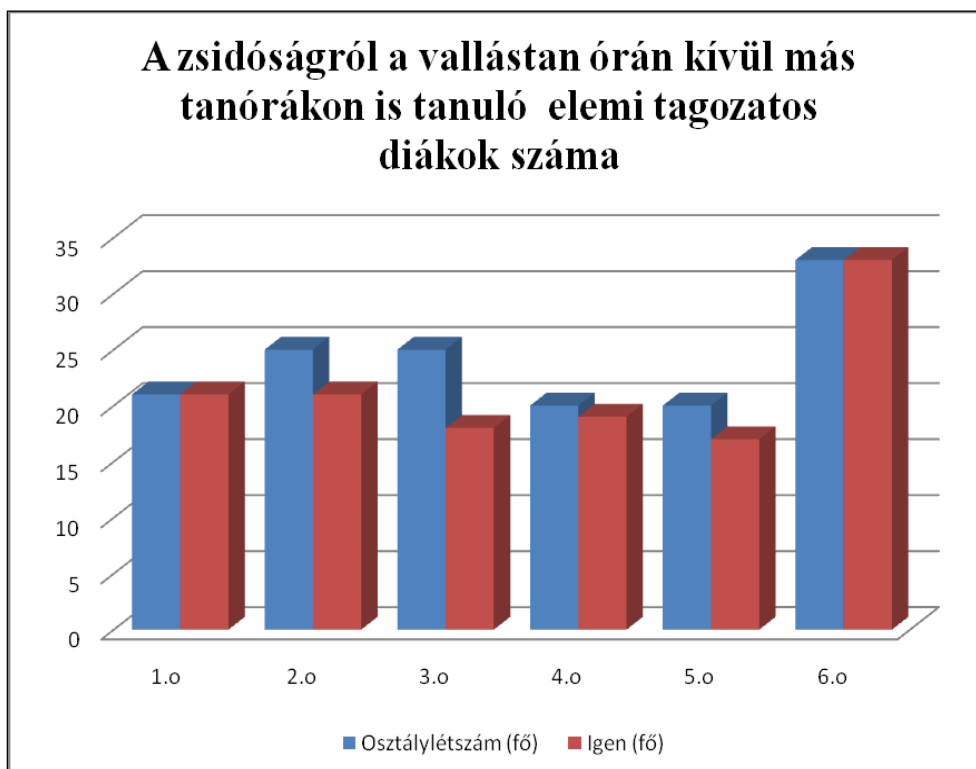
A tanulók többsége otthon és a zsinagógában szerez még vallási ismereteket.

A felmérési eredményekből látható, hogy a zsidó táborok (Szarvas, Flódni) is fontos helyszínei a zsidó vallás oktatásának.

4. A zsidóságról a vallástan órán kívül más tanórákon is tanuló elemi tagozatos diákok száma

A zsidóságról a vallástan órán kívül más tanórákon is tanuló elemi tagozatos diákok száma							
Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
	21	25	25	20	20	33	144
Igen (fő)	21	21	18	19	17	33	129

69.sz. táblázat: A zsidóságról a vallástan órán kívül más tanórákon is tanuló elemi tagozatos diákok száma

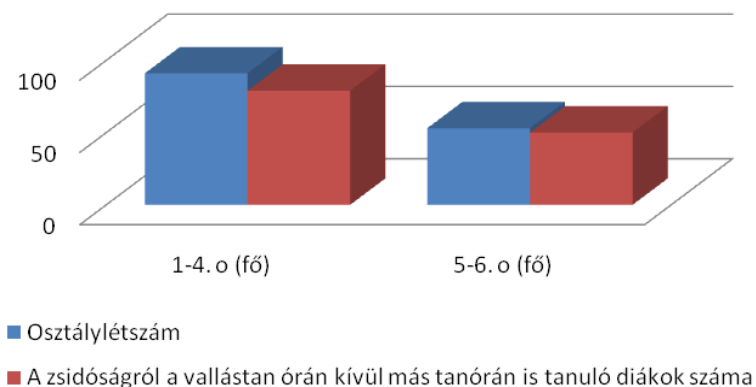

19.sz. ábra: A zsidóságról a vallástan órán kívül más tanórákon is tanuló elemi tagozatos diákok száma

A zsidóságról a vallástan órán kívül más tanórákon is tanuló diákok számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon		
	1-4. o (fő)	5-6. o (fő)
Osztálylétszám	91	53
A zsidóságról a vallástan órán kívül más tanórákon is tanuló diákok száma	79	50
%-ban	87%	94%

70.sz. táblázat: A zsidóságról a vallástan órán kívül más tanórákon is tanuló diákok számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

**A zsidóságról a vallástan órán kívül
más tanórán is tanuló diákok
számának a megoszlása
az 1-4. és az 5-6. évfolyamon**

*20.sz. ábra: A zsidóságról a vallástan órán kívül
más tanórán is tanuló diákok számának a megoszlása
az 1-4. és az 5-6. évfolyamon*

Az első négy évfolyamon tanuló diákok nagyobb arányban válaszolták, hogy tanulnak más tanórákon is zsidóságról.

A hatodik évfolyamon kimagasló az igennel válaszoló tanulók száma.

5. A zsidóságról való tanulás tantárgyankénti megoszlása az elemi tagozatos diákok válaszainak a száma alapján

A felsoroltakból többet is megjelölhettek a vizsgálati személyek.

A zsidóságról való tanulás tantárgyankénti megoszlása az elemi tagozatos diákok válaszainak a száma alapján							
Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
		21	25	25	20	20	33
Magyar nyelv és irodalom	3	3	4	0	0	6	16
Matematika	2	4	1	0	0	0	7
Környezet és természet- ismeret	1	2	0	3	0	0	6
Ének-zene	5	13	2	1	0	6	27
Technika	1	8	5	3	0	0	17
Rajz	18	19	12	2	0	5	56
Testnevelés	2	0	2	0	0	0	4
Fizika	0	0	0	0	0	0	0
Kémia	0	0	0	0	0	0	0
Angol nyelv	0	2	1	0	0	1	4
Héber nyelv	2	2	9	16	11	20	60
Informatika	0	0	0	0	1	0	1
Földrajz	0	0	0	0	0	0	0
Osztályfőnöki	0	0	1	0	7	7	15
Történelem	0	0	0	0	12	31	43

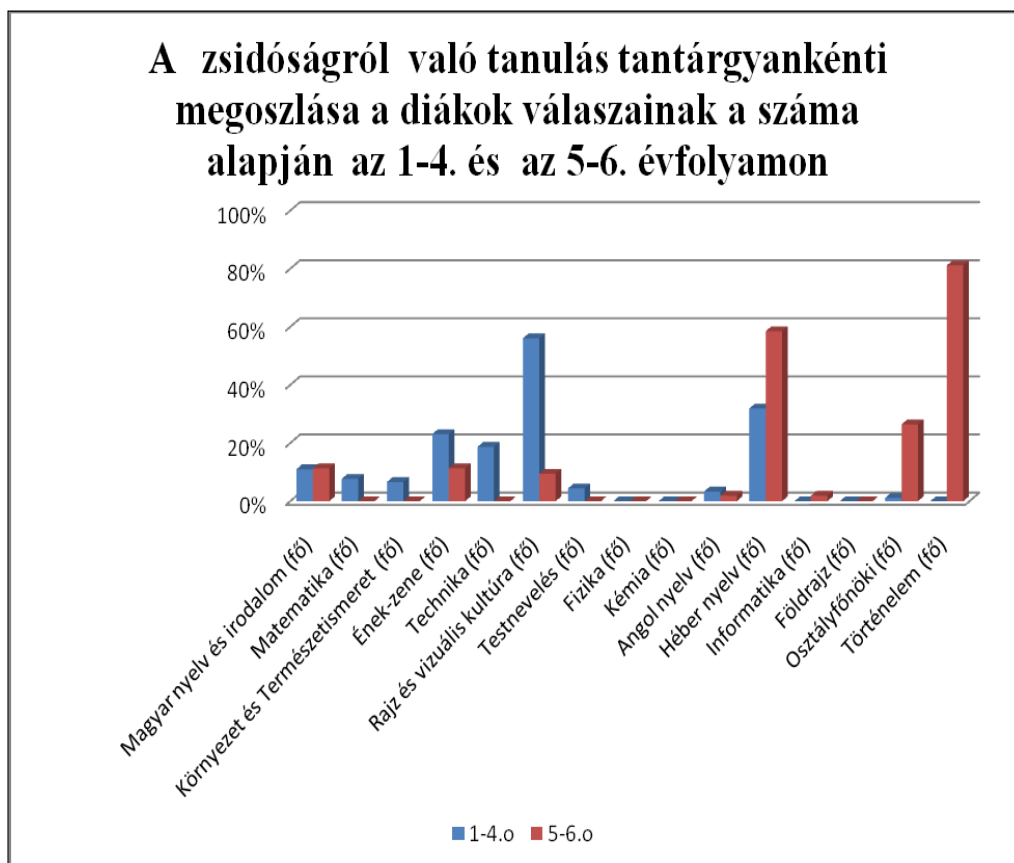
71.sz. táblázat: A zsidóságról való tanulás tantárgyankénti megoszlása az elemi tagozatos diákok válaszainak a száma alapján

21.sz. ábra: A zsidóságról való tanulás tantárgyankénti megoszlása az elemi tagozatos diákok válaszainak a száma alapján

A zsidóságról való tanulás tantárgyankénti megoszlása a diákok válaszainak a száma alapján az 1-4. és az 5-6. évfolyamon				
	1-4.o	%-ban	5-6.o	%-ban
Osztálylétszám (fő)	91		53	
Magyar nyelv és irodalom (fő)	10	11%	6	11%
Matematika (fő)	7	8%	0	0%
Környezet és Természetismeret (fő)	6	7%	0	0%
Ének-zene (fő)	21	23%	6	11%
Technika (fő)	17	19%	0	0%
Rajz és vizuális kultúra (fő)	51	56%	5	9%
Testnevelés (fő)	4	4%	0	0%
Fizika (fő)	0	0%	0	0%
Kémia (fő)	0	0%	0	0%
Angol nyelv (fő)	3	3%	1	2%
Héber nyelv (fő)	29	32%	31	58%
Informatika (fő)	0	0%	1	2%
Földrajz (fő)	0	0%	0	0%
Osztályfőnöki (fő)	1	1%	14	26%
Történelem (fő)	0	0%	43	81%

72.sz. táblázat: A zsidóságról való tanulás tantárgyankénti megoszlása a diákok válaszainak a száma alapján az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

22.sz. ábra: A zsidóságról való tanulás tantárgyankénti megoszlása a diákok válaszainak a száma alapján az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
		21	25	25	20	20	33
1 válasz (fő)	12	5	8	14	8	7	54
2 válasz (fő)	5	4	4	2	5	15	35
3 válasz (fő)	3	9	6	1	4	6	29
4 válasz (fő)	1	2	0	1	0	4	8
6 válasz (fő)	0	1	0	0	0	1	2

73.sz. táblázat: A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján

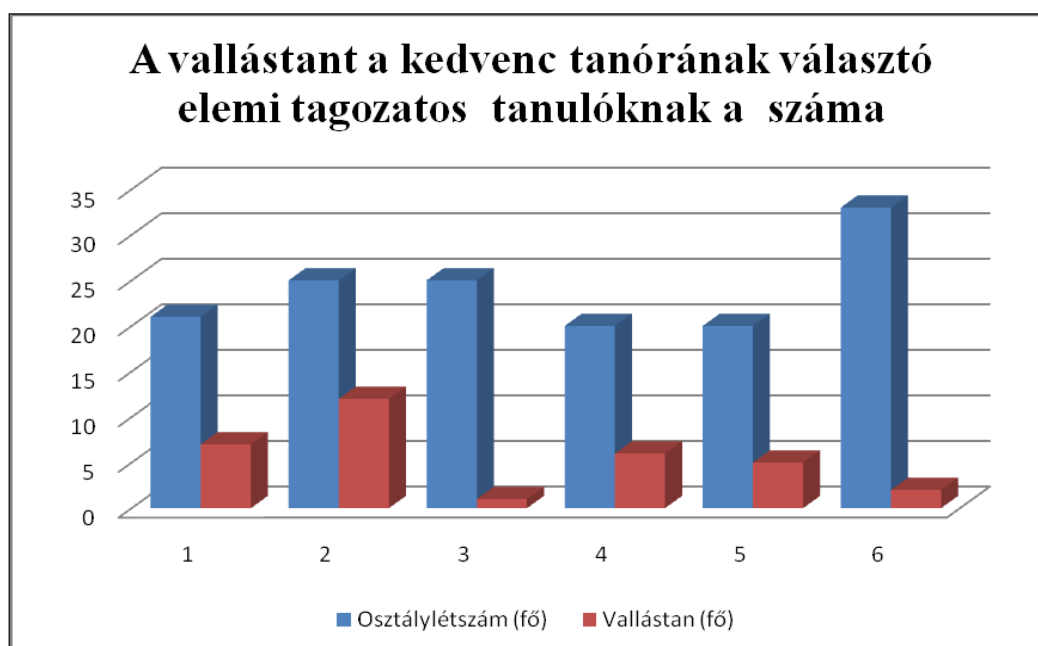
A tanulói válaszokból kiderült, hogy a diákok a zsidóságról a vallástan órán kívül a legtöbbet héber nyelv és történelem, valamint kisebb százalékban osztályfőnöki, magyar nyelv és irodalom, rajz, ének-zene órákon tanulnak.

Az első négy évfolyamon a rajz tantárgyé a vezető szerep, az ötödik évfolyamtól kezdve a történelem.

6. A kedvenc tanórának a vallástant választó elemi tagozatos tanulóknak a száma

A kedvenc tanórának a vallástant választó elemi tagozatos tanulóknak a száma							
Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
		21	25	25	20	20	33
Vallástan (fő)	7	12	1	6	5	2	33

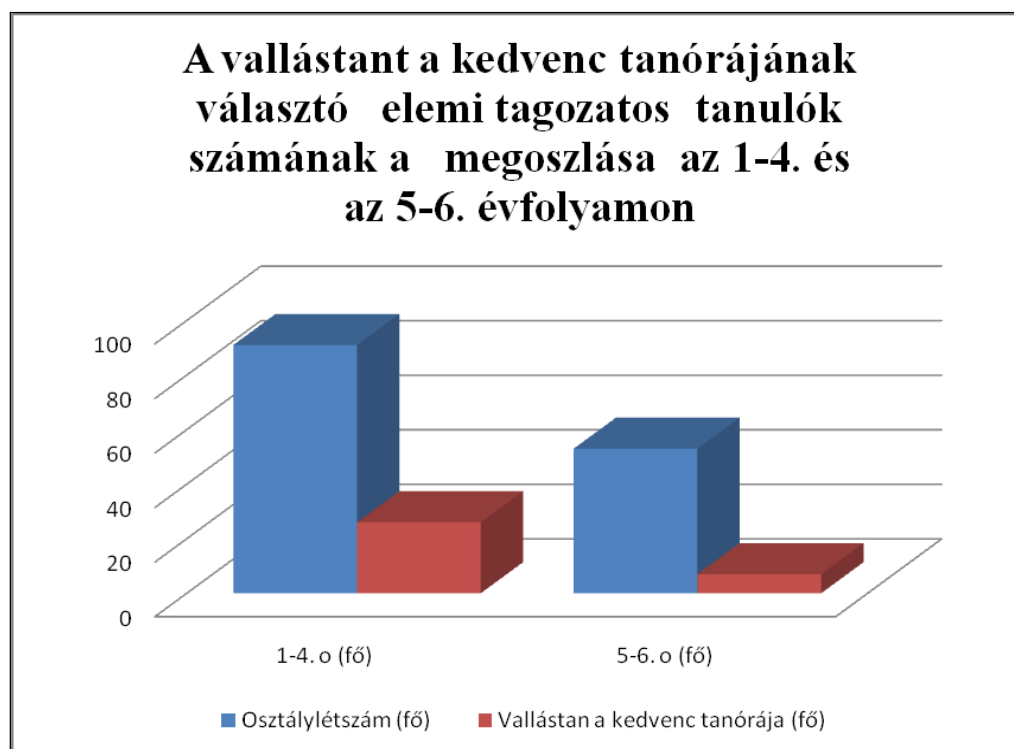
74.sz. táblázat: A kedvenc tanórának a vallástant választó elemi tagozatos tanulóknak a száma

23.sz. ábra: A vallástant a kedvenc tanórának választó elemi tagozatos tanulóknak a száma

A vallástant a kedvenc tanórájának választó elemi tagozatos tanulók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon		
	1-4. o	5-6. o
Osztálylétszám (fő)	91	53
Vallástan a kedvenc tanórája (fő)	26	7
%-ban	29%	13%

75.sz. táblázat: A vallástant a kedvenc tanórájának választó elemi tagozatos tanulók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

24.sz. ábra: A vallástant a kedvenc tanórájának választó elemi tagozatos tanulók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

A vallástan tantárgy, mint a diákok kedvenc tantárgya az első négy évfolyamhoz képest az ötödik évfolyamtól nem jellemző.

E tantárgyat az első két évfolyamon tanuló diákok nagyobb arányban választották a kedvenc tantárgyaik közé.

A vallástant a harmadik évfolyamon tanulók nem választották a kedvenceik közé, érdemes lenne ennek az okát megtalálni.

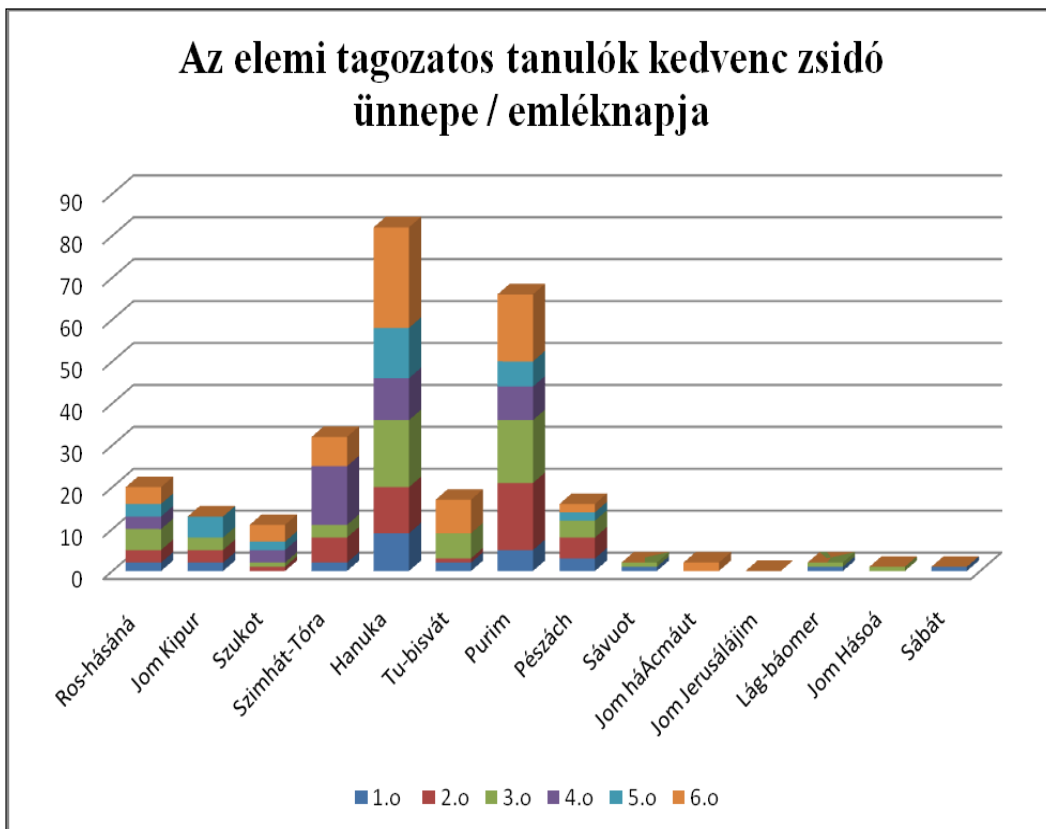
A vallástan újra, a negyedik évfolyamtól szerepelt a tanulók kedvenc tantárgyai között.

7. Az elemi tagozatos tanulók kedvenc zsidó ünnepe/emléknapja

A felsoroltakból többet is megjelölhettek a vizsgálati személyek.

Az elemi tagozatos tanulók kedvenc zsidó ünnepe / emléknapja							
Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
	21	25	25	20	20	33	144
Ros-hásáná	2	3	5	3	3	4	20
Jom Kipur	2	3	3	0	5	0	13
Szukot	0	1	1	3	2	4	11
Szimhát-Tóra	2	6	3	14	0	7	32
Hanuka	9	11	16	10	12	24	82
Tu-bisvát	2	1	6	0	0	8	17
Purim	5	16	15	8	6	16	66
Pészách	3	5	4	0	2	2	16
Sávuot	1	0	1	0	0	0	2
Jom háÁcmáut	0	0	0	0	0	2	2
Jom Jerusálájim	0	0	0	0	0	0	0
Lág-báomer	1	0	1	0	0	0	2
Jom Hásoá	0	0	1	0	0	0	1
Sábát	1	0	0	0	0	0	1

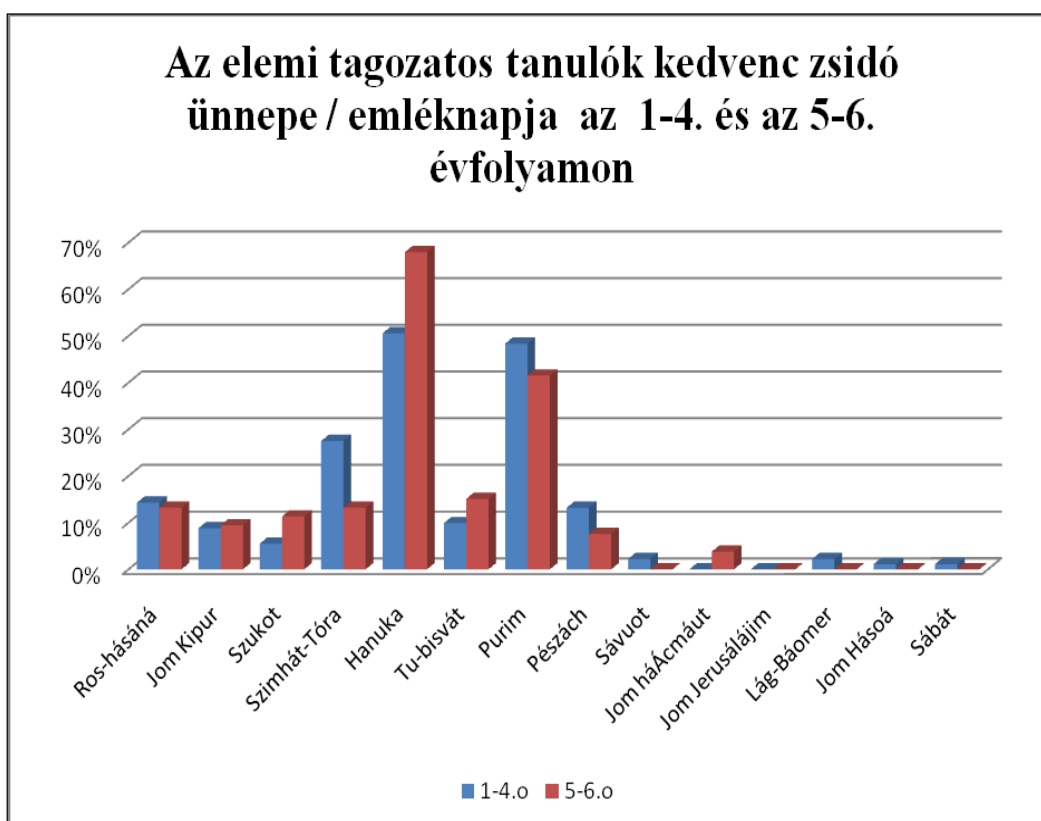
76.sz. táblázat: Az elemi tagozatos tanulók kedvenc zsidó ünnepe / emléknapja

25.sz. ábra: Az elemi tagozatos tanulók kedvenc zsidó ünnepe / emléknapja

A különböző zsidó ünnepeket választó tanulók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon				
	1-4.o	%-ban	5-6.o	%-ban
Osztálylétszám (fő)	91		53	
Ros-hásáná	13	14%	7	13%
Jom Kipur	8	9%	5	9%
Szukot	5	5%	6	11%
Szimhát-Tóra	25	27%	7	13%
Hanuka	46	51%	36	68%
Tu-bisvát	9	10%	8	15%
Purim	44	48%	22	42%
Pészách	12	13%	4	8%
Sávuot	2	2%	0	0%
Jom háÁcmáut	0	0%	2	4%
Jom Jerusálájim	0	0%	0	0%
Lág-Báomer	2	2%	0	0%
Jom Hásoá	1	1%	0	0%
Sábát	1	1%	0	0%

77.sz.táblázat: A különböző zsidó ünnepeket választó tanulók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

26.sz. ábra: Az elemi tagozatos tanulók kedvenc zsidó ünnepe / emléknapja az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján							
Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
	21	25	25	20	20	33	144
1 válasz (fő)	14	1	-	3	13	6	37
2 válasz (fő)	5	22	22	16	5	18	88
3 válasz (fő)	2	0	1	1	1	9	14
4 válasz (fő)	0	0	0	0	1	0	1
11 válasz (fő)	0	1	0	0	0	0	1
Mindegyik (fő)	0	1	0	0	0	0	1

78.sz. táblázat: A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján

A válaszadók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon		
	1-4.o	5-6.o
Osztálylétszám (fő)	91	53
1 válasz (fő)	18	19
2 válasz (fő)	65	23
3 válasz (fő)	4	10
4 válasz (fő)	0	1
11 válasz (fő)	1	0
Mindegyik (fő)	1	0

79.sz. táblázat: A válaszadók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

A tanulók kedvenc ünnepe Hanuka és Purim. Ennek okait a következő kérdésben kutattam.³⁴⁴

8. A különböző zsidó ünnepek/emléknapok tanulói kedveltségének az okai

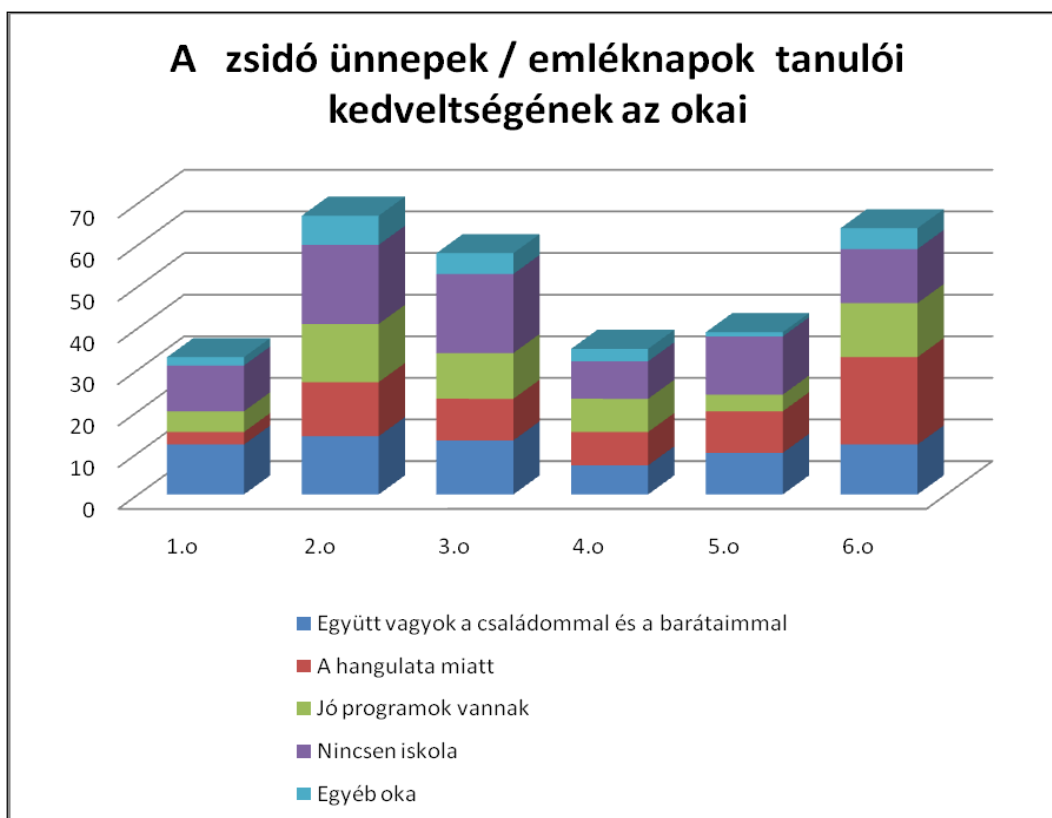
A felsoroltakból többet is megjelölhettek a vizsgálati személyek.

80.sz. táblázat: A zsidó ünnepek /emléknapok tanulói kedveltségének az okai

³⁴⁴ 2012 januárjában a jeruzsálemi Zalman Aran iskolában a gyerekek ünnepekkel kapcsolatos attitűdjeit is vizsgáltam. Nagy különbség az izraeli és a Scheiberes-tanulók „kedvenc ünnep” választása között, hogy az izraeli gyerekek számára a Jom háÁcmáut, a Jom Jerusálájim és a Lág- Báomer állnak a lista élén. Úgy gondolom, hogy az iskolánkban a Lág-Báomer ünnepét is, közös iskolai programokkal a tanulók számára még kedveltebbé tudnánk tenni. A családok, a rabbik, a pedagógusok (kiemelten a vallástant tanítók) és a zsinagógai körzetek segítségével a Sábát ünnepe is lehetne népszerűbb a tanulók között.

Pedagógusi tapasztalatom alapján, ennek a nevelési és oktatási célnak az eléréséhez a családok zsidó vallási háttere dominánsabban szükséges, mint a többi ünnep „kedvencé” tételében.

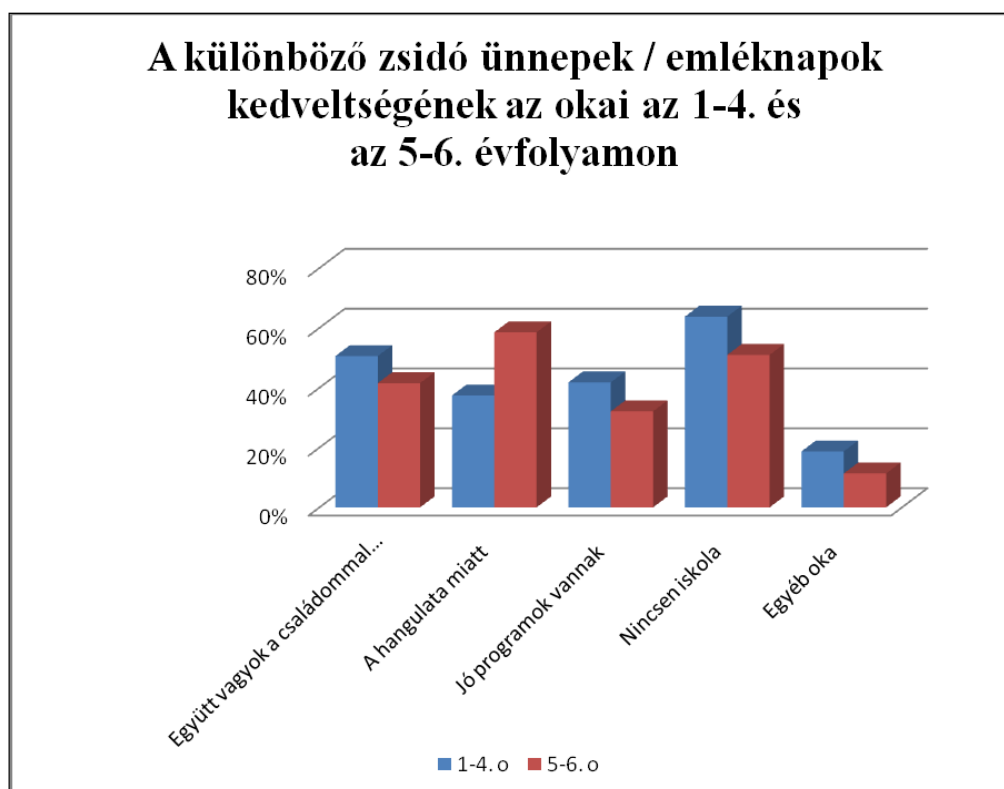
A zsidó ünnepek / emlénapok tanulói kedveltségének az okai							
Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
		21	25	25	20	20	33
Együtt vagyok a családommal és a barátaimmal	12	14	13	7	10	12	68
A hangulata miatt	3	13	10	8	10	21	65
Jó programok vannak	5	14	11	8	4	13	55
Nincsen iskola	11	19	19	9	14	13	85
Egyéb oka	2	7	5	3	1	5	23

27.sz. ábra: A zsidó ünnepek / emlénapok tanulói kedveltségének az okai

A különböző zsidó ünnepek / emlénapok kedveltségének az okai az 1-4. és az 5-6. évfolyamon				
	1-4.o	%-ban	5-6.o	%-ban
Osztálylétszám (fő)	91		53	
Együtt vagyok a családommal és a barátaimmal	46	51%	22	42%
A hangulata miatt	34	37%	31	58%
Jó programok vannak	38	42%	17	32%
Nincsen iskola	58	64%	27	51%
Egyéb oka	17	19%	6	11%

81.sz. táblázat: A különböző zsidó ünnepek / emlénapok kedveltségének az okai az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

28.sz. ábra: A különböző zsidó ünnepek / emlénapok kedveltségének az okai az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján							
Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
		21	25	25	20	20	33
1 válasz (fő)	14	4	9	9	10	10	56
2 válasz (fő)	3	7	7	16	4	16	53
3 válasz (fő)	3	5	4	4	4	4	24
4 válasz (fő)	1	6	2	0	1	3	13
5 válasz (fő)	0	2	3	0	1	0	6

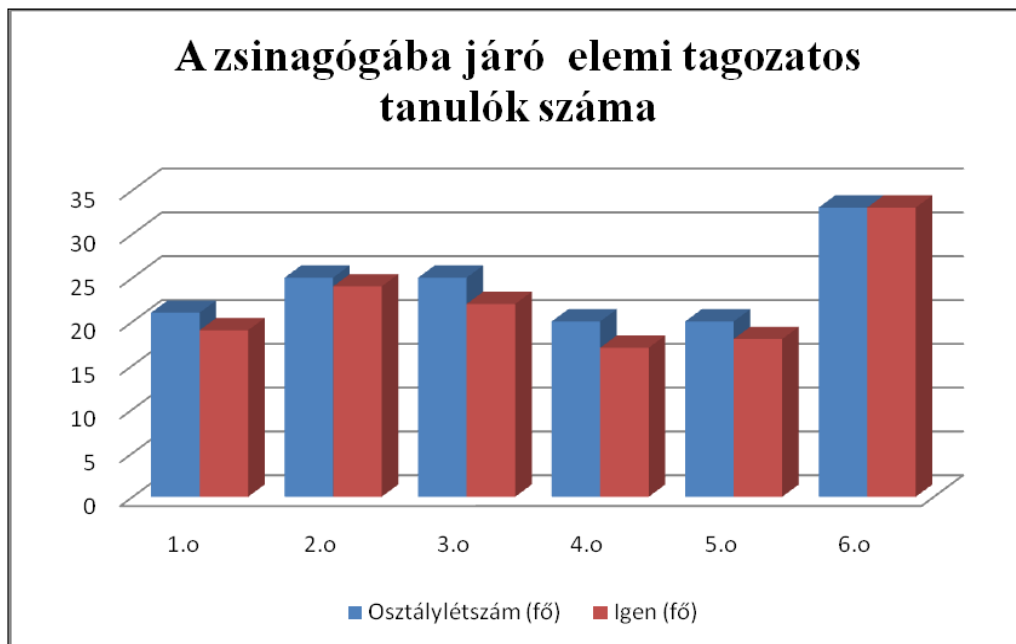
82.sz. táblázat: A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján

A gyerekek szeretik, azt az időszakot, amikor nincsen iskola és az ünnepi hangulatot együtt élvezhetik a családjukkal és a barátaikkal.

9. A zsinagógába járó elemi tagozatos tanulók száma

A zsinagógába járó elemi tagozatos tanulók száma							
Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
		21	25	25	20	20	33
Igen (fő)	19	24	22	17	18	33	133

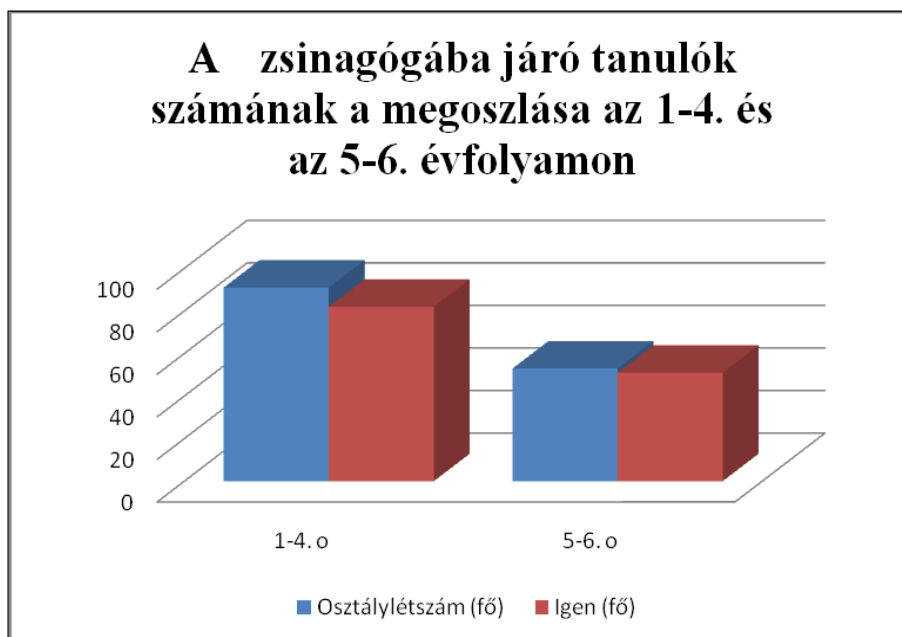
83.sz. táblázat: A zsinagógába járó elemi tagozatos tanulók száma

29.sz. ábra: A zsinagógába járó elemi tagozatos tanulók száma

A zsinagógába járó tanulók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon		
	1-4. o	5-6. o
Osztálylétszám (fő)	91	53
Igen (fő)	82	51
%-ban	90%	96%

84.sz. táblázat: A zsinagógába járó tanulók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

30.sz. ábra: A zsinagógába járó tanulók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

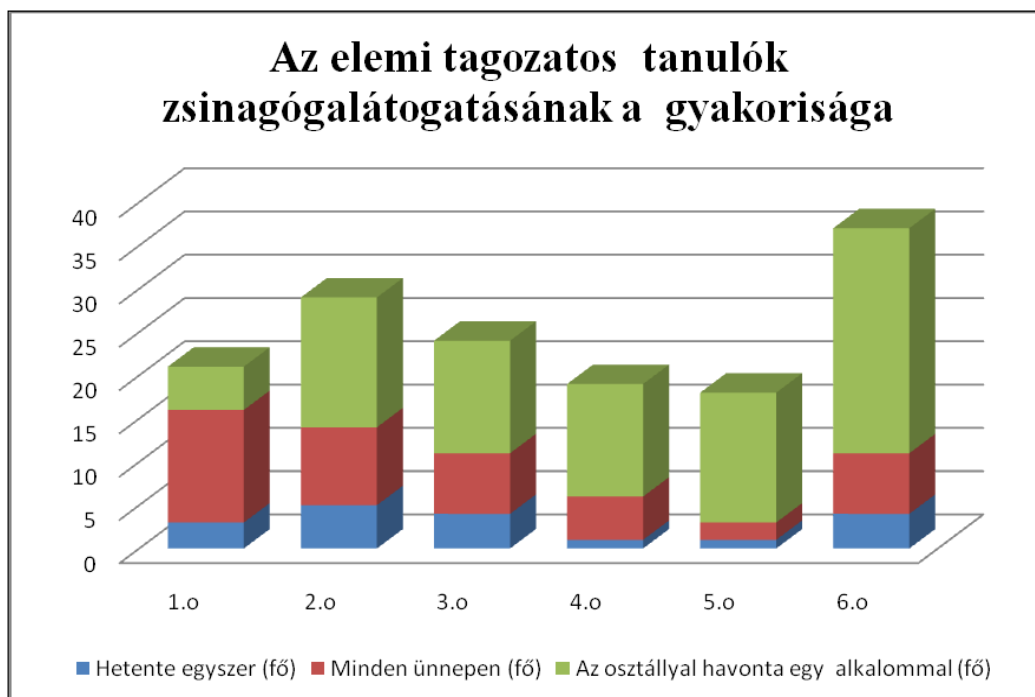
A tanulók válaszaiból látható, hogy elemi tagozatos tanulók többsége szokott zsinagógába járni.

10. Az elemi tagozatos tanulók zsinagógalátogatásának a gyakorisága

A felsoroltakból többet is megjelölhettek a vizsgálati személyek.

Az elemi tagozatos tanulók zsinagógalátogatásának a gyakorisága							
Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
		21	25	25	20	20	33
Hetente egyszer (fő)	3	5	4	1	1	4	18
Minden ünnepen (fő)	13	9	7	5	2	7	43
Az osztállyal havonta egy alkalommal (fő)	5	15	13	13	15	26	87

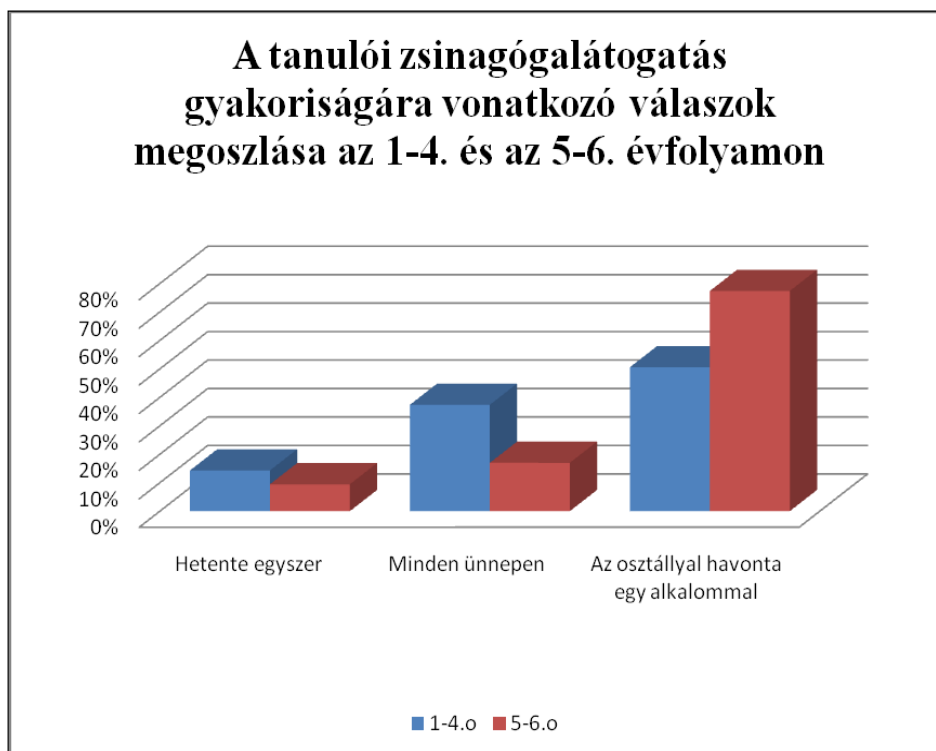
85.sz. táblázat: Az elemi tagozatos tanulók zsinagógalátogatásának a gyakorisága

31.sz. ábra: Az elemi tagozatos tanulók zsinagógalátogatásának a gyakorisága

A tanulói zsinagógalátogatás gyakoriságára vonatkozó válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon				
	1-4.o	%-ban	5-6.o	%-ban
Osztálylétszám (fő)	91		53	
Hetente egyszer (fő)	13	14%	5	9%
Minden ünnepen (fő)	34	37%	9	17%
Az osztállyal havonta egy alkalommal (fő)	46	51%	41	77%

86.sz. táblázat: A tanulói zsinagógalátogatás gyakoriságára vonatkozó válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

32.sz. ábra: A tanulói zsinagógalátogatás gyakoriságára vonatkozó válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján

Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
	21	25	25	20	20	33	
1 válasz (fő)	21	20	20	14	18	29	122
2 válasz (fő)	0	2	2	3	0	4	11
3 válasz (fő)	0	2	0	0	0	0	2

87.sz. táblázat: A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján

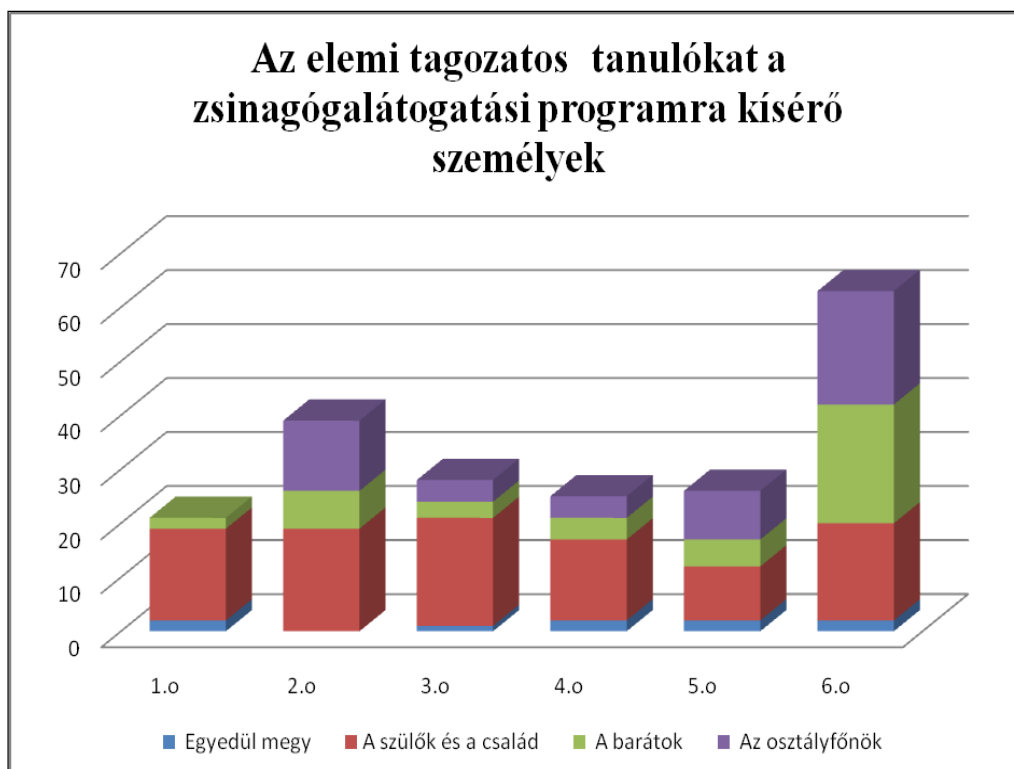
A tanulók többsége az iskola által szervezett zsinagógalátogatási programokon vesz részt. Az első négy évfolyam tanulóira jellemzőbb, hogy az iskola által szervezett kötelező programokon kívül is járnak zsinagógába.

11. Az elemi tagozatos tanulókat a zsinagógálatogatási programra kísérő személyek

A felsoroltakból többet is megjelölhettek a vizsgálati személyek.

Az elemi tagozatos tanulókat a zsinagógálatogatási programra kísérő személyek							
Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
		21	25	25	20	20	33
Egyedül megy	2	-	1	2	2	2	9
A szülők és a család	17	19	20	15	10	18	99
A barátok	2	7	3	4	5	22	43
Az osztályfőnök	0	13	4	4	9	21	51

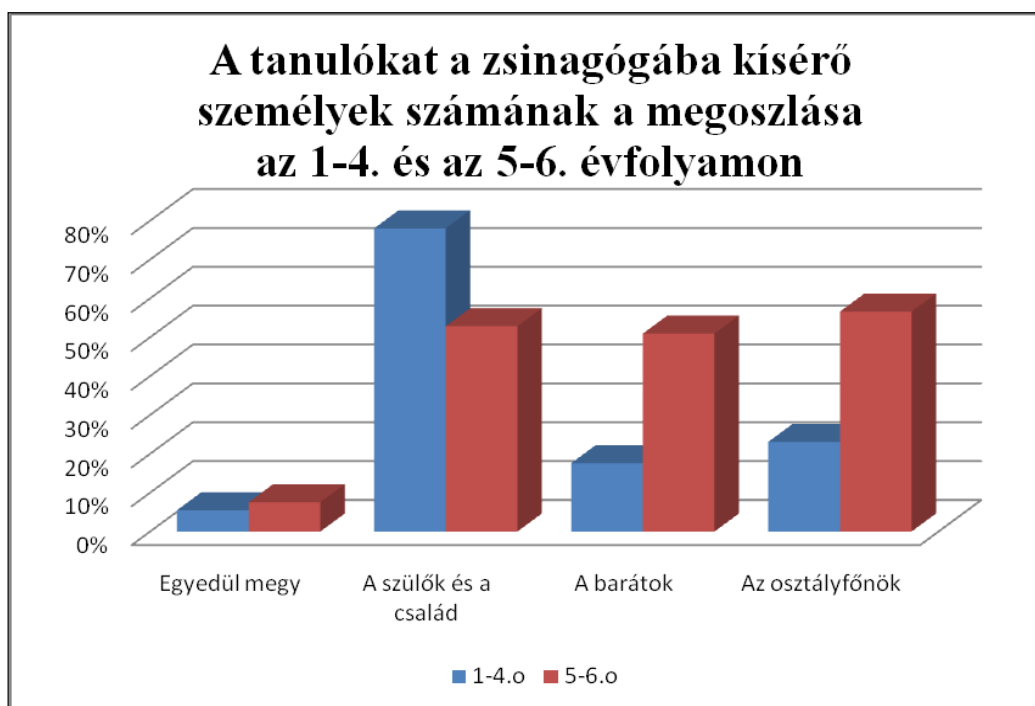
88.sz. táblázat: Az elemi tagozatos tanulókat a zsinagógálatogatási programra kísérő személyek

33.sz. ábra: Az elemi tagozatos tanulókat a zsinagógálatogatási programra kísérő személyek

A tanulókat a zsinagógába kísérő személyek számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon				
	1-4.o	%-ban	5-6.o	%-ban
Osztálylétszám (fő)	91		53	
Egyedül megy	5	5%	4	8%
A szülők és a család	71	78%	28	53%
A barátok	16	18%	27	51%
Az osztályfőnök	21	23%	30	57%

89.sz. táblázat: A tanulókat a zsinagógába kísérő személyek számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

34.sz. ábra: A tanulókat a zsinagógába kísérő személyek számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján							
Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
		21	25	25	20	20	33
1 válasz (fő)	17	15	15	11	11	11	80
2 válasz (fő)	1	3	4	4	6	15	33
3 válasz (fő)	1	6	2	2	1	6	18
4 válasz (fő)	0	0	0	0	0	1	1

90.sz. táblázat: A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján

A tanulókat az osztályfőnökük és a családtagjaik kísérik el a zsinagógába. Az osztályfőnökök a kötelező iskolai zsinagógalátogatási programokon mindig ott vannak a gyerekekkel.

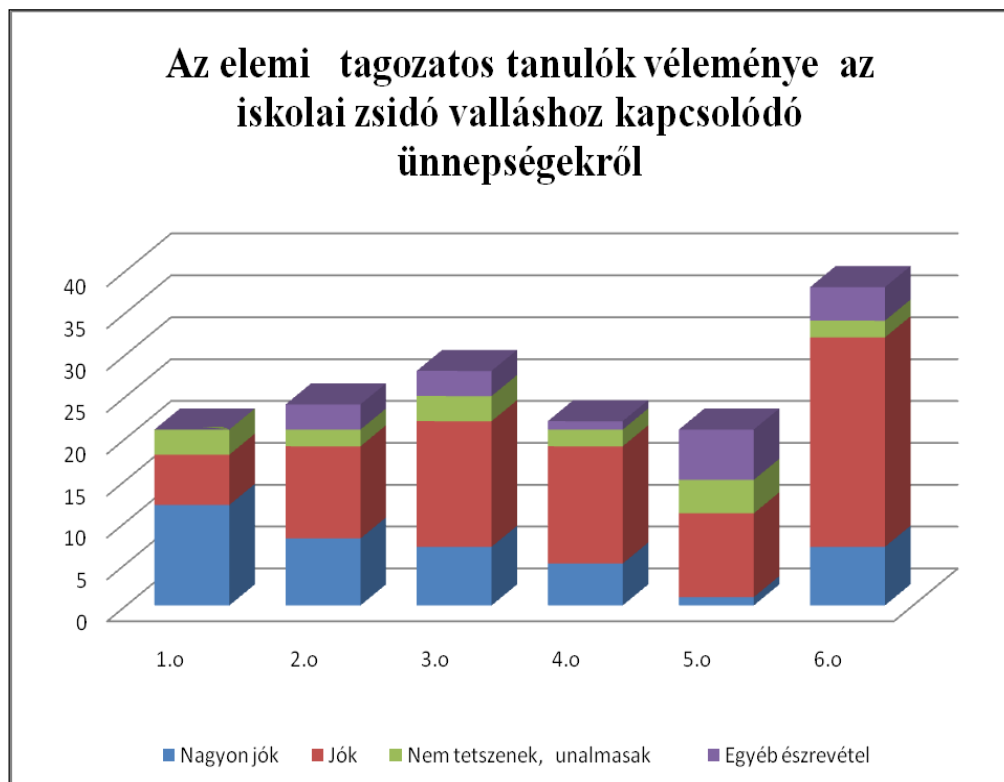
A nagyobbaknál látható, hogy a kortársak, a barátok szerepe jelentősen megnő.

12. Az elemi tagozatos tanulók véleménye a zsidó valláshoz kapcsolódó iskolai ünnepekről

A felsoroltakból többet is megjelölhettek a vizsgálati személyek.

Az elemi tagozatos tanulók véleménye az iskolai zsidó valláshoz kapcsolódó ünnepekről							
Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
		21	25	25	20	20	33
Nagyon jók	12	8	7	5	1	7	40
Jók	6	11	15	14	10	25	81
Nem tetszenek, unalmasak	3	2	3	2	4	2	16
Egyéb észrevétel	0	3	3	1	6	4	17

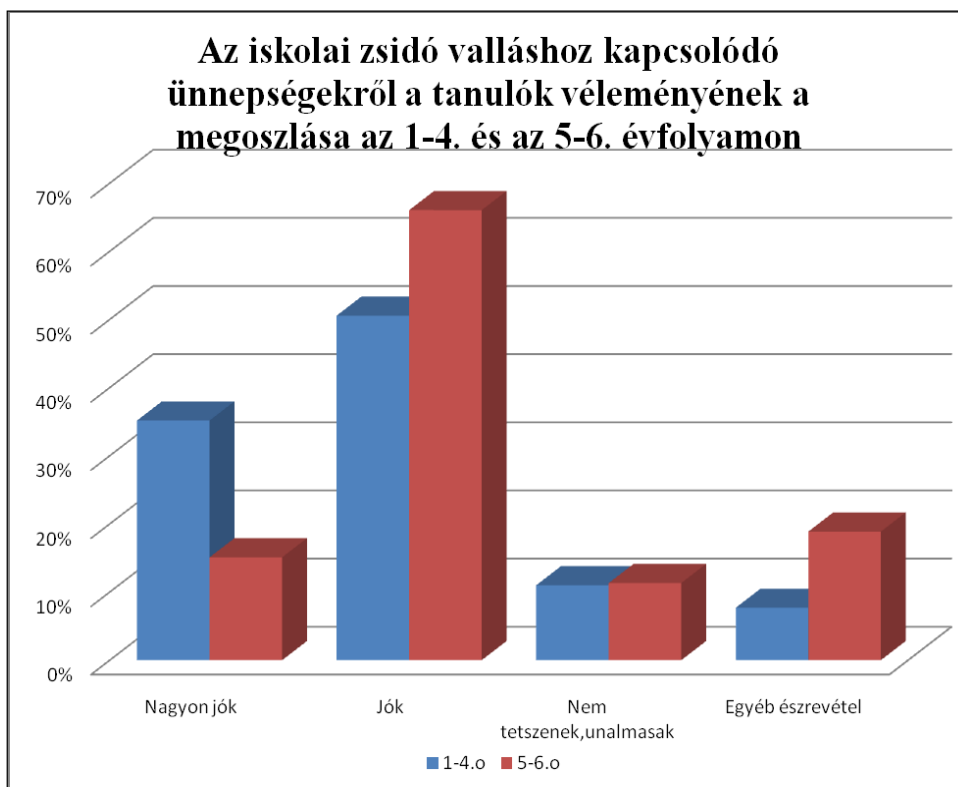
91.sz. táblázat: Az elemi tagozatos tanulók véleménye az iskolai zsidó valláshoz kapcsolódó ünnepekről

35.sz. ábra: Az elemi tagozatos tanulók véleménye az iskolai zsidó valláshoz kapcsolódó ünnepekről

Az iskolai zsidó valláshoz kapcsolódó ünnepekről a tanulók véleményének a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon				
	1-4.o	%-ban	5-6.o	%-ban
Osztálylétszám (fő)	91		53	
Nagyon jók	32	35%	8	15%
Jók	46	51%	35	66%
Nem tetszenek, unalmasak	10	11%	6	11%
Egyéb észrevétel	7	8%	10	19%

92.sz. táblázat: Az iskolai zsidó valláshoz kapcsolódó ünnepekről a tanulók véleményének a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

36.sz. ábra: Az iskolai zsidó valláshoz kapcsolódó ünnepekről a tanulók véleményének a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján

Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
	21	25	25	20	20	33	144
1 válasz (fő)	19	19	22	18	19	29	126
2 válasz (fő)	1	3	3	2	1	3	13
3 válasz (fő)	0	0	0	0	0	1	1

93.sz. táblázat: A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján

A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon		
Osztálylétszám (fő)	1-4.o	5-6.o
		91
1 válasz	78	48
2 válasz	9	4
3 válasz	0	1

94.sz. táblázat: A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

A tanulók többségének tetszenek az iskolai vallási élethez kapcsolódó ünnepek. Az első négy évfolyamon tanuló diákok nagyobb arányban voltak maximálisan elégedettek a programokkal. Ezt magyarázza az életkor magas fokú érzelmi telítettsége, más szempontból érdemes lenne a felsőbb osztályok tanulói attitűdjének javítását, megőrzését célzó pedagógiai feladatok átgondolása.

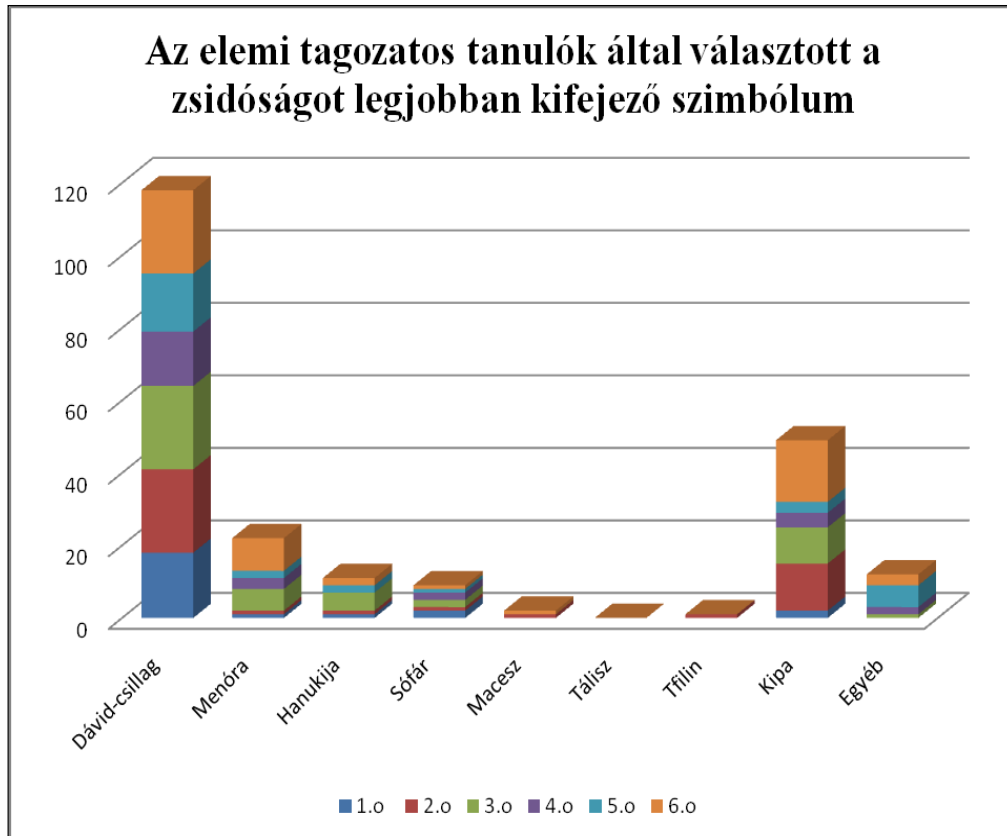
13. Az elemi tagozatos tanulók által választott zsidóságot legjobban kifejező szimbólum

A felsoroltakból többet is megjelölhettek a vizsgálati személyek.

Az elemi tagozatos tanulók által választott a zsidóságot legjobban kifejező szimbólum							
Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
		21	25	25	20	20	33
Dávid-csillag	18	23	23	15	16	23	118
Menóra	1	1	6	3	2	9	22
Hanukija	1	1	5	0	2	2	11
Sófár	2	1	2	2	1	1	9
Macesz	0	1	0	0	0	1	2
Tálish	0	0	0	0	0	0	0
Tfilin	0	1	0	0	0	0	1

Az elemi tagozatos tanulók által választott a zsidóságot legjobban kifejező szimbólum							
Kipa	2	13	10	4	3	17	49
Egyéb	0	0	1	2	6	3	12

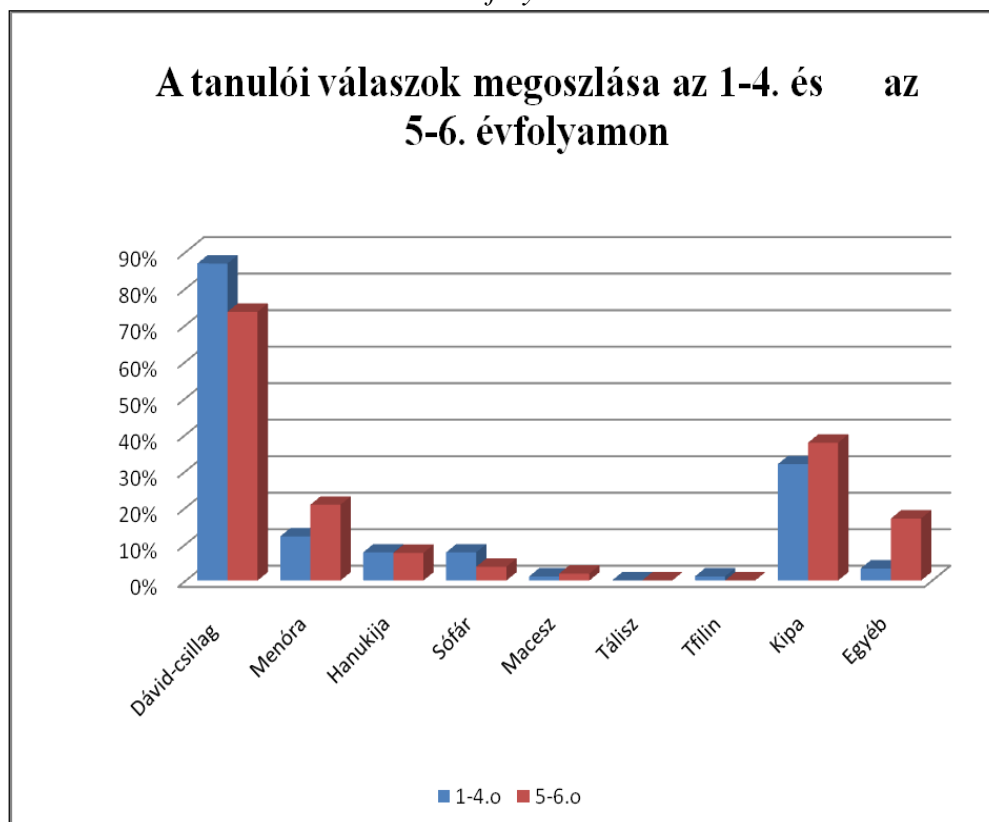
95.sz. táblázat: Az elemi tagozatos tanulók által választott a zsidóságot legjobban kifejező szimbólum

37.sz. ábra: Az elemi tagozatos tanulók által választott a zsidóságot legjobban kifejező szimbólum

A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon				
	1-4.o	%-ban	5-6.o	%-ban
Osztálylétszám (fő)	91		53	
Dávid-csillag	79	87%	39	74%
Menóra	11	12%	11	21%
Hanukija	7	8%	4	8%
Sófár	7	8%	2	4%
Macesz	1	1%	1	2%
Tálsiz	0	0%	0	0%
Tfilin	1	1%	0	0%
Kipa	29	32%	20	38%
Egyéb	3	3%	9	17%

96.sz. táblázat: A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

38.sz. ábra: A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján							
Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
	21	25	25	20	20	33	144
1 válasz (fő)	17	6	2	17	16	13	71
2 válasz (fő)	2	17	21	2	4	16	62
3 válasz (fő)	1	1	0	0	0	3	5
4 válasz (fő)	0	0	1	0	0	0	1
5 válasz (fő)	0	0	0	0	0	1	1
6 válasz (fő)	0	0	0	1	0	0	1

97.sz. táblázat: A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján

A tanulók megoszlása a válaszaik száma alapján az 1-4. és az 5-6. évfolyamon		
Osztálylétszám (fő)	1-4.o	5-6.o
	91	53
1 válasz (fő)	42	29
2 válasz (fő)	42	20
3 válasz (fő)	2	3
4 válasz (fő)	1	0
5 válasz (fő)	0	1
6 válasz (fő)	1	0

98.sz. táblázat: A tanulók megoszlása a válaszaik száma alapján az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

A diákok több jelképet is választhattak a felsorolt jelképek közül.

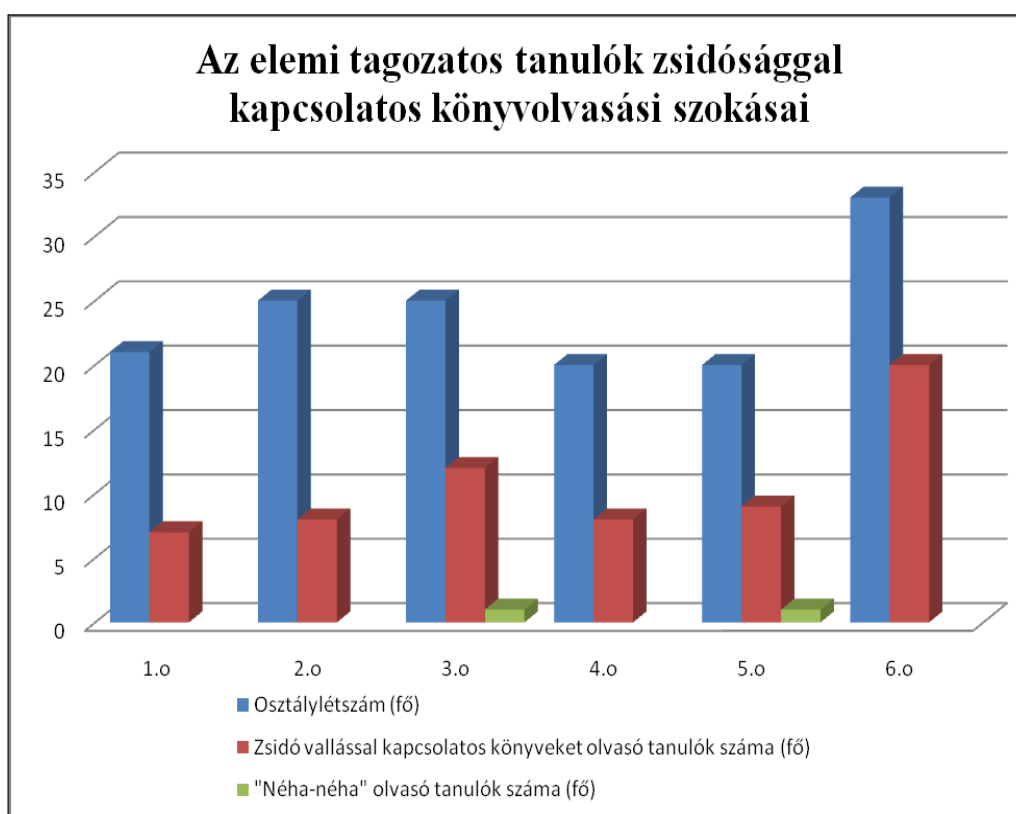
A tanulók többsége úgy gondolta, hogy a Dávid- csillag szimbolizálja legjobban a zsidóságot.

A kipát és a menórát kisebb százalékban választották a diákok.

14. Az elemi tagozatos tanulók zsidósággal kapcsolatos könyvolvasási szokásai

Az elemi tagozatos tanulók zsidósággal kapcsolatos könyvolvasási szokásai							
Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
	21	25	25	20	20	33	144
Zsidó vallással kapcsolatos könyveket olvasó tanulók száma (fő)	7	8	12	8	9	20	64
"Néha-néha" olvasó tanulók száma (fő)			1		1		2

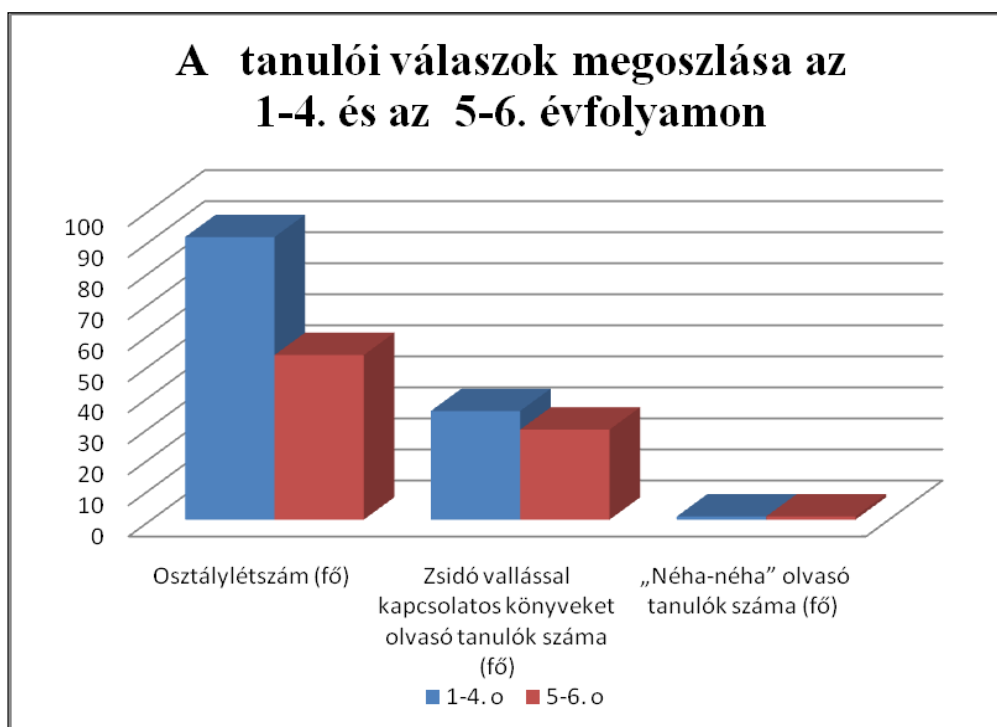
99.sz. táblázat: Az elemi tagozatos tanulók zsidósággal kapcsolatos könyvolvasási szokásai

39.sz. ábra: Az elemi tagozatos tanulók zsidósággal kapcsolatos könyvolvasási szokásai

A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon		
	1-4. o	5-6. o
Osztálylétszám (fő)	91	53
Zsidó vallással kapcsolatos könyveket olvasó tanulók száma (fő)	35	29
„Néha-néha” olvasó tanulók száma (fő)	1	1
Igen %-ban	38%	55%
"Néha-néha" %-ban	1%	2%

100.sz. táblázat: A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

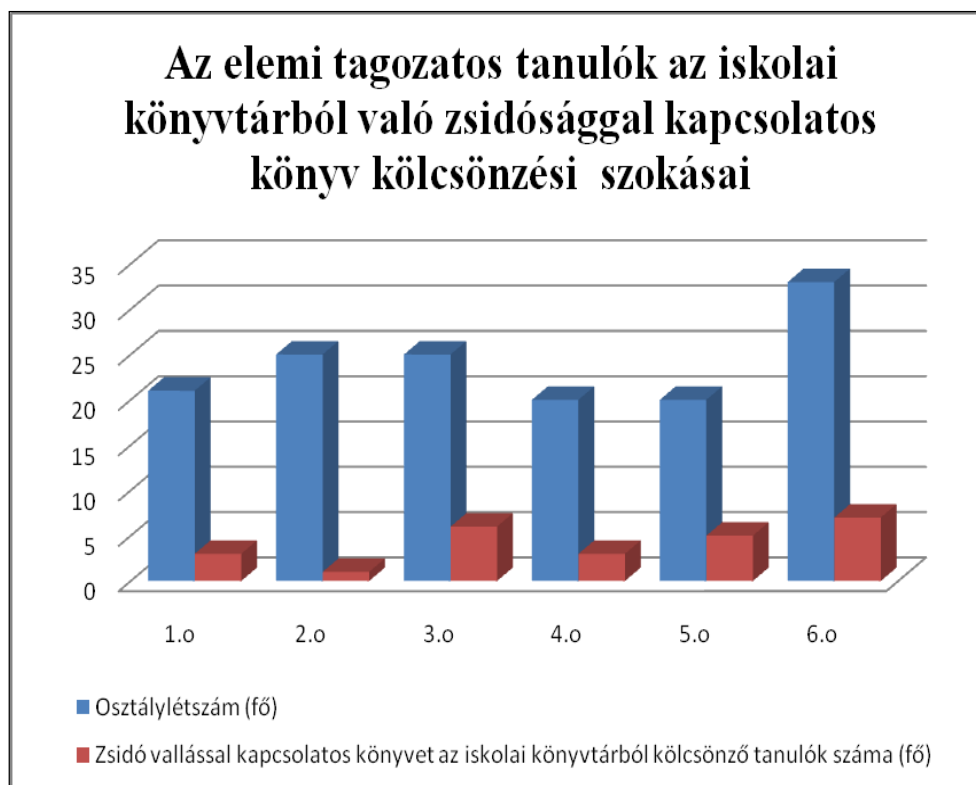
40.sz. ábra: A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

Az első négy évfolyamon tanulók többsége nem szokott olvasni zsidó valláshoz kapcsolódó könyveket. Az ötödik és a hatodik évfolyamos tanulókra jellemző, hogy ők már ilyen tartalmú könyveket is elolvasnak.

15. Az elemi tagozatos tanulók az iskolai könyvtárból való zsidósággal kapcsolatos könyv kölcsönzési szokásai

Az elemi tagozatos tanulók az iskolai könyvtárból való zsidósággal kapcsolatos könyv kölcsönzési szokásai							
Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
		21	25	25	20	20	33
Zsidó vallással kapcsolatos könyvet az iskolai könyvtárból kölcsönző tanulók száma (fő)	3	1	6	3	5	7	25

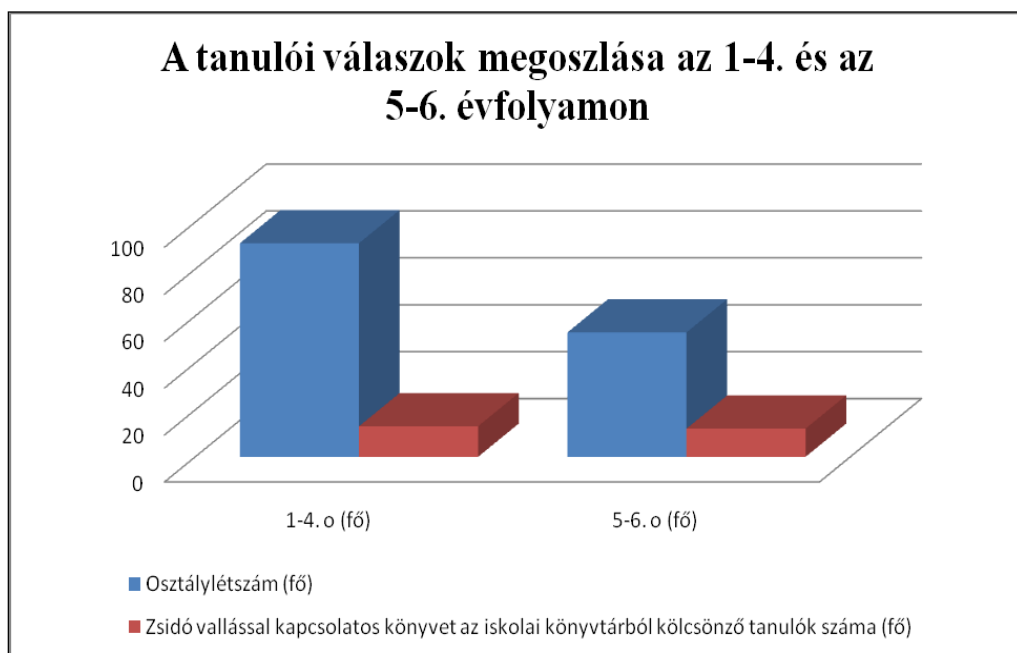
101.sz. táblázat: Az elemi tagozatos tanulók az iskolai könyvtárból való zsidósággal kapcsolatos könyv kölcsönzési szokásai

41.sz. ábra: Az elemi tagozatos tanulók az iskolai könyvtárból való zsidósággal kapcsolatos könyv kölcsönzési szokásai

A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon		
	1-4. o (fő)	5-6. o (fő)
Osztálylétszám (fő)	91	53
Zsidó vallással kapcsolatos könyvet az iskolai könyvtárból kölcsönző tanulók száma (fő)	13	12
%-ban	14%	23%

102.sz. táblázat: A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

42.sz. ábra: A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

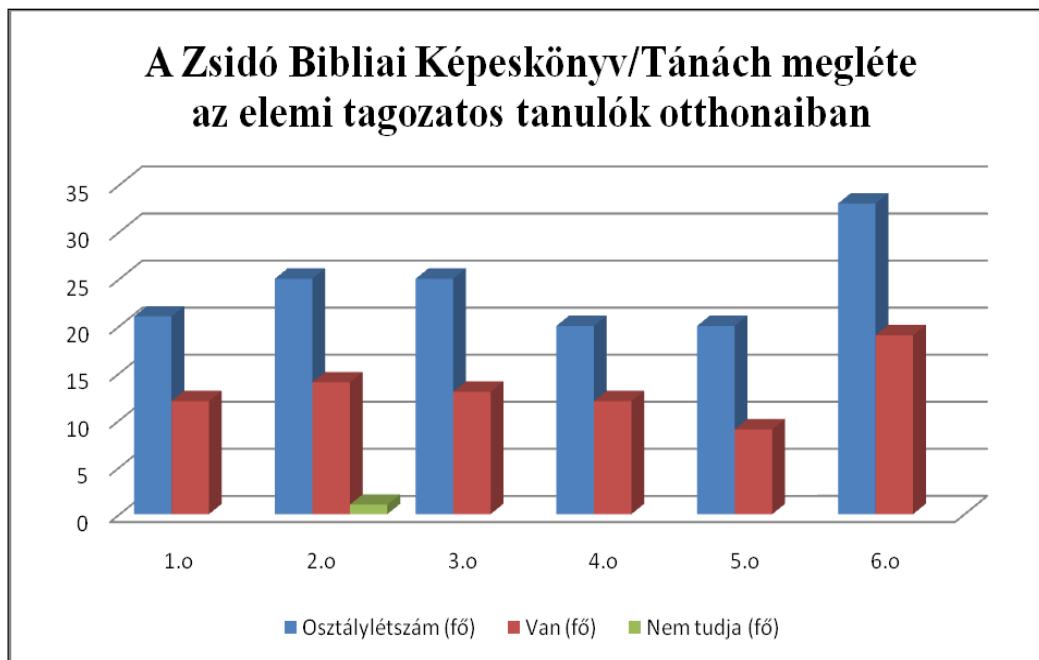
Az elemi tagozatos tanulók nem ismerik az iskolai könyvtár zsidó vallású könyveinek az állományát. Úgy gondolom, hogy ezen a jövőben érdemes lenne változtatni.

Jäger Lászlóné, könyvtárvezető az érdeklődésemre elmondta, hogy az iskola könyvtárában 2023 darab zsidó vallási témájú könyv van.

16. A Zsidó Bibliai Képeskönyv/Tánách megléte az elemi tagozatos tanulók otthonaiban

A Zsidó Bibliai Képeskönyv/Tánách megléte az elemi tagozatos tanulók otthonaiban							
Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
		21	25	25	20	20	33
Van (fő)	12	14	13	12	9	19	79
Nem tudja (fő)		1					1

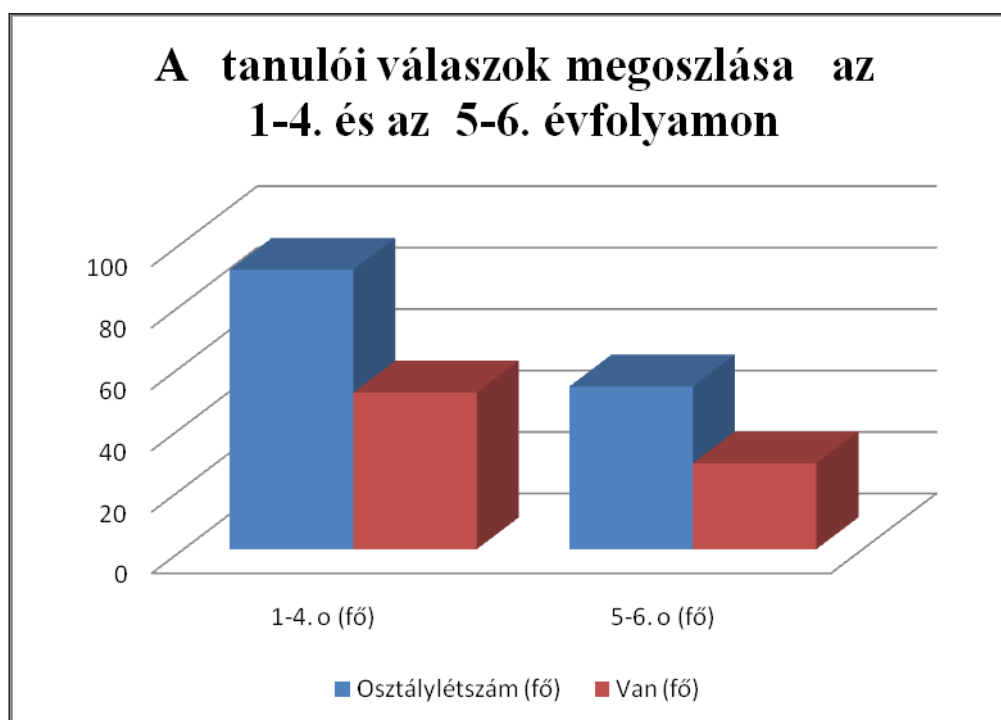
103.sz. táblázat: A Zsidó Bibliai Képeskönyv/Tánách megléte az elemi tagozatos tanulók otthonaiban

43.sz. ábra: A Zsidó Bibliai Képeskönyv/Tánách megléte az elemi tagozatos tanulók otthonaiban

A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon		
	1-4. o	5-6. o
Osztálylétszám (fő)	91	53
Van (fő)	51	28
%-ban	56%	53%

104.sz. táblázat: A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

44.sz. ábra: A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

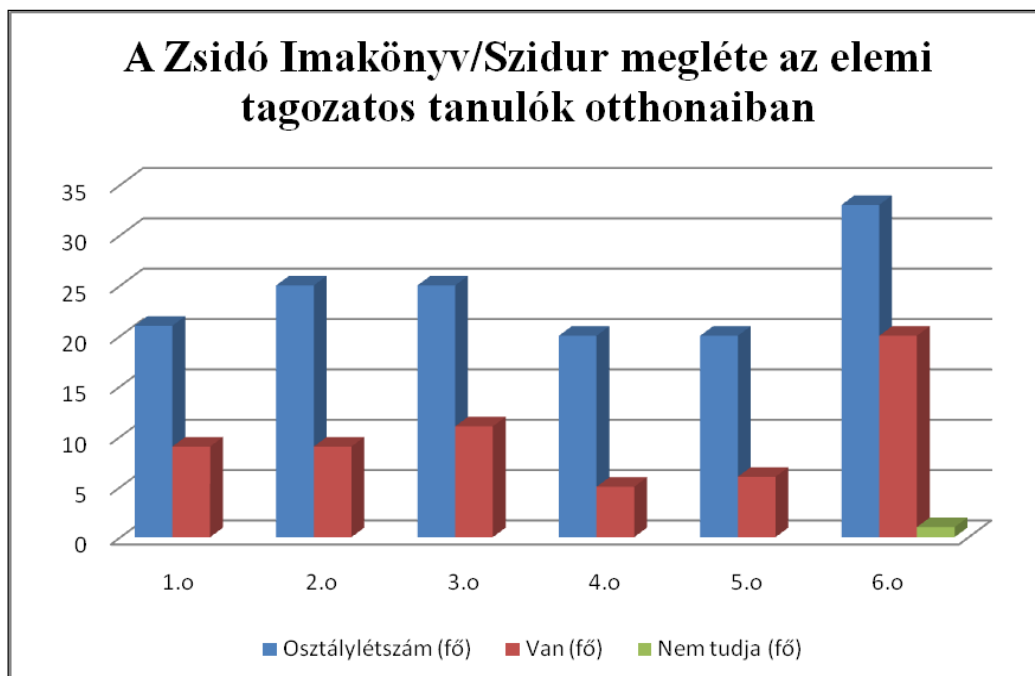
A tanulók több mint a felének van otthon *TaNaCh*-ja.

Fontos lenne, hogy minden tanuló otthonában legyen zsidó forrású bibliai képeskönyv.

17. A Zsidó Imakönyv /Szidur megléte az elemi tagozatos tanulók otthonaiban

A Zsidó Imakönyv/Szidur megléte az elemi tagozatos tanulók otthonaiban							
Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
		21	25	25	20	20	33
Van (fő)	9	9	11	5	6	20	60
Nem tudja (fő)						1	1

105.sz. táblázat: A Zsidó Imakönyv/Szidur megléte az elemi tagozatos tanulók otthonaiban

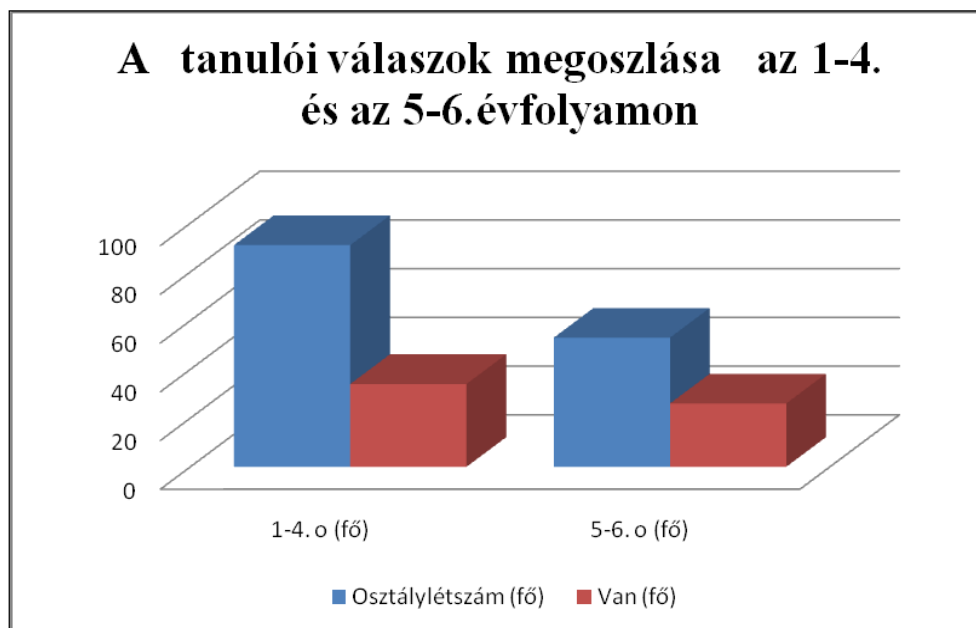

45.sz. ábra: A Zsidó Imakönyv/Szidur megléte az elemi tagozatos tanulók otthonaiban

A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon		
	1-4. o	5-6. o

Osztálylétszám (fő)	91	53
Van (fő)	34	26
%-ban	37%	49%

106.sz. táblázat: A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

46.sz. ábra: A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

Az otthoni vallásgyakorláshoz nélkülözhetetlen a zsidó Imakönyv.

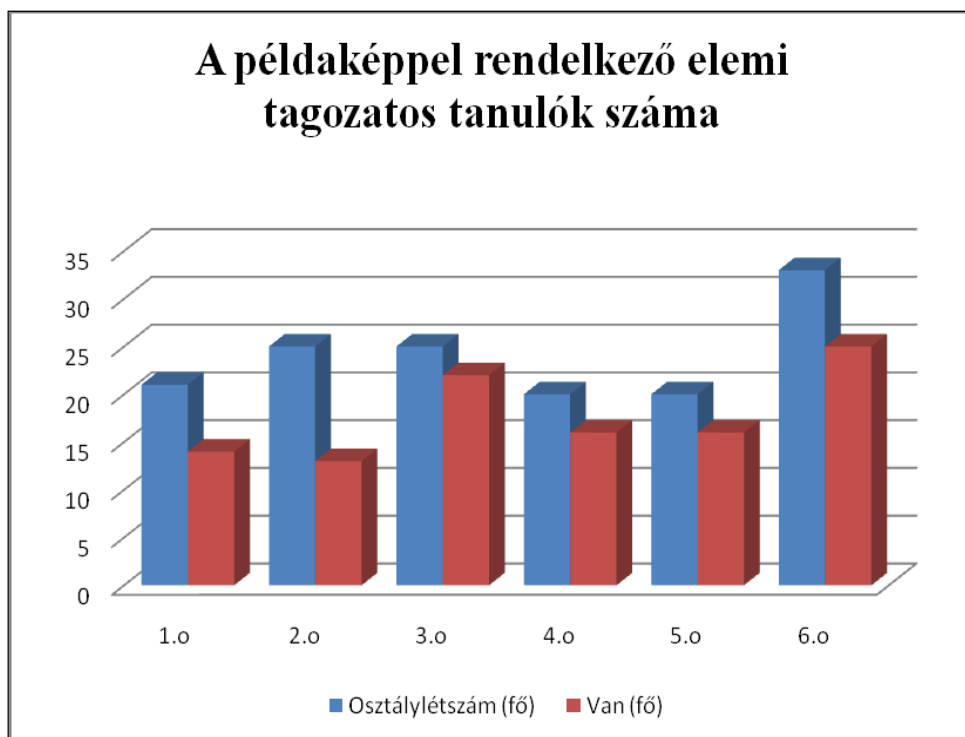
A tanulói válaszokból látható, hogy a tanulók kevesebb, mint a felének van otthon saját Imakönyve.

18. A példaképpel rendelkező elemi tagozatos tanulók száma

A példaképpel rendelkező elemi tagozatos tanulók száma
--

Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
	21	25	25	20	20	33	144
Van (fő)	14	13	22	16	16	25	106

107.sz. táblázat: A példaképpel rendelkező elemi tagozatos tanulók száma

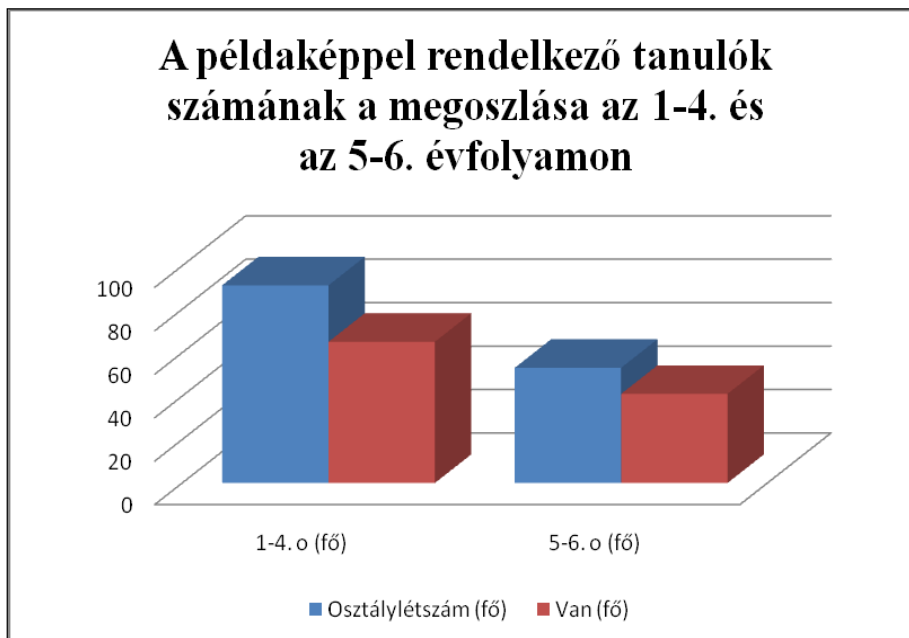

47.sz. ábra: A példaképpel rendelkező elemi tagozatos tanulók száma

231

A példaképpel rendelkező tanulók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon		
	1-4. o	5-6. o
Osztálylétszám (fő)	91	53
Van (fő)	65	41
%-ban	71%	77%

108.sz.táblázat: A példaképpel rendelkező tanulók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

48.sz. ábra: A példaképpel rendelkező tanulók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

A tanulók többségének van példaképe. Az ötödik és hatodik évfolyam diákjai közül majdnem mindenki rendelkezik példaképpel.

232

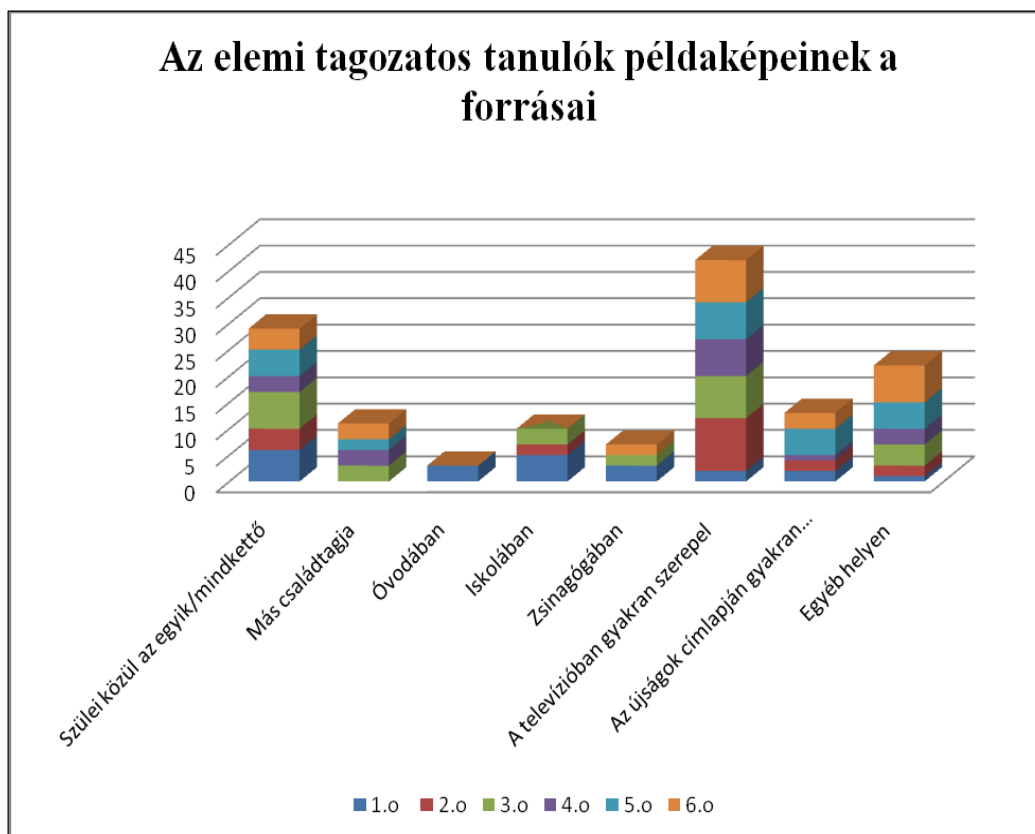
19. Az elemi tagozatos tanulók példaképeinek a forrásai

A felsoroltakból többet is megjelölhettek a vizsgálati személyek.

Az elemi tagozatos tanulók példaképeinek a forrásai							
Van példaképe (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
	14	13	22	16	16	25	106

Szülei közül az egyik/mindkettő	6	4	7	3	5	4	29
Más családtagja	0	0	3	3	2	3	11
Óvodában	3	0	0	0	0	0	3
Iskolában	5	2	3	0	0	0	10
Zsinagógában	3	0	2	0	0	2	7
A televízióban gyakran szerepel	2	10	8	7	7	8	42
Az újságok címlapján gyakran szerepel	2	2	0	1	5	3	13
Egyéb helyen	1	2	4	3	5	7	22

109.sz. táblázat: Az elemi tagozatos tanulók példaképeinek a forrásai

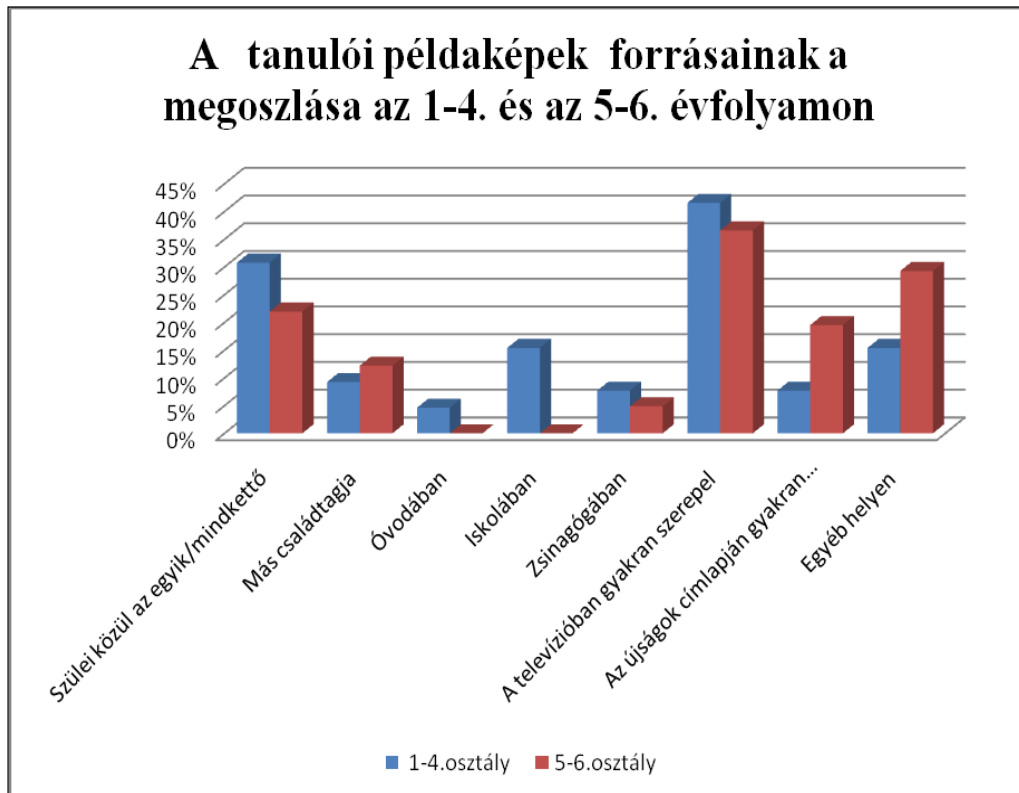

49.sz. ábra: Az elemi tagozatos tanulók példaképeinek a forrásai

A tanulói példaképek forrásainak a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon				
	1-4.o	%-ban	5-6.o	%-ban
Van példaképe (fő)	65		41	
Szülei közül az egyik/mindkettő	20	31%	9	22%
Más családtagja	6	9%	5	12%
Óvodában	3	5%	0	0%
Iskolában	10	15%	0	0%
Zsinagógában	5	8%	2	5%
A televízióban gyakran szerepel	27	42%	15	37%

A tanulói példaképek forrásainak a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon				
Az újságok címlapján gyakran szerepel	5	8%	8	20%
Egyéb helyen	10	15%	12	29%

110.sz. táblázat: A tanulói példaképek forrásainak a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

50.sz. ábra: A tanulói példaképek forrásainak a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján							
	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
1 válasz (fő)	13	9	4	15	10	23	74
2 válasz (fő)	2	5	3	1	5	2	18
3 válasz (fő)	2	1	1	0	1	0	5
4 válasz (fő)	0	0	1	0	0	0	1

111.sz.táblázat: A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján

A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon		
	1-4.osztály	5-6.osztály
1 válasz (fő)	41	33
2 válasz (fő)	11	7
3 válasz (fő)	4	1
4 válasz (fő)	1	0

112.sz. táblázat: A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

A diákok több helyszínt is választhattak. A példaképpel rendelkező tanulók közül a legtöbben a televízióban gyakran szereplő személyiségek közül választanak maguknak példaképet. A többségüknél a szülők és más családtagok nem az elsődleges példaképeik közé tartoznak.

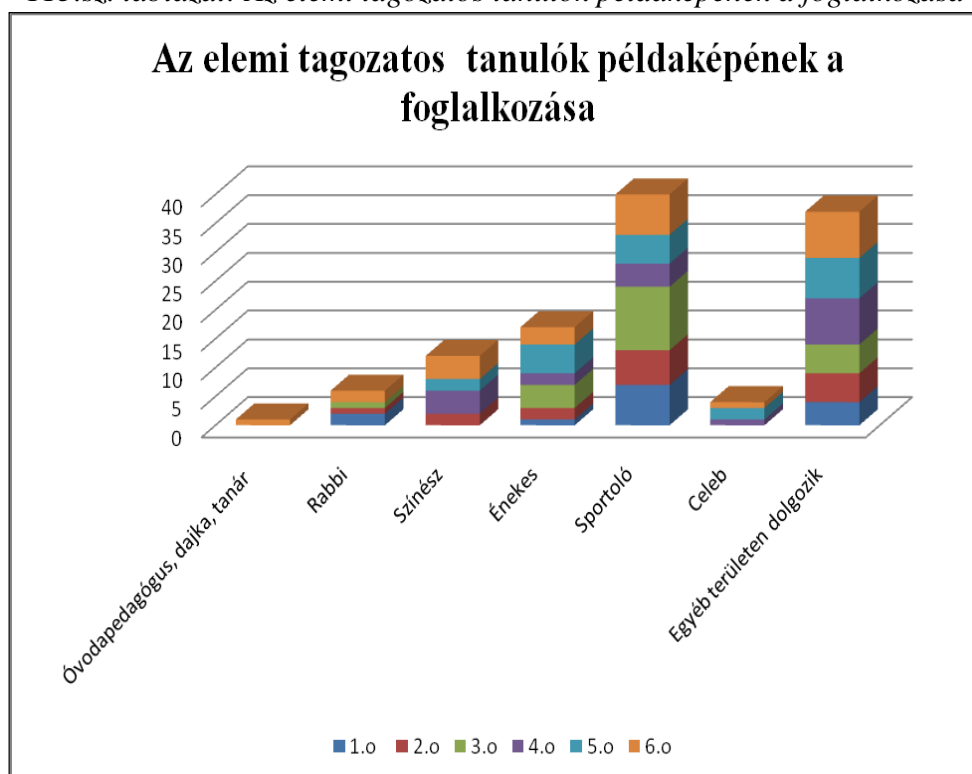
A következő kérdésben a tanulók példaképeinek a foglalkozására kérdeztem rá.

20. Az elemi tagozatos tanulók példaképének a foglalkozása

A felsoroltakból többet is megjelölhettek a vizsgálati személyek.

Az elemi tagozatos tanulók példaképének a foglalkozása							
Van példaképe (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
		14	13	22	16	16	25
Óvodapedagógus, dajka, tanár	0	0	0	0	0	1	1
Rabbi	2	1	1	0	0	2	6
Színész	0	2	0	4	2	4	12
Énekes	1	2	4	2	5	3	17
Sportoló	7	6	11	4	5	7	40
Celeb	0	0	0	1	2	1	4
Egyéb területen dolgozik	4	5	5	8	7	8	37

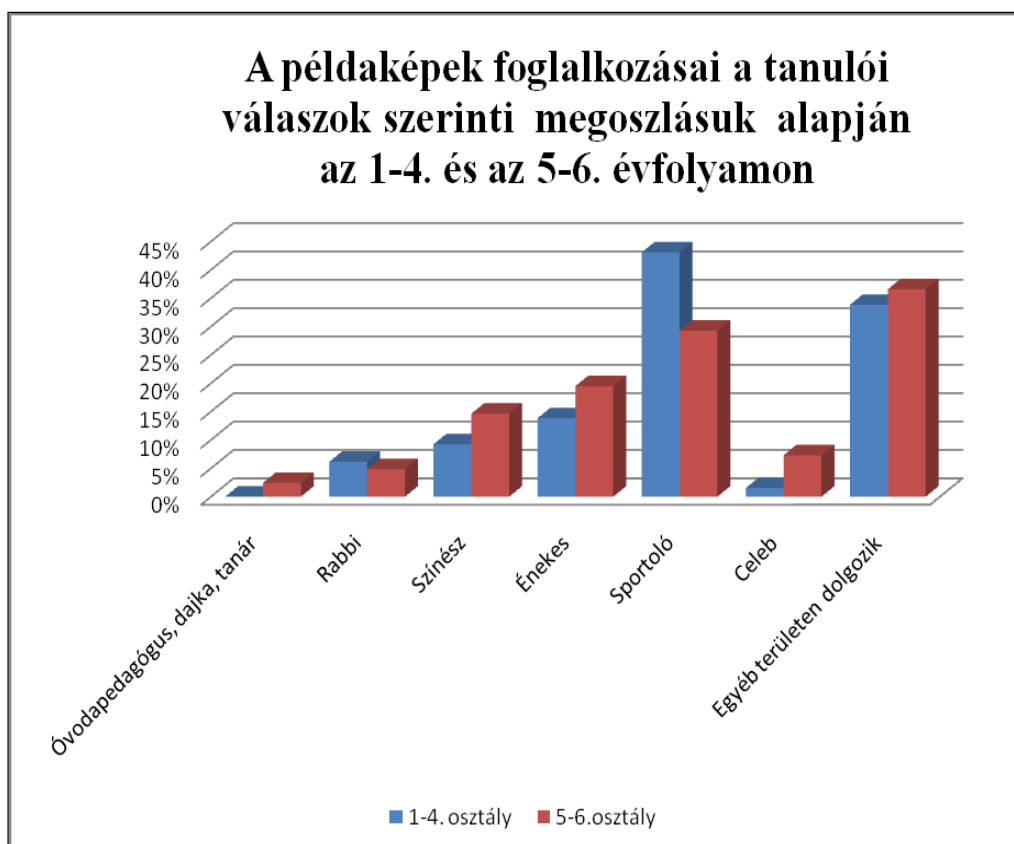
113.sz. táblázat: Az elemi tagozatos tanulók példaképének a foglalkozása

51.sz. ábra: Az elemi tagozatos tanulók példaképének a foglalkozása

A példaképek foglalkozásai a tanulói válaszok szerinti megoszlásuk alapján az 1-4. és az 5-6. évfolyamon				
	1-4.o	%-ban	5-6.o	%-ban
Van példaképe (fő)	65		41	
Óvodapedagógus, dajka, tanár	0	0%	1	2%
Rabbi	4	6%	2	5%
Színész	6	9%	6	15%
Énekes	9	14%	8	20%
Sportoló	28	43%	12	29%
Celeb	1	2%	3	7%
Egyéb területen dolgozik	22	34%	15	37%

114.sz. táblázat: A példaképek foglalkozásai a tanulói válaszok szerinti megoszlásuk alapján az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

52.sz. ábra: A példaképek foglalkozásai a tanulói válaszok szerinti megoszlásuk alapján az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján							
Van példaképe (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
	14	13	22	16	16	25	106
1 válasz (fő)	14	13	18	12	12	24	93
2 válasz (fő)	0	1	1	2	3	1	8
3 válasz (fő)	0	0	1	1	1	0	3

115.sz. táblázat: A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján

A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon		
	1-4.osztály	5-6.osztály
Van példaképe (fő)	65	41
1 válasz (fő)	57	36
2 válasz (fő)	4	4
3 válasz (fő)	2	1

116.sz. táblázat: A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

A diákok több foglalkozást is választhattak. Az elemi tagozatos tanulók elsődleges példaképeknek tekinthetők a sportolók, főleg az első négy évfolyam diákjai számára.

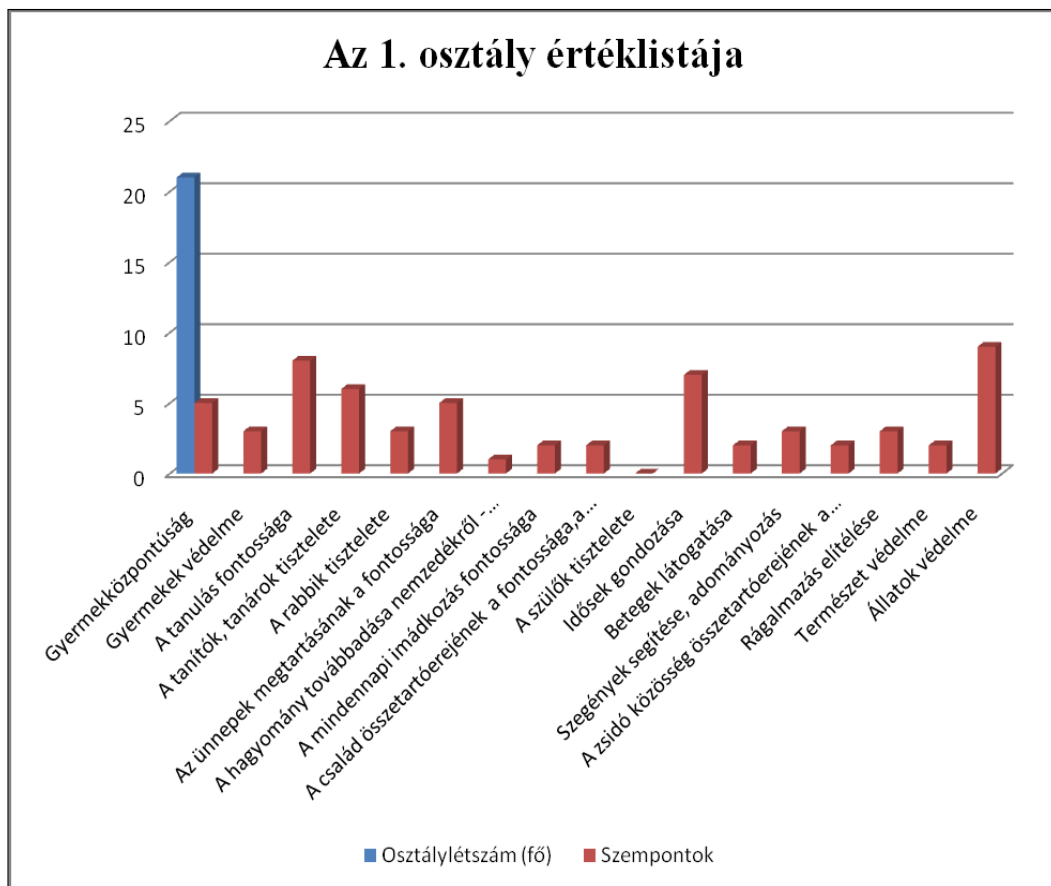
21. Az elemi tagozatos tanulók által az értéklisából kiválasztott értékek osztályonkénti összesítése

Minden tanuló három értéket választhatott, amelyeket a felsorolt értéklisából a legfontosabbnak gondol.³⁴⁵

Az 1. osztály értéklisája		
A 21 fős osztálylétszámhoz viszonyítva	fő	%-ban
Gyermekközpontúság	5	24%
Gyermekek védelme	3	14%
A tanulás fontossága	8	38%
A tanítók, tanárok tisztelete	6	29%
A rabbik tisztelete	3	14%
Az ünnepek megtartásának a fontossága	5	24%
A hagyomány továbbadása nemzedékről - nemzedékre	1	5%
A mindennapi imádkozás fontossága	2	10%
A család összetartóerejének a fontossága, a család védelme	2	10%
A szülők tisztelete	0	0%
Idősek gondozása	7	33%
Betegek látogatása	2	10%
Szegények segítése, adományozás	3	14%
A zsidó közösség összetartóerejének a fontossága, a közösség tagjainak segítése	2	10%
Rágalmazás elítélése	3	14%
Természet védelme	2	10%
Állatok védelme	9	43%

117.sz.táblázat: Az 1. osztály értéklisája

³⁴⁵ A tanulói értéklisán a gyermekvédelem, zsidó ünnepek, zsidó hagyomány, természetvédelem és állatvédelem szavak szerepeltek.

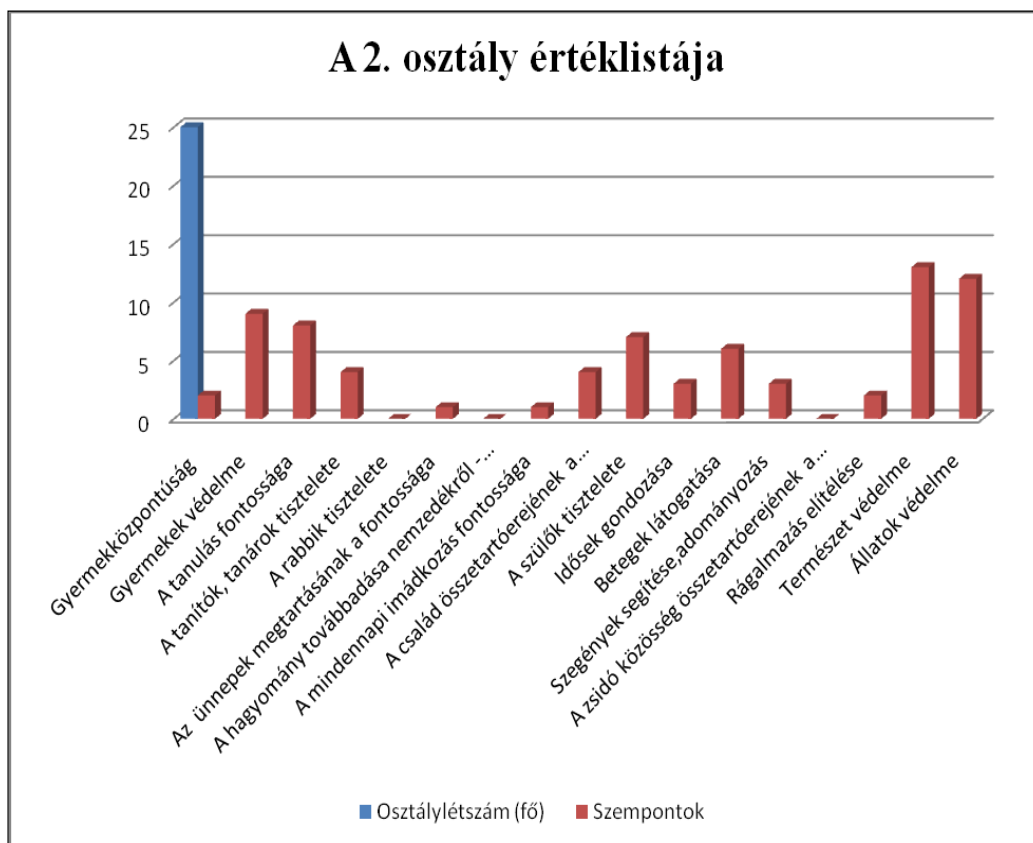

53.sz. ábra: Az 1. osztály értéklístája

Az első osztályos tanulók az első három legfontosabb értéknek: az állatok védelmét (9 fő), a tanulás fontosságát (8 fő), és az idősek gondozását (7 fő) választották.

A 2. osztály értékliséja		
A 25 fős osztálylétszámhoz viszonyítva	fő	%-ban
Gyermekközpontúság	2	8%
Gyermekek védelme	9	36%
A tanulás fontossága	8	32%
A tanítók, tanárok tisztelete	4	16%
A rabbik tisztelete	0	0%
Az ünnepek megtartásának a fontossága	1	4%
A hagyomány továbbadása nemzedékről - nemzedékre	0	0%
A mindennapi imádkozás fontossága	1	4%
A család összetartóerejének a fontossága, a család védelme	4	16%
A szülők tisztelete	7	28%
Idősek gondozása	3	12%
Betegek látogatása	6	24%
Szegények segítése, adományozás	3	12%
A zsidó közösség összetartóerejének a fontossága, a közösség tagjainak segítése	0	0%
Rágalmazás elítélése	2	8%
Természet védelme	13	52%
Állatok védelme	12	48%

118.sz.táblázat: A 2. osztály értékliséja

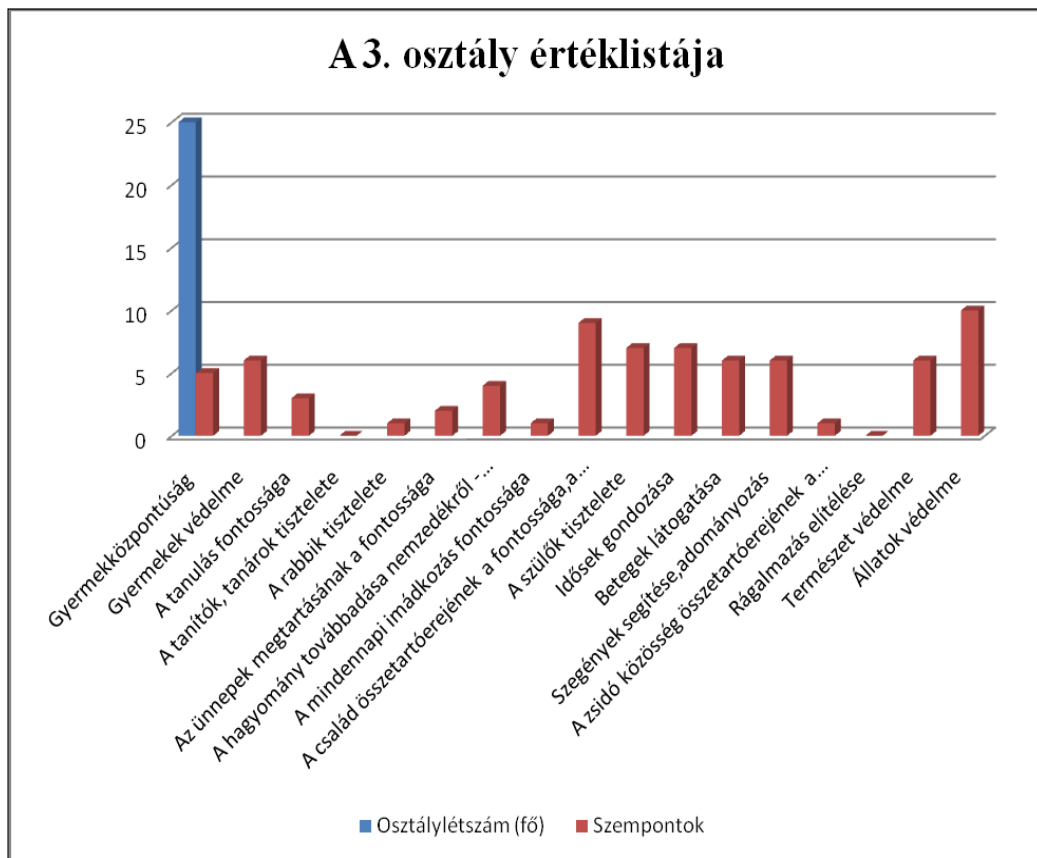

54.sz. ábra: A 2. osztály értéklísta

A második osztályos tanulók az első három legfontosabb értéknek: a természet védelmét (13 fő), az állatok védelmét (12 fő), és a gyermekek védelmét (9 fő) választották.

A 3. osztály értékliséája		
A 25 fős osztálylétszámhoz viszonyítva	fő	%-ban
Gyermekközpontúság	5	20%
Gyermekek védelme	6	24%
A tanulás fontossága	3	12%
A tanítók, tanárok tisztelete	0	0%
A rabbik tisztelete	1	4%
Az ünnepek megtartásának a fontossága	2	8%
A hagyomány továbbadása nemzedékről - nemzedékre	4	16%
A mindennapi imádkozás fontossága	1	4%
A család összetartóerejének a fontossága, a család védelme	9	36%
A szülők tisztelete	7	28%
Idősek gondozása	7	28%
Betegek látogatása	6	24%
Szegények segítése, adományozás	6	24%
A zsidó közösség összetartóerejének a fontossága, a közösség tagjainak segítése	1	4%
Rágalmazás elítélése	0	0%
Természet védelme	6	24%
Állatok védelme	10	40%

119.sz. táblázat: A 3. osztály értékliséája

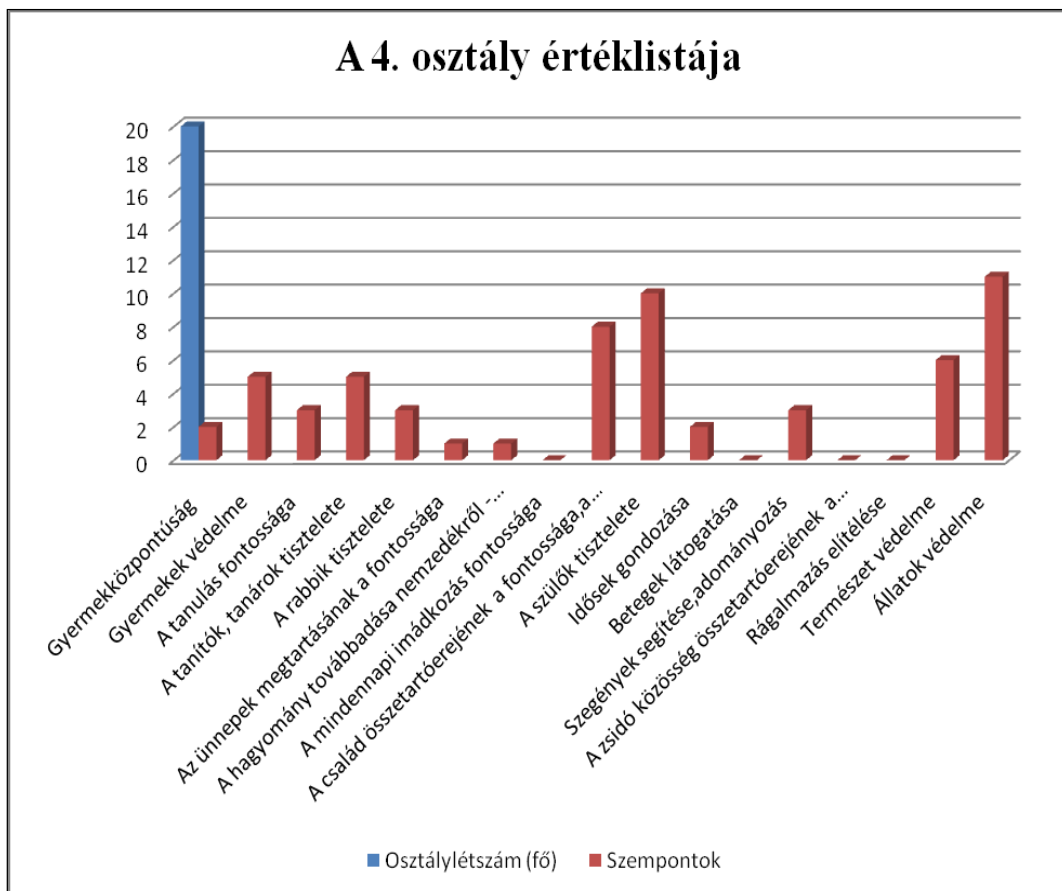

55.sz. ábra: A 3. osztály értéklísta

A harmadik osztályos tanulók az első három legfontosabb értéknek: az állatok védelmét (13 fő), a család fontosságát (9 fő), és egyenlő arányban a szülők tiszteletét és az idősek gondozásának a fontosságát (7-7 fő) választották.

A 4. osztály értékliséája		
A 20 fős osztálylétszámhoz viszonyítva	fő	%-ban
Gyermekközpontúság	2	10%
Gyermekek védelme	5	25%
A tanulás fontossága	3	15%
A tanítók, tanárok tisztelete	5	25%
A rabbik tisztelete	3	15%
Az ünnepek megtartásának a fontossága	1	5%
A hagyomány továbbadása nemzedékről - nemzedékre	1	5%
A mindennapi imádkozás fontossága	0	0%
A család összetartóerejének a fontossága, a család védelme	8	40%
A szülők tisztelete	10	50%
Idősek gondozása	2	10%
Betegek látogatása	0	0%
Szegények segítése, adományozás	3	15%
A zsidó közösség összetartóerejének a fontossága, a közösség tagjainak segítése	0	0%
Rágalmazás elítélése	0	0%
Természet védelme	6	30%
Állatok védelme	11	55%

120.sz.táblázat: A 4. osztály értékliséája

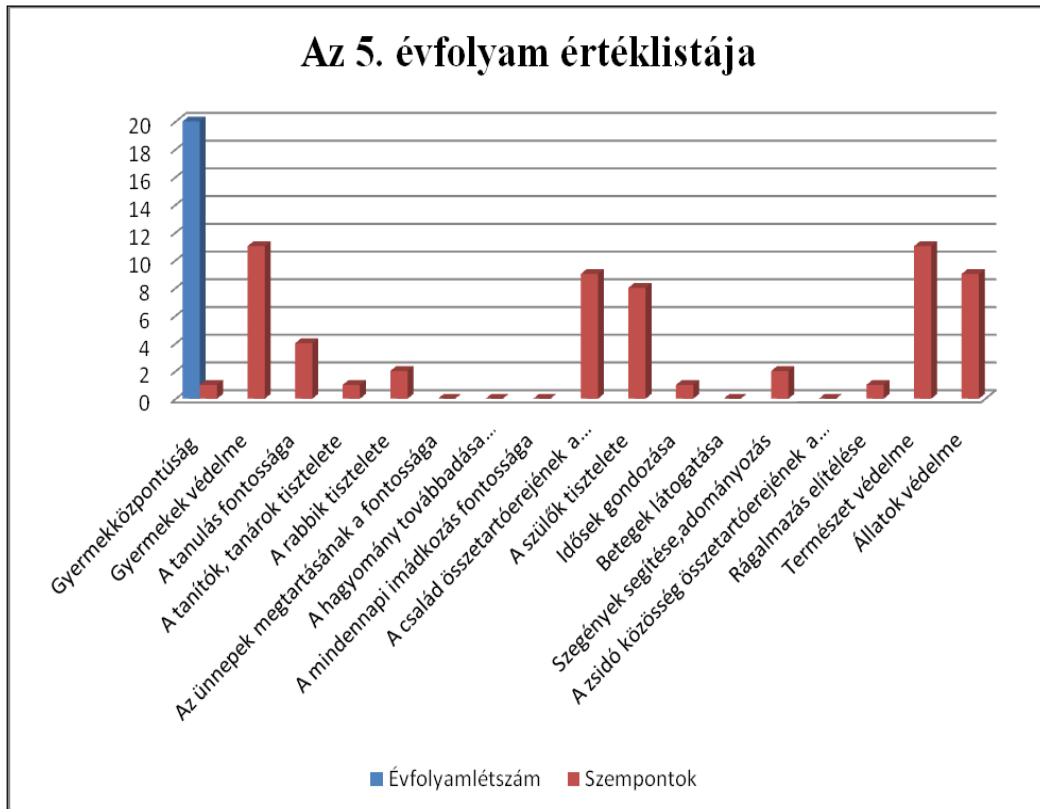

56.sz. ábra: A 4. osztály értéklísta

A negyedik osztályos tanulók az első három legfontosabb értéknek: az állatok védelmét (11 fő), a szülők tiszteletét (10 fő) és a család fontosságát (8 fő) választották.

Az 5. évfolyam értékliséja		
A 20 fős évfolyamlétszámhoz viszonyítva	fő	%-ban
Gyermekközpontúság	1	5%
Gyermekek védelme	11	55%
A tanulás fontossága	4	20%
A tanítók, tanárok tisztelete	1	5%
A rabbik tisztelete	2	10%
Az ünnepek megtartásának a fontossága	0	0%
A hagyomány továbbadása nemzedékről - nemzedékre	0	0%
A mindennapi imádkozás fontossága	0	0%
A család összetartóerejének a fontossága, a család védelme	9	45%
A szülők tisztelete	8	40%
Idősek gondozása	1	5%
Betegek látogatása	0	0%
Szegények segítése, adományozás	2	10%
A zsidó közösség összetartóerejének a fontossága, a közösség tagjainak segítése	0	0%
Rágalmazás elítélése	1	5%
Természet védelme	11	55%
Állatok védelme	9	45%

121.sz. táblázat: Az 5. évfolyam értékliséja

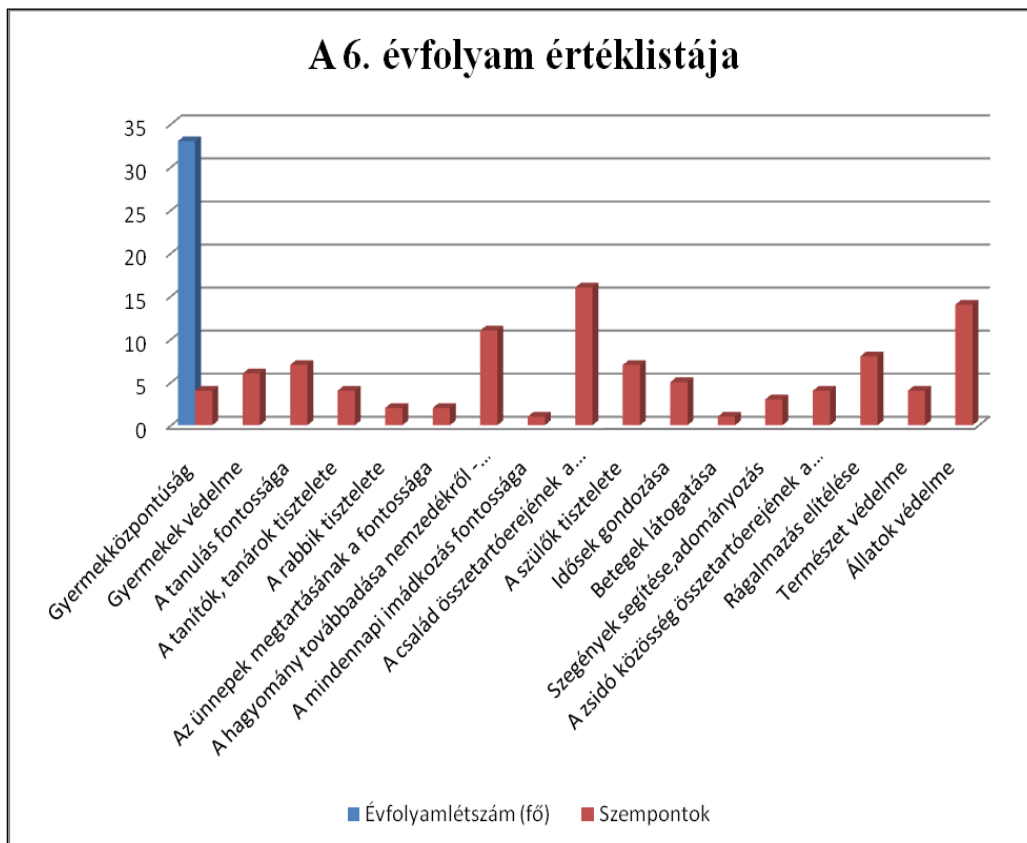

57.sz. ábra: Az 5. évfolyam értéklísta

Az ötödik évfolyamon tanuló diákok az első három legfontosabb értéknek: a gyermek védelmét és a természet védelmét egyforma számmal (11-11 fő), a család összetartóerejének a fontosságát és az állatok védelmét is egyenlő arányban (9-9 fő), valamint a szülők tiszteletét (8 fő) választották.

A 6. évfolyam értékliséája		
A 33 fős évfolyamlétszámhoz viszonyítva	fő	%-ban
Gyermekközpontúság	4	12%
Gyermekek védelme	6	18%
A tanulás fontossága	7	21%
A tanítók, tanárok tisztelete	4	12%
A rabbik tisztelete	2	6%
Az ünnepek megtartásának a fontossága	2	6%
A hagyomány továbbadása nemzedékről - nemzedékre	11	33%
A mindennapi imádkozás fontossága	1	3%
A család összetartóerejének a fontossága, a család védelme	16	48%
A szülők tisztelete	7	21%
Idősek gondozása	5	15%
Betegek látogatása	1	3%
Szegények segítése, adományozás	3	9%
A zsidó közösség összetartóerejének a fontossága, a közösség tagjainak segítése	4	12%
Rágalmazás elítélése	8	24%
Természet védelme	4	12%
Állatok védelme	14	42%

122.sz.táblázat: A 6. évfolyam értékliséája

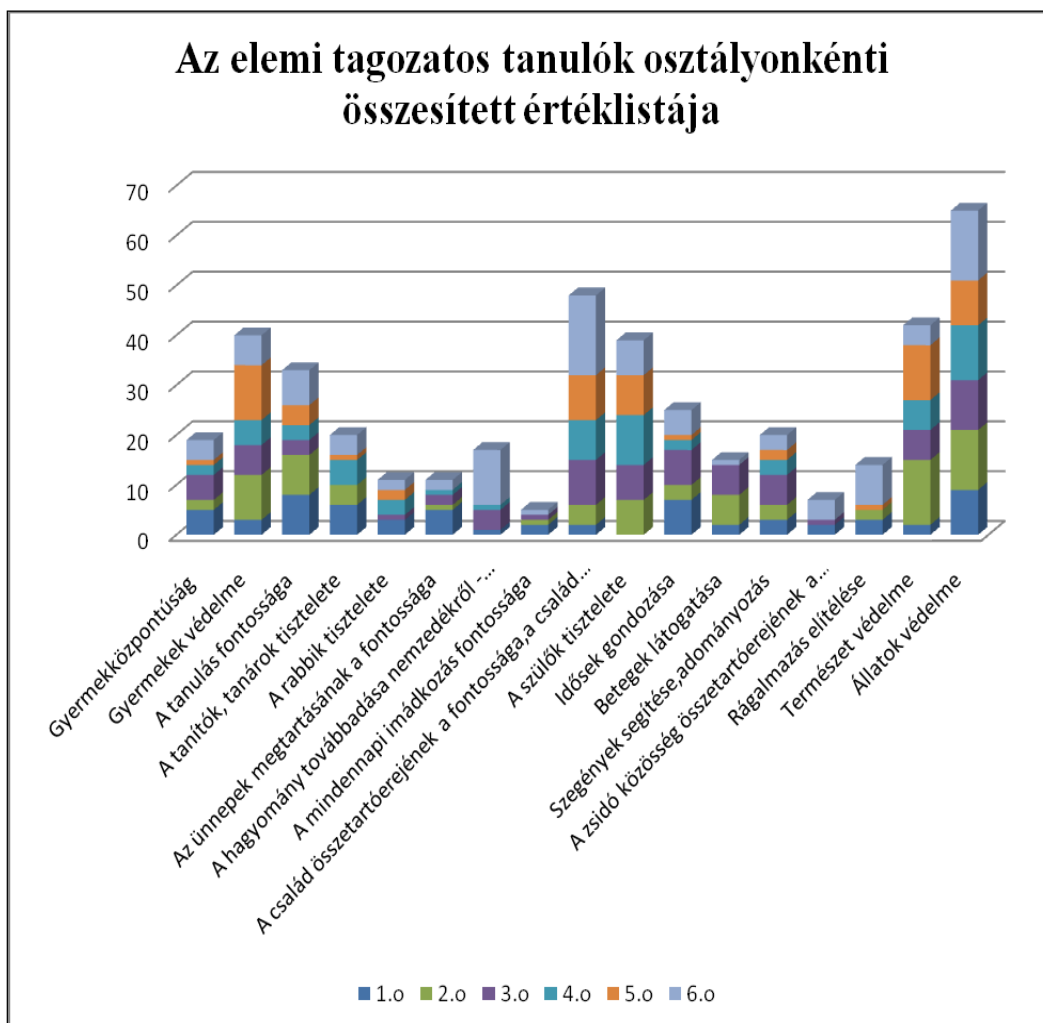
58.sz. ábra: A 6. évfolyam értéklísta

A hatodik évfolyamon tanuló diákok az első három legfontosabb értéknek: a család összetartóerejének a fontosságát (16 fő), az állatok védelmét (14 fő) és a hagyomány továbbadását nemzedékről-nemzedékre (14 fő) választották.

Az elemi tagozatos tanulók osztályonkénti összesített értékliséja

Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
		21	25	25	20	20	33
Gyermekközpontúság	5	2	5	2	1	4	19
Gyermekek védelme	3	9	6	5	11	6	40
A tanulás fontossága	8	8	3	3	4	7	33
A tanítók, tanárok tisztelete	6	4	0	5	1	4	20
A rabbik tisztelete	3	0	1	3	2	2	11
Az ünnepek megtartásának a fontossága	5	1	2	1	0	2	11
A hagyomány továbbadása nemzedékről - nemzedékre	1	0	4	1	0	11	17
A mindennapi imádkozás fontossága	2	1	1	0	0	1	5
A család összetartóerejének a fontossága, a család védelme	2	4	9	8	9	16	48
A szülők tisztelete	0	7	7	10	8	7	39
Idősek gondozása	7	3	7	2	1	5	25
Betegek látogatása	2	6	6	0	0	1	15
Szegények segítése, adományozás	3	3	6	3	2	3	20
A zsidó közösség összetartóerejének a fontossága, a közösség tagjainak segítése	2	0	1	0	0	4	7
Rágalmazás elítélése	3	2	0	0	1	8	14
Természet védelme	2	13	6	6	11	4	42
Állatok védelme	9	12	10	11	9	14	65

123.sz.táblázat: Az elemi tagozatos tanulók osztályonkénti összesített értékliséja

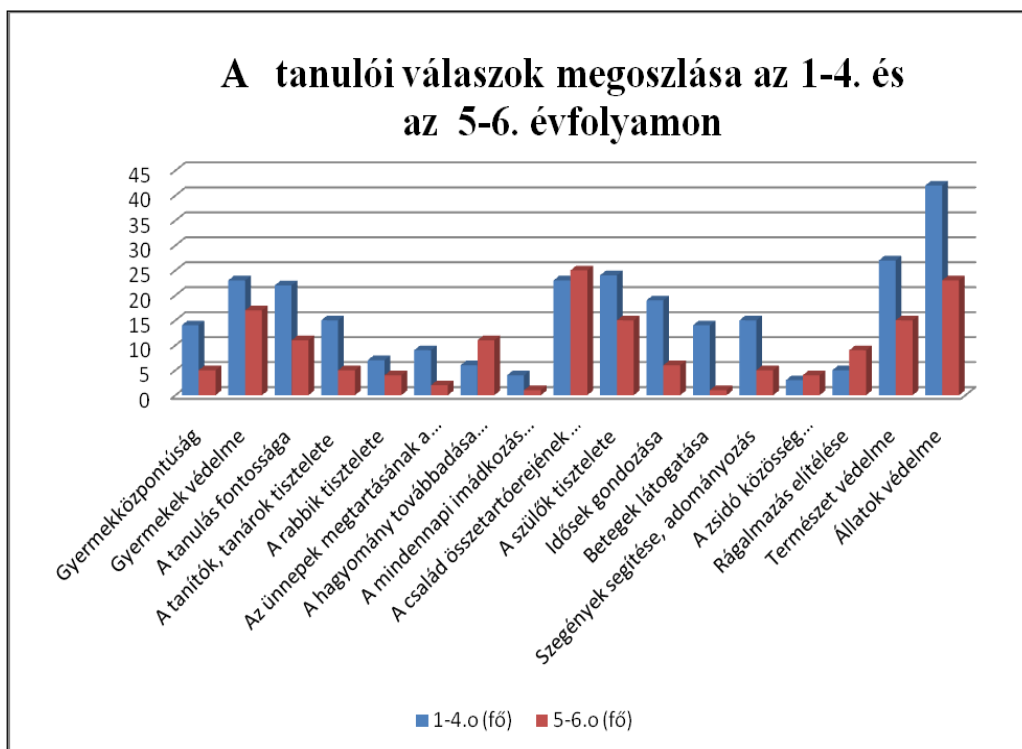

59.sz. ábra: Az elemi tagozatos tanulók osztályonkénti összesített értéklísta

A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon				
	1-4.o (fő)	%-ban	5-6.o (fő)	%-ban
Osztálylétszám	91		53	
Gyermekközpontúság	14	15%	5	9%
Gyermekek védelme	23	25%	17	32%
A tanulás fontossága	22	24%	11	21%
A tanítók, tanárok tisztelete	15	16%	5	9%
A rabbik tisztelete	7	8%	4	8%

A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon				
Az ünnepek megtartásának a fontossága	9	10%	2	4%
A hagyomány továbbadása nemzedékről-nemzedékre	6	7%	11	21%
A mindennapi imádkozás fontossága	4	4%	1	2%
A család összetartóerejének fontossága, a család védelme	23	25%	25	47%
A szülők tisztelete	24	26%	15	28%
Idősek gondozása	19	21%	6	11%
Betegek látogatása	14	15%	1	2%
Szegények segítése, adományozás	15	16%	5	9%
A zsidó közösség összetartóerejének a fontossága, a közösség tagjainak segítése	3	3%	4	8%
Rágalmazás elítélése	5	5%	9	17%
Természet védelme	27	30%	15	28%
Állatok védelme	42	46%	23	43%

124.sz. táblázat: A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

60.sz. ábra: A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

A tanulók által kiválasztott három legfontosabb érték az 1-4. és az 5-6. évfolyamon		
	1-4.o (fő)	5-6.o (fő)
Osztálylétszám	91	53
1.hely	42 Állatok védelme	25 A család összetartóerejének a fontossága, a család védelme
2.hely	27 Természet védelme	23 Állatok védelme
3.hely	24 A szülők tisztelete	17 Gyermekek védelme

125.sz. táblázat: A tanulók által kiválasztott három legfontosabb érték az 1-4. és az 5-6. évfolyamon

A válaszadók számának a megoszlása az elemi tagozaton a tanulói válaszok száma alapján							
Osztálylétszám (fő)	1.o	2.o	3.o	4.o	5.o	6.o	Összesen
	21	25	25	20	20	33	144
2 válasz (fő)	0	0	1	0	0	0	1
3 válasz (fő)	21	25	24	20	20	33	143

126.sz.táblázat: A válaszadók számának a megoszlása az elemi tagozaton a tanulói válaszok száma alapján

5.4.3. Az osztályfőnökök és az intézményvezetés reflexiói a kérdőívekre, interjúkra

Minden osztályfőnöknek (14 fő) e-mailben elküldtem az osztályára vonatkozó összesített értéklístát. Az iskolavezetőség egy-egy világi és vallási vezetőjének is írásban eljuttattam az elemi tagozatra vonatkozó összesített értéklístát, levelemhez egy kérdéssort is mellékeltem.³⁴⁶ Az osztályfőnökök (2 fő kivételével) írásban vagy szóban (többen mindkettőben) reagáltak a diákjaik érték választására. Sokan úgy gondolták, hogy az értéklístából a tanulók a számukra könnyebben értelmezhető dolgokat és a családjaik értékrendjéhez jobban illeszkedő értékeket szívesebben választották. Többen megjegyezték, hogy a tanulók családban kapott értékeit az iskolában „csak” megerősíteni tudják. Sajnos minden osztályban magas a gyermeküket egyedül nevelő, elvált szülők száma (erről felmérést nem készítettem), de az osztályfőnökök elmondása alapján ez is az oka annak, hogy a tanulók számára olyan fontos jelentőségű a család összetartóerejének az értéke.

Olyan pedagógusi észrevételt is kaptam, hogy a zsidósággal kapcsolatos értékek kialakítását (ünnepek, imák fontosságát) az iskola csak megerősíteni tudja, de pótolni nem. A hatodik évfolyamon a zsidó vallású tanulók magasabb számaránya miatt (erről felmérés nem készülhetett, de osztályfőnöki visszajelzés és kutatói tapasztalatom

³⁴⁶ Lásd: Melléklet 5/2. sz.

alapján is) a zsidósággal kapcsolatos értékválasztás a legmagasabb (pl. 2014 októberében két tanuló bár-micvójára is sor került).

A természetvédelemről az osztályfőnöki órák és az osztálykirándulások során is tanulnak a diákok, az ötödik évfolyamosok ezzel kapcsolatosan a Pilisben egy külön programon is részt vehettek.

Az idősök gondozásának a fontossága is a kiemelt tanulói értékek között szerepel, a tanárjaik szerint ennek két lehetséges oka van, egyrészt a tanulók családjában több az idős, beteg ember, másrészt a tagozaton tanulók egy része az ünnepek előtt a Szeretetkórház betegeinek ad műsort. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy 2013. december 5-én, az Önkéntesség Világnapján az iskola pedagógusai és tanulói államtitkári elismerésben részesültek.³⁴⁷

Az iskola egyik rabbija *Dr. Verő Tamás*, aki ifjúsági rabbiként is tevékenykedik és az iskola „előd” intézményében tanult, megkeresésemre így értékelte az iskolában zajló nevelő-oktató munkát:

„A neológ hitközség iskolája behatárolás számomra azt jelenti, hogy a közösség tagjai, a diákok, és szüleik tiszteletben tartják a hagyományainkat, a szellemiségben megjelennek a tradíciók, a kóser étkezéssel, és az ünnepek megtartása mellett, a mindennapok rendszerében is tükröződik a zsidóság, és ennek egy fenti, felügyelő, és kooperáló társa a Síp utcai intézmény. Az iskola zsidósággal kapcsolatos oktatási célja a közösségi élmény, a zsidó hagyomány alapjainak a megismertetése, elmélyítése, és a tanulók identitásának a megerősítése.

Reményeim szerint, nem csak a reggeli imádkoztatások során, és a kóser étkezésben merül ki a gyermekek zsidóságra való oktatása, hanem a különböző tantárgyak tanítása során is kiemelten jelenik meg a zsidóság. Az osztálykirándulások során is figyelembe veszik az előírásokat, és a pénteki gyertyagyújtás sajátos jellemzője a nevelésnek.

³⁴⁷ „Az iskolai közösségi szolgálat keretében nyújtott kiemelkedően kezdeményező és aktív szerepvállalásáért, az iskola tanulóinak példamutató segítőkészségért a BZSH Scheiber Sándor Gimnázium, Szakközépiskola és Általános Iskola pedagógusait és diákjait államtitkári elismerésben részesítem.”- áll az oklevélen.

Az iskola két tagozatán a vallás oktatásban nem látok érzékelhető különbséget. A véleményem szerint az oktatók, a vallástanárok személyisége az, ami a legnagyobb hatást tudja elérni, és ebben lehet a különbséget érzékelni, de ez nem tagozat függő. Úgy gondolom, annak hogy a tanulóknál Hanuka, a Purimot (Purimkor egy vidám, tanítás nélküli iskolanap kerül megrendezésre) megelőzve a diákok legnépszerűbb ünnepe lett a lehetséges okai: az ünnep közös megtartása, az ünnepség menetének a követhetősége, és az átélhetőségében keresendő. A tavalyi hatodik évfolyamon tanuló diákok zsidósággal kapcsolatos szorosabb kötődésénél a családi háttérrel, és az ifjúsági szervezetek madrichjainak a munkáját vélem felfedezni. A pénteki gyertyagyújtásoknál tanárok felkészülésében, hozzáállásában figyelhetünk meg nagy különbségeket, és ez lecsapódik a menetrendben is. Talán egy külön programfelelős, és a kicsit nem annyira spontán rákészülés vezethetne a minőségi javuláshoz.

Az iskolába bekerülő gyermekek az otthonról hozott értékeket jelenítik meg, és talán az iskola érdeme az elmozdulás a felsőbb osztályok irányában. Sohasem lehetünk elégedettek, de ez a mi kihívásunk, és éppen ez a feladatunk, hogy jobbá tegyük az értékeket.

A Lauder liberalizmusánál kicsit behatároltabb, a Wesselényinél kissé szabadabb a zsidó identitása a Scheibernek. A légkör, a szabadabb, és gyermekközpontú hozzáállásban figyelhetünk meg különbségeket. A Scheiber egy közösségi iskola, a jó értelemben véve, az alsóban nagyon családi hangulattal, és a felsőben is megtalálható ez az összetartás. A mindennapokban és ünnepeinkben is megjelenik a zsidóság. Fiatalos, lendületes. Kik kellenének, hogy legyenek az iskola partnerei? Lauder sulis, OR-ZSE, zsinagógák, zsidó ifjúsági szervezetek, Bálint-Ház. Most a BZSH, OR-ZSE, Bálint Ház.”³⁴⁸

A rabbinak az *értéklistához* fűzött rövid megjegyzései összhangot mutatnak a pedagógusok reflexióival. A Szeretetkórház betegeinek a látogatását példaértékűnek tekinti, de az imádkozás fontosságának az elérését a fejlesztendő feladatok között gondolja.

A tanulók iskolai vallási nevelésének, hasonlóan az osztályfőnökökhöz ő is a legfontosabb partnerként a tanulók családjait gondolja.

³⁴⁸ Az írásbeli interjú időpontja: 2014. szeptember 7.

Kovács Bernadett 2012-től az iskola igazgatója. Hasonlóan *Dr. Verő Tamás rabbihoz*, ő is az Anna Frank Gimnáziumban érettségizett, majd az OR-ZSE-en szerezte az első diplomáját. A zsidó oktatást a szívügyének tekinti, az iskolában judaisztika tanárként, majd 2009-től gimnáziumi igazgatóhelyettesként tevékenykedett. A korábbi iskolaigazgatók nyomdokain járva fiatalos szemlélettel, de az iskolai nevelő és oktató munka hatékonyságának a szem előtt tartása mellett végzi a vezetői munkáját. Az igazgatónő válaszaiból megtudhattam, hogy az iskolában az elmúlt két év során megerősítésre kerültek azon iskolai szabályok, amelyek a *halacha* elvárásait is figyelembe véve célozzák meg a diákok iskolán belüli megjelenésének és a viselkedésének a szabályait. Három témakörben történt meg a szabályrendszer megújítása: az öltözködés, az étkezés és a zsinagógalátogatás területén. Ezen területek közül az igazgatónő a zsinagógalátogatás szabályozását tartja a legfontosabbnak: *Fontosnak tartom, hogy a gyerekek ne elvont témaként, hanem a mindennapjainkat átszövő vallásként, egy vallást gyakorlók köreként tekintsenek a judaisztikára. Ez csak akkor történik meg, ha rendszeresen zsinagógába járnak, ha megismerik a liturgiát.*³⁴⁹

Az iskola két tagozatán tanító pedagógusok közötti munkakapcsolat még szorosabbá tételének a megszervezését nagyon fontosnak gondolja, az igazgatósága alatt már próbált ennek - elmondása alapján minden iskolában jelentkező – problémának a leküzdése érdekében is tevékenykedni (pl. a nyári balatonfüredi közös, a tanévet előkészítő kirándulás szervezésével).

Kovács Bernadett a Hanuka népszerűségében (Purimot is megelőzve) az ünnep időpontját (téli szünet előtt), napjainak a számát (nyolc nap szemben az egy nappal), és az iskolai programok sokszínűségét (fánk sütés, kirakodóvásár, játékok, táncok) látja. Saját gyermeke példáján a nyolcnapos ajándékozást is kiemeli, amelyet a diákok életkoruktól függetlenül nagyon szeretnek. A mostani hetedik évfolyam zsidósághoz való erősebb kötődésének az okát, a családi nevelésben és a judaisztika szakos osztályfőnök személyében látja. Az iskolai pénteki gyertyagyújtások változtatására vonatkozó tervekről az iskolavezetés együttműködéséről írt a válaszában, de a judaisztika munkaközösségre bízna az újításra vonatkozó ötletek kidolgozását.

³⁴⁹ Az írásbeli interjú időpontja: 2014. október 22.

A tanulói értéklistánál kapcsolatban az volt az Igazgatónő véleménye, hogy nagyon fontos, hogy előzetesen a tanulókat milyen impulzusok érték (családban, iskolában stb).

A kérdéseimre adott iskolavezetői válaszok alapján megállapíthatom, hogy teljes az összhang az iskola világi és vallási vezetése között és álláspontjuk megfelel az empirikus vizsgálati eredményeimnek is.

A kérdéseimre adott vezetői válaszokból kiderül, hogy az iskolai nevelő és oktatómunka fő feladata az igazgatónő szavaival: „A gyerekek érezzék és tapasztalják meg azt, hogy a zsidóság előírásainak a betartása fontos egész életükben. Ha az ember és ember közötti törvényeket veszem alapul, akkor egy olyan erkölcsi tartással érkeznek a felnőttek világába, ami életük végéig hasznukra lesz nekik, maguknak és a társadalom egészének egyaránt. Ha I-ten és ember közötti törvényekben gondolkodok, akkor át kell adnunk a hagyományok őrzését, tiszteletét, meg kell mutatnunk a zsinagógába járás minden szépségét. Meg kell tanítanunk nekik, hogy mennyit tud tenni értük egy közösség, és ők maguk mennyit tehetnek a közösségért. A többi magyarországi zsidó identitást vállaló iskolától, *megkülönbözteti* az iskolát a zsidóság gyakorlati megélésének mikéntje, a zsidó identitás alakításának formája, és a közösséghez tartozás mikéntje. A más vallási identitást közvetítő magyarországi iskoláktól *megkülönbözteti* az iskolát az el/befogadás, nyitottság, a szemlélet, az állami/világi iskoláktól el/befogadás, közösségi lét, a gyermekközpontság, és a színes eszközkészlet”.³⁵⁰

Az iskolát jellemző gondolatok a pedagógusok által összesített értéklista eredményeivel is összezsengenek, a közösségi összetartozás elsőbbséget élvez a többi értékkel szemben:

A mi iskolánkban tanárok és diákok egyaránt nyitott szívvel és elmével vannak egymás felé. A mi iskolánkban jó érzés lenni, mert mindenki megtalálja a saját érdeklődésének, jellemének, tehetségének megfelelő partnereket minden témában. A mi iskolánkban

³⁵⁰ Uo.

*nagyon fontos érték az a közösségi összetartozás, ami általában a zsidó közösség sajátja, és ami nagy erővel van jelen az egyének életében.*³⁵¹

Kovács Bernadett igazgatónő az izraeli tehetséggondozásra vonatkozó tapasztalatokat és eredményeket is fontosnak tartaná az iskolai nevelő-oktató-programba beépíteni.

Az iskola jelenlegi partnereiként az alábbi szervezeteket sorolta fel: *BZSH, SZOCHNUT (CHÁJIL- program), MAZSÖK, Maccabi Sportegyesület és az Életmenete Alapítvány.*

Az Igazgatónő a fenntartó mellett olyan alapítványokat nevezett meg, amelyek a gyerekek zsidó identitásának a kialakítását segítik, valamint a szegény sorsú gyerekeknek anyagi támogatást nyújtanak.

5.4.4. Kutatói reflexiók az empirikus kutatás adataira – az értékskála értékelése, az iskolai dokumentumok (SZMSZ, Házirend, Pedagógiai program) figyelembevételével

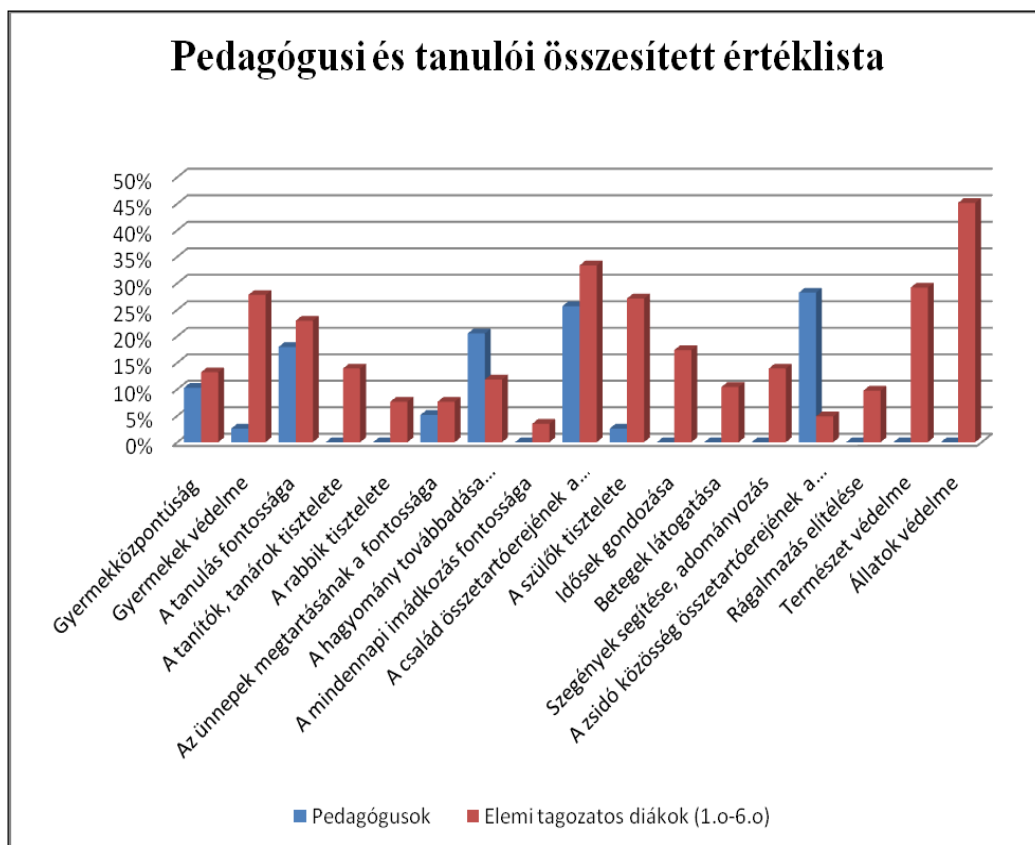
Dolgozatom első részében eredeti források alapján áttekintettem a zsidóságra nevelésre és oktatásra vonatkozó textusokat, és ezekből hoztam létre az „értéklistát”, amelyet a kutatásom során „*munkaeszközként*” alkalmaztam. Az európai kultúrába illeszkedést és megmaradást jelentő immár két évezrednyi történelemből kiemeltem a nevelésügy szempontjából számottevő korszakokat, személyeket és műhelyeket, az ő bemutatásuk alapján készült a második „értéklista”, amely terminológiájában igazodott az elsőhöz. Végül árnyalt - több megközelítésű - empirikus vizsgálatot végeztem iskolámban, a Scheiber Sándor Gimnázium és Általános Iskola elemi tagozatán. A kutatói kérdéseim ez esetben is az értékvilágra fókuszáltak, így jött létre a harmadik „értéklista”.

Pedagógusi és tanulói összesített értéklista

³⁵¹ Uo.

	Pedagógusok		Elemi tagozatos diákok (1.o-6.o)	
	fő	Megoszlás %-ban	fő	Megoszlás %-ban
Gyermekközpontúság	4	10%	19	13%
Gyermekek védelme	1	3%	40	28%
A tanulás fontossága	7	18%	33	23%
A tanítók, tanárok tisztelete		0%	20	14%
A rabbik tisztelete		0%	11	8%
Az ünnepek megtartásának a fontossága	2	5%	11	8%
A hagyomány továbbadása nemzedékről - nemzedékre	8	21%	17	12%
A mindennapi imádkozás fontossága		0%	5	3%
A család összetartóerejének a fontossága, a család védelme	10	26%	48	33%
A szülők tisztelete	1	3%	39	27%
Idősek gondozása		0%	25	17%
Betegek látogatása		0%	15	10%
Szegények segítése, adományozás		0%	20	14%
A zsidó közösség összetartóerejének a fontossága, a közösség tagjainak segítése	11	28%	7	5%
Rágalmazás elítélése		0%	14	10%
Természet védelme		0%	42	29%
Állatok védelme		0%	65	45%

127.sz.táblázat: Pedagógusi és tanulói összesített értéklista

61.sz. ábra: Pedagógusi és tanulói összesített értéklista

Szembevetően a különbség a pedagógusok feltételezhető értékrendje/értékvállalása és a tanulók értékrendje/értékvállalása között az alábbi „értékek” tekintetében volt:

Hangsúlyosan magasabb százalékot kapott a pedagógusoknál a *zsidó közösség összetartóerejének a fontossága, a közösség tagjainak segítése*, mint a tanulóknál. Közel egyformán alacsony százalékot kapott, mindkét csoportban a *mindennapi imádkozás fontossága*. A tanulók értékrendjében/értékvállalásában kimagaslóan magasabb százalékot kapott a *gyermekvédelem, a tanítók, a tanárok tisztelete, a szülők tisztelete, az idősek gondozása, a betegek látogatása, a szegények segítése, adományozás, a rágalmazás elítélése, a természet védelme és az állatok védelme*, mint a pedagógusoknál.

A pedagógusok és a tanulók értékrendjében/értékvállalásában a *gyermekközpontúság, a tanulás fontossága és az ünnepek megtartásának a fontossága* közel egyforma százalékot kapott.

A kutatásomból is látható, hogy az elemi tagozatos diákok értékrendje nagyon színes és nagyon gazdag, lehet rá építeni. Pedagógiai feladatunk, tudatosítani a tanulóinkban, hogy az Általuk magas százalékban választott értékek mindegyike magában hordozza a zsidó hagyomány és a közösség összetartóerejét.

Az empirikus kutatás alapvetően helyes úton járónak mutatja be a Scheiber Sándor Iskola elemi tagozatán zajló oktató és nevelő munkát. Az iskolai Pedagógiai program hitelesen tükrözi vissza a fenntartó és az iskolavezetés törekvéseit, értő figyelmet fordít a társadalmi környezetre.

Az iskola Házi rendje, Pedagógiai programja, Szervezeti – és működési szabályzata a civilizált társadalmi értékek mellett a zsidó vallás és hagyomány értékeinek átadásának a fontosságát tekinti az iskolai nevelő és oktató munka elsődleges céljának.³⁵²

„A BZSH Scheiber Sándor Gimnázium és Általános Iskola, a Zsidó Gimnázium jogutódja egy évszázadnyi múltjának is köszönhetően fő feladatának tartja, hogy művelt, toleráns együttműködő, érzelmeikben és szokásaikban is zsidó, közösségüket aktívan szerető diákokat neveljen. A tanulóktól elvárjuk, hogy magatartásuk az iskola értékrendjét tükrözze.”³⁵³ „...vállalják zsidóságukat, ápolni kívánják a zsidó hagyományokat és szoros kapcsolatot tartanak Izraellel.”³⁵⁴

³⁵² <http://www.scheiber.hu/az-iskolarol/hazirend>, <http://www.scheiber.hu/az-iskolarol/pedagogiai-program>,
<http://www.scheiber.hu/az-iskolarol/szmsz>, <http://www.scheiber.hu/az-iskolarol/bemutakozunk/53-zsido-szellem-neveles-iskolankban>

³⁵³ Házi rend 1., 2.1.

³⁵⁴ Pedagógiai program 2.2.

Az iskola Házi rendjében az iskola vallási jellegéből adódó szabályozásokat találunk a tanulók öltözködésére, a kószerságra vonatkozó szabályok betartására és a kötelező zsinagógalátogatásokra, Auschwitz-Birkenau emlékútra, Kozma utcai megemlékezésre vonatkozóan,³⁵⁵ valamint a zsidó ünnepekhez kapcsolódó épület nyitvatartási és a csengetési rendjével kapcsolatosan.³⁵⁶ A tanulók részt vétele az iskolát érintő és a zsidósággal kapcsolatos eseményeken kötelező.³⁵⁷ A gimnáziumi tanulók 7. és 10. évfolyamon héber, a 13. évfolyamon zsidó történelemből is vizsgát tesznek.³⁵⁸ Az iskolai oktatás során fontos szerepet kap a Magyarország és Izrael kultúrájának a megismerése is, valamint az osztálykirándulások alkalmával egy – egy zsidó temető, elhagyott zsinagóga meglátogatása.³⁵⁹ A tanulók harmonikus személyiségének a kialakításában a vallásoktatásnak is nagy szerep jut,³⁶⁰ ahogyan a Pedagógiai programban is olvasható „az első hat év különösen jelentős a vallási nevelés, a zsidó életmód, szokások kialakítása szempontjából. Nemcsak hallanak a gyerekek a zsidó ünnepekről, hanem az ünnepekkel kapcsolatos tárgyakat is készítenek, megismerik a zsidó jelképeket, tanulják a Tóra történetét, azok magyarázatait. A hatodik osztályban a Tóra parancsolatait is megismerik a *TaNaCh* szövegrészei alapján. Az ünnepek átélése, a zsinagógalátogatások a vallásos élet alapjait teremtik meg a gyermekeknél, valamint a tanulók testi fejlődését is segítő foglalkozásoknak (Maccabi Sportegyesület által szervezett családi jellegű sport versenyek szervezését végzik az iskolában. Továbbá havonta kirándulások, kerékpártúrák) szervezése is történik.”³⁶¹

Az iskolai nevelő-oktató munkában a tanulók empátiára nevelése különösen hangsúlyos. Ezen értékek a tanulói értékválasztásban is hangsúlyosak voltak. A zsidó vallás szellemiségéhez hűen nagy gondot fordít az iskola a hátrányos helyzetű tanulók támogatására.³⁶² Az iskola vallási jellegéből adódóan kiemelt szerepet kapnak az

³⁵⁵ Házi rend 2.1, 2.1.2., 4.

³⁵⁶ Házi rend 9.

³⁵⁷ Házi rend 4.

³⁵⁸ Házi rend 8.5.

³⁵⁹ Pedagógiai program 1.2.

³⁶⁰ Pedagógiai program 1.4.

³⁶¹ Pedagógiai program 2.2.

³⁶² Pedagógiai program 5., 6.2.

öreges, a gyengék, valamint a rászorulóknak segítése és a zsinagógai körzetekkel való kapcsolattartás, a zsidó temetők gondozása is.³⁶³

Az iskolában az ünnepek alkalmával nagyon fontos nevelési feladat a Szeretetkórház betegeinek a látogatása.³⁶⁴

A tanulói számára nagyon fontosnak tartott természetvédelem is kiemelt nevelési és oktatási célja az iskolának.³⁶⁵

Az egyik hatodikos osztályfőnök nagyon örült annak, hogy a tanulók közül többen a rágalmazás elítélését is megjelölték. Elmondta, hogy az elmúlt két év során, az osztályfőnöki órákon nagyon sokat beszélgettek erről.

A megkérdezett csoportok közt alapvető egyetértés van abban, hogy a vallási hovatartozásuktól függetlenül fontosak a zsidó ünnepek és a hagyománytisztelet. A tanulók közül nagyon sokan az általam tartott órákon és az órákon kívüli kötetlen beszélgetések alkalmával is elmondták, hogy az értéklistán szereplő összes érték számukra nagyon fontos jelentőséggel bír. Az iskolai valláshoz kapcsolódó ünnepekkel mindkét csoport elégedett, kivéve a pénteki gyertyagyújtások minőségét, amellyel a pedagógusok egy része kevésbé van megelégedve. A judaisztika tanárok a beszélgetések alkalmával elmondták, hogy a Kollégáik segítségével és vezetőségi támogatottság mellett, a jövőben még tartalmasabb és színvonalasabb vallási ünnepeket szeretnének szervezni, és a munkájukat iskola vallási jellege miatt is nagyon fontosnak gondolják. A pedagógusok és a diákok közül is a legtöbben a Dávid-csillagot választották a zsidóságot legjobban kifejező szimbólumnak. A zsinagógalátogatási szokásai mindkét csoportnak megegyezők, többségük az iskolai szervezett zsinagógalátogatások (havi egy alkalommal és ünnepekkor) jár zsinagógába. A megkérdezett csoportok közt összhang van abban, hogy a pedagógusok a különböző tantárgyaik tanítása során a tanulóik zsidóságra nevelését is szem előtt tartják, mert ennek a tényét a tanulói válaszok is megerősítették.

³⁶³ Pedagógiai program 1.1.

³⁶⁴ Pedagógiai program 1.1.

³⁶⁵ Szukkot – betakarítás ünnepe, ünnepi csokor készítése, használata, Smini Áceret – esőért történő ima, jó termés, Tu BiSvát – Fák újéve; a legfontosabb hét növény, mellyel a Tóra Izrael földjét dicséri (olajbogyó, szőlő, füge, gránátalma, datolya, búza, árpa; faültetés, Sávuot – virággal történő díszítés, tejes ételek fogyasztása) Pedagógiai Program 11.4.1.

A megkérdezett csoportok válaszai között igen nagy eltérés mutatkozott a példaképpel kapcsolatos kutatói kérdésekre. A pedagógusoknak csak igen kis százalékának van példaképe a tanulóikhoz képest. A tanulói példaképek többségükben sportolók és a gyerekek a televízióból ismerik őket. Úgy gondolom, hogy a tanulók életkori sajátosságai mellett, a családok által közvetített értékrend is befolyásolta a példaképválasztásukat. A pedagógusi munka lényeges feladata, hogy a tanulóinkat hozzásegítsük a pozitív példakép kiválasztásához.

A kutatási eredményeim is bizonyítják, hogy a *vallástan* valójában egy *életmód* és a valláshoz nem kötődő (vallási vagy egyéb okok miatt) tanulókat nehezebb a zsidóságra is tanítani. Ez a probléma az iskola *befogadó jellegéből* adódik (ami egyfelől pozitív is), erről a nehézségről (amely nem kizárólag a zsidó oktatásra-nevelésre korlátozódik) az interjúk során több Kollégám is tett említést.

Ezzel is magyarázható, hogy:

- 1.) a mindennapi imádkozás vagy a zsidó ünnepek fontossága nem szerepeltek „*dobogós helyeken*” a tanulói válaszokban
- 2.) valamint, a *civilizált társadalom értékei*, amelyek nem csupán a zsidósághoz kapcsolódnak (vagyis az értéklistán szereplő többi érték) a pedagógusi és a tanulói válaszokban is hangsúlyosabban voltak jelen.

A gyerekek életkori sajátossága, érdeklődése és érettsége (pl. az állatok iránti kiemelt, túláradó szeretet) egyfelől, magyarázza a tanulók és a pedagógusok ezen értékválasztásában is megmutatkozó érzékelhető különbséget. Fontos magyarázó elvnek tekintem a családok és az iskola értékhangsúlyai közti különbséget (ahogy erre a hipotézisben is már utaltam).

Az iskola Pedagógiai programban leírtak is alátámasztják az észrevételemet: „Az 1-6. évfolyamon a családdal együttműködve a nevelésnek alapozó jellegűnek, épülőnek kell lennie, különösen, hogy az elemi első négy évfolyama iskolaotthonos rendszerben működik.”³⁶⁶

³⁶⁶ Pedagógiai program 2.2.

Értekezésem összesített értéklisztája (268-270. p.)								
Az ünnepek megtartásának a	Értékek előfordulása a TaNaCh , a Talmud és Misna textusai alapján		Értékek előfordulása a 4. fejezet alfejezeteiben		Pedagógusok		Elemi tagozatos diákok (1.o - 6.o)	
	fontos-sága	Fejezetek/ alfejezet száma	Előfordulások száma	Előfordulások száma	fő ₂	Meg ₃ % oszlás %-ban	fő ₁	Meg ₃ % oszlás %-ban
A hagyomány továbbadása nemzeti ünnepek közöttiség	3.3, 3.4, 11, 3.6, 3.3	3	1,2,3, 4,5,6,8, 9,10, 11,12, 13,14, 15,16,26	15	4	10%	19	13%
A gyermekek mindennapi	2.2.11, 3.2, 3.5	3	8,17, 18,19, 20,21, 23,24	8	1	3 %	40	28 %
imádkozás fontos-sága	3.3, 3.4, 3.6	3	1,2,3,4,5, 6,10, 16	6		0 %	5	3 %
A család összetartásának a fontos-sága, a tanítók, tanárok tisztelete	2.2.11, 3.2, 3.3, 3.7	4	7,8, 9,10, 11,12, 13,14, 15,18, 25	17	7	18 %	33	23 %
A tanítók, tanárok tisztelete	2.1, 2.2, 2.4, 3.7.4	2	1,2,3, 4,5,25	6	10	26%	48	33 %
A rabbik tisztelete	2.4, 2.2.11, 3.7.4	2	1,2,3, 4,5,25	6	1	3%	11	27%

Idősek gondozása	2.2.3	1	10, 19	2		0%	25	17 %
-------------------------	-------	---	--------	---	--	----	----	------

Betegek látogatása	2.2.8	1	10, 19	2		0 %	15	10%
Szegények segítése	2.2.5, 2.2.8	2	4,8,10, 17,18, 19	6		0%	20	17 %
A zsidó közösség összetartó erejének a fontossága, a közösség tagjainak segítése	2.2.8, 2.2.9	2	4,10, 14,15, 16,19, 20,21 22,23, 24,26	12	11	28%	7	10 %
Rágalmazás elítélése	2.2.7	1	19	1		0%	14	10 %
Természet védelme	3.6	1	18,19	2		0%	42	29 %
Állatok védelme	2.2.6	1	19	1		0%	65	45 %

A dolgozatban egybevettem a három, azonos itemeket tartalmazó listát. Ebből megállapítható az értékek "történelmi" mozgása, és kortárs helyzete egy jól működő, a zsidó identitást a modern nagyvárosi körülmények közt is vállaló iskolában.

Összességében megmutatkozik az a feszültség, amely egy szekularizálódó, nyílt, városias - napjainkban olykor kiélezett nyilvánossági akciókban megmutatkozó - társadalmi környezet és a belső védettségben gondolkodó iskola közt mutatkozik.

Látható, többször le is írtam, hogy az értékek stabilitása és az alkalmazkodási kihívások együtt határozzák meg a hagyományok sorsát.

Úgy gondolom, hogy az iskolának felmutatott többrétegű (a történelmi vonatkozásokat is felvillantó) *tükör* alkalmas a szembenézésre, új pedagógiai feladatok felvázolására. Annál is inkább, mert az adatok az iskolára nézve megnyugtatóak, tehát nem reformra, hanem folyamatos minőségbiztosításra lehet szükség. Az iskola nevelőjeként magam is készen állok e feladatokban a magam szerény eszközeivel való részvételre. Kutatóként pedig látom, hogy milyen irányban van szükség további *mélyfúrásokra*, hogy a magyarországi zsidó közösség (beleértve gyermekeket, szülőket, nonformális szervezeteket) hitelesen el tudja látni a történelmi feladatait.

6. Befejezés

„A zsidóságnál tehát azon hely, hol eszméinek tárháza vala, mindenkor a legszentebb tisztelet, a legodaadóbb szeretet tárgyát képezte – és ez iskolája volt. Ezen gondolat talál kifejezést Talmudunk szavaiban, midőn mondja: „I-tennek e földön semmije sincs, csakis a tanulásra szánt négy ölnyi helye” – és mi zsidók beigazolvá láttuk e mondás igazságát akkor, midőn a zsidóság nemzeti önállásának pusztulásakor, a hazájából való végleges kiűzetésekor csakis azáltal tudott megmenekülni, hogy R’ Jochanan b. Zakkai Titus római császártól megkapta az engedélyt iskola alapítására, és íme a zsidóság a maga eszmegazdagságával fennmaradt és ezzel együtt a népet is nem sodorhatta el a több évszázadon át ellene zúdult gonosz áramlatok özöne, oda, iskolájába menekült, ha künn az életben keservek nyilai csaknem teljesen megsebeztek népéletének még ali;

vonagló maradékát, ott az iskolában szíve újra meg újra magába szítta szellemi táplálékát, lelke felébredt, mert vigaszt merített, az igazság diadalának tudatában érezte, hogy meg kell jönnie ama kornak, mikor az ő eszméi elismerésben, köztisztelőben részesülnek, és a zsidó iskola például és mintául fog szolgálni. A mely iskola erre magát nem érdemesíti, az nem zsidó iskola; a kik azt érdeme dacára nem adják meg neki, azok nem a zsidó tan szellemében cselekszenek.”³⁶⁷

A zsidó nevelés sajátossága az egyi-tenhitben és az ehhez kapcsolódó vallási nevelésben rejlik. A vallásos nevelés lényege, a *Tóra* törvényeinek a továbbadása *apáról-fiúra, nemzedékről-nemzedékre*.

A gyermekek tanítása nélkül a vallás nem maradt volna fenn az évezredek során. A zsidó gondolkodás szerint az ember *nevelhető* és *irányítható*. A megfelelő nevelés befolyással lehet az ember tulajdonságaira. A családi és az intézményes nevelés célja, hogy a gyermeket megtanítsák arra, hogy az *Ö*-való tisztelete és a *Tóra* törvényeinek betartása a helyes életmód titka.

A zsidó családi nevelés *elsődleges jelentőséggel* bír. A gyermekek a szüleiktől kapják azt a tudást, amely egész életükön át vallásuk megőrzésében segítségükre lesz. Az életszakaszok során a gyermekek tudása újabb és újabb ismeretekkel gyarapodik.

A családi nevelés fontos részei az ünnepek megtartása és a családtagok közös részvétele a zsinagógai i-tentiszteleteken. A nők a családon belül fontos szerepet töltenek be. A gyermekeket úgy kell nevelni, hogy harmóniában legyenek önmagukkal és a környezetükkel, tiszteljék az *Ö*-valót, a szüleiket, a tanítóinak és segítsenek a bajbajutottakon.

A zsidó vallási élet törvényeit, szabályait sokféleképpen lehet magyarázni. Ezek i-teni törvények, amelyeket a zsidó embereknek be kell tartania, anélkül, hogy az okait kutatná. Az igazi boldogság csak így érhető el: „*Boldog mindaz, aki féli az Ö*-valót, *aki útjaiban jár! Kezeid szerzeményét midőn eszed, boldog vagy és jó dolgod van. Feleséged*

³⁶⁷ FLESCHE, 1896, In.: BARNA-CSUKÁSI 1896. II. 175–176. p.

*akár a gyümölcsöttermő szőlőtő házában belsejében; gyermekeid akár olajfacsemeték körülötte asztalodnak...*³⁶⁸

A tanulás szerepe a zsidó gyermekek életében meghatározó jelentőséggel bír. A legnagyobb sértés, ha valakit „*am háárec*”, „*tudatlannak*” neveznek.

Az élethosszig való tanulást soha nem késő elkezdni, *Akiva rabbi* élete is szép példa erre.

A zsidó közösségeknek nagyon fontos szerepe volt a gyermekek nevelésében és az identitásuk megőrzésében. A zsidó közösség csoporttudata rendkívül erős. A nép tagjai felelősek egymásért: „*egy mindenkiért, mindenki egyért*”, e csoporttudat nélkül nem létezne a közösség. Fontos, hogy a nevelés során a gyermekek identitástudata is kialakuljon.

Napjainkban az intézményes nevelés igyekszik pótolni a családi vallási nevelés hiányát is. Ezt bizonyítják a dolgozatomban bemutatott Scheiber Sándor Gimnázium és Általános Iskola vallástan oktatásához kapcsolódó nevelési elvei is.

Vallási ismereteik nagy részét az iskolákban szerzik a tanulók, akik közül sokan az otthonaikban nem vallásos (vagy nem zsidó) családban nőnek fel.

A kutatási eredményeim alapján a hipotézisemre az alábbi válaszaim születtek:

1. A *TaNaCh*, a *Misna* és a *babiloniai Talmud textusait* lehetséges és szükséges a vallástudomány és a neveléstudomány *metszőpontjánál* is értelmezni.
2. A két tudományterület találkozási pontjainál felállítható egy *értéklista*, amely a rabbinikus forrásokból származó *értékeket* tartalmazza, ezen listában szereplő *értékek* a *civilizált világ* általánosan elfogadott *értékrendjében* is megtalálhatóak.
3. Az *értéklistán* szereplő *értékek* különböző súllyal és jelentőséggel, de jelen vannak a mai intézményes zsidó nevelés és oktatás területén.

³⁶⁸ Thilim 128: 1–3.

4. A Budapesti Zsidó Hitközség iskolájának az elemi tagozatán tanító Kollégáim a zsidó nevelés iránt elkötelezettek, és motiváltak abban, hogy a *zsidó vallás és hagyomány értékrendjét* átadják a tanítványaiknak.
5. A Budapesti Zsidó Hitközség iskolájának elemi tagozatos tanulóinak a zsidósággal kapcsolatosan *attitűdjei* pozitívak, a zsidó vallás iránti *érzékenységük és motiváltságuk* különböző intenzitással, de jelen van.
6. A kutatási eredményemmel megerősítettem azon hipotézisemet, hogy elemi tagozatos gyermekek zsidóságra neveléséért és az *értékrendjük* kialakításáért a *családi és az intézményes nevelés* egyforma arányban felelősek.

A *Mestereim* tanácsait szemmel tartva a megfelelő kutatás módszertani eszközök segítségével egy neveléstudományi és vallástudományi szempontból is hiánypótló munka megírására törekedtem.

Remélhetőleg, e kutatásom eredményeképpen egy új szemszögből sikerült a vallástudományi textusokat, valamint a vallás- és neveléstudomány kapcsolatát bemutatnom.

Tudom, hogy az értekezésemben sok kérdést érintettem, amelyek mélyebb *analízist* igényelnének és további kutatások alapjai lehetnének.

Az Ö-való segítségével a pedagógusi hivatásom mellett a kutatói munkámat továbbra is szeretném folytatni.

MELLÉKLETEK

MAIMONIDES: A „CEDÁKÁ” 8 FOKOZATA*

Az adakozásnak nyolc fokozata van:

- A nyolcadik és legalacsonyabb fokozat, ha kelletlenül adunk.
- A hetedik fokozat, ha a kelleténél kevesebbet adunk, de legalább jó szívvvel.
- A hatodik, ha a szegény kifejezett kérésére adunk.
- Az ötödik, ha úgy adunk alamizsnát, hogy a szegény nem kérte.
- A negyedik fokozat a közvetett adományozás. Aki kap, az tudja, ki az adományozó, de az adományozó nem tudja, kinek adott.
- A harmadik fokozatban az adományozó tudja, kinek adott, de aki kapott, az nem tudja, kitől kapta az adományt.
- A második legmagasabb fokozat, amikor sem a megajándékozott nem tudja, ki volt az adományozó, sem az adományozó nem tudja, kinek adott. A jótékonyági alapítványok ezt a célt szolgálják. A közösségi alapítványok, amelyeket tisztviselők kezelnek, szintén ebbe a kategóriába tartoznak.

Az adakozás legmagasabb foka, ha akkor segítünk valakin, amikor még nem szegényedett el; például ha nem sértő módon felajánlunk neki egy tekintélyes adományt vagy kölcsönt, vagy munkához, esetleg üzlethez segítjük, hogy ne kelljen mások segítségére szorulnia.

* DONIN, 1991, 55–56. p.

A ZSIDÓSÁG TÖRTÉNELMÉNEK NAGY KORSZAKAI*

1. AZ ŐSATYÁK (ÁBRAHÁM, IZSÁK, JÁKOB) KORA	I.e. XXIII–XIX. század
2. AZ EGYIPTOMI RABSZOLGASÁG KORA	Kb. 210 éves egyiptomi tartózkodás i.e. XIII. században az egyiptomi kivonulással ért véget.
3. A BÍRÁK KORA	Izrael földjének a meghódításától a királyság kezdetéig terjedő időszak. Az egyiptomi kivonulástól az első Szentély felépítéséig kb. 480 év telt el.
4. AZ ELSŐ SZENTÉLY KORA	A kettészakadt júdeai és izraeli királyság korszaka, amely kb. 410 évet ölel fel. Az i.e. V. században ért véget.
5. AZ ELSŐ SZENTÉLY PUSZTULÁSÁNAK A KORA	70 éves időszak, amely alatt az első Szentély romokban hevert és a zsidó nép a babilóniai száműzetésben volt.
6. A MÁSODIK SZENTÉLY KORSZAKA	Kb. 420 évig tartott. Ebben a korszakban fejtették ki a tevékenységüket a <i>Misna-Bölcsei</i> . A második Szentélyt i.sz. 70-ben rombolták le a rómaiak.
7. A MISNA KORSZAKA A „TANNÁK” (TANNÁIM) KORA	A korszak bölcseit „tanítóknak” nevezzük, a munkásságuk eredménye a kb. i.sz. 200-ban lezárt Misna.
8.A TALMUD KORSZAKA AZ „ÁMORÁK” (ÁMORAIM) KORA	A korszak bölcseit „ <i>amoráknak</i> ” nevezzük. Az i.sz. 500 körül lezárt Talmudban maradt fent tevékenységük története. A korabeli zsidóság egyik központja Izraelben, a másik pedig Babilóniában (a mai Irak területén) volt. A kedvezőbb gazdasági és politikai körülmények miatt Babilónia vált a Tóran tanulás fontosabb helyszínévé.

* BALÁZS, 1993, 7. p.

9. A „GÁON”-OK KORSZAKA	A Talmud lezárása utáni korszak, amely a XI. században ért véget, a babilóniai jesivák (tanházak) vezetőiről kapta a nevét.
10. A „RISONIM” (A KORAI VALLÁSI DÖNTÉSHOZÓK) KORSZAKA	A kb. X–XVI. századig tartó korszakban a kor bölcsei széleskörű tevékenységet folytattak. Egyszerre voltak vallási, társadalmi és politikai előljárók.
11. AZ „ÁCHRONIM” (A KÉSŐI VALLÁSI DÖNTÉSHOZÓK) KORSZAKA	A XVI. századtól egészen napjainkig tart.

129.sz. táblázat: A zsidóság történelmének nagy korszakai

Nechunja B. Hakkána imája

„Köszönet neked I-tenem és atyáim I-tene, hogy életem sorsát azoké közé helyezted, kik zsinagógákban és iskolákban ülnek és nem azoké közül, kik színházban és cirkuszban ülnek. Én fáradozom és ők fáradoznak, én kitartok és ők kitartanak; de én a paradicsom kedvéért fáradozom, ők pedig az enyészet örvénye kedvéért fáradoznak.”³⁶⁹

³⁶⁹ Nechunja B. Hakkána, J.Berakhót 7d. Ford.: Bacher, 1903, 243. p.

„Júda ben Téma mondta:
ötévesen a Szentírásra,
tízévesen a Misnára,
tizenháromévesen a parancsolatokra,
tizenötévesen a Talmudra,
tizennyolcévesen a házasságra,
húszévesen meglelt ember.
Harmincévesen az erőre,
negyvenévesen a belátásra,
ötvenévesen a tanácsadásra,
hatvanévesen az öregségre,
hetvenévesen a vénségre,
nyolcvanévesen az aggkoré.
kilencvenévesen a görnyedtségre,
százévesen már olyan, mint a halott és nincs dolga ezen a világon.”³⁷⁰

³⁷⁰ mAvosz 5:22. In.: *Sámuel imája. Zsidó Imakönyv. Új magyar fordítás.* Szerk. Oberlander Baruch. Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület. 1996. 305. p.
A hagyomány gyöngyei. A Talmud könyvei. Dr. Molnár Ernő (ford.) Budapest. 1921-1923. (reprint 1989.). 445. p.

Empirikus kutatás a Scheiber Sándor iskola pedagógiai kultúrájáról – az értékek tükrében

Készítette: Tóth Andrea doktorjelölt

2014.

Interjúkérdések pedagógusoknak

Neme: férfi nő

Életkor: éves

- 1. Budapesten nevelkedtél –e vagy vidéken?**
- 2. Milyen tantárgyat/tantárgyakat tanítasz?**
- 3. Hány éve dolgozol pedagógusi munkakörben?**
- 4. A tanítói/tanári munkakörödön kívül más munkaköröd is van az iskolában?**
- 5. Hány éve dolgozol az iskolában?**
- 6. Korábban is tanítottál vagy más területen dolgoztál?**
- 7. Kit/Kiket tekintesz példaképednek?**
7/a. életviteledben 7/b. tanítói/tanári pályádon
- 8. Hogyan töltöd a szabadidődet?**
- 9. Jártál már Izraelben valamilyen továbbképzés keretében?**
- 10. Milyen évfolyamokon tanítasz?**
- 11. Minden évben ugyanazon az évfolyamon tanítasz?**

12. **Mennyi tanuló van az osztályban, ahol tanítasz?**
13. **Megfelelő berendezés (tárgyak stb.) van az osztályteremben, ahol tanítasz?**
14. **Az Általad tanított tantárgy igényel valamilyen speciális berendezést?**
15. **Heti hány órában tanítasz?**
16. **Mennyire tudod a tanmenetedet a helyi tantervhez igazítani?**
17. **A NAT-ban leírtak mennyire felelnek meg az elképzeléseidnek?**
18. **Mit jelent számodra, hogy a Budapesti Zsidó Hitközség iskolájában tanítasz?**
19. **Szerinted mely értékek azok, amelyek a zsidó hagyományban a legfontosabbak?**
20. **Ezek közül az értékek közül, melyek azok, amelyek napjainkban is érvényesek?**
21. **Ezek közül az értékek közül, melyek azok az értékek, amelyeknek a közvetítését tudod vállalni tanítói/tanári munkád során?**
22. **Melyik a számodra legkedvesebb zsidó ünnep? Miért?**
23. **Szerinted melyik a diákjaid számára a legkedvesebb zsidó ünnep?**
24. **Szerinted melyik a legfontosabb zsidó szimbólum?**
25. **Az iskolai kötelező zsidó ünnepekre szervezett zsinagóga látogatásokon kívül máskor is szoktál zsinagógába menni?**

26. **Az Általad tanított tantárgyak tanítása során a diákjaid zsidóságra nevelése is megjelenik? Hogyan?**
27. **Milyen a tanítványaid szüleivel a kapcsolatod?**
28. **Az iskolában a gimnáziumi tagozaton tanító kollégákkal megfelelő az együttműködés?**
29. **Volt már olyan problémád, amelyet az Igazgató segítségével tudtál csak megoldani?**
30. **Vannak hátrányos helyzetű tanítványaid?**
31. **Vannak speciális nevelési igényű diákjaid? Milyen módszerekkel tanítod őket?**
32. **Szoktál szemléltetőeszközöket használni az óráidon?**
33. **Minden évben ugyanazokból a tankönyvekből tanítasz?**
34. **Milyennek tartod az iskolai vallási élethez kapcsolódó programokat?**
35. **Szoktál a kollégáiddal iskolán kívül is találkozni?**
36. **Ajánlanád az iskolát egy barátod gyermekének?**
37. **Tanul/tanult gyermeked az iskolában?**
38. **Ha lenne lehetőséged, akkor mit változtatnál meg az iskolában?**
39. **Szoktál-e publikálni?**
40. **Mi a véleményed a pályázatokról? Részt vettél-e valamilyen pályázaton?**
41. **Tagja vagy-e valamilyen szervezetnek vagy közösségnek?**

Empirikus kutatás a Scheiber Sándor iskola pedagógiai kultúrájáról – az értékek tükrében.

Készítette: Tóth Andrea doktorjelölt

2014.

Kérdések az Iskolavezetőhöz

- 1. Hány éve vagy az iskola vezetője?**
- 2. Mit jelent a Számodra, hogy az intézmény a B.ZS.H iskolája?**
- 3. Az iskolában a diákok – felmérésben az elemi tagozatra fókuszáltam-zsidóságra nevelése milyen területeken jelenik meg?**
- 4. Az iskolai Házirend, SZMSZ és Pedagógiai program mely részei vonatkoznak a diákok zsidóságra nevelésével?
Melyek e programelemek hangsúlyos tartalmai?**
- 5. Hogyan látod, van-e érzékelhető különbség a két tagozat pedagógiai hitvallásában?**

(Ha van különbség)

- a.) E különbség megjelenik-e a hagyományhoz, zsidó identitáshoz fűződő viszonyban?**
 - b.) Vagy csak inkább a módszertani, közvetítési kultúra különbözik?**
 - c.) Vagy másban látod a különbséget?**
- 6. Tervezitek-e az elemi és a gimnáziumi tagozat közötti szorosabb együttműködést? Ha igen, akkor milyen területeken?**

- 7. Szerinted mi lehet annak az oka, hogy az elemi tagozatos diákok a Hanuka ünnepét jobban szeretik a Purim ünnepénél?**

- 8. Mi lehet annak a lehetséges oka, hogy a - tavalyi hatodik osztályos – idén hetedikes - évfolyam tanulói közül jelentős létszámú diákok foglalkozik a zsidósággal való ismereteik bővítésével? Zsidó táborok résztvevője, zsidósággal kapcsolatos könyvek olvasója stb.**

- 9. Tervezitek-e a zsidó tárgyú (további) ismeretanyagok tanításának a bevezetését a különböző tantárgyak helyi tantervébe, tanmeneteibe? Mely tantárgyaknak van még ilyen tartalékuk?**

- 10. A pénteki gyertyagyújtások menetrendjének, minőségének az esetleges változtatása a terveitek között szerepel –e?**

- 11. Mely zsidó értékek átadása a legfontosabb nevelési és oktatási célja az iskolának?**

12. Az alábbi értékek átadása hogyan jelenik meg az iskolai nevelés során?

Gyermekközpontúság
Gyermekvédelem
A tanulás fontossága
A tanítók, tanárok tisztelete
A rabbik tisztelete
A zsidó ünnepek megtartásának a fontossága
A zsidó hagyomány továbbadása nemzedékről-nemzedékre
A mindennapi imádkozás fontossága
A család összetartóerejének fontossága, a család védelme
A szülők tisztelete
Idősek gondozása
Betegek látogatása
Szegények segítése, adományozás
A zsidó közösség összetartóerejének a fontossága, a közösség tagjainak segítése
Rágalmazás elítélése
Természetvédelem
Állatvédelem
Más érték

13. Szerinted mivel magyarázható, hogy az elemi tagozatos diákok számára a három legfontosabb érték a következő?

A tanulók által kiválasztott három legfontosabb érték az 1-4. és az 5-6. évfolyamon		
	1-4. o (fő)	5-6. o (fő)
Osztálylétszám	91	53
1. hely	42 Állatok védelme	25 A család összetartóerejének a fontossága, a család védelme
2. hely	27 Természet védelme	23 Állatok védelme
3. hely	24 A szülők tisztelete	17 Gyermekek védelme

Elégedett vagy-e ezzel a választási sorrenddel? Igen – Nem? Min változtatnál?

14. Sorolj fel 3 jellemzőt, amely az iskolát megkülönbözteti
- többi magyarországi zsidó identitást vállaló iskolától
 - a más vallási identitást közvetítő magyarországi iskoláktól?
 - az állami/világi iskoláktól?
15. Van-e olyan külföldi minta, amelyet követendőnek tartasz? Ha igen, akkor miért?
16. Összefoglalóan: „Milyen is a mi iskolánk?”
Max. 3 mondatban, nagyon röviden válaszolj!
17. Kik az iskola legfontosabb partnerei? Fontossági sorrendben nevez meg 5 partnert!
18. Van-e egyéb hozzáfűznivalód?

Empirikus kutatás a Scheiber Sándor iskola pedagógiai kultúrájáról – az értékek tükrében

Készítette: Tóth Andrea doktorjelölt

2014.

**Kérdések elemi tagozatos diákoknak
(1. osztály - 6. osztály)**

1. Zsidó óvodába jártál?

Igen **1 évig**
 2 évig
 3 évig

Nem

2. Az iskolán kívül is szoktál a zsidóságról tanulni?

Igen

Nem

3. Ha igen, akkor hol?

a. otthon

b. zsinagógában

c. zsidó táborban

d. zsidó ifjúsági szervezetnél

Egyéb helyen _____

4. Az iskolában a vallástan órán kívül valamelyik tanórán tanulsz még a zsidóságról?

Igen

Nem

5. Melyik tanórán?

- a. magyar nyelv és irodalom
- b. matematika
- c. környezet és természetismeret
- d. ének-zene
- e. technika
- f. rajz
- g. testnevelés
- h. fizika
- j. kémia
- k. angol nyelv
- l. héber nyelv
- m. informatika
- n. földrajz
- o. osztályfőnöki

6. Melyik a kedvenc tanórád?

- a. magyar nyelv és irodalom
- b. matematika
- c. környezet és természetismeret
- d. ének-zene
- e. technika
- f. rajz
- g. testnevelés
- h. fizika

- j. kémia
- k. angol nyelv
- l. héber nyelv
- m. informatika
- n. földrajz
- o. osztályfőnöki

7. Melyik a kedvenc zsidó ünneped/emléknapod?

- a. Ros-hásáná
- b. Jom kipur
- c. Szukot
- d. Szimhát-tóra
- e. Hanuka
- f. Tu-bisvát
- g. Purim
- h. Pészách
- i. Sávuot
- j. Jom Háácmaút
- k. Jom Jerusálájim
- l. Lág-báomer
- m. Jom hásoá

8. Miért?

- a. együtt vagyok a családommal és a barátaimmal
- b. hangulata miatt
- c. jó programok vannak
- d. nincsen iskola

Egyéb: _____

9. Szoktál zsinagógába menni?

Igen

Nem

10. Milyen gyakran?

- a. hetente egyszer**
- b. minden ünnepen**
- c. az osztállyal havonta egy alkalommal**
- d. soha**

11. Kik szoktak elkísérni?

- a. egyedül megyek**
- b. a szüleim, a családom**
- c. a barátaim**
- d. az osztályfőnököm**

12. Milyenek tartod az iskolai zsidó valláshoz kapcsolódó ünnepeket?

- a. nagyon jók**
- b. jók**
- c. nem tetszenek, unalmasak**

Egyéb észrevételem:

13. Melyik szimbólum jelképezi szerinted legjobban a zsidóságot?

- a. Dávid-csillag
- b. menóra
- c. hanukija
- d. sófár
- e. macesz
- f. tálisz
- g. tfilin
- h. kipa

Egyéb: _____

14. Szoktál zsidó vallással kapcsolatos könyveket olvasni?

- a. Igen
- b. Nem

15. Kölcsönöztél már az iskolai könyvtárból zsidó vallással kapcsolatos könyveket olvasni?

- a. Igen
- b. Nem

16. Van otthon Zsidó Bibliai Képeskönyved/Tánách-od?

- a. Van
- b. Nincs

17. Van otthon Zsidó Imakönyved/Szidur-od?

- a. Van
- b. Nincs

18. Van példaképed?

- a. Van
- b. Nincs

19. Ha van, hol ismerted meg?

- a. Szüleim közül az egyik/mindkettő
- b. Más családtagom
- c. Óvodában
- d. Iskolában
- e. Zsinagógában
- f. A televízióban gyakran szerepel
- g. Az újságok címlapján gyakran szerepel

Egyéb helyen: _____

20. Mivel foglalkozik?

- a. óvodapedagógus, dajka, tanár
- b. rabbi
- c. színész
- d. énekes
- e. sportoló
- f. celeb

Egyéb területen dolgozik:

: **Tanárok és pedagógusok iratai**

Katalógus a Tel-Avivi Egyetem Dokumentációs Központjában található „magyar anyagról”. Feltárta: Tóth Andrea doktorjelölt, 2009. november

חינוך יהודי בהונגריה – מיכל 6.107

IV.1. מסמכים של מורים תיק 1.

1. Almási Miksa

אלמשי מיקשה

במשך 40 שנה היה מורה ומנהל בבית ספר עממי יהודי בק"ק דברצן.
שלח 25 מסמכים על העבודתו החינוך. 1960-1901

(Almási Miksa Galgóc, 1883- ortodox elemi iskolai tanító, Debrecen

- 1. * Elemi népiskolai tanítói oklevél, Budapest, 1901
- תעודת מורה – בודפשט, 1901
- 2. * Ortodox Izraelita Iskolaszék, Debrecen> Almási Miksát tanítóvá választják, 1910
- מהפנקס של ביתי ספר יהודי בדברצן: בחירת א.מ. למורה, 1910
- 3. * Autonom Ortodox Izr. Hitközség, Debrecen> tanítói díjlevél A.M-nak, 1910
- מכתב על המשכורת לא.מ. 1910
- 4. * Igazolvány A.M-nak, hogy a kommun alatt nem vett részt az eseményekben, 1920
- תעודה: א.מ. לא היה מהפכן בשנת 1919, תעודה משנת 1920
- 5. * A.M. debreceni illetőségi igazolványa, 1921
- תעודת מגורים של א.מ. בעיר דברצן, 1921
- 6. * Hajdú vármegye és Debrecen sz.kir. város tanfelügyelőjének dicsérő levele, a tornaversenyen elért 3. helyezését, 1930
- מכתב שבח לא.מ. 1930
- 7. * Állampolgársági bizonyítvány A.M. részére, 1932 295
- תעודת אזרחות לא.מ., 1932

- 8. * Debreceni Izr. Ifjak Dalköre A.M.-t választmányi taggá választotta, 1936
 - מכתב לא.מ., שהוא חבר של נבחרים של חוג לשיר יהודי בדברצן, 1936
- 9. * Hajdú vármegye es Debrecen sz.kir. város tanfelügyelőjének levele, amelyben A.M.-t igazgatóvá nevezi ki, 1937
 - תעודת מנוי למנהל של בית ספר יהודי, 1937
- 10. * Igazolvány arról, hogy A.M. az első világháborúban tényleges katonai szolgálatot teljesített, 1939 (+fotó A.M.-ról)
 - תעודת מהצבא : א.מ. היה חיל במלחמת עולם הראשון, 1939 + צילום
- 11. * Almási Miksa hadviselt igazolványának címlapja, érvényes 1940-től
 - תעודת מהצבא, 1940
- 12. * Autonom Ortodox Izraelita Hitközség, Debrecen jegyzőkönyvi kivonata, amelyben A.M. nyugdíjazását kéri, 1942
 - מהפנקס של ביתי ספר יהודי בדברצן: הוציא לפנסיה, 1942
- 13. * Autonom Ortodox Izraelita Hitközség, Debrecen> A.M. működési bizonyítványa, amely szerint 1910-1942. között tanítóként (ill. iskolaigazgatóként 1937-től) Debrecenben működött. 1942
 - תעודת פעלה ל א.מ. 1942
- 14. * Autonom Ortodox Izraelita Hitközség igazolja A.M. fizetési besorolását, 1942
 - תעודת על המשכורת של א.מ. (לפנסיה), 1942
- 15. * VKM rendelete, amelyben A.M.-t nyugdíjazza, 1942
 - מכתב של שר החינוך: תעודת פנסיה, 1942
- 16. * Országos Izraelita Tanító Egyesület levele, amelyben A.M. örökös választmányi taggá választja, 1943
 - מכתב מההתאחדות למורים יהודיים בהונגריה: א.מ. חבר של נבחרים, 1943
- 17. * VKM rendelete A.M. nyugdíjának mértékéről, 1946
 - מכתב משר החינוך : על הקצבת קצבה אחרי המלחמה, 1946
- 18. * A.M. aranydiplomája, 1960
 - 'דיפלומה זהב' לא.מ. (יובל 60), 1960

2. Almási Miksáné

אלמשי מיקשנה

(Klein Sarolta, Debrecen, 1896 –
 tanítónő

המורה אלמשי מיקשנה (קליין שרולטה) נולדה בדברצן בשנת 1896. היא לימדה בבית ספר עממי יהודי מ 1917 עד 1944. אחרי השואה לימדה בתלמוד תורה עד 1984.
 מסמכים

- 1. * 1945 májusában, a deportálás utáni első iskolai ünnepségen elmondott verse
 - (u.e. kézírással)
 - שיר על השואה, 1945 מאי
- 2. * Gábor Dénes nyugdíjas polg. isk. igazgató beszéde, amelyben A.M. Sáríka nénit méltatja, 1976
 - דבור על בית הספר יהודי לפני המלחמה – וגם על א.מ., 1976

3. Bacher Vilmos

1. Kiss Arnold> Bacher Vilmos, 1850-1913
In.: Magyar Zsidó Szemle, 1927/5-6. 235-245 .p.

בחר ווילמוש

קיש ארנולד – חיים של בחר ווילמוש 1850-1913
סקירה הונגרית-יהודית, 1927

4. Bánóczy József

1. Blau Lajos> Bánóczy József es az Országos Rabbiképző Intézet.
In.: Magyar Zsidó Szemle, 1928/3-4. 103-106.p.

בנוצי, יוסף

בלאו ליוש – בנוצי יוסף ובית מדרש לרבנים.
סקירה הונגרית-יהודית, 1928

5. Blau Lajos

1. Jubileumi emlékkönyv dr. Blau Lajos a Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet igazgatójának hatvanötödik születésnapja es negyvenéves írói jubileuma alkalmából. (dpl.)

בלאו לאיוש

ספר היובל הרב ד"ר בלאו לאיוש מנהל של בית המדרש לרבנים ליום הולדתו ה-65. 1920

6. Bloch Mózes

1. Bernstein Béla> Bloch Mózes, 1815-1909
In.: Magyar Zsidó Szemle, 1927/5-6. 245-251.p.

בלוך משה

ברנשטיין בלה – בלוך משה 1815-1909
סקירה הונגרית-יהודית, 1927

Forstner

Lsd. Ligeti

7. Gábor Béla

גבור בלה

- 1. * Kolozsvári zsidó középiskolák kuratóriuma kinevezi G.B.-t ideiglenes tanárrá, 1940
- * מנוי למורה לבית ספר תיכון בקולוזוור, 1940
- 2. * Igazolás G.B. részére, 1945 u.
- * תעודה לגבור בלה, היה מורה בבית ספר למורים ובית ספר תיכון יהודי בקולוזוור. 1946

8. Groszberg Shlomo

גרוסברג, שלמה

- 1. Visszaemlékezései – kazetta I-II.

שיחה עם הרב שלמה גרוסברג, המנהל האחרון בבית ספר אורטודוקסי בבודפשט.

נושאים – בית ספר אורטודוקסי בבודפשט בין שתי מלחמות העולם

בית ספר אורטודוקסי בבודפשט אחרי מלחמת העולם השנייה

חיים חינוכיים בהונגריה לפני השואה

תולדות הציונות בהונגריה אחרי מלחמת העולם השנייה

2-1 קלטות – שיחה עם יואל שיינר

9. Guttman Mihály

- 1. Frenkel Jenő> Guttman Mihály

In.: Magyar Zsidó Szemle, 1927/5-6. 328-332.p.

גוטמן מיהי

פרנקל יאנו – חיים של גוטמן מיהי,

סקירה הונגרית-יהודית, 1927

10. Heller Bernát

- 1. Salgó László> Heller Bernát, a tanár

In.: MIOK Évkönyv, 1971/72. 189-191.p.

הלר ברנט

שלגו לסלו – הלר ברנט, המורה

MIOK 191-189 שנתון ע. 72/1971

11. Hevesi Simon

- 1. Emlékkönyv dr. Hevesi Simon pesti vezető főrabbinak, papi működése

negyvenedik évfordulójára. Bp., 1934

הבשי, שימון

ספר היובל לכבוד הרב ד"ר צדוק הבשי – מורה בבית המדרש לרבנים בבודפשט ליום מלאת לו ארבעים

לעבודתו בקדש 1934

12. Kaufmann Dávid

- 1. Kecskeméti Ármin>Kaufmann Dávid 1852-1899

In.: Magyar Zsidó Szemle. 1927/5-6. 251-261.p.

קאופמן דוד

קצ'קמטי ארמין – חיים של קאופמן דוד 1899-1852

סקירה הונגרית-יהודית, 1927

13. Kármán Mór

- 1. Geréb József> Kármán Mór, az ember és a pedagógus.

In.: Magyar Zsidó Szemle. 1930. 3-6. 86-103.p.

קרמן מור

וולדאפפל ינוש – קרמן מור, הבן אדם והמחנך

סקירה הונגרית-יהודית 1930 ע 104-86

14. Kozák Mátyásné

- 1. Visszaemlékezése, kazetta

קוזק מט'שנה

מורה בבית ספר תיכון יהודי – בבדפשט
שיח עם יואל שיינר

15. Ligeti József /Forstner

1. Goldberger, Izidor> A `legnagyobb magyar` fiának zsidó tanítója.
In.: Magyar Zsidó Szemle. 1929/4-6. 121-126. p.

ליגטי, יוסף

גולדברגר, יזידור – המורה היהודי של בני של ההונגרי הגדול ביותר
סקירה הונגרית-יהודית, 1929 עע 126-121

16. Moskovitz, Zvi

- 1. Beszélgetés M.Z. volt országos tanfelügyelővel. 1991. - kazetta

מושקוביץ צבי

שיחה עם צבי מושקוביץ המפקד הממשלתי לחינוך לשעבר - 1991
1 קלטת

17. Nagel Marcell

(1882-1949)

נאגל, מרצל

(1949-1882)

מסמכים על החינוך מקצועי לנוער יהודי, ומסמכים פרטים. 1949-1939.

- 1. * Budapest székesfőváros gyermek es ifjúságvédelmi központja
`Dolgozó Ifjúság Baráti Köre` - működési terve, 1939
תכנית של ההתאחדות פועלי צעירים, 1939 -
- 2. * Diploma vagy mesterlevél – N.M. cikke a zsidó oktatásról, 1947
מאמר של נ.מ. על החינוך יהודי, 1947 -
- 3. * N.M. drámájának, es a N.M. emlékest meghívója, 1948-1949
מזמינים: להצגת דרמה של נ.מ. + על זיכרון נ.מ., 49-1948 -
- 4. * Nemes Lipót nekrológja Nemes Marcellről, 1949
הספד על נ.מ., 1949 -

18. Nagel Violetta

(óvónő, a PIH Nőegylet óvodáját vezette)

נאגל, ויאולטה

גננת, מנהל של הגן ילדים יהודי הראשון בבודפשט

מסמיכים על הגן, מאמרים של נאגל ויאולטה על החינוך, ומסמיכים פרטים. 1957-1936

- 1. * Újságcikkek az óvodáról, 1936-1938
על הגן ילדים של נ.ו. – בעיתונים, 1938-1936
- 2. * Nagel Violetta cikkei, 1936-1938
מאמרים של נ.ו. על החינוך יהודי בגן 1938-1936
- 3. * Patai József levele N.V.-nak, amelyben gratulál, s.d.
מכתב של פטי יוסף ל נ.ו.
- 4. * Gratuláló levelek N.V. esküvőjére, 1941
מכתבים: מזל טוב לחתונה של נ.ו., 1941
- 5. * Gratuláló levelek N.V. gyermeke születése alkalmából, 1942
מכתבים: ברכה לנולד של הילד של נ.ו., 1942
- 6. * Ichud-Mapai Óvoda felvételi beutaló, 1945
תעודת כניסה לגן ילדים, 1945
- 7. * Dr. Dénes Béla igazolásai Nagel Violettának, 1957
תעודת ל נ.ו. שהיא עובד בגן ילדים יהודי, . בתל אביב, 1957

19. Pfeiffer Pap Izsák

1. Kozocsa, Sándor> Dr. Pfeiffer Pap Sándor irodalmi munkássága.

In> Pfeiffer Izsák emléke. Bp., 1949

פפייפר פאף יצחק

קוזוצ'ה שנדור – רשימת הפרסומים של פפייפר פאף יצחק

בודפשט 1949

20. Schill Salamon

1. Dercsényi Móric> Schill Salamon

In.: Magyar Zsidó Szemle, 1913. 98-103.p.

שיל שלומו

דרצ'ני מוריץ – שיל שלמה (עבודתו החינוכית)

סקירה הונגרית-יהודית 1918 עע 98-103

21. Schweitzer József

1. Visszaemlékezései – kazetta

שווייטצר יוסף

מנהל של בית מדרש לרבנים בשנת 90/1980

שיחה עם יואל שיינר

A tanulók, diákok iratai

Melléklet 6/ 2.

V. מסמכים של תלמידים – סטודנטים – תיק 2.

1. Almási István

אלמשי אישטון

- 1. * fénykép, 1932 június, 3. elemi
* - צילום 1932
- 2. * fénykép, 1932, II. Gimnázium (cserkészruhában)
* - צילום בסמלה צופה 1932
- 3. * egyetemi index, Debrecen, jogi kar, 1941
* - תעודת שעורים מהאוניברסיטה בדברצן, 1941

2. Domán István

Jesiva éveimről> Büdsszentmihály. In> Szombat, 1992/5. 33-34.p.

דומן אישטבן

על שנתי בישיבה בודסנטמיהלי
SZOMBAT36-33 עע 1992 ,

3. Engländer Tibor

- Beszélgetés E.T a Magyarországi Cionista Szövetség elnökével,
Visszaemlékezése, kazetta

אנגלנדר טיבור

שית עם טיבור אנגלנדר (ברית הציוניסטים בהונגריה)
קלטת

4. Fisch Jakob

- * **Kriát Széfer Tóra, 1939**

פיש יעקב

* - קריאת ספר תורה. 1939

5. Fischman Alex

- Visszaemlékezései – kazetta

פישמן אלקס

שיח עם פ.א. (הוא היה תלמידו של הרב מסטמר) יואל שיינר – קלטת 1. 1991

6. Gáti Irén

- * Verse a vallás változtatásról, 1944

גטי אירן

*- שיר על השינוי הדת, 1944

7. Jólesz Károly

- Visszaemlékezései – kazetta

8. Kármán György

קרמן, ג'ורג'

- 1. * Visszaemlékezése, Szeged, + kazetta
זיכרונות בכתיבה של קרמן ג'ורג' על חינוך יהודי בעיר סגד מלפני מלחמת העולם השנייה.
+ קלטת
- 2. * Imakönyv (jutalomkönyv) Kármán Györgynek, Szeged, izr.
népiskola, 1943
*- סידור מבית ספר עממי בעיר סגד. 1943
- 3. * Szegedi M. Kir. Állami Baross Gábor Gimnázium bizonyítványa
Kármán György r. 1943/44., 1949/50.
*- תעודת לימוד מבית ספר עממי בעיר סגד, 1941
- 4. * Szegedi zsidó elemi népiskola bizonyítványa Kármán Györgynek,
1941
50/1949 . - 44/1943 .- * תעודת לימוד מבית ספר תיכון עזרתי,

9. Katz Ica

- * Visszaemlékezése 1943/44.-re

כ'ץ איצה

*- זיכרונות על השנת 1944

10. Nobel-család

משפחת נובל

מסמכים משפחים ותעודותי ביתי ספר. 1866-1944

- 1. * Nobel Elek születési anyakönyvi kivonata, Tata, 1866
- תעודת נולד ל נובל אלק, 1866
- 2. * Nobel Elek es Rosenberg Regina házassági anyakönyvi kivonata, 1898
- תעודת נישוין ל נובל אלק + רוזנברג רגינה, 1898
- 3. * Nobel Erzsébet születési anyakönyvi kivonata, 1899
- תעודת נולד ל נובל ארז'בט, 1899
- 4. * Tatai izr. népiskola bizonyítványa Rosenberg Regina részére, 302
1887

- תעודת לימוד ל רוזנברג רגינה, 1887
- 5. * Bp., Felsőkereskedelmi Iskola bizonyítványa Nobel Alfrédnek, Bp., 1921
- תעודת לימוד תיכוני ל נובל אלפרד, 1921
- 6. * Nobel Alfréd érettségi bizonyítványának másolata, 1924 (1945) (העתק מ1945)
- תעודת בחינת בגרות לנובל אלפרד, 1924 (העתק מ1945)
- 7. * VAC tagsági igazolvány Nobel Alfréd részére, 1939
- תעודת אגוד ספורט 'VAC' לנובל אלפרד, 1939
- 8. * Joint behívójegy
- צו-גיוס לג'וינט
- 9. * Fischer & Nobel reklámcédula + mintakönyv
- פתק + ספר לבית חרושת של נובל + פשר

Reiner, Tova lsd. Katz Ica

ריינר טובה

← כ'ץ איצה

11. Steinberger Ferenc /Szántó Ferenc

- * Vers, amelyet 1930-ban a kisvárdai zsidó elemi évfáróján szavalt.

שטיינברגר /סנטו פרנץ

דקלם את השיר הזה ב24.06.1930 כתלמיד של בית ספר עממי יהודי של ק"ק קישוורדה.

Zsidó kulturális es ifjúsági mozgalmak, egyesületek stb.

Melléklet 6/3.

. התאחדותי יהודים בהונגריה – תיק 3. VI

Hanoar Hacioni lsd. Katz Ica

הנוער הציוני

/ כ'ץ איצה ← V

1. Cionista Szövetség, Szeged

- * Dr. Kármán Andor előadásai, 1939
- 1. ברית הציונות בעיר סגד
- *- הרצאה של קרמן אנדור, 1929, 1939

2. A Harcoló Erec Jiszrael Segítségére Alakult Zsidó Ifjúsági Bizottság

- * röplapja, 1948
- 2. ברית של נוער יהודי לעזרת ארץ ישראל במלחמה
- *- כרוז 1948

3. Szochnut, Va`ad Ezra

- * segélyt ad Adler Ágnesnek, 1945
- 3. סוכנות – ועד עזרה
- *- מכתב לאדלר אגנש, 1945

4. Zsidó Diákegyesületek Országos Szövetsége

- * Juda Halevi kör belépési nyilatkozata, 1918

4. התאחדות הסטודנטים היהודים בהונגריה

*- תעודת כניסה. חוג יהודה ה לוי בבית ספר תיכון נכנס בברית של ההתאחדות הסטודנטים היהודים בהונגריה. 1918

5. Izraelita Magyar Egylet

5. איגוד ההונגרי-היהודי

1. Groszmann Zsigmond> Izr. Kulturegyesületek a XIX. században. In> Cultur-Almanach, 1912.

גרסמן ז'יגמונד – התאחדויות תרבותיות יהודיות במאה ה 19.
קולטור-אלמן, בודפשט, 1912

2. Groszmann Zsigmond> Az Izraelita Magyar Egylet törekvései In> ? pp. 39-42
גרסמן, ז'יגמונד – מטרות האיגוד ההונגרי-היהודי. 1938

VII. A gyűjtemény története

VII . תולדות של האוסף – תיק 4.

VII/A> Arje Levi levelezése magyarországi múzeumokkal

VII א/ 25 מכתבים ומסמכים שהגיעו אל אריה לוי.

נושא – תשובותיכם של מנהלי מוזאונים שונים מהונגריה, הנענים לשאלת הפרופסור הנוגעת לקיום של מסמכים בעבר הפדגוגיה – חינוך יהודי בהונגריה באוספים המקומיים.

VII/B> Schőner Alfréd felhívására érkezett levelek

VII ב/ מכתבים ליואל שיינר על הקריאה לאסף מסמכים

VII/C> Schőner Alfréd jegyzetei

VII ג/ רשימות של יואל שיינר

Táblázatjegyzék

Táblázat száma	Táblázat címe	Oldalszám
1.sz. táblázat	A TaNaCh, a Talmud és Misna textusai alapján összeállított értéklista	60
2.sz. táblázat	Az országban 1780 és 1790 között működő zsidó iskolák	80
3.sz. táblázat	A zsidó iskolák számának növekedése 1850 és 1859 között	90
4.sz. táblázat	A zsidó népesség számának növekedése 1850 és 1879 között	90
5.sz. táblázat	Elemi iskolák száma az 1900. évben	98
6.sz. táblázat	Zsidó népiskolák számának a csökkenése az 1891. és az 1914. évek között	99
7.sz. táblázat	A zsidó iskolákban tanítók számának a változása 1869/70., 1913/14. és 1917/18. év között	100
8.sz. táblázat	Magyar tannyelvű iskolák aránya 1883/84. és 1895. években	102
9.sz. táblázat	Zsidó vallású egyetemi hallgatók számának a változása 1887. és 1913. közötti időszakban	104
10.sz. táblázat	A zsidó elemi iskolák számának a csökkenése 1913/14. és 1939/40. évek között	124

Táblázat száma	Táblázat címe	Oldalszám
11.sz. táblázat	A zsidó vallású tanulók számának a csökkenése 1913/14. és 1937/38. évek között	125
12.sz. táblázat	A zsidó vallású tanítók és tanulók számának a növekedése a polgári iskolákban az 1919/20. és 1939/40. évek között	125
13.sz. táblázat	A zsidó vallású tanulók számának a változása a középiskolákban az 1929/30. és 1939/40. évek között	125
14.sz. táblázat	Zsidó gimnáziumok az 1919-1934. közötti időszakban	128
15.sz. táblázat	A második fejezet alapján összeállított értéklista	138
16.sz. táblázat	A pedagógusok nem szerinti eloszlása	149
17.sz. táblázat	A pedagógusok életkor szerinti eloszlása	150
18.sz. táblázat	A pedagógusok nevelkedési helye 18 éves korukig, felsőoktatási tanulmányaik, a pedagógus diplomájuk megszerzése előtti időszakig	151
19.sz. táblázat	A pedagógusok tanítással töltött éveinek a száma	152

Táblázat száma	Táblázat címe	Oldalszám
20.sz. táblázat	A pedagógusok döntései az iskoláskorú gyermekük iskolaválasztásáról	152
21.sz. táblázat	A pedagógusok életvitelének az alakításában meghatározó példaképek	153
22.sz. táblázat	A pedagógusok tanári munkájuk során meghatározó tanítói/tanári példaképek	153
23.sz. táblázat	A pedagógusok Scheiber-iskolához köthető példaképei	154
24.sz. táblázat	A pedagógusok szabadidős tevékenységei	154
25.sz. táblázat	A pedagógusok iskolán kívüli közös programjai	155
26.sz. táblázat	A pedagógusok szervezetekhez kapcsolódó viszonya	155
27.sz. táblázat	A pedagógusok publikációs tevékenysége	156
28.sz. táblázat	A pedagógusok iskolában eltöltött éveinek a száma	156
29.sz. táblázat	A pedagógusok által tanított tantárgyak	157
30.sz. táblázat	A pedagógusok az iskolában alábbi munkaközösségek tagjai	158
31.sz. táblázat	Felmenő rendszerben tanító pedagógusok	159

Táblázat száma	Táblázat címe	Oldalszám
32.sz. táblázat	A pedagógusok heti óraszámának az eloszlása	160
33.sz. táblázat:	A pedagógusok megoszlása a szerint, hogy mennyi osztályban tanítanak	160
34.sz. táblázat	A pedagógusokhoz tartozó tanítványok létszáma, szervezeti formája szerinti eloszlásuk alapján	161
35.sz. táblázat	A pedagógusok véleménye az iskoláról	161
36.sz. táblázat	A pedagógusok elégedettsége az iskola működésével és az iskolai programok színvonalával	162
37.sz. táblázat	A pedagógusok kapcsolata a kollégáikkal, az iskola két tagozatán tanító kollégák közötti együtműködés	163
38.sz. táblázat	A pedagógusok és az igazgató kapcsolatára jellemző adat (felkeresése nevelési és szervezési probléma esetén)	164
39.sz. táblázat	Pedagógusok hátrányos helyzetű és speciális igényű tanítványainak jelenléte	165
40.sz. táblázat	Gyermekvédelmi felelős hatáskörébe tartozó diákok száma	166
41.sz. táblázat	A pedagógusoknak a diákjaik pályáztatásával kapcsolatos véleménye	166
		308

Táblázat száma	Táblázat címe	Oldalszám
42.sz. táblázat	A pedagógusok viszonyulása a Nemzeti Alaptantervhez	167
43.sz. táblázat	A pedagógusok tanmeneteinek illeszkedése a helyi tantervhez	168
44.sz. táblázat	A pedagógusok tankönyv használata	168
45.sz. táblázat	A pedagógusok elégedettsége az osztályterem berendezéseivel	169
46.sz. táblázat	A tantárgyak tanításhoz speciális berendezést nem igénylő pedagógusok	170
47.sz. táblázat	A pedagógusok szemléltetőeszköz használata	170
48.sz. táblázat	A pedagógusok kapcsolata a tanítványaik szüleivel	171
49.sz. táblázat	A pedagógusok attitűdjei azzal kapcsolatban, hogy a Budapesti Zsidó Hitközség iskolájában tanítanak	172
50.sz. táblázat	A pedagógusoknak az iskolai kötelező zsinagógalátogatási programokon kívüli zsinagógalátogatási szokásai	172
51.sz. táblázat	A pedagógusok által tanított tantárgy/tantárgyak tanításakor a diákok zsidóságra nevelésének a megjelenése	173
52.sz. táblázat	A pedagógusok véleménye az iskolai vallási élethez kapcsolódó programokról	174

Táblázat száma	Táblázat címe	Oldalszám
53.sz. táblázat	A pedagógusok számára a legkedvesebb zsidó ünnep	174-175
54.sz. táblázat	A pedagógusok által adott válaszok száma, a válaszadók száma szerint	176
55.sz. táblázat	A pedagógusok szerint a diákok kedvenc ünnepe	176-177
56.sz. táblázat	A pedagógusok száma a válaszadók száma szerint	178
57.sz. táblázat	A pedagógusok által megnevezett legfontosabb zsidó szimbólumok	179
58.sz. táblázat	A pedagógusok válaszainak száma a válaszadók száma szerint	181
59.sz. táblázat	Az Izraelben járt/élt pedagógusok	181
60.sz. táblázat	Értéklista	182
61.sz. táblázat	Zsidó óvodába járt elemi tagozatos tanulók száma	186
62.sz. táblázat	Zsidó óvodába járt tanulók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	187
63.sz. táblázat	A zsidóságról az iskolai oktatáson kívül is tanuló elemi tagozatos diákok száma	188
64.sz. táblázat	A zsidóságról az iskolai oktatáson kívül is tanuló diákok számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	189

Táblázat száma	Táblázat címe	Oldalszám
65.sz. táblázat	A zsidóságról az iskolai oktatáson kívül is tanuló elemi tagozatos diákok számának a megoszlása a tanulási helyszínek alapján	190
66.sz. táblázat	A zsidóságról az iskolai oktatáson kívül is tanuló diákok számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	191
67.sz. táblázat	A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján	192
68.sz. táblázat	A válaszadók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon a tanulói válaszok száma alapján	193
69.sz. táblázat	A zsidóságról a vallástan órán kívül más tanórákon is tanuló elemi tagozatos diákok száma	193
70.sz. táblázat	A zsidóságról a vallástan órán kívül más tanórán is tanuló diákok számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	194
71.sz. táblázat	A zsidóságról való tanulás tantárgyankénti megoszlása az elemi tagozatos diákok válaszainak a száma alapján	196

Táblázat száma	Táblázat címe	Oldalszám
72.sz. táblázat	A zsidóságról való tanulás tantárgyankénti megoszlása a diákok válaszainak a száma alapján az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	198
73.sz. táblázat	A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján	199
74.sz. táblázat	A kedvenc tanórának a vallástant választó elemi tagozatos tanulóknak a száma	200
75.sz. táblázat	A vallástant a kedvenc tanórájának választó elemi tagozatos tanulók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	201
76.sz. táblázat	Az elemi tagozatos tanulók kedvenc zsidó ünnepe / emléknapja	202
77.sz. táblázat	A különböző zsidó ünnepeket választó tanulók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	204
78.sz. táblázat	A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján	205
79.sz. táblázat	A válaszadók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	206

Táblázat száma	Táblázat címe	Oldalszám
80.sz. táblázat	A zsidó ünnepek /emléknapok tanulói kedveltségének az okai	207
81.sz. táblázat	A különböző zsidó ünnepek / emléknapok kedveltségének az okai az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	208
82.sz. táblázat	A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján	209
83.sz. táblázat	A zsinagógába járó elemi tagozatos tanulók száma	209
84.sz. táblázat	A zsinagógába járó tanulók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	210
85.sz. táblázat	Az elemi tagozatos tanulók zsinagógalátogatásának a gyakorisága	211
86.sz. táblázat	A tanulói zsinagógalátogatás gyakoriságára vonatkozó válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	212

Táblázat száma	Táblázat címe	Oldalszám
87.sz. táblázat	A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján	213
88.sz. táblázat	Az elemi tagozatos tanulókat a zsinagógátogatási programra kísérő személyek	214
89.sz. táblázat	A tanulókat a zsinagógába kísérő személyek számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	215
90.sz. táblázat	A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján	216
91.sz. táblázat	Az elemi tagozatos tanulók véleménye az iskolai zsidó valláshoz kapcsolódó ünnepekről	216
92.sz. táblázat	Az iskolai zsidó valláshoz kapcsolódó ünnepekről a tanulók véleményének a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	217
93.sz. táblázat	A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján	218

Táblázat száma	Táblázat címe	Oldalszám
94.sz. táblázat	A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	219
95.sz. táblázat	Az elemi tagozatos tanulók által választott a zsidóságot legjobban kifejező szimbólum	219-220
96.sz. táblázat	A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	221
97.sz. táblázat	A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján	222
98.sz. táblázat	A tanulók megoszlása a válaszaik száma alapján az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	222
99.sz. táblázat	Az elemi tagozatos tanulók zsidósággal kapcsolatos könyvolvasási szokása	223
100.sz. táblázat	A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	224
101.sz. táblázat	Az elemi tagozatos tanulók az iskolai könyvtárból való zsidósággal kapcsolatos könyv kölcsönzési szokásai	225
102.sz. táblázat	A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5- 6. évfolyamon	226
103.sz. táblázat	A Zsidó Bibliai Képeskönyv/Tánách megléte az elemi tagozatos tanulók otthonaiban	227
104.sz. táblázat	A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	228

Táblázat száma	Táblázat címe	Oldalszám
105.sz. táblázat	A Zsidó Imakönyv/Szidur megléte az elemi tagozatos tanulók otthonaiban	229
106.sz. táblázat	A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	230
107.sz. táblázat	A példaképpel rendelkező elemi tagozatos tanulók száma	231
108.sz.táblázat	A példaképpel rendelkező tanulók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	232
109.sz. táblázat	Az elemi tagozatos tanulók példaképeinek a forrásai	233
110.sz. táblázat	A tanulói példaképek forrásainak a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	234-235
111.sz.táblázat	A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján	236
112.sz. táblázat	A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	236
113.sz. táblázat	Az elemi tagozatos tanulók példaképeinek a foglalkozása	237
114.sz. táblázat	A példaképek foglalkozásai a tanulói válaszok szerinti megoszlásuk alapján az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	238
115.sz. táblázat	A válaszadók osztályonkénti megoszlása a tanulói válaszok száma alapján	239

Táblázat száma	Táblázat címe	Oldalszám
116.sz. táblázat	A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	239
117.sz.táblázat	Az 1. osztály értékliséja	240
118.sz.táblázat	A 2. osztály értékliséja	242
119.sz. táblázat	A 3. osztály értékliséja	244
120.sz.táblázat	A 4. osztály értékliséja	246
121.sz. táblázat	Az 5. évfolyam értékliséja	248
122.sz.táblázat	A 6. évfolyam értékliséja	250
123.sz.táblázat	Az elemi tagozatos tanulók osztályonkénti összesített értékliséja	252
124.sz. táblázat	A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	253-254
125.sz. táblázat	A tanulók által kiválasztott három legfontosabb érték az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	255
126.sz.táblázat	A válaszadók számának a megoszlása az elemi tagozaton a tanulói válaszok száma alapján	256
127.sz.táblázat	Pedagógusi és tanulói összesített értéklista	262
128.sz.táblázat	Értekezésem összesített értékliséja	268-270
129.sz. táblázat	A zsidóság történelmének nagy korszakai	277-278

Ábrajegyzék

Ábra száma	Ábra címe	Oldalszám
1.sz. ábra	A pedagógusok életkor szerinti eloszlása	150
2.sz. ábra	A pedagógusok nevelkedési helye 18 éves korukig, felsőoktatási tanulmányaik, a pedagógus diplomájuk megszerzése előtti időszakig	151
3.sz. ábra	A pedagógusok iskolában eltöltött éveinek a száma	157
4.sz. ábra	A pedagógusok az iskolában alábbi munkaközösségek tagjai	159
5.sz. ábra	A pedagógusok véleménye az iskoláról	162
6.sz. ábra	A pedagógusoknak az iskolai kötelező zsinagógálatogatási programokon kívüli zsinagógálatogatási szokásai	173
7.sz. ábra	A pedagógusok számára a legkedvesebb zsidó ünnep	175
8.sz. ábra	A pedagógusok szerint a diákok kedvenc ünnepe	177
9.sz. ábra	Az elemi tagozatos tanulók kedvenc zsidó ünnepe / emléknapja	178
10.sz. ábra	A pedagógusok által megnevezett legfontosabb zsidó szimbólumok	180
11.sz. ábra	Az elemi tagozatos tanulók által választott a zsidóságot legjobban kifejező szimbólumok	180

Ábra száma	Ábra címe	Oldalszám
12.sz. ábra	Elemi tagozaton tanító pedagógusok értéklísta	183
13.sz. ábra	Zsidó óvodába járt elemi tagozatos tanulók száma	186
14.sz. ábra	Zsidó óvodába járt tanulók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	187
15.sz. ábra	A zsidóságról az iskolai oktatáson kívül is tanuló elemi tagozatos diákok száma	188
16.sz. ábra	A zsidóságról az iskolai oktatáson kívül is tanuló diákok számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	189
17.sz. ábra	A zsidóságról az iskolai oktatáson kívül is tanuló elemi tagozatos diákok számának a megoszlása a tanulási helyszínek alapján	191
18.sz. ábra	A zsidóságról az iskolai oktatáson kívül is tanuló diákok számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	192
19.sz. ábra	A zsidóságról a vallástan órán kívül más tanórákon is tanuló elemi tagozatos diákok száma	194
20.sz. ábra	A zsidóságról a vallástan órán kívül más tanórán is tanuló diákok számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	195

Ábra száma	Ábra címe	Oldalszám
21.sz. ábra	A zsidóságról való tanulás tantárgyankénti megoszlása az elemi tagozatos diákok válaszainak a száma alapján	197
22.sz. ábra	A zsidóságról való tanulás tantárgyankénti megoszlása a diákok válaszainak a száma alapján az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	199
23.sz. ábra	A vallástant a kedvenc tanórának választó elemi tagozatos tanulóknak a száma	200
24.sz. ábra	A vallástant a kedvenc tanórájának választó elemi tagozatos tanulók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	201
25.sz. ábra	Az elemi tagozatos tanulók kedvenc zsidó ünnepe / emléknapja	203
26.sz. ábra	Az elemi tagozatos tanulók kedvenc zsidó ünnepe / emléknapja az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	205
27.sz. ábra	A zsidó ünnepek / emléknapok tanulói kedveltségének az okai	207
28.sz. ábra	A különböző zsidó ünnepek / emléknapok kedveltségének az okai az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	208
29.sz. ábra	A zsinagógába járó elemi tagozatos tanulók száma	210

Ábra száma	Ábra címe	Oldalszám
30.sz. ábra	A zsinagógába járó tanulók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	211
31.sz. ábra	Az elemi tagozatos tanulók zsinagógalátogatásának a gyakorisága	212
32.sz. ábra	A tanulói zsinagógalátogatás gyakoriságára vonatkozó válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	213
33.sz. ábra	Az elemi tagozatos tanulókat a zsinagógalátogatási programra kísérő személyek	214
34.sz. ábra	A tanulókat a zsinagógába kísérő személyek számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	215
35.sz. ábra	Az elemi tagozatos tanulók véleménye az iskolai zsidó valláshoz kapcsolódó ünnepekről	217
36.sz. ábra	Az iskolai zsidó valláshoz kapcsolódó ünnepekről a tanulók véleményének a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	218

Ábra száma	Ábra címe	Oldalszám
37.sz. ábra	Az elemi tagozatos tanulók által választott a zsidóságot legjobban kifejező szimbólum	220
38.sz. ábra	A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	221
39.sz. ábra	Az elemi tagozatos tanulók zsidósággal kapcsolatos könyvolvasási szokásai	223
40.sz. ábra	A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	224
41.sz. ábra	Az elemi tagozatos tanulók az iskolai könyvtárból való zsidósággal kapcsolatos könyv kölcsönzési szokásai	225
42.sz. ábra	A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	226
43.sz. ábra	A Zsidó Bibliai Képeskönyv/Tánách megléte az elemi tagozatos tanulók otthonaiban	227
44.sz. ábra	A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	228
45.sz. ábra	A Zsidó Imakönyv/Szidur megléte az elemi tagozatos tanulók otthonaiban	229
46.sz. ábra	A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	230

Ábra száma	Ábra címe	Oldalszám
47.sz. ábra	A példaképpel rendelkező elemi tagozatos tanulók száma	231
48.sz. ábra	A példaképpel rendelkező tanulók számának a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	232
49.sz. ábra	Az elemi tagozatos tanulók példaképeinek a forrásai	234
50.sz. ábra	A tanulói példaképek forrásainak a megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	235
51.sz. ábra	Az elemi tagozatos tanulók példaképének a foglalkozása	237
52.sz. ábra	A példaképek foglalkozásai a tanulói válaszok szerinti megoszlásuk alapján az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	238
53.sz. ábra	Az 1. osztály értéklis tája	241
54.sz. ábra	A 2. osztály értéklis tája	243
55.sz. ábra	A 3. osztály értéklis tája	245
56.sz. ábra	A 4. osztály értéklis tája	247
57.sz. ábra	Az 5. évfolyam értéklis tája	249
58.sz. ábra	A 6. évfolyam értéklis tája	251
59.sz. ábra	Az elemi tagozatos tanulók osztályonkénti összesített értéklis tája	253
60.sz. ábra	A tanulói válaszok megoszlása az 1-4. és az 5-6. évfolyamon	255
61.sz. ábra	Pedagógusi és tanulói összesített értéklis ta	263

Felhasznált irodalom³⁷¹

- ADORNO, THEODOR W. Erziehung nach Auschwitz. In.: *Stichworte. Kritische Modelle 2*. Frankfurt. Suhrkamp. 1969.
- ALEXANDER ALTMANN: *Moses Mendelssohn. A Biographical Study*. Philadelphia. 1973.
- ANDORKA RUDOLF: *Bevezetés a szociológiába*. Szerk. Spéder Zsolt. Budapest. Osiris Kiadó. 2006.
- ANDRASSEW IVÁN: Gyerekből lesz a zsidó is. In.: *Múlt és Jövő. Zsidó Kulturális Folyóirat*. 1992/4.
- ARENDR, HANNAH: *Múlt és jövő között*. Budapest. Osiris Kiadó. 1995.
- ARON MOSKOVITS: *Jewish Education in Hungary (1848-1948)*. Bloch. New-York. 1964.
- AUSUBEL, NATHAN: *Pictorical History of Jewish People from Bible Times to our own day throughout the world*. London. Robson Books Ltd. 1984.
- BÁBOSIK ISTVÁN: *A nevelés elmélete és gyakorlata*. Budapest. Nemzeti Tankönyvkiadó. 1999.
- BÁBOSIK ZOLTÁN: *Irányzatok és elméletek a magyar nevelésfilozófiában különös tekintettel Bernstein Béla munkásságára*. Budapest. OR-ZSE. 2010.
- BACHER VILMOS: Az ó-zsidó iskola. In.: *Az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat Évkönyve*. (Szerk. Bánóczy József). Budapest. 1903.

³⁷¹ Tekintve a dolgozat interdiszciplinaritását és ebben a vonatkozásban reményeim szerint úttörő jellegét, az irodalomjegyzékben olyan fontos műveket is feltüntettem, melyekre közelebbről nem hivatkozom a dolgozat szövegében, de mind a dolgozatíró mind az Olvasó tájékozódását segíti.

A munkám elkészítése során tanulmányoztam a témához kapcsolódó héber nyelvű kiadványokat is. Ezek azért nem kerültek bele ezen bibliográfiába, mert „háttérkiadványként” használtam fel azokat.

- BAGDY EMŐKE: *Családi szocializáció és személyiségzavarok. Pszichológia-Nevelőknek.* Budapest. Tankönyvkiadó. 1986.
- BALÁZS GÁBOR: *Bevezetés a zsidó hagyományba.* Budapest. Midreset Jerusalaïm – Cionista Világszövetség Oktatási Osztálya – Joint.1993.
- BALOGH LÁSZLÓ szerk.: *A zsidó iskolaiügy története Magyarországon.* Budapest. OPKM. 1994.
- BÁNÓCZI JÓZSEF: *Az országos izraelita tanítóképző-intézet története 1857-1897.* Budapest. Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája. 1897.
- BÁNÓCZY JÓZSEF szerk.: *Az ó-zsidó iskola.* In.: *Az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat Évkönyve.* Budapest. 1903.
- BÁNYAI VIKTÓRIA: *Zsidó oktatásügy Magyarországon 1780-1850.* Doktori mestermunkák / Hungaria Judaica 17. Budapest. Gondolat Kiadó. 2005.
- BARNA GÁBOR – KISS ENDRE – GYÖNGYÖSI ORSOLYA szerk.: *A család egykor és ma.* Szeged-Budapest. SZTE BTK. Néprajz és Kult. Antrop. Tanszék – OR-ZSE Kaufmann Dávid Kulttud. Kutatócsoport. 2014.
- BARNA JÓNÁS és CSUKÁSI FÜLÖP szerk.: *Monográfia. A magyar-zsidó felekezet elemi és polgári iskoláinak monográfiája. I-II.* Budapest. Országos Izraelita Tanító Egyesület. 1896.
- BAR-ON, ZVI: *Philosophical idea sin Korczak's thought.* Abstracts. Jerusalem. Izrael. 1994.
- BÁTHORY ZOLTÁN - FALUS IVÁN főszerk.: *Pedagógiai Lexikon.* Budapest. Keraban Kiadó. 1997.
- BERNSTEIN BÉLA: *Gyermekvédelem a zsidóságban.* Budapest. 1911.
- BETTELHEIM, BRUNO: *Az elég jó szülő. Könyv a gyermeknevelésről.* Budapest. Gondolat Kiadó. 1994.

- Biblia. Teljes kétnyelvű (héber-magyar) Biblia két kötetben. Magyar Irodalmi Társulat által kiadott Biblia utánnomása. Budapest. Makkabi Kiadó Kft. 1994.
- BÍRÓ FERENC – SZABÓ FERENC szerk.:
Rónai Mihály András. In.: *Gábor Ignác tudós és pedagógus*. Budapest. Glória Kiadó. 2009.
- BOGNÁR LÁSZLÓ:
Az ózsidó iskola nemzeti nevelése. In.: *Új Pedagógiai Szemle*. Budapest. 1991/11. sz.
- BORGOS ANNA – ERŐS FERENC – LITVÁN GYÖRGY szerk.:
Mérei Élet-Mű. Tanulmányok. Budapest. Új Mandátum Kiadó. 2006.
- CARMILLY - WEINBERGER MOSHE szerk.:
The Rabbinical Seminary of Budapest 1877-1977. A Centennial Volume, Studies in its History and its Scholarly Record. New York. 1986.
- COOPER, ILENE:
Jewish Holidays all year round. New-York. Jewish Museum. 2002.
- CVI MOSKOVITS:
Jesivák Magyarországon. Budapest. MTA-Judaisztikai Kutatócsoport. 1999.
- CZEIZEL ENDRE:
Matematikusok, gének, rejtélyek. A magyar matematikus-géniuszok elemzése. Budapest. Galenus Gyógyszerészeti Kiadó. 2011.
- CSILLAG FERENC - TAKÁCS ISTVÁN – TRENCSENYI LÁSZLÓ szerk.:
Hogyan szeressük a gyermeket? Budapest. ELTE- Eötvös Kiadó. 2011.
- DEUTSCH GÁBOR:
In.: *A Magyar Zsidó Szemle*. (Szerk. Hevesi és tsai). Budapest. 1940.
- DOMÁN ISTVÁN:
A hagyományos zsidó oktatás Magyarországon. In.: *OR-ZSE Évkönyv 2001–2003*. (Szerk. Schöner Alfréd és Oláh János). Budapest. 2003.

- DOMÁN ISTVÁN: *A magyarországi jesivák. In.: A hagyomány kötelékében.* (Szerk. Kríza Ildikó). Budapest. Akadémiai Kiadó. 1990.
- DOMÁN ISTVÁN: *A Talmud iskolák titkai.* Budapest. Ulpiusház. 2001.
- DOMÁN ISTVÁN: *Rettegés.* Budapest. Múlt és Jövő Kiadó. 2006.
- DONIN, HAYIM HALEVI: *Zsidónak lenni...* Budapest. Interart Stúdió. 1991.
- DUBNOV, SIMON: *A zsidóság története.* Budapest. Gondolat Kiadó. 1991.
- EHRENFELD, ÁVRÁHÁM szerk.: *Szemelvények a Tóra társadalmi törvényeiből.* Jeruzsálem. Jeruzsálemi füzetek 2. rész. Múlt és Jövő Kör. 1982.
- Encyclopedia Judaica. Jerusalem. Judaica Multimedia Ltd. 1997.
- FALUS IVÁN szerk.: *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszere* Budapest . Keraban Könyvkiadó. 1996.
- FELKAI LÁSZLÓ: *Zsidó hitoktatás Magyarországon. In.: „A tanítás az élet kapuja”. Tanulmányok az Országos Rabbiképző Intézet fennállásának 120. évfordulója alkalmából.* (Főszerk. Schweitzer József. Szerk. Gábor György és tsai.). Budapest. Universitas Kiadó – Országos Főrabbi Hivatal. 1999.
- FELKAI LÁSZLÓ: *Zsidó iskolázás Magyarországon (1780-1990).* Budapest. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. 1998.

- FISCHER HERMAN: *A hithű zsidó ifjúság neveléskérdése, a jesivakérdés Magyarországon.* Balassagyarmat. Grünberger Adolf Könyvnyomdája. 1944.
- FUCHS, YITZCHAK
YAACOV RAV: *Halichos Bas Yisrael. A Woman's Guide to Jewish Observance. I-II. Volume.* Jerusalem. Israel. Feldheim Publishers-Ltd. 1987.
- FÜZÉKI BÁLINT szerk.: Főző Péter. 2009. In.: *Sztehlo Gábor emlékezete.* Budapest. Stehlo Gábor Gyermek és Ifjúságsegítő Alapítvány. 2009.
- GADÓ JÁNOS: *A zsidó iskolák végzettjei – 2005.* In.: *Szombat. Zsidó Politikai és Kulturális Folyóirat.* Budapest. XVII. évfolyam 10. sz. melléklete.
- GERGELY FERENC: *A magyar cserkészlet története 1910-1948.* Budapest. Göncöl Kiadó Kft. 1989.
- GOLDBERG, SYLVIE
ANNE: *A hagyományos askenáz közösség.* In.: *Az askenázi kultúra ezer éve.* (Szerk. Sztás Erzsébet és tsai). Pozsony. Kalligram Kiadó. 2003.
- GONDA LÁSZLÓ: *A zsidóság Magyarországon 1526-1945.* Budapest. Századvég Kiadó. 1992.
- GROSSMANN ERIKA: *Janusz Korczak és a zsidó nevelés.* In.: *Új Pedagógiai Szemle.* 1995/11. sz.
- HARASZTI GYÖRGY: *Két világ határán. Magyar Zsidó Történelem.* Budapest. Múlt és Jövő Könyvek. 1999.
- HELFRICH JUDIT – KÉKES
MÁRIA szerk.: *A BZSH Scheiber Sándor Gimnázium és Általános Iskola Évkönyve a 2011/2012. tanévről.* Budapest. 2012.
- HERTZBERG, ARTHUR: *Judaism and Modernity.* In.: *The Jewish World Revelation, Prophecy and History.* London. Edited by Elie Kedourie. 1979.

- HUNYADI GYÖRGYNÉ -
NÁDASI MÁRIA: *Pedagógiai tervezés.* (Jegyzet). Pécs. Comenius Bt.. 2000.
- JANUSZ, KORCZAK: *A gyermek joga a tiszteletre.* Budapest. Magyar Pedagógiai Társaság Janusz Korczak Munkabizottság. 2006.
- KAHN, GÉRARD: *Janusz Korczak und die jüdische Erziehung.* 2. Auflage. Deutscher Studien Verlag. Weinheim. 1993.
- KARÁDY VIKTOR: *Zsidóság és társadalmi egyenlőtlenségek (1867–1945). Történeti-szociológiai tanulmányok.* Budapest. Replika Kör. 2000.
- KARÁDY VIKTOR: *Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867-1945).* Budapest. Replika Kör. 2000.
- KATZ, JAKOV: *Hagyomány és válság. Zsidó társadalom a középkor végén.* Budapest – Jeruzsálem. Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó. 2005.
- KAZINCZY FERENC: *Pályám emlékezete.* In.: Tudományos gyűjtemény. (Szerk. Vörösmarty Mihály). Pest. Trattner J. M. és Károly I. 1828.
- KOMLÓSI SÁNDOR: *Alapvető ismeretek a családról.* In.: *Családi életre nevelés.* (Szerk. Komlói Sándor). Budapest. Nemzeti Tankönyvkiadó. 1995.
- KOREN EMIL: *Sztehlo Gábor élete és szolgálata.* Budapest. Az Országos Evangélikus Múzeum kiadása. 1994.
- KOZMA TAMÁS: *Bevezetés a nevelésszociológiába.* Budapest. Nemzeti Tankönyvkiadó. 1999.
- KÖVÉR ÁRPÁD: In.: *Bíró Ferenc - Szabó Ferenc* (Szerk.) *Gábor Ignác tudós és a pedagógus.* Budapest. Glória Kiadó. 2009. (korábban megjelent: *Köznevelés.* Budapest. 1993. 16. sz.)

- LAOR-ASHUR HADAS: *A vihar közepén. A cionista ifjúsági mozgalmak földalatti ellenállása Magyarországon a német megszállás idején.* (Szerk. Büchler András). Budapest. Hasomer Hacair. 2004.
- LAU, ISRAEL MÉIR rabbi: *A zsidó élet törvényei.* Jeruzsálem. Yesivat Chage. 1994.
- LEWIN, ALEKSZANDER: Main elements of the pedagogical and organizational concept of the Janusz Korczak child and youth centre. In.: *Marek Królak: Janusz Korczak child and youth centre.* Warsaw. 1982.
- LIFTON, BETTY JEAN: The search for Korczak. The fifth International Janusz Korczak Conference. Abstract. Jerusalem. Izrael. 1994.
- Lőw Lipót beszédei.* Budapest. Múlt és Jövő Kiadó. 1999.
- LŐWY TAMÁS: A bölcsőtől a koporsóig, a zsidó élet hétköznapijai. In.: *Deutsch Róbert és tsai: Halljad Izrael. A zsidó vallás alapjai.* Budapest. MIOK. 1990.
- MANDL BERNÁT: A magyarhoni zsidók tanügye II. József alatt. In.: *Az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat Évkönyve.* (Szerk. Bánóczy József). Budapest. 1901.
- MANDL BERNÁT: A magyarországi zsidó iskolák állapota a XIX. században és fontos feladatai a XX. században. In.: *Az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat Évkönyve.* (Szerk. Bánóczy József). Budapest. 1907.

- MARK ELEMÉR szerk.: A Marosvásárhelyi zsidó polgári negyedik osztályának emlékkönyve 1943-44. tanévre. Marosvásárhely. 2013. In.: *Trencsényi László: Egy osztálynyi történelem – Marosvásárhely. 1939–1944.*
- MAUCHA IMRE: A Pesti Izraelita Hitközség Alapítványi Főgimnáziuma alapításának és fölépítésének története. In.: *Uő.-Győri János (Szerk.): A Radnóti... Jubileumi évkönyv 1959-2009.* Budapest. 2009.
- MÉREI FERENC: Demokrácia az iskolában. In.: *Neveléstudomány és Iskolakutatás.* Budapest. 1985/3. sz.
- MERÉNYI ZSUZSANNA: *Sztehlo Gábor, a gyermeknevelő.* Budapest. Alternatív Közgazdasági Gimnázium Alapítvány. 1993.
- MÉSZÁROS JUDIT: *Az Önök bizottsága – Ferenczi Sándor, a Budapesti Iskola és pszichoanalitikus emigráció.* Budapest. Akadémiai Kiadó. 2008.
- MIHÁLY OTTÓ: *Bevezetés a nevelésfilozófiába.* Budapest. Okker Oktatási, Kiadói és Kereskedelmi Kft. 1998.
- MIKLYA LUZSÁNYI MÓNKA: *Frontvonal - Stehlo Gábor élete.* Budapest. Harmat Kiadó. 2003.
- MOLNÁR ERNŐ, Dr.: *A hagyomány gyöngyei. A Talmud könyvei.* Budapest. 1921-1923. (Reprint 1989.).
- NAGY ÁDÁM-TRENCSENYI LÁSZLÓ: *Szocializációs közegek a változó társadalomban. A nevelés esélyei: család, iskola, szabadidő, média.* Budapest. ISZT Alapítvány. 2012.
- NAGY SÁNDOR főszerk.: *Pedagógiai Lexikon.* Budapest. Akadémia Kiadó. 1979.
- NEUSNER, JACOB AND AVERY-PECK, ALAN J.: *The Blackwell Reader in Judaism.* Bodmin Cornwall. UK. MPG Books Ltd. 2001.

- OBERLANDER BARUCH
rabbi szerk.: *Sámuel imája. Zsidó Imakönyv. Új magyar fordítás. Budapest. Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület. 1996.*
- ORBÁN FERENC szerk.: *A BZSH Anna Frank Gimnáziumának Évkönyve 1997/98-as tanévről. Budapest. 1998.*
- ORBÁN FERENC: *A magyarországi ortodox zsidóság története. Budapest. Makkabi Kiadó Kft. 2006.*
- OTTO, ZAREK: *Moses Mendelsohn. Budapest. Bábel Kiadó. 2005.*
- OZORAI FRIGYES: *Hazai nyilvánosjogú tan- és nevelőintézetek ismertetője. Budapest. Hazai Magániskolák, Nevelőintézetek és Internátusok Tájékoztató Irodája. 1940.*
- PAPP LÁSZLÓ: *Nevelés a Szentírásban. In.: A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kara. Tudományos Diákköri Közleményei, 3. Válogatás a 2003–2005. évi dolgozatokból. Miskolc. 2006.*
- PILKINGTON, C. M.: *Judaism. Berkshire UK. Cox and Wyman Ltd. 2000.*
- PUKÁNSZKY BÉLA–
NÉMETH ANDRÁS: *Neveléstörténet. Budapest. Nemzeti Tankönyvkiadó. 1994.*
- RAJ TAMÁS szerk.: *Teljes kétnyelvű (héber–magyar) Biblia 2 kötetben. Budapest. Makkabi Kiadó Kft. 1994. (Lsd.: Biblia címszó).*
- REMÉNYI-GYENES
ISTVÁN: *Ismerjük őket? Zsidó származású nevezetes magyarok arcképcsarnoka. Budapest. Ex Libris Kiadó. 2000.*
- RENBURG, DALIA
HARDOF: *The Complete Family Guide to Jewish Holidays. New-York. Adami Books. 1985.*

- RENCSÉNYI BEATRICE: A gyermeki jogokról Janusz Korczak nézetei és a 21. század gyakorlata alapján. In.: *Új Pedagógiai Szemle*. Budapest. 2007/6. sz.
- SCHOSTAK, ZEV rabbi: *The concise guide to Jewish family laws*. New York. VTE. 1983.
- SCHÖNER ALFRÉD: *Az irgalom kapuja. Négy évtized a szószéken, 1970-2010*. Budapest. Gabbiano Print Kft. 2011.
- SCHÖNER ALFRÉD: *Izrael kapuinak őrzője*. Budapest. Gabbiano Print Kft. 2013.
- SCHÖNER ALFRÉD: *Te érted...* Budapest. Bookmaker Kiadó. 2004.
- SHMUEL, GLICK: Corporal Punishment in Judicial Rulings. In.: *A Reassessment of Educational Policy in the State of Israel*. Jewish Theological Seminary, New York, Text and Context: Essays in Modern Jewish History and Historiography. In.: Honor of Ismar Schorsch. 2005. pp. 606-645.
- SHLOMO J. SPITZER – KOMORÓCZY GÉZA: *Héber kútforrások Magyarország és a magyarországi zsidóság történetéhez, a kezdetektől 1686-ig*. Budapest. MTA Judaisztikai Kutatócsoport – Osiris Kiadó. 2003.
- SLOMO GANZFRIED, rabbi: *Kicur Sulchan Aruch kivonata*. (Ford.: Dr. Singer Leó). I–II–III. köt. Budapest. MIOK. 1988.
- SOMLAI PÉTER: *Konfliktus és megértés. A családi kapcsolatrendszer elmélete*. Budapest. Gondolat Kiadó. 1986.
- SOMMER LÁSZLÓ: Mozaikok a zsidó közép- és felsőfokú oktatásból 1989 után. In.: *OR-ZSE Évkönyv 2001-2003*. Szerk. Schöner Alfréd és Oláh János. Budapest. 2004.

- SOMOGYI-KISS ÉVA: In.: Izraeli Szemle. Budapest. 2000. január-február. In.: *Gábor Ignác tudós és pedagógus*. Szerk. BÍRÓ FERENC-SZABÓ FERENC Budapest. Glória Kiadó. 2009.
- SUGÁR SÁRA szerk.: *A BZSH Scheiber Sándor Gimnázium és Általános Iskola Évkönyve a 2003/2004-es tanévről*. Budapest. 2004.
- SZÁSZ ANTÓNIA: A progresszív judaista mozgalom és a tradicionális zsidó értékek és normák. A hazai mozgalom ideológiája és gyakorlata által indukált társadalmi diskurzus, egyéni és intézményi reflexiók.
In.: *Értékek és normák interdiszciplináris megközelítésben*. (Szerk. S. Nagy-Orbán). Budapest. Gondolat Kiadó. 2008.
- SZILÁGYI VILMOS, Dr.: *Mélylélektan és nevelés. Pszichológia-Nevelőknek sorozat*. Budapest. Tankönyvkiadó Vállalat. 1979.
- The Soncino Classic Collection, Judaic Classic Library by David Kantorowicz, CD-ROM. Davka Corporation and Judaica Press. 1991-1996.
- TOMKISS TAMÁS szerk.: Kettesben. Szilágyi János interjúja Mérei Ferencsel. Magyar Rádió Archívuma, 1972. In.: *Mérei élet-mű tanulmányok*. Budapest. Új Mandátum Könyvkiadó. 2006.
- TOUGER, MALKA: *Sefer MaMitzvot*. New York / Jerusalem. Moznaim Publishing Corporation. 1988.
- TRENCSÉNYI LÁSZLÓ: *Nevelés és iskolaelméleti gyakorlatok: munkalapok, feladatok, játékok pedagógusképzés és továbbképzés résztvevőinek*. Budapest. Okker Kft. 2002.
- TRENCSÉNYI LÁSZLÓ: *Portrék és útirajzok. Pedagógiai publicisztika I*. Fapados.hu Kft. 2013.

- UJVÁRI PÉTER szerk.: *Magyar Zsidó Lexikon*. Budapest. Makkabi Kiadó Kft. 2000.
- UNGÁRNÉ KOMOLY JUDIT: A 126 év. A zsidó oktatás megújult feladatai. In.: *OR-ZSE Évkönyv 2001-2003*. (Szerk. Schönér Alfréd és Oláh János). Budapest. 2003.
- VAJDA ZSUZSANNA: *A pszichoanalízis budapesti iskolája és a nevelés*. Budapest. Sík Kiadó Kft. 1995.
- VÁRINÉ SZILÁGYI IBOLYA: *Az ember, a világ és az értékek világa*. Budapest. Gondolat Könyvkiadó. 1987.
- VERŐ TAMÁS: *Maimonides nevelésfilozófiája*. Budapest. OR-ZSE. 2014. (doktori disszertáció)
- VIDOR PÁL: In.: *A Magyar Zsidó Szemle*. (Szerk. Hevesi és tsai). Budapest. 1931.
- WACHESTEIN, B.: *Urkunden und Akten zur Geschichte der Juden in Eisenstadt*. Wien. 1926.
- WEINGARTEN, YERACHMIEL: *Janusz Korczak Hájehudi Hámeune*. Tel-Aviv. Hocaat Bronfmann. 1979.
- WERBLOWSKY, R. J. ZWI: Jewish Mysticism. In.: *The Jewish World Revelation, Prophecy and History*. London. Edited by Elie Kedourie. 1979.
- ZSIGMOND ANNA: Zsidó iskolák a 21. század küszöbén. In.: *Új Pedagógiai Szemle*. 1999/10. sz.
- ZSOLDOS JENŐ szerk.: *1848-1849 a magyar zsidóság életében*. Budapest. Múlt és Jövő Kiadó. 1948.

Hírközlési források

- Beszélgetés Kertész Imrével, 2000. Magyar Rádió: Vastag Margó c. műsora,
Szerk.: Jósvai Lília és Németh Gábor. 1995. december 21.
- Szántó Erika és Schulze Éva. A gyermekmentő. 1984. MTV. dokumentumfilm.
- Szántó Erika és Schulze Éva. Gaudiopolis. 1989. Játékfilm.
- Gaudiopolis - az öröm városa. Weöres Sándor Színház – Stúdió. 2009. december 10.
- Interjú Dr. Réz Gábornéval, a Scheiber Sándor Gimnázium és Általános Iskola
Igazgatójával. In. : „Az utódok reménysége” c. TV műsor, 2007. november 4-i adás.
- Interjú Dr. Verő Tamás rabbival és Kovács Bernadettel. 2014. szeptember 7. és 2014.
október 22.
- USC Soá Alapítvány Vizuális Történelmi Archívuma – Steven Spielberg (alapító,
1994.)

Internetes hivatkozások jegyzéke

www.uni-miskolc.hu/.../csaladszoc/Hagyományos%20háztartások.doc
(letöltés dátuma: 2014.10.30.)

<http://www.or-zse.hu/resp/mtud2002-doman.htm>
(letöltés dátuma: 2014.10.30.)

<http://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/03.04.html>, Pukánszky Béla
(letöltés dátuma: 2014.10.30.)

<http://www.hebraisztika.hu/attachments/00000230.pdf>
(letöltés dátuma: 2014.10.30.)

http://baratikor.semmelweis.hu/muzeumok/muzeumok/aok_ii_gyermekklinika/index.html

(letöltés dátuma: 2014.10.30.)

<http://www.tudosportal.hu/egy.php?id=6551>.

(letöltés dátuma: 2014.10.30.)

szegedma.hu/hir/szeged/2012/01/mibol-lesz-a-geniusz-czeizel-endor-konyvbemutatoja.html

(letöltés dátuma: 2012.10.30.)

<http://www.or-zse.hu/ev/soner-lov-szeged2011>. Megnyitó beszéd.

(letöltés dátuma: 2014.10.30.)

<http://www.pointernet.pds.hu/kissendre/kissarpad/20080313210454119000000813.html>

(letöltés dátuma: 2014.10.30.)

http://www.kodolanyi.hu/nevelestortenet/?rovat_mod=archiv&act=menu_tart&eid=36&rid=1&id=311

(letöltés dátuma: 2014.10.30.)

<http://www.centropa.org/hu/photo/cserkeszcsapat-wesselenyi-utcai-zsido-elemi-iskolaban>

(letöltés dátuma: 2014.10.30.)

http://bfl.archivportal.hu/index.php?action=gallery&category_id=368

(letöltés dátuma: 2014.10.30.)

http://www.hdke.hu/files/csatolmanyok/R%C3%B6viden_a%20cionista_ellen%C3%A1ll%C3%A1sr%C3%B3l.pdf

(letöltés dátuma: 2014.10.30.)

<http://nevelestudomany.elte.hu/index.php/2012/12/a-korczak-emlekevezarasa-magyarorszagon-nemzetkozi-konferencia-az-elte-n/>

(letöltés dátuma: 2014.10.30.)

<http://www.korczak.iweb.hu/keret.cgi?gondolatok.html>

(letöltés dátuma: 2014.10.30.)

http://okofilmklub.hu/ai1ec_event/gaudiopolis-agyermekkoztarsasag/?instance_id

(letöltés dátuma: 2014.10.30.)

www.ofi.hu/tudastar/jelentes-magyar, Nagy Mária – Varga Júlia: 7.

PEDAGÓGUSOK (letöltés dátuma: 2014.10.30.)

<http://www.scheiber.hu/az-iskolarol/hazirend>

(letöltés dátuma: 2014.10.30.)

<http://www.scheiber.hu/az-iskolarol/pedagogiai-program>

(letöltés dátuma: 2014.10.30.)

<http://www.scheiber.hu/az-iskolarol/szmsz>

(letöltés dátuma: 2014.10.30.)

<http://www.scheiber.hu/az-iskolarol/bemutakozunk/53-zsido-szellem-neveles-iskolankban>

(letöltés dátuma: 2014.10.30.)

Abstract

As a teacher of Judaism and Pedagogy getting to know the culture of Jewish people and researching the nature of Jewish education is close to my field of interest. „What are those values that we should pass on to our students during their education and teaching?” I think this question is even more timely these days, since I fear for the growing up generation as a teacher and as a mother in this world full of extreme views, offering *false* values. I am convinced that our striving for *real, true values* can only be reached by education and teaching which conveys the right values.

I started my research in 2003, the aim of which was to investigate the values of the traditional Jewish teaching and education in the field of today’s Jewish teaching and education; I mixed my pedagogy knowledge from the faculty of Pedagogy of Eötvös Loránd University with the knowledge obtained at Doctoral School of Jewish Theological Seminary - University of Jewish Studies. As a researcher I wanted to find the „*intersection*” of the pedagogical and religious scientific knowledge in favour of the *noble target* to investigate the presence of the *traditional so-called biblical educational values* in a domestic Jewish school from a new point of view.

I thought I would like to contribute to the commemoration of the 70th anniversary of the *Holocaust* with dignity with this work of mine, as in my opinion we can see many phenomena which are harmful and give a *false picture* of Jewry for the members of the society and the growing up generation.

The practical experience and knowledge gained during my fifteen years as a practising teacher, and the national and international (mainly Israeli) trainings and conferences helped in my work.

I would like to explain the word *innovation* in the title of my dissertation. We can be the witnesses of the changing values in our changing world. There are values which disappear in our world which is full of modern technical achievements, and there are ones which survive thousands of years as *pearls*, and do not float away in history. I subbed in the sea of values and wanted to dredge these *pearls*. The Jewish religious education took place in the family for a long time, *the institutional education* only completed the *one from home*.

The base of the Jewish education is observing the rules of the Torah, and teaching the prayers and holidays from generation to generation.

During assimilation the education of Jewish children was similar to the one of non-Jewish children. The orthodox Jews founded separate institutions to keep the religious tradition and to keep away from the *gentile*, non-Jewish cultures. I agree with the thoughts of *Antónia Szász*, which say that the *traditional* (the orthodox or conservative), and the *progressive* approach differ in values and norms in many ways, hereby the value preferences differ as well. This can be the reason that certain deeds and norms (laws, rules, obligations) can be judged and are judged by the two „*groups*” distinctly. This is their subjective value judgement. We cannot grade the different wings objectively, we cannot judge their norms, values, their lifestyle and deeds objectively and as a general rule. We cannot say that one of them is better or worse, as „*good*” and „*valuable*” always means some kind of parity to the requirements of one of the norms. It is the social and normative context in every case that defines what classification the deed gets.” (SZÁSZ, 2008, 103-104. p.In: *Értékek és normák interdiszciplináris megközelítésben* (edited: S. Nagy-Orbán), Budapest. Gondolat. 2008)

Prof. István Bábosik’s definition for the notion *value* is the most expressive for me: Value is usually such an intellectual product which performs a double function. On the one hand it contributes to the development of the narrower and wider human communities, so it functions as a definite community developer; on the other hand it helps the personal development; so it functions as an individual developer.” (BÁBOSIK, 1999, 11-12. p.)

I wanted to introduce the education principles and values according to the Jewish tradition and religion and to examine their presence in a present-day Jewish school.

In my research method I found it determining to perform operations with *values*. According to the introductory, overview chapter I modelled a list of values. After that I assigned the value-analyzing part-conclusions of the historic („*Bridges*”) chapter’s sub-chapters to this list consistently. Finally I searched the existence of the elements of the list of values, and the stages of its strength and notoriety in the items of the scholastic (empirical) case-study questions. I referred the elements of these three value systems to each other in the summary.

The aim of this all was an exact data system for analyzing and referring to the operation of a present-day's school (Scheiber Sándor Elementary School of Scheiber Sándor Elementary and Secondary School) as the main, substantive and totally unique result of the research.

It is easily foreseeable that there were two strands in history of the Jewry. The European, Hungarian Jewry kept guard over their moral and educational values with difficult conditions, on the other hand they strained after the legitimate possibilities of mediating these values in institutional, scholastic way and in the school system. „*Keeping tradition*” and the specific „*freedom striving*” could alternate, but they are traceable continuously. I did not intend to do source analysis and text criticism in the first and the second chapter of my work. My researcher intention was to assure appropriate background for the third chapter of my work. I introduce the pedagogic text parts of the Jewish religious tradition with the help of texts of *TaNaCh*, *Misna* and the *Talmud*. I took the different family functions one after another according to the different forms of consciousness from religious, legal and ethical point of view. I examined the Holy Scripture and the related books and explanations according to these viewpoints. My primary research target was to introduce texts highlighting the Jewish pedagogic uniquenesses. With the help of these texts we can imagine the features of the contemporary Jewish education and way of thinking. I introduce the texts chosen pedagogically „stiched on a chain”. The thoughts of *TaNaCh*, *Misna* and the *Talmud* have already been researched and explained in many respects. I wanted to examine these texts from a *new viewpoint*, from the viewpoint of education. With the help of the *Sulchan Aruch* edited by Jozsef Káro in the 16th century and with the help of the thoughts of *Maimonides* I reviewed the expectations from the teacher and the student, the particularities of the method of learning and the requirements from the school. I contemplated the world of Jewish prayers and holidays from pedagogic aspect.

The third, bigger chapter of my work is the result of a several months' research period. I could interview all of my Colleagues teaching in the elementary school in April and May 2014, I had 39 interviewees altogether. I asked the librarian, the developer teacher and the psychologist of the school, as well. During the teacher interviewes I asked 41 questions from my interviewees.

These questions can be grouped according to their content as hereinafter:

1. General data (background variables): Questions 1-12
2. Things typical of the attachment to Scheiber school: Questions 13-33
3. Data about the attachment to the Jewry (Jewish tradition, culture, religion, the determining ideals of the school): Questions 34-41

The pupil questionnaires were filled in by the elementary pupils in May 2014. There are eight classes in the elementary school. 1-1 class from grade 1-4, and 2-2 classes from grade 5-6. There were 144 pupils present during filling in the questionnaires, 9 were absent. I examined the relation of pupils to Jewry from more aspects with the help of the pupil questionnaires. After the student and teacher survey I saw the secular director and one of the religious directors about my research results, and to ask them about these results. Thus 39 teachers, 144 pupils and 2 institution leaders got into the survey sample. The outstanding difference between the teachers' presumable values/values they identified with and the pupils' values/ values they identified with was in point of „*values*” hereinafter:

The importance of the *cohesion of the Jewish community* and helping the members of the community got a significantly higher percentage among the teachers than among the pupils. The *importance of the everyday praying* got similarly low percentage in both groups. In the pupils' values/values they identified with *protection of children, respect of teachers, respect of parents, looking after old people, visiting the sick, helping the poor, donation, condemnation of defamation, protecting nature and animals* got significantly higher percentage than among the teachers.

It is apparent from my research that elementary pupils' values are very colourful, very rich, it is possible to rely on them. Our pedagogic task is to make pupils aware of the fact that the values chosen by Them involve the cohesion of Jewish tradition and Jewish community.

The empiric research shows the educational and pedagogic work in Scheiber Sándor Elementary School going on the right track.

342

The school Pedagogic program reflects the efforts of the maintainer and the school leadership genuinely, it pays appreciative attention to the social environment. The

School Policy, Pedagogic program, Organizational and Operational rules regards passing on the civilized social values as well as the values of the Jewish religion and tradition as the primary aim of the educational work at school.

The results of my research prove as well that *Jewish studies* is a *lifestyle* in fact, and it is harder to teach those pupils Judaism, too, who are not attached to religion (for religious or other reasons). This problem is caused by the *receptive nature* of the school (which is positive on the one hand), and this problem (which is not confined solely to Jewish teaching and education) was mentioned by more Colleagues of mine. This may also explain that:

1, everyday praying and the importance of the Jewish Holidays were not among the „first places” in the pupils’ answers.

2, furthermore, *the values of the civilized society*, which do not only belong to the Jewry (namely the other values on the list of values) were present in a more emphatic way in the teachers’ and pupils’ answers.

The characteristic of the age-group of children, their interest and maturity (for example their affection for animals) on the one hand explains the perceptible difference between the teachers’ and the pupils’ this choice of value. I regard the difference emphasis on values between the families and the school as an important explanatory principle (as I referred to it in the hypothesis of my work).

The sentences in the Pedagogic Program of the school support my remark: „In the grades 1-6 education should be founding natured, based, especially because the first four years of the elementary school operate in afternoon teaching system.” (Pedagogic Program 2.2.)

The school case study is not qualifying, but analytic. Taking personally rights into consideration I am not quoting the text of the interviews made with my pedagogue colleagues completely, I guard all the documents as well as the questionnaires in my research archives. Naturally, during the individual data collection I strived for collation at the formulation of the questions, I sign these collations in the analysis.

As far as I know, this kind of work has not been made yet in the domestic Jewish school.

I would like to contribute to the expansion of the knowledge of the Hungarian general education, and I can contribute to becoming acquainted with the formal Jewish teaching

and education. *The practical result* of my work could be the possible raising of effectiveness of the Jewish teaching and education at school.